

АРХЕОЛОШКИ ИНСТИТУТ, БЕОГРАД

БЕРДАПСКЕ СВЕСКЕ

INSTITUT ARCHÉOLOGIQUE, BELGRADE

CAHIERS des PORTES de FER

посебна издања 8 monographies
Београд 2018 Belgrade 2018

Миомир Кораћ

КАСНОАНТИЧКА И
РАНОВИЗАНТИЈСКА
УТВРЂЕЊА

ЉУБИЧЕВАЦ И УШЋЕ СЛАТИНСКЕ РЕКЕ

Miomir Korac

LATE ROMAN AND
EARLY BYZANTINE
FORTIFICATIONS

LJUBIČEVAC AND UŠĆE SLATINSKE REKE

АРХЕОЛОШКИ ИНСТИТУТ, БЕОГРАД

Бердапске свеске
посебна издања 8

INSTITUT ARCHÉOLOGIQUE, BELGRADE

Cahiers des Portes de Fer
monographies 8

MIOMIR KORAC

LATE ROMAN AND
EARLY BYZANTINE

FORTIFICATIONS

LJUBIČEVAC AND UŠĆE SLATINSKE REKE

BELGRADE 2018

МИОМИР КОРАЋ

КАСНОАНТИЧКА И
РАНОВИЗАНТИЈСКА

УТВРЂЕЊА

ЉУБИЧЕВАЦ И УШЋЕ СЛАТИНСКЕ РЕКЕ

БЕОГРАД 2018.

Published by

INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY
Kneza Mihaila 35/IV, Belgrade
www.ai.ac.rs

Editor-in-chief

Miomir Korać

Editorial Board

Slaviša Perić, Josip Šarić, Vesna Bikić,
Snežana Golubović

Reviewed by

Ljubica Zotović, Bojan Đurić, Verena Perko,
Ivana Popović

Drawings

Aleksandra Subotić

Photographs

Miomir Korać

Translated by

Mirjana Vukmanović

Language editor

Dave Calcutt

Graphic design by

D_Sign, Belgrade

Printed by

Digital Art Company, Belgrade

Printed in

500 copies

Издавач

АРХЕОЛОШКИ ИНСТИТУТ
Кнеза Михаила 35/IV, Београд
www.ai.ac.rs

Главни и одговорни уредник

Миомир Кораћ

Редакциони одбор

Славиша Перић, Јосип Шарић, Весна Бикић,
Снежана Голубовић

Рецензенти

Љубица Зотовић, Бојан Ђурић, Верена Перко,
Ивана Поповић

Цртежи

Александра Суботић

Фотографије

Миомир Кораћ

Превод

Мирјана Вукмановић

Лектура

Дејв Калкат

Дизајн и техничко уређење

D_Sign, Београд

Штампа

Digital Art Company, Београд

Тираж

500 примерака

ISBN 978-86-6439-031-6

This book has been published with financial help from the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia (project 47018)

Књига је штампана уз финансијску помоћ Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (пројекат 47018)

CONTENTS

I INTRODUCTION	... 11
II DACIA RIPENSIS – LATE ROMAN MODEL OF A PROVINCE	... 15
III SOME BASIC PRINCIPLES OF STRATEGY AND TACTICS APPLIED TO THE FORTIFICATIONS OF THE LJUBIČEVAC AND UŠĆE SLATINSKE REKE TYPE	... 23
IV LJUBIČEVAC–GLAMIJA II	... 33
IV 1. Site location, history of investigations and basic periodisation of the site	... 33
IV 2. Fortifications at Ljubičevac–Glamija II	... 39
IV 2.1. Earlier fortification from the 4 th century at Ljubičevac	... 41
IV 2.2. Later fortification from the 6 th century at Ljubičevac	... 55
V CREMATION BURIAL FROM LJUBIČEVAC AS A POSSIBLE CHRONOLOGICAL DISTINCTION OF THE INNER AND OUTER FORTIFICATION	... 59
VI FINDS FROM LJUBIČEVAC	... 69
VI 1. Pottery vessels	... 69
VI 1.1. Bowls	... 69
VI 1.2. Pots	... 78
VI 1.3. Plates	... 91
VI 1.4. Amphoras	... 95
VI 1.5. Pithoi – dolia	... 101
VI 1.6. Jugs	... 104
VI 1.7. Lids	... 110
VI 2. Pottery lamps	... 116
VI 3. Glass vessels and glass objects	... 118
VI 4. Metal objects	... 120
VI 4.1. Silver spoon from Ljubičevac	... 120
VI 4.2. Fibulas	... 125

САДРЖАЈ

I УВОД	... 11
II DACIA RIPENSIS – КАСНОАНТИЧКИ МОДЕЛ ПРОВИНЦИЈЕ	... 15
III НЕКИ ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ СТРАТЕГИЈЕ И ТАКТИКЕ ПРИМЕЊЕНИ НА УТВРЂЕЊИМА ТИПА ЉУБИЧЕВАЦ И УШЂЕ СЛАТИНСКЕ РЕКЕ	... 23
IV ЉУБИЧЕВАЦ–ГЛАМИЈА II	... 33
IV 1. Положај локалитета, историјат истраживања и основна периодизација налазишта	... 33
IV 2. Утврђења у Љубичевцу–Гламији II	... 39
IV 2.1. Старије утврђење (IV век) у Љубичевцу	... 41
IV 2.2. Млађе утврђење из VI века у Љубичевцу	... 55
V ГРОБ СА КРЕМАЦИЈОМ ИЗ ЉУБИЧЕВЦА КАО МОГУЋНОСТ ХРОНОЛОШКОГ РАЗГРАНИЧЕЊА ОДНОСА УНУТРАШЊЕГ И СПОЉАШЊЕГ УТВРЂЕЊА	... 59
VI ПОКРЕТНИ НАЛАЗИ ИЗ ЉУБИЧЕВЦА	... 69
VI 1. Керамичке посуде	... 69
VI 1.1. Зделе	... 69
VI 1.2. Лонци	... 78
VI 1.3. Тањери	... 91
VI 1.4. Амфоре	... 95
VI 1.5. Питоси – dolia	... 101
VI 1.6. Крчази	... 104
VI 1.7. Поклопци	... 110
VI 2. Керамичке лампе	... 116
VI 3. Стаклене посуде и предмети од стакла	... 117
VI 4. Метални предмети	... 120
VI 4.1. Сребрна кашика из Љубичевца	... 120
VI 4.2. Фибуле	... 125

VI 4.3. Buckles	... 130
VI 4.4. Weaponry	... 132
VI 4.5. Tools and equipment	... 135
VI 4.6. Coins	... 142
VII UŠĆE SLATINSKE REKE	... 147
VII 1. Site location, history of investigations and basic periodisation	... 147
VII 2. Fortifications at Ušće Slatinske reke	... 151
VII 2.1. Earlier fortification with 4 th century settlement at Ušće Slatinske reke	... 151
VII 2.2. Later fortification at Ušće Slatinske reke from the 6 th century	... 153
VIII FINDS FROM UŠĆE SLATINSKE REKE	... 161
VIII 1. Pottery vessels	... 161
VIII 1.1. Bowls	... 161
VIII 1.2. Pots	... 161
VIII 1.3. Amphoras	... 165
VIII 1.4. Pithoi – dolia	... 167
VIII 1.5. Jugs	... 168
VIII 1.6. Lids	... 169
VIII 2. Metal objects	... 170
VIII 2.1. Buckles	... 170
VIII 2.2. Coins	... 171
IX CONCLUSION	... 173
X ABBREVIATIONS	... 177
XI BIBLIOGRAPHY	... 181

VI 4.3. Копче	... 130
VI 4.4. Наоружање	... 132
VI 4.5. Алат и прибор	... 136
VI 4.6. Налази новца	... 142
VII УШЋЕ СЛАТИНСКЕ РЕКЕ	... 147
VII 1. Положај локалитета, историјат истраживања и основна периодизација налазишта	... 147
VII 2. Утврђења у Ушћу Слатинске реке	... 151
VII 2.1. Старије утврђење са насељем из IV века у Ушћу Слатинске реке	... 151
VII 2.2. Млађе утврђење VI века у Ушћу Слатинске реке	... 153
VIII ПОКРЕТНИ НАЛАЗИ ИЗ УШЋА СЛАТИНСКЕ РЕКЕ	... 161
VIII 1. Керамичке посуде	... 161
VIII 1.1. Зделе	... 161
VIII 1.2. Лонци	... 162
VIII 1.3. Амфоре	... 165
VIII 1.4. Питоси – dolia	... 167
VIII 1.5. Крчази	... 168
VIII 1.6. Поклопци	... 169
VIII 2. Метални предмети	... 170
VIII 2.1. Копче	... 170
VIII 2.2. Налази новца	... 171
IX ЗАКЉУЧАК	... 173
X СКРАЋЕНИЦЕ	... 177
XI БИБЛИОГРАФИЈА	... 181

УВОД

INTRODUCTION

ПРОБЛЕМАТИЦИ касноантичког и рановизантијског периода није у научној литератури посвећена довољна пажња, како по питању војних уређења, тако и по питању простора провинције Дакије Рипензис (*Dacia Ripensis*). Момзенова фактографска опаска, од пре више од једног века, чини се, на жалост, актуелном и данас. Он на једном месту каже: „...тешко да постоји и један предмет римског доба који је тако занемарен, као римско војно уређење IV, V и VI века...” (Mommsen 1889, 195). Постоје, наравно, бројна и изузетно значајна дела посвећена проблематици касноантичког периода (Seeck 1966²; Stein 1919; Alföldi 1939; Bury 1973²; Jones 1964; *CAH* XII, 2005, XIV, 2001; *NCMH* I, 1999; Demandt 2007), али она се баве углавном догађајима на Балкану у III, IV и V веку, с обзиром на значај који су имали за судбину римске државе (Мирковић 1981, 45). Поједини аутори се у монографским делима само дотичу овог географског простора (Wilkes 1969), или пажњу усмеравају на друштвене односе (Mócsy 1974) или се у оквиру студија о подунавским и источним провинцијама углавном баве градском организацијом (Jones 1937). У новије време, појавио се низ колективних дела (тематски зборници радова, акта симпозијума и конференција) и појединачних радова, који у разматрање узимају проблеме касноантичког лимеса, његовог устројства, питања војне, економске, цивилне организације, међусобне односе дуж средњедунавског и доњедунавског лимеса у касној антици

THE PROBLEMS of the Late Antiquity and Early Byzantine period have not been given sufficient attention in the academic literature, with regard to military organisation as well as the territory of the Dacia Ripensis province. Mommsen’s factographic remark from more than hundreds years ago seems regrettably relevant, even today. He says in one passage: “...there is hardly any topic concerning the Roman age that is so much neglected as the Roman military organization of the 4th, 5th and 6th centuries...” (Mommsen 1889, 195). There are, of course, numerous and exceptionally important works devoted to the problems of the Late Antique period (Seeck 1966²; Stein 1919; Alföldi 1939; Bury 1973²; Jones 1964; *CAH* XII, 2005, XIV, 2001; *NCMH* I, 1999; Demandt 2007), but they generally deal with the events in the Balkans in the 3rd, 4th, and 5th centuries, regarding their significance for the fate of the Roman state (Mirković 1981, 45). Some authors just mention the geographic area in their monographs (Wilkes 1969) or they pay attention to the social relationships (Mócsy 1974), or are interested in the urban organisation within the studies about the Danubian and eastern provinces (Jones 1937). In recent times there has appeared a series of collective works (collections of text on distinct topics, symposia and conferences proceedings) and individual works, which take into consideration the problems of the Late Roman limes, its organisation, questions of military, economic and civil organisation, and mutual relationships along the middle and lower Danube limes in the

(*Studia Danubiana* 1999; *Archäologie und Geschichte der Region des Eisernen Tores zwischen 275–602 n. Chr.*, 2003; *Constantine the Great and the Edict of Milan 313*, 2013).

Провинција Дакија Рипензис, монографски је обрађена у делу Х. Ветерса (Vetters 1951), али је делимично коригована новијим археолошким и историјским истраживањима. Изузетно значајно, за овај део дунавског простора је и дело М. Мирковић (Mirković 1968), али се оно мање бави касноантичким периодом. Незаобилазна су и дела Р. Гросеа (Grosse 1920), Д. ван Берхема (van Berchem, 1952) и Д. Хофмана (Hoffman 1970), која се баве питањима војног уређења касноантичког периода, са тежиштем на касноантичку покретној војсци.

Релативна незаинтересованост касноантичких писаца за овај географски простор, можда је и последица фрагментарности коју су за њега испољили писци ранијих периода. О дунавском простору, у ширем смислу, за ранији период римске доминације налазимо податке код Плинија (Rackham, Jones, Eichholz, *LCL*), Птолемеја (Manetho, *LCL*), Диона Касија (Cary, *LCL*), Апијана (White, *LCL*), Страбона (Jones, *LCL*). За политичке догађаје III века, незаобилазна је збирка царских биографија *Scriptores historiae augustae* (Magie, *LCL*), спис анонимног географа, *Descriptio totius mundi et gentium* (*IBI* II, 1953), са географско-економским описом римских провинција средине IV века, затим позната итинерарија (Miller 1964; Cermanović-Kuzmanović 1975), као и дела Амијана Марцелина (Rolfe, *LCL*). И дела других писаца касноантичког периода, као на пример Еузебија (Lake, Oulton, *LCL*), Лактанија (*IBI* II, 1953), Еутропија (*IBI* II, 1953), веома су значајна. Два зборника царских едиката, Теодосијев и Јустинијанов, значајна су за проучавање и управне и социјалне историје касноантичког и рановизантијског доба. У спису *Codex Theodosianus* из времена Теодосија II и Валентинијана III (Mommsen, Meyer, 1954; Giuffrè 1978), војним питањима је посвећена седма књига, док се у спису *Codex Iustinianus* из VI века, овом тематиком нарочито бави дванаеста књига.

Иако постоји немали број дела античких писаца, који су се бавили питањима војничке вештине, стратешким или техничким припремама за рат у оно доба, почев од *Стратегије* Енеја Тактика из IV века пре н. е., преко хеленских писаца Диогена

Late Antiquity (*Studia Danubiana* 1999; *Archäologie und Geschichte der Region des Eisernen Tores zwischen 275–602 n. Chr.*, 2003; *Constantine the Great and the Edict of Milan 313*, 2013).

The Dacia Ripensis province had been studied in the monograph of H. Vetters (Vetters 1951), but it has been corrected to some extent on the basis of more recent archaeological and historical investigations. Exceptionally important for this section of the Danube region is the work of M. Mirković (Mirković 1968), although it is not so interested in the Late Antiquity. Also essential are the works of R. Grosse (Grosse 1920), D. van Berchem (van Berchem, 1952) and D. Hoffman (Hoffman 1970), which deal with the questions of the military organisation of the Late Roman period, with special attention paid to the Late Roman field army.

The relative indifference of the Late Roman writers for this geographic region is perhaps the result of the fragmentariness shown for it by writers from the earlier periods. We can find information about the Danube area in a wider sense in the earlier periods of Roman domination in Pliny (Rackham, Jones, Eichholz, *LCL*), Ptolemy (Manetho, *LCL*), Cassius Dio (Cary, *LCL*), Appian (White, *LCL*), Strabo (Jones, *LCL*). For political events of the 3rd century, most relevant are the collection of imperial biographies *Scriptores historiae augustae* (Magie, *LCL*), the writings of an anonymous geographer *Descriptio totius mundi et gentium* (*IBI* II, 1953), with geographic and economic descriptions of the Roman provinces in the mid 4th century, then also famous itineraries (Miller 1964; Cermanović-Kuzmanović 1975), as well as the works of Ammianus Marcellinus (Rolfe, *LCL*). Works of other writers of the Late Antiquity like, for instance, those of Eusebius (Lake, Oulton, *LCL*), Lactantius (*IBI* II, 1953), and Eutropius (*IBI* II, 1953), are also very important. Two collections of imperial edicts, by Theodosius and Justinian, are important for studying the administrative as well as the social history of the Late Antiquity and Early Byzantine period. In the text *Codex Theodosianus*, from the time of Theodosius II and Valentinian III (Mommsen, Meyer, 1954; Giuffrè 1978), book seven was devoted to military matters, while in the text *Codex Iustinianus*, from the 6th century, such an issue was particularly discussed in book twelve.

Although there are a substantial number of books by antique writers dealing with questions of military skills, including strategic or technical preparations for

(Hicks, *LCL*), или римских аутора Витрувија (Granger, *LCL*), Фронтина (Benett, *LCL*), до данас практично једини у целини очувани уџбеник римске ратне вештине је Вегецијево дело *Epitoma rei militaris* (Lang 1967; Misulin 1940). Вегеције, писац вероватно из времена Теодосија I, високи државни чиновник, сабрао је у овом делу немали број дела аутора претходних епоха и дао једну општу теорију ратне вештине. У његовом делу јасно се уочава општост излагања, делимично дата хронолошки кроз епохе, што је и разумљиво, имајући у виду да се не ради о професионалном војнику или историчару (Seeck 1876; Neumann 1965; Misulin 1940). Имајући у виду фрагментарност очуваних дела античких писаца, који су се бавили питањима ратне вештине, Вегецијево дело има изузетан значај.

Значајно је и дело Прокопија *De aedificiis*, из Јустинијановог времена, панегиричне обојености (*ВИИИЈ I*, 1955), у којем наилазимо и на помене географских појмова везаних за ђердапски део лимеса, који је предмет наших истраживања.

war in that time, starting with 'Strategy' by Aeneas Tacticus from the 4th century BC, through to the Hellenistic writer Diogenes (Hicks, *LCL*), or the Roman authors Vitruvius (Granger, *LCL*) and Frontinus (Benett, *LCL*), the only completely preserved textbook of Roman military skill to date is the work by Vegetius *Epitoma rei militaris* (Lang 1967; Misulin 1940). Vegetius, who is probably a writer from the time of Theodosius I, and a senior state official, compiled his work from many texts by authors from previous epochs and offered one general theory of military skill. Clearly visible in his work is the generality of presentation, a partially presented chronologically through the epochs, which is understandable bearing in mind that he was not a professional soldier or historian (Seeck 1876; Neumann 1965; Misulin 1940). Taking into account the fragmentariness of the preserved works of antique writers dealing with the questions of military skill, the work of Vegetius is of exceptional significance.

Also important is the work *De aedificiis* by Procopius, from the time of Justinian and of a panegyric character (*ВИИИЈ I*, 1955), where we also encounter remarks on the geographic facts related to the limes section of the Iron Gates, which is the subject of our investigations.

DACIA RIPENSIS – КАСНОАНТИЧКИ МОДЕЛ ПРОВИНЦИЈЕ

DACIA RIPENSIS – LATE ROMAN MODEL OF A PROVINCE

КАСНОАНТИЧКИ и рановизантијски период спадају у ред боље проучених, али недовољно познатих епоха у нашој земљи. С једне стране то је детерминисано следом историјских догађаја који су за овај период римске доминације *specificum* Балканског полуострва, конкретно за ђердапски простор, залеђе и унутрашњост, а са друге стране већ поменутом незаинтересованошћу писаца овом врстом проблематике. Разлог можда треба тражити и у томе да је освајањем дунавског простора од стране Римљана у I веку и покоравањем Дакије почетком II века представља и негацију овог географског простора у смислу лимеса, све до времена тетрархије.

Географски простор који је предмет наших истраживања, претпоставља у различитим временским сегментима и територијално различите административне области римске власти. До пред крај III века, он припада провинцији Горњој Мезији (*Moesia Superior*), а од краја III и почетка IV века провинцији Приобалној Дакији (*Dacia Ripensis*) (Brandis 1901a, 1975–1976; Mirković 2007) (Карта 1). Имајући то у виду, северна граница провинције Горње Мезије, касније провинције Прве Мезије (*Moesia Prima*) и Дакије Рипензис и њена војна организација представљају један од значајнијих питања у војној историји римске државе (Fabricius 1926, *RE* XIII, 641; Forni 1960, 1080).

Према Диоклецијановој административној подели државе Дакија Рипензис је постала једна од

THE LATE ROMAN and Early Byzantine period are considered among the relatively well studied but insufficiently understood epochs in our country. This is determined, on the one hand, by the sequence of historical events, which are the *specificum* of the Balkan Peninsula, more precisely the Iron Gates region, the hinterland and interior for this period of Roman domination, and on the other hand, by the already mentioned indifference of the writers to such kinds of problems. The reason for this should perhaps be sought in the fact that after the Roman conquest of the Danube region in the 1st century and the subduing of Dacia at the beginning of the 2nd century this geographic area was not regarded as a *limes* until as late as the time of Tetrarchy.

The geographic region that is the subject of our investigations, assumes in different time segments territorially different administrative regions of the Roman authority. It was part of the Upper Moesia (*Moesia Superior*) province almost to the end of the 3rd century and from the end of the 3rd century and the beginning of the 4th century it was part of *Dacia Ripensis* (Brandis 1901a, 1975–1976; Mirković 2007) (Map 1). Taking that into account, the northern border of the Upper Moesia province, later *Moesia Prima* province and *Dacia Ripensis*, and its military organisation are important issues in the military history of the Roman state (Fabricius 1926, *RE* XIII, 641; Forni 1960, 1080).

According to Diocletian's administrative division of the state, *Dacia Ripensis* became one of eleven pro-

Карта 1 – Касноантичке провинције на територији централног Балкана (Према: М. Мирковић, 1981)

Map 1 – Late antique provinces in the Central Balkans (After: M. Mirković, 1981)

једанаест провинција дијецезе Мезије, а нешто увећаној провинцији Дарданији дат је назив Средоземна Дакија (*Dacia Mediterranea*) (Stein 1928, 102). Истој дијецези је прикључена и провинција Ахаја (*Achaia*), све док у њој Константин није увео сенаторску власт (Groag 1940, 16). Географски простор који је провинција Дакија Рипензис обухватала био је одређен реком Утусом на истоку, Поречком реком на западу, док се јужним делом граничила са провинцијом Дакијом Медитеранеом у простору између Гамзиграда–*Romuliana* и Ћуприје–*Horreum Margi*, па према истоку између Равне–*Timacum minus*-а и Ниша–*Naissus*-а, поред Беле Паланке–*Remesiana*, до реке Утус у Бугарској (Роровић 1975, 479). Ове административне поделе настају убрзо након Аурелијановог напуштања Дакије 272. године. У исто време, са друге стране Дунава, настајала је у међусобно сталним борбама још једна држава – држава Гота. Племена непосредно уз Дунав имала су федератски статус и обавезу да се ставе на располагање римској држави. Међутим, већ за време Тацита у области доњег Дунава забележени су упади Германа (Magie, *SHA*, vit. *Taciti*, 13, 3, *LCL*). За време Карина остали су забележени упади Сармата, али су и они такође заобишли провинцију Дакију Рипензис (Magie, *SHA*, vit. *Taciti* 13, 3, *LCL*). После смрти Нумеријана, војска је у источним деловима Римског царства за владара изабрала Диоклецијана, који је међутим тек после смрти Карина постао неприкосновени владар државе (Magie, *SHA*, vit. *Carini*, 18, 2; Stein 1928, 94). За дунавске провинције то је било важно, јер је нови владар већ имао команду на доњем делу Дунава, где је и носио титулу *dux Moesiae* (Magie, *SHA*, vit. *Probi*, 22, 3, *LCL*). За време његове владавине, подунавске провинције су уживале скоро потпуни мир, који је само на краће време био прекинут борбама против Карпа и Гота на истоку Балканског полуострва.

Реформама које су уследиле убрзо по Диоклецијановом ступању на престо, врховни војни заповедник *vir perfectissimus* постао је *vir limitis* и он је командовао трупама које су биле везане за утврђења. Поред ових војних јединица, позадинску борбену срж су чиниле јединице познате под именом *comitatenses*. Непосредно претпостављен *dux*-у био је *praefectus praetorio*, а од Константина *magister militum* (Grosse 1920, 184). Цивилну управу је

vinces of the diocese of Moesia, and the somewhat enlarged Dardania province was named Mediterranean Dacia (*Dacia Mediterranea*) (Stein 1928, 102). The province of Achaia was also added to the same diocese before Constantine introduced there senatorial authority (Groag 1940, 16). The geographic area covered by the Dacia Ripensis province was determined by the River Utus in the east, Porečka Reka/River in the west, while in the south it bordered on the Dacia Mediterranea province in the area between Gamzigrad–*Romuliana* and Ćuprija–*Horreum Margi*, and towards the east between Ravna–*Timacum Minus* and Niš–*Naissus*, next to Bela Palanka–*Remesiana*, and to the River Utus in Bulgaria (Popović 1975, 479). These administrative divisions ensued soon after Aurelian abandoned Dacia in the year 272. At the same time another state, the state of the Goths, had been established as a result of battles on the opposite Danube bank. Tribes living immediately along the Danube had the status of foederati and were obliged to be at the disposal of the Roman state. Nevertheless, incursions of the Germans were recorded in the lower Danube area in the time of Tacitus (Magie, *SHA*, vit. *Taciti*, 13, 3, *LCL*). The invasions of the Sarmatians were recorded in the time of Carinus, but they also bypassed the Dacia Ripensis province (Magie, *SHA*, vit. *Taciti* 13, 3, *LCL*). The army in the eastern parts of the Roman Empire proclaimed Diocletian as emperor after the death of Numerian, but he became the unchallenged ruler only after the death of Carinus (Magie, *SHA*, vit. *Carini*, 18, 2; Stein 1928, 94). This was important for the Danubian provinces as the new ruler already had command in the lower Danube area where he also had the title *dux Moesiae* (Magie, *SHA*, vit. *Probi*, 22, 3, *LCL*). During his reign the Danubian provinces experienced almost total peace, which was broken only for a short time because of the conflicts with the Carps and the Goths in the east of the Balkan Peninsula.

As a result of reforms, which ensued soon after Diocletian ascended to the throne, the supreme military commander, *vir perfectissimus*, became *vir limitis* and commanded the troops linked to the fortifications. Besides those army units, the core of the rearguard combat forces were units known as *comitatenses*. Directly superior to the *dux* was the *praefectus praetorio* and, from the time of Constantine, the *magister militum* (Grosse 1920, 184). Civil authority was represented by *praeses*. Another distinct measure was the separation

репрезентовао *praeses*. Посебну меру је представљало и раздвајање компетенција у ширем смислу, тако да је на пример по питањима трупног снабдевања, као и регрутовања и попуњавања намирница у природи био надлежан *praefectus praetorio*. Финансијама је под Диоклецијаном у вишој инстанци управљао преторијански префект које је прописивао годишњу висину износа потребног за издржавање државних службеника. За непосредно убирање потребних износа бринули су се *exactores*, односно *susceptores* који су били непосредно потчињени *praeses*-у (Stein 1928, 111).

Балканско полуострво је у целини било потчињено Галерију који је као војник нарочиту пажњу посветио изградњи и одржавању путне мреже, као једног од предуслова ефикасног начина ратовања. Већи број миљоказа нађених у Доњој Мезији и Скитији јасно говоре о овој страни Галеријеве делатности (*CIL* III 7603, 7606 7609–7610, 7614, 13755, 14460, 14463; Christol 1975, 803–827; De Blois 1976). Вероватно се и посета Диоклецијана главном граду провинције Рацијарији (*Ratiaria*, Арчар) и другом легијском логору у Ескусу *Oescus*, (*Gigen*) 294. године може посматрати у светлу јачања ове провинције у војном и организационом погледу (Anderson 1932, 24–32; Southern, Dixon 1996). Интересантно је да је Диоклецијан посетио и мања утврђења као сто су *Gebrum* и *Variana*. Враћајући се у Рим из Никомедије са празновања виценалија, Диоклецијан је нимало случајно изабрао за повратак баш дунавски пут, којим ће се годину дана касније поново вратити.

Константин I се такође бавио организацијом лимеса, нарочито у овим географским просторима, па је готово осам година провео на Балканском полуострву. У Дакији он борави два пута 316/317. године и 321. године (Seeck 1966, 172), тако да у потпуности влада ситуацијом у моменту када 323. године Готи врше притисак на дунавску линију фронта (Stein 1928, 158). Константин, као и Галерије, обнавља и гради путеве (*CIL* III 12521, 12520), а троструким мостобраном везује *Barbaricum* са Дакијом Рипензис. Стиче се утисак да је Дакија Рипензис, иако дуги низ година поштеђена ратних сукоба, представљала у ствари централно утврђење Балканског полуострва, па је онда јасно зашто су баш преко ње прешли ударни таласи, први осамдесетих година IV, а други четрдесетих година V века.

of competences in a wider sense. So, for example, the *praefectus praetorio* was in charge of supplying the units as well as of recruiting and obtaining provisions. Finances at the higher level were administered under Diocletian by the praetorian prefect, who prescribed the annual sum necessary for the maintenance of the state officials. Direct collection of the necessary amounts was the duty of the *exactores*, i.e. the *susceptores*, who were directly subordinate to the *praesus* (Stein 1928, 111).

The Balkan Peninsula was completely subjugated to Galerius, who, being a soldier, paid special attention to the construction and maintenance of road networks as one of the prerequisites for an efficient method of waging wars. The large quantity of milestones discovered in Lower Moesia and Scythia speak clearly about this activity of Galerius (*CIL* III 7603, 7606 7609–7610, 7614, 13755, 14460, 14463; Christol 1975, 803–827; DeBlois 1976). Also, the visit of Diocletian to *Ratiaria* (Arčar), the capital of the province, and the other legion camp in *Oescus* (*Gigen*) in the year 294, could probably be viewed in the context of strengthening that province from a military and organisational point of view (Anderson 1932, 24–32; Southern, Dixon 1996). It is interesting that Diocletian, at the same time, also visited smaller fortifications such as *Gebrum* and *Variana*. Returning to Rome from Nicomedia after celebrating his vicennalia, Diocletian chose, not at all accidentally, to return only along the Danube road, which he would use again for his return a year later.

Constantine I was also engaged in the limes organisation, particularly in these geographic regions, spending almost eight years in the Balkan Peninsula. He stayed in Dacia twice, in 316/317 and in 321 (Seeck 1966, 172), and he was totally in control of the situation at the moment when the Goths, in AD 323, exerted pressure on the Danubian front line (Stein 1928, 158). Constantine, like Galerius, also reconstructed and built roads (*CIL* III 12521, 12520) and connected *Barbaricum* with Dacia Ripensis with a triple bridgehead. The impression is that Dacia Ripensis, despite being spared from war for many years, was in fact the central fortification of the Balkan Peninsula and, hence, it is clear why it experienced waves of attacks, first in the late 4th century and again in the mid 5th century.

Disregarding the internal dissensions of Constantine's successors, which inevitably involved military units, relatively undisturbed peace prevailed in the

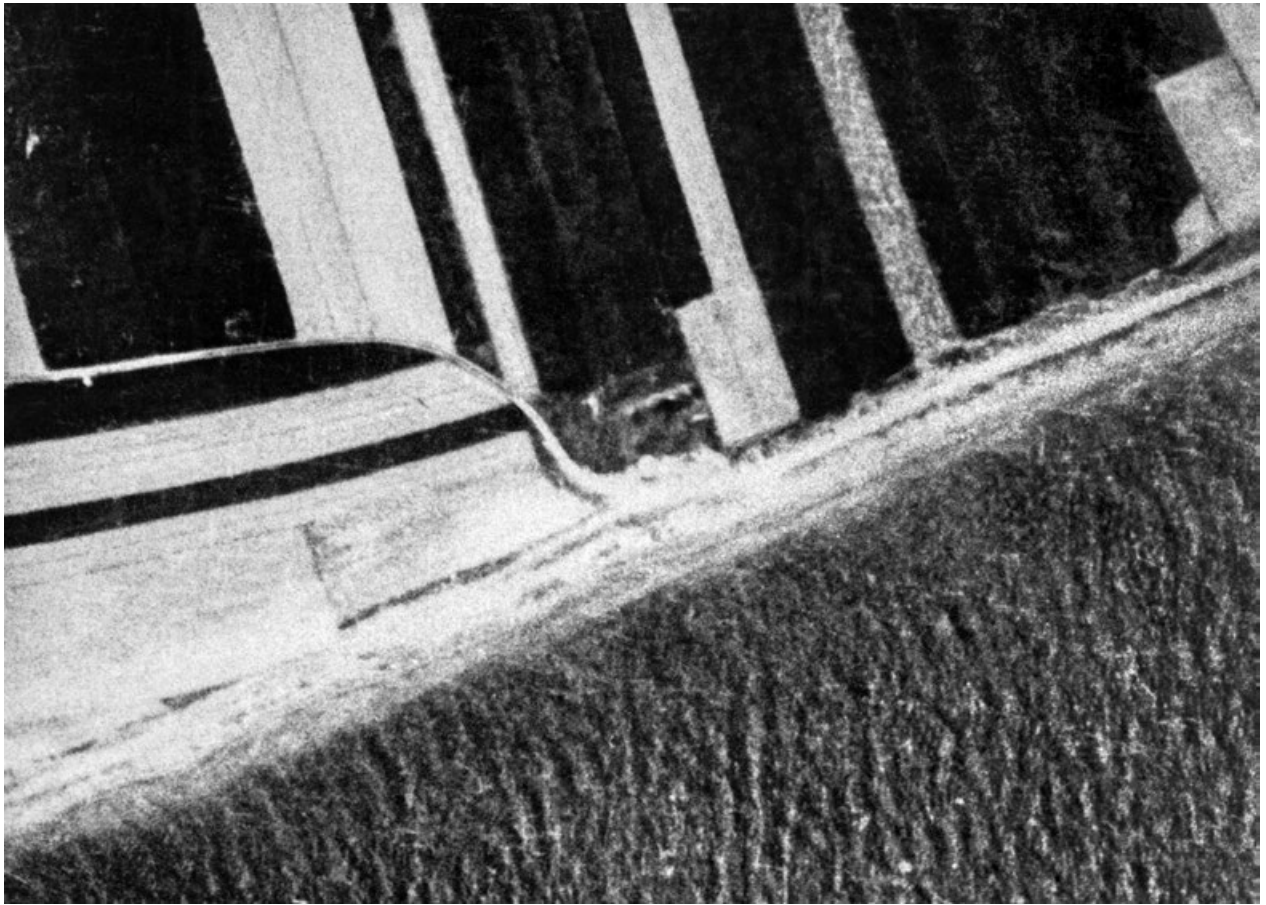

Осим размирица Константинових наследника, у које су војне јединице неминовно морале да буду увучене, на доњем Дунаву и у провинцији Дакији Рипензис средином IV века влада релативно непомућен мир. Додуше, дуж густо изграђених утврђења у Дакији Рипензис често се крећу поједини делови непријатеља, који су највероватније, ту и тамо, понекад били у стању да изненаде појединачне посаде у утврђењима. У том смислу је индикативан натпис из *Troesmis*-а који управо говори о активностима које су предузимане против тзв. *latrunculi* (CIL III 12483 = Dessau 724).

Због свега изнетог пред истраживаче лимеса се поставља изузетно компликовано питање разлучивања фаза изградње утврђења током IV века (Vasić, Kondić 1986, 550–555; Petrović, Vasić 1996, 20–23). Овде се нарочито има у виду да се у изворима нигде конкретно не помињу градитељске активности дако-мезијског лимеса иако су оне несумњиво биле итекако значајне. Начин зидања ових утврђења такође не даје потребне елементе на основу којих се она могу са сигурношћу хронолошки одредити, јер поједини тип утврђења, у истој техници зидања, траје дуже време, односно бива прихваћен и егзистира под различитим владарима: Диоклецијан, Константин и Валентинијан. Од Диоклецијана до Валентинијана у ширим географским просторима, а поготово у граничним провинцијама, сусреће се исти тип утврђења, а познате су изузетне градитељске активности и Диоклецијана и Константина и Валентинијана. Литерарни и епиграфски извори нам указују да је овај простор у касноантичко доба између последње четвртине III века и ступања на престо Валентинијана I пролазио кроз интензивну градитељску активност и то не само у војним него и у цивилним сегментима. Већи део ових извора односи се на време тетрархије. У време Диоклецијана се може рачунати са већим обимом градње, не само на дачком делу лимеса, него и у другим провинцијама, поготову германском (Schleiermacher 1950, 134). Диоклецијан је веће коњичке јединице, односно једну велику коњичку армију из III века разбио у мање деташимане и придодео граничном појасу ради најобичнијег стражарења. Оваква стратегијска концепција Диоклецијана искључиво је везана за одбрану границе. Постављањем *equites* формација дуж отворене границе Оријента и подизање или обнова кастела као и постављање бројних

lower Danube area and in the Dacia Ripensis province in the middle of the 4th century. Indeed, certain enemy groups were often prying along the line of densely constructed fortifications in Dacia Ripensis and were most probably able to surprise here and there some garrisons in the fortifications. Relevant to this fact is the inscription from *Troesmis*, which speaks of activities undertaken against the so-called *latrunculi* (CIL III 12483=Dessau 724).

As a consequence of everything stated above, investigators of the limes were faced with an exceptionally complicated question to distinguish the phases of construction of fortifications during the 4th century (Vasić, Kondić 1986, 550–555; Petrović, Vasić 1996, 20–23). We need to particularly bear in mind that building activities on the Daco-Moesian limes were been precisely mentioned anywhere in the written sources despite the fact that they were, undoubtedly, of considerable importance. The system of construction of those fortifications also does not offer the necessary elements according to which they could be dated with any certainty because certain types of fortification constructed in the same technique last for rather a long time, i.e., the system was accepted and continued to exist under different rulers: Diocletian, Constantine and Valentinian. An identical type of fortification has been encountered throughout large geographic regions, particularly in the border provinces from Diocletian to Valentinian, and we are also aware of the exceptional building activities of Diocletian, Constantine and Valentinian. Literary and epigraphic sources indicate that this area experienced intensive building activity, not only in military but also in civilian segments in the Late Roman times, between the final quarter of the 3rd century and the ascension to the throne of Valentinian I. Most of these sources relate to the time of the Tetrarchy. We can assume a rather large scope of building activity in the time of Diocletian, not only in the Dacian section of the limes, but also in other provinces, particularly in Germany (Schleiermacher 1950, 134). Diocletian divided larger cavalry units, i.e. one large cavalry army from the 3rd century, into smaller detachments and deployed them in the frontier area, with the sole purpose of guarding it. Such a strategic concept of Diocletian was exclusively related to the protection of the border. Deploying units of *equites* along the open border of the Orient and the construction or restoration of the *castella*, the erection of many

Сл. 1 – Љубичевац, авио снимак пре изградње хидроелектране Ђердап II

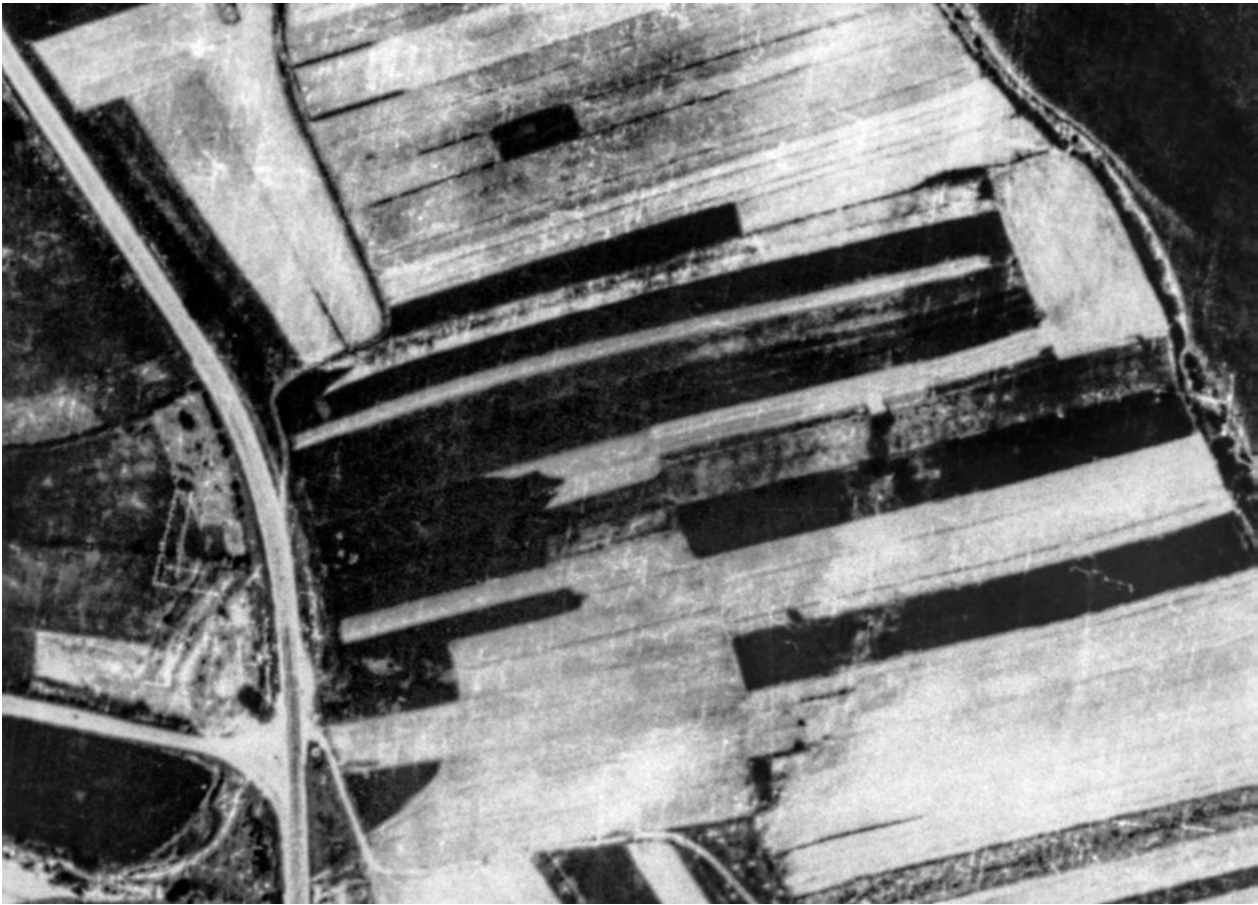
Fig. 1 – Ljubičevac, an aerial shot before the construction of the hydroelectric power plant Djerdap II

миљоказа који указују на једну *strata Diocletiana*, као и извештај Малале о овим радовима, јасно указују на реорганизацију границе Оријента коју је предузео Диоклецијан (*Not. Dign. Occ. 5, 151, 156*).

У Константиново време, на пример, у провинцији Германији јасно је изражен тип утврђења који је везан за путну мрежу, која су углавном везана за унутрашњост провинције. Изгледа да се на неке делове трупа може применити и Панегирик из 313. године где је Константин преживеле трупе Максентија попунио и наоружао и као такве послао далеко од Рима на Рајну и Дунав да обављају функцију страже и да бране границу од упада варварских и пљачкашких хорди (*Not. Dign. Occ. 5, 270; 7, 96*). Доказано је да је градња утврђења под Валентинијаном и Валнесом била поверена покретној војсци, односно појединим формацијама *comitatenses* (*Not. Dign. Or. 5, 30; CIL V, 8758; Hoffmann 1972, note 197*). То је рађено на тај начин што су из гра-

milestones that indicate one *strata Diocletiana*, as well as the report by Malala about these works clearly indicate the reorganisation of the Orient border undertaken by Diocletian (*Not. Dign. Occ. 5, 151, 156*).

In the time of Constantine, for example, in the Germania province there was clearly a prominent type of fortification related to the road network and mostly connected to the province interior. It seems that the Panegyric from the year 313 could be applied to certain segments of troops, when Constantine supplemented and armed the surviving troops of Maxentius and then sent them far from Rome on the Rhine and the Danube to serve as guards and to protect the border from incursions of barbarian and plundering hordes (*Not. Dign. Occ. 5, 270; 7, 96*). It has been confirmed that building of fortifications under Valentinian and Valens was entrusted to the field army, that is to certain units of *comitatenses* (*Not. Dign. Or. 5, 30; CIL V, 8758; Hoffmann 1972, note 197*). It was organised in such a

Сл. 2 – Ушће Слатинске реке, авио снимак пре изградње хидроелектране Ђердап II

Fig. 2 – Ušće Slatinske reke, an aerial shot before the construction of the hydroelectric power plant Djerdap II

ничних легијских формација издвајани мањи дета-шмани и слати у околна утврђења. У том случају легије имају улогу матице из које се издвајају и формирају мање јединице (*Not. Dign. Occ.* 40, 21). *Notitia Dignitatum* нам казује да су у свакој провинцији од Норикума до Скитије Минор биле смештене по две легије, односно може да се говори о тзв. „легијским паровима”.

Кастел код Цириса (Хисарлик) у провинцији Дакији Рипензис, изграђен је под Валенсом од истих формација (*Not. Dign. Or.* 11, 9). Валентинијан је први и последњи цар после Диоклецијана који је још једном покушао да обнови гранична утврђења, али се углавном ограничио на успостављање рајнске линије лимеса која је била пробијена од стране Германа (Baatz 2000; *Idem.* 2004, 55–66). Дунавски фронт у IV веку није доживео неке катастрофалне последице, тако да није ни изискивао тотално нове посаде на граници. Због тога је Валентинијан морао

way that smaller detachments were singled out from frontier legionary formations and sent to the neighbouring fortifications. In this case the legions play the role of the home unit from which smaller units are separated. (*Not. Dign. Occ.* 40, 21). *Notitia Dignitatum* informs us that in each province, from Noricum to Scythia Minor, two legions were stationed, and this can be identified as the system of ‘pairs of legions’.

The castellum near Ciris (Hisarlik) in the Dacia Ripensis province was built by the same units during the reign of Valens (*Not. Dign. Or.* 11, 9). Valentinian was the first and last emperor after Diocletian, and once again tried to restore the border fortifications, although he mainly limited himself to establishing the Rhine line of the limes that had been breached by the Germans (Baatz 2000; *Idem.* 2004, 55–66). The Danubian front did not suffer any catastrophic blows in the 4th century, so there was no need for any totally new garrisons on the border. As a result, Valentinian had to take greater

на рајнском делу лимеса да се више позабави радовима на преправкама кастела као и обимнијим подизањем нових утврђења, углавном кула стражара (Fleer 2004, 75–92).

О делатности Валентинијана Амијан Марцелин за 369. годину извештава (*Amm. Marc.* 38, 2, 1): „...Валентинијан је сковао значајне и веома корисне планове. Целу Рајну... треба са великим наспима и на узвишицама војне логоре и кастела подићи..., све докле се галске земље простиру. Ту и тамо ће се, такође, утврђења поставити и са друге стране реке, на оним местима где се додирују са земљом варвара...”. На другом месту Амијан Марцелин нас слично извештава (*Amm. Marc.* 30, 7, 6): „Валентинијан се с правом прибојавао, па је војску јаком надопуном попунио, а Рајну на обема рекама и на узвишицама са логорима и кастелима утврдио”. Иако се аналогно закључивање о рајнском и другим деловима лимеса не може до краја спровести, очито је, да се бар на основу историјских извора може рачунати на исти начин утврђивања у ширим географским просторима. У контексту кастела као доминантног и најочевиднијег типа утврђења, јасно долази до изражаја и свеукупни касноантички систем утврђивања ових подручја Римског царства. Они уствари потврђују један изванредни дефанзивни концепт Римљана, доследно спроведен у више граничних провинција.

У историјским изворима, први пут тек у VI веку, у већем обиму и много детаљније, конкретно се говори о градитељској активности у овом делу Римског царства и то на начин где писац, Прокопије из Цезареје, оставља сведочанства о предузетим обновама или пак о изградњи појединих утврђења (*Procop., De aedif.*). Уз познате слабости које се приписују овом делу (панегиричност, понеки пут недовољна географска обавештеност и друго), ово дело поименице помиње утврђења на овом делу ђердапског простора.

care of the works on the Rhine section of the limes, rebuilding the *castella* and building new fortifications, mostly watchtowers (Fleer 2004, 75–92).

Ammianus Marcellinus reports on the activities of Valentinian in the year 369 (*Amm. Marc.* 38, 2, 1): ‘...Valentinian made important and very useful plans. Entire Rhine... should be lined with high embankments and military camps and castella should be built on elevations..., as far as the Gallic lands spread. Here and there, fortifications would be also erected on the other side of the river at the locations, which are in contact with the land of barbarians...’ In another passage Ammianus Marcellinus reports in a similar way (*Amm. Marc.* 30, 7, 6): ‘Valentinian was rightfully afraid and he substantially supplemented the army and fortified the Rhine on both banks and on hilltops with camps and castella.’ Although analogous conclusions about the Rhine and other limes sections could not be drawn to the full, it is obvious that it could be assumed, at least according to the historical sources, that the same system of fortifying over wider geographic areas had been put in place. In the context of castellum, as the predominant and most conspicuous type of fortification, the entire Late Roman system of fortifying these regions of the Roman Empire becomes apparent. They, in fact, confirm an outstanding defensive concept of the Romans, consistently carried out in many border provinces.

For the first time, in the historic sources of the 6th century, there are reports to a greater extent and with more details about the building activity in this part of the Roman Empire. The writer Procopius from Caesarea, gives information about undertaken renovations or the building of certain new fortifications (*Procop., De aedif.*). Besides notorious weaknesses ascribed to this text (panegyric character, sometimes insufficient geographic knowledge and the like), this work mentions by name the fortifications in this section of the Iron Gates region.

НЕКИ ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ СТРАТЕГИЈЕ И ТАКТИКЕ ПРИМЕЊЕНИ НА УТВРЂЕЊИМА ТИПА ЉУБИЧЕВАЦ И УШЋЕ СЛАТИНСКЕ РЕКЕ

SOME BASIC PRINCIPLES OF STRATEGY AND TACTICS APPLIED TO THE FORTIFICATIONS OF THE LJUBIČEVAC AND UŠĆE SLATINSKE REKE TYPE

РИМЉАНИ су спроводили тактику и технику одбране чврстих положаја (White, *LCL*, Ib, 90, 92; Rolfe, *LCL*, XXIV, 4, 12f). Свакој јединици била је одређена линија за посматрање, припрему за одбрану и сузбијање напада. Римске фортификације као крајњи израз једне доследно спроведене концепције показују да је геометријски елемент један од основних принципа римске ратне вештине. Он претпоставља питања римске стратегије, али задовољава и најмања питања римске тактике. Када се говори о основном геометријском елементу, мисли се на стационирање две легије у оквиру једне провинције непосредно у залеђу лимеса. Овај распоред доследно је спроведен у свим римским провинцијама од британског до афричког лимеса (Dobson, Breeze 1972, 17; Webster 1969, 67; Parker 1958, 55, 123; Parker 1932, 137–149). Овакав распоред главних снага у непосредној је вези са размештајем система мањих фортификацијских тачака које се налазе непосредно везане за линију угроженог дела фронта. У оваквом начину утврђивања, где Римљани изванредно познају теорију положаја и напада на њих (Lang 1967, I, 21–23; Bennett, *LCL*, II, ii 3–7, iii 4–24), геометријски углови и линије играју веома важну улогу. У тврђавском начину ратовања утицај моралне снаге, индивидуалних црта војника и случајности је сведен на најмању могућу меру. То и није тако занемарљиво када се има у виду опадање борбене готовости римске војске у касноантичком периоду и безуспешне апеле

ТHE ROMANS carried out tactics and techniques of defence by inflexible positions (White, *LCL*, Ib, 90, 92; Rolfe, *LCL*, XXIV, 4, 12f). Every unit had a fixed line to watch, to prepare for defence and to ward off any attack. Roman fortifications, as the utmost expression of one consequently carried out concept, reveal that the geometric element is one of the basic principles of Roman military skill. It has preferences regarding the questions of Roman strategy but also fulfils even the smallest requirements of Roman tactics. When we speak about the basic geometric element, we think of stationing two legions within one province in the immediate background of the limes. Such a placement was consistently applied in all Roman provinces from the British to the African limes (Dobson, Breeze 1972, 17; Webster 1969, 67; Parker 1958, 55, 123; Parker 1932, 137–149). Such a disposition of the main forces is directly connected with the disposition of the system of smaller fortification points, which are directly associated with the line of the endangered section of the front. In such a system of fortifying, where the Romans knew exceptionally well the theory of positions and attacks on them (Lang 1967, I, 21–23; Bennett, *LCL*, II, ii 3–7, iii 4–24), geometric angles and lines played a very important part. In the fortification system of warfare, the impact of moral strength, the individual characteristics of the soldiers and chance is reduced to the smallest possible degree. This is not so negligible if we bear in mind the diminishing combat readiness of the Roman

Амијана Марцелина на угледање на староримски борбени морал (Rolfe, *LCL*, 1964, XXXI, 16, 8).

Један од принципа римске стратегије је увек бити врло јак, пре свега у целини једне или више провинција, тек потом на одлучујућим тачкама непосредно на лимесу (Bar-Kochva 1976, 72). Код Римљана може да се говори о начелима, правилима, па чак и системима ратовања (Bennett 1969, *LCL*, XIX, 4, 5; Hogg 1975, 22; Kiechle 1964, 87–88; Lang 1967, 2 I, II). У таквим системима постоје материјалне чињенице које се могу формулисати и као израз одређених математичких функција (Nesser 1969, 131–142). Наравно да Римљани нису на овај начин прилазили проблемима стратегије и тактике, али је код њих очевидан покушај теоријске систематизације ових материјалних елемената. Бројна надмоћност, нарочито у комбинацији са временом и простором су неке од тих материјалних чињеница.

Упоређивањем параметара димензија утврђења уочава се донекле измењена стратегијска концепција Римљана у периоду од IV до VI века (Catanićiu, 1981, 22, 81; Corder 1955, 28). Подразумева се да је она у односу на претходне периоде, I, II и III века измењена у већем обиму (Gillam 1975, 51–56). Иако ни утврђења из VI века – мисли се пре свега на она непосредно везана за линију лимеса, немају карактер примарности и фактор одлучивања, већ практично служе само за први додир са непријатељем, ипак је њихов обим у односу на утврђења из IV века вишеструко увећан. То значи да је код Римљана дошло до стратегијских померања у простору, где линијска утврђења треба што ефикасније и дуже да парирају потенцијалном непријатељу (Curle 1911, 112; Goffart 1980, 112; Gichon 1976, 190; French 1974, 143–149).

Један од геометријских принципа примењен код Римљана је и начело унутрашњих операцијских праваца. Он је трансферзала узајамних односа легијских утврђења, пута и утврђења помоћних јединица непосредно на линији фронта. Математичка слика која из тога произилази показује да се легијско утврђење може узети као основица, а простор које оно покрива са утврђењима на лимесу представља математички еквивалент који се може формулисати као угао који основица образује са поменутом трансферзалом. Корист унутрашњих операцијских праваца расте са простором на који се они односе. Са тетрархијом римска стратегија

army in the Late Antiquity and the fruitless appeals of Ammianus Marcellinus to emulate ancient Roman combat morals (Rolfe, *LCL*, 1964, XXXI, 16, 8).

One of the principles of Roman strategy is always to be very strong, first of all as a whole in one or many provinces and only after that at decisive points directly on the limes (Bar-Kochva 1976, 72). Where the Romans are concerned, we can speak of principles, rules and even systems of waging war (Bennett 1969, *LCL*, XIX, 4, 5; Hogg 1975, 22; Kiechle 1964, 87–88; Lang 1967, 2 I, II). There are in such systems the material facts, which can be formulated as the expression of certain mathematical functions (Nesser 1969, 131–142). The Romans, of course, did not approach problems of strategy and tactics in such a way, but there is an evident attempt of a theoretical systematisation of those material elements. Numerical superiority, particularly in combination with time and space, are some of those material facts.

Comparing the dimensions of fortifications reveals, to a certain extent, the transformed strategic concept of the Romans in the period from the 4th to the 6th century (Catanićiu, 1981, 22, 81; Corder 1955, 28). It is assumed that it was transformed to a considerable degree in comparison with the previous periods of the 1st, 2nd and 3rd centuries (Gillam 1975, 51–56). Although not even fortifications from the 6th century – primarily those directly connected to the limes line – were of the most important character or decision-making factor, although they were actually used for the first contact with enemies, still their scope was substantially enlarged in comparison with the 4th century fortifications. This means that there was a strategic shifting in space, so the fortifications along the line could parry a potential enemy as efficiently and for as long as possible (Curle 1911, 112; Goffart 1980, 112; Gichon 1976, 190; French 1974, 143–149).

One of the geometric principles applied by the Romans is also a principle of internal operational directions. It is the transversal of the mutual relationships between the legionary fortifications, roads and fortifications of auxiliary troops directly on the front line. The mathematical picture resulting from this reveals that a legionary fortification could be taken as basis, while the space it covers with fortifications on the limes represents a mathematical equivalent that could be presented as the angle created by the basis and the aforementioned transversal. The benefit of internal

доживљава квалитативне промене (Lander 1979, 1051–1060). Време експанзије је прошло, требало је сачувати оно стечено, што Римљани називају *beati sunt possidentes* (Rolfe, *LCL*, XXV, 9, 2).

Шта обележава појам одбране у касноантичко доба, која се често у литератури посматра као дефанзивни облик ратовања? Уопште, она се таквом и сматра, али не треба губити из вида да је римска ратна вештина овог периода, до извесне границе, претеча једне, више векова касније формулисане доктрине, да је одбрамбени облик ратовања сам по себи јачи облик ратовања од нападног. Наравно, ако се схвати као облик ратовања са негативним циљем. Због промењених стратегијских услова и војних реформи у време тетрархије долази до увећања војних трупа, нарочито концентрисаних дуж фронтонских линија на лимесу (Grosse 1920, 23, 34–35; Stein 1928, 76).

Постављањем утврђења по једној дугој линији дуж река и користећи погодности терена, плитких и дубоких котлина или, ређе, висова, Римљани су изградили један уистину распоређен и развијен одбрамбени систем (Bivar 1972, 275). На тај начин избегнута је могућност да их непријатељ заобиђе, односно непријатељ је био приморан на концентрисање на неколико тачака, како би пробио римски, релативно плитки одбрамбени положај. Користећи дефанзивни метод као облик ратовања, Римљани су успели да постигну концентрисаност напада непријатеља, али истовремено и сопствену надмоћ одбране. Ова успешна тенденција укупних интереса за одржавање *status quo* у римској стратегији је трајала готово три века.

Римска одбрана је у примени располагала и природном надмоћношћу оних елемената који, осим јачине и вредности оружаних снага непосредно на лимесу (*limitanei*, *riparienses*, *numeri* и др.), као параметри стратегијских и тактичких успеха чине погодност земљишта, могућност помоћи са више страна непосредно и у ближем залеђу лимеса, као и могућност допуне из дубље унутрашњости формацијама *comitatenses*.

Утврђења на лимесу треба посматрати само као посредну заштиту провинција, као заштиту која произилази из њиховог стратегијског значаја. У зависности од угла посматрања, подухвати које посада једног таквог утврђења сме себи да допусти релативно су ограничени. Пречник њиховог круга

operational directions increases with the space they relate to. Roman strategy experienced qualitative changes with the Tetrarchy (Lander 1979, 1051–1060). The era of expansion had passed, so that which had been acquired needed to be protected, as the Romans put it, *beati sunt possidentes* (Rolfe, *LCL*, XXV, 9, 2).

What marks the idea of defence in the Late Roman time that is often understood in literature as a defensive form of waging war? Generally, it is considered as such, but it should be kept in mind that Roman military skill of that period was, to a certain extent, the predecessor of a doctrine formulated many centuries later, that a defensive method of waging war is a stronger form of war waging than an aggressive method, if, of course, if we understand that as a method of waging war with a defensive aim. Due to altered strategic conditions and military reforms in the time of the Tetrarchy there followed an increase of troops particularly concentrated along the front lines on the limes (Grosse 1920, 23, 34–35; Stein 1928, 76).

By placing fortifications in one long line along the rivers and taking advantage of the terrain, shallow and deep valleys or sometimes peaks, the Romans actually created one well-arranged and evolved defensive system (Bivar 1972, 275). In such a way the possibility was avoided for the enemies to bypass them, that is, the enemy was forced to concentrate on a few points in order to breach the relatively narrow Roman defensive position. The Romans managed, using a method of waging war with a defensive aim, to achieve a containment of the enemy attacks, but also at the same time their own superior system of defence. This successful tendency of a total interest in maintaining the *status quo* prevailed in Roman strategy for almost three centuries.

The Roman defence also had at its disposal natural superiority of those elements, which were, besides the strength and value of the defensive forces directly on the limes (*limitanei*, *riparienses*, *numeri* and the others), the advantages of the landscape, the possibility to get support from many sides, directly and from the immediate background of the limes and also the possibility to supplement the army with units of *comitatenses* from deeper in the interior. All these represented the parameters of strategic and tactical success.

Fortifications on the limes should be viewed only as indirect protection of the provinces, as protection resulting from their strategic importance. Depending on the angle of perception, the measures which garrison

дејства износи неколико сати или ређе дневних маршева. Подразумева се да се ово не односи на фронтоска померања јединица у оквиру једне или више провинција (Haverfield 1910, 6, 61).

Дејство римског утврђења састављено је из два елемента: активног и пасивног (Jones 1978, 117). Првим штити сам положај места на коме се налази и оно што се у њему налази; другим врши, до одређене границе, утицај и на ону околину која се налази у ближем залеђу или штити комуникације које воде до њих (Sherk 1974, 556). Оно, једном речју, затвара путеве, као и реке на којима лежи. Опасности којима су изложене саобраћајне везе долазиле су већином од крстарећих одреда варвара, чије је дејство имало карактер тренутног удара (Herzig 1974, 60).

По дефиницији, утврђења захтевају опкољавање, а за то је по правилу потребно најмање два пута више снага у односу на снаге бранилаца (Luttwak 1976, 28, 211). Ово несразмерно слабљење непријатељских снага прва је и најважнија погодност коју пружају утврђења. Као што је познато, посаде утврђења, па и касноантичких утврђења, углавном су најупотребљивије у самом утврђењу, а мање у ширем маневарском простору, у пољу, јер се углавном ради о, не у потпуности професионалним војницима – *limitanei*, *riparienses*, *exploratores* (Neumann 1968, 876–888; Seeck 1921, 916–918; Fiebiger, 1909, 1690–1693). Осим тога што затварају путеве утврђења, штите и околину, по правилу три до четири римске миље, она такође представљају и необично јаке предстраже које дозвољавају потпуно осматрање терена (Fentress 1979, 120–122).

Римљанима је било познато да нигде утврђења не могу да испуне толико задатака као онда када леже на великим рекама (Kennedy 1982, 55). Она на тим местима осигуравају не само прелаз у свако доба, већ спречавају и упад непријатеља на неколико миља од утврђења, господаре саобраћајем на реци, служе као станица бродовима, затварају мостове и путеве и на тај начин допуштају одбрану реке и индиректним путем.

Велики одбрамбени систем као што је лимес и важни путеви увек иду заједно (Fabricius 1926, 650–651). Геометријски облик целе линије утврђења у тесној је вези са географским односом њихових положаја (Hogg 1975, 89–91). У погледу стратегије, код Римљана су још од царског доба утврђени

of one such fortification were allowed to undertake were relatively limited. The diameter of their sphere of activity was a few hours or, rarely, day long marches. However, it should be understood that this does not relate to the moving of units on the front within one or more provinces (Haverfeild 1910, 6, 61).

The effect of the Roman fortification consisted of two elements – an active and a passive one (Jones 1978, 117). The first protects the very location where it is and what is inside it; the second has, to a certain extent, an impact on the surroundings that are in the immediate background or it protects communications leading to them (Sherk 1974, 556). In other words, such a fortification blocks the roads as well as the rivers on which it is located. The dangers to which the communication routes were exposed came mostly from wandering units of barbarians, whose activity took the form of sudden strikes (Herzig 1974, 60).

Fortifications, by definition, require besieging and for that, as a rule, it is necessary to have at least twice as many soldiers compared to the number of defenders (Luttwak 1976, 28, 211). Such a disproportionate weakening of the enemy forces is the first and most important privilege that fortifications provide. As is known, garrisons of fortifications, and also Late Roman fortifications, were mainly most functional inside the fortification and less so in the wider manoeuvring space, in the field, as the garrisons mostly consisted of not entirely professional soldiers – *limitanei*, *riparienses*, *exploratores* (Neumann 1968, 876–888; Seeck 1921, 916–918; Fiebiger 1909, 1690–1693). Fortifications, besides blocking the roads, also protected the surroundings generally for up to three to four Roman miles and were exceptionally strong advanced guards, making possible the complete surveillance of the terrain (Fentress 1979, 120–122).

The Romans were well aware that fortifications could nowhere fulfil so many tasks as in the case when they were located on large rivers (Kennedy 1982, 55). They did not only secure river crossings at any time at certain spots, but also prevented the intrusion of enemies within a couple of miles around the fortification. They controlled the river traffic and were used as stations for ships, whilst also blocking bridges and roads and, in such a way, made possible the defence of the river in an indirect way.

A large defensive system, as on the limes and important roads generally go together (Fabricius 1926,

принципи да утврђења леже на правцима великих саобраћајница, на самој граници и да су распоређена равномерно, а не по групама (Kiechle 1964, 87–129). Индикативно је да распоред римских утврђења следи принцип постављања утврђења не једно иза другог, већ једно поред другог. Чини се да је у већини области, па и у провинцији Дакији Рипензис спроведен принцип цик-цак поретка, где два суседна утврђења на десној обали Дунава комуницирају са једним утврђењем на левој обали (Gudea 1977, 851–887; *Idem.* 1982, 93–98).

Један од принципа одбране у касноантичком и рановизантијском периоду је одбрана утврђења срачуната на помоћ са стране, односно максимално коришћење фактора времена. Оно не претпоставља и нема претензије снажног противудара, већ лаганог поступка, при чему је главна корист фактор помоћи са стране, а не слабљење непријатеља. На тај начин непријатељ је био приморан да се бави и фактором дужине комуникација и на тај начин тешкоћама сопственог опстанка. Постављањем утврђења и унутрашњости провинција је логична последица разуђене путне мреже. Због тога, када се говори о касноантичком и рановизантиском начину утврђивања и принципима утврђивања, посматрају се пре свега одбрамбени положаји код којих су доминантни фактори места и времена, две узјамно узрочне компоненте. Утицај места је двојак: прво, посаде утврђења постављене на одређеној тачки дејствују на утврђење посматрано као целина, а друго, што земљиште, у ширем смислу, посадама утврђења служи као заштита и као средство за појачање. На тај начин успостављена је непосредна међузависност стратегијских и тактичких односа (Mitschell 1940, 152). Стратегијске особине оваквог одбрамбеног положаја су следеће: а) да се не може заобићи ни мимоићи, б) да се у борбама комуникације у апсолутној функцији браниоца, ц) да положај комуникација индиректно и корисно утиче на ток борби, д) да је општи утицај земљишта користан. Распоредом утврђења у развијеној линији надокнађује се недостатак природне јачине појединих тачака. На тај начин су поједина утврђења на линији лимеса вештачки ојачана. Римски стратеги су изванредно уочили однос дужине линије лимеса у односу на стратегијска својства. Уколико је фронт одређене линије дужи, утолико је боље заштићен од заобилазака. Врло дугачак фронт, који је

650–651). The geometric shape of the entire line of fortifications is closely connected with the geographic relationship of their positions (Hogg 1975, 89–91). Where strategy is concerned, since the imperial times the Romans established the principles for fortifications to be located along large traffic arteries, on the border and to be disposed at equal distance and not in groups (Kiechle 1964, 87–129). It is indicative that the disposition of the Roman fortifications follows the principle of placing fortifications not one behind the other but one next to the other. It seems that in most regions, and also in the Dacia Ripensis a system of a zigzag arrangement was implemented, where two neighbouring fortifications on the right Danube bank communicate with one fortification on the left bank (Gudea 1977, 851–887; *Idem.* 1982, 93–98).

One of the principles of defence in the Late Roman and Early Byzantine period was defence with fortification with reliance on help from the outside, i.e. the maximum use of the time factor. This does not assume and does not require a strong counter strike, but a slow action with the primary advantage being help from the outside rather than the weakening of the enemy. In such a way the enemy was forced to take into account the factor of the communication length, and hence also the difficulties of their own survival. Erecting fortifications also in the interior of the provinces was the logical consequence of the elaborate road network. Therefore, when we speak of Late Roman and Early Byzantine systems of fortification and the principle of fortifying, we first of all consider the defensive position for which the predominant are factors of location and time, two mutually causal components. The impact of the location is twofold: first, garrisons of fortifications deployed at a distinct point act towards the fortification and can be regarded as a totality and second, the terrain in a wider sense serves the fortification garrison as a form of protection and as a means of reinforcement. In such a way the direct interdependence of the strategic and tactical relationship is established (Mitschell 1940, 152). The strategic characteristics of such a defensive position are as follows: a) it could not be passed by or evaded, b) in conflicts, communications are absolutely in the function of the defender, c) the position of communications indirectly and usefully influenced the course of battles and d) the general influence of the terrain is useful. Thus, a deficiency in the natural strength of

тако удешен да смањује ризик напада и јаке осло-
не тачке у виду легијских логора, омогућавали су да
се већи простор непосредно заштити од непријатељ-
ских продирања. То је вероватно била једна од ос-
новних водила приликом стварања оваквог система
одбране. Стратегијски, овакав одбрамбени систем
се може сматрати једном тачком (Pringle 1981, 72).

Римски стратегијски мото везан је углавном за
велике реке (Toy 1955, 31, 77). Велике и средње ре-
ке, уколико је реч о њиховој одбрани, спадају у кла-
су стратегијских препрека. Важна особина река је
да у односу на борбу, у неким случајевима, допушта-
ју већи број комбинација, које могу бити одлучујуће
за њен исход. Реке, саме по себи, не представљају
јаке препреке, али у комбинацији са утврђењима
представљају ефикасан одбрамбени систем.

Када се говори о начину одбране код Римљана
у касноантичком и рановизантијском периоду у
односу на њен облик, мисли се пре свега на непо-
средан вид одбране, спречавањем пролаза. Одбра-
на на овај начин могућа је само код великих река.
Елементи овакве одбрамбене теорије су комбина-
ција простора, времена и снага. Иако је тешко одре-
дити које су елементе Римљани користили за про-
цену и одређивање распореда и јачине одреда на
граници, неки параметри, условљени дефиницијом
реке и морфолошко-топографском сликом терена
уз реку, ипак се могу издвојити. Индикативан при-
мер у том смислу је провинција Дакија Рипензис.
Дужина одбрамбене линије ове провинције износи
око 400 км, а број утврђења износи око 60. Међу-
собна удаљеност утврђења износи од 2 до 15 км, а
просечна покривеност територије и круг дејства
око 6 км. *Notitia Dignitatum* на територији Дакије
Рипензис помиње следеће војне јединице: 9 *cuneus
equitum*, 7 *auxiliares*, 9 *praefectura legionis*, 2 *tribunis
cohortis* i 2 *praefectura classis* (Seeck 1876, XXXIX,
107–110), што у најслободнијој порцени износи око
10.000 војника. Време потребно за прелазак иоле
озбиљнијих непријатељских снага преко реке, у
овом случају Дунава, износи између 6–10 часова
(Lang 1967, I, 9). Чини се да је један од елемената
римске стратегије и тактике за одређивање међу-
собне раздаљине на којој треба да буду распоређе-
не јединице, које треба да бране реку, и време по-
требно за прелазак непријатељских снага или у
крајњем случају време за подизање неке врсте пон-
тонског моста преко сплавова или чамаца. Ако се

distinct points is compensated by the distribution of
fortifications in a well-spread line. In such a way some
fortifications on the limes line were artificially
strengthened. Roman strategists noticed perfectly well
the relationship between the length of the limes line
and the strategic characteristics. The longer the front
of a certain line is, the better its protection from by-
passing is. A very long front arranged in such a way as
to diminish the risk of attack together with strong sup-
port points consisting of legionary camps made it pos-
sible to protect directly larger areas from enemy intru-
sions. This was probably one of the main guiding ideas
when such a system of defence was created. Strategi-
cally, such a system could be regarded as a single
point (Pringle 1981, 72).

The Roman strategic motto was associated mostly
with large rivers (Toy 1955, 31, 77). Large and medium-
sized rivers, where their defence is concerned, were
considered a type of strategic obstacle. An important
characteristic of rivers is that in some cases where bat-
tle is concerned they make possible a larger number of
combinations, which could be decisive for the outcome
of the battle. Rivers, by themselves, are not insur-
mountable obstacles but, in combination with fortifi-
cations, they form an efficient defensive system.

When speaking about the Roman system of
defence regarding its form in the Late Roman and
Early Byzantine period we think first of all about the
direct method of defence by way of obstructing free
passage. Defence in such a way is only possible on
large rivers. The elements of such a theory of defence
are a combination of space, time and forces. Although
it is difficult to determine which elements the Romans
used to assess and determine the disposition and
strength of the border troops, certain elements result-
ing from the definition of the river and the morpho-
logical and topographic picture of the terrain near the
river can still be identified. An indicative example in
this sense is the Dacia Ripensis province. The length
of the defensive line of that province was around 400
kilometres and there were around 60 fortifications.
The distance between the fortifications was from 2 to
15 km and the coverage of territory and the circle of
impact were, on average, around 6 kilometres. *Notitia
Dignitatum* mentions the following army units in the
Dacia Ripensis territory: 9 *cuneus equitum*, 7 *auxil-
iaries*, 9 *praefectura legionis*, 2 *tribunis cohortis* and 2
praefectura classis (Seeck 1876, XXXIX, 107–110),

са параметром даљине, као једним од елемената важним у стратегији и тактици, подели цела одбрамбена линија замишљене територије, могуће је добити и број одреда. Последишно, ако се са овим бројем подели сва расположива снага одређене територије, добија се просечна слика и јачине појединих одреда.

Израчунавања за провинцију Дакију Рипензис пружају одређену слику која има извесне специфичне елементе који се донекле разликују од територија других провинција. Утврђења типа Љубичевац и Ушће Слатинске реке су утврђења која су највероватније имала између 100 и 150 војника. Већа утврђења, као *Cebro*, *Drobeta*, *Egeta* и *Augusta*, могла су да имају и до 500 војника, а два легијска логора у Ескусу у Рацијарији највероватније и преко 1000 војника. Упореди ли се јачина појединих одреда са трупама које непријатељ мора превести преко реке, уочава се да су Римљани процењивали да се могу успешно супротставити непријатељу. Да се успешно изведе напад са речном препреком, најмања јачина нападача мора бити бар двоструко већа у односу на јачину браниоца. То значи најмање 200 до 300 војника за мања утврђења, или чак до 1000 за средње јака утврђења. Фактор узајамне помоћи и координација два суседна утврђења овај број повећава у неким случајевима и двоструко. Пошто се за 6 часова, укључујући време обавештавања, може марширати и до 20, па чак и 24 римске миље (Lang 1967, I, 9), то значи да се у изузетним случајевима може рачунати са снагама бранилаца од 500 до 750 војника, у односу на једно мање нападнуто утврђење, односно са непријатељским снагама од најмање 1000 до 1500 војника.

Јасно се уочава да у оваквим случајевима одлучују три компоненте: а) ширина реке, б) средства за прелаз, углавном чамци и сплавови и ц) јачина бранилаца. Ако покуша да се дефинише теоријско опредељење римске стратегије на рекама онда она може да се дефинише као проста теорија непосредне одбране. Одбрамбени положај Римљана на реци је непосредан и компактан. Индивидуалне географске особине и маса речне воде осигуравала је границу од сваког јачег непријатељског дејства. Утврђења су постављана на самој обали или непосредно у близини реке из више разлога: путеви уз и низ реку по правилу су погоднији него попречни путеви из позадине (ако би утврђења била постављена даље

an estimated total of around 10,000 soldiers. The time necessary for any significant enemy forces the cross the river, in this case the Danube, was between 6 and 10 hours (Lang 1967, I, 9). It seems that one of the elements of Roman strategy and tactics for establishing the distance between the deployed units that were supposed to defend the river was also the time necessary for the enemy forces to cross the river or, in the final analysis, to build some kind of pontoon bridge of barges or boats. If we divide the entire defensive line of an imagined territory by the parameter of distance as one of the elements important to the strategy and tactics it is possible to also obtain the number of military units. As a consequence, if we divide that number into the total available army force from the given territory we can obtain an average picture of the strength of each individual unit.

Calculations for the Dacia Ripensis province offer a distinct picture, which had certain specific elements that differed, to a certain degree, from the territories of other provinces. Fortifications like Ljubičevac and Ušće Slatinske Reke were fortifications with most probably between 100 and 150 soldiers. Larger fortifications like *Cebro*, *Drobeta*, *Egeta* and *Augusta* could have had up to 500 soldiers, and the two legionary camps in *Oescus* and *Ratiaria* most probably had over 1000 soldiers. Comparing the strength of distinct units with the troops that the enemy had to ferry across the river, it is conspicuous that the Romans estimated that they could successfully resist the enemy. In order to successfully realise an attack on a river obstacle, the minimum strength of the attackers must be at least twice as strong as the defenders. This means at least 200 to 300 soldiers for smaller fortifications and up to 1,000 for medium strength fortifications. The factors of mutual help and the coordination of two neighbouring fortifications increases that number in some cases by as much as twice. As units could march up to 20 and even 24 Roman miles in 6 hours, including the notification time (Lang 1967, I, 9), this means that in exceptional cases the defending forces could number between 500 and 750 soldiers for one smaller attacked fortification, while the estimated enemy forces would need to be at least 1,000 to 1,500 soldiers.

It is clear that in such cases three components are decisive: a) width of the river b) means of transport, mostly boats and rafts and c) strength of the defenders. If one is trying to define the theoretical nature of Roman

од реке), према било којој тачки на реци; у оваквом распореду, река се непосредно боље осматра; јединице су у том случају у такозваном прикупљеном распореду, где фактор прорачуна времена игра једну од важних улога, чиме се пружа највећа могућа ефикасност одбране. На тај начин се река може сматрати непрекидним тврђавским ровом, који индивидуално, од утврђења до утврђења, може бити ојачан и валумом.

Река, посматрана као одбрамбена линија, мора да има ослоне тачке. Римљани су изванредно уочили да се те ослоне тачке могу установити само на великим просторима, односно да се речне одбране морају проширити на веће дужине, а да се јаке одбрамбене снаге распореди иза једне сразмерно кратке речне линије. Због тога се код Римљана, бар што се тиче простирања, може говорити о једној врсти кордонског система. У римском случају, он би представљао одбрамбене мере које низом посада, које су једна са другом у вези, треба непосредно да заштите целу једну област. Они су, чини се, били свесни да овакве линије треба да задрже само мање снаге и зато је бране мањим посадама, односно он је био формиран само против напада непријатеља слабом снагом. То је ситуација која је последица циља заштите провинција од непријатеља који не намерава да предузме одлучујући подухват. Из тих разлога касноантички и рановизантијски одбрамбени систем није ни био предвиђен за фронтална сукобљавања последње деценије прве половине V века и последњих деценија VI века.

Са циљем ближег опредељења треба истаћи да путеви који воде ка реци, њене притоке, већи градови који на њој леже и најзад, посебно њена острва, представљају места која су најпогоднија за прелаз непријатеља. Са друге стране, доминирајућа обала и кривина тока реке врло ретко су од интереса као место прелаза. Ови фактори имају утицаја на распоред и модификацију општег геометријског принципа. Због тога Римљани, као препоручљиву меру, врше што је могуће јаче поседување у близини речних острва. Утврђења у провинцији Дакији Рипензис показују очит пример примене таквог начина размишљања.

Један од стратегијских принципа одбране реке је и сам однос реке и границе. Питање, да ли река са општим географским фронтом тече паралелно, косо или има управан однос, такође има одговара-

strategy on rivers then it could be defined as a simple theory of direct defence. The defensive position of the Romans on a river was direct and compact. The individual geographic characteristics and the size of the river water insured the frontier against any stronger enemy action. Fortifications were erected on the bank or in the close vicinity of the river for many reasons: roads up and down the river were, as a rule, more suitable than the transversal roads from the interior (if the fortifications were further from the river) towards any point on the river bank; in such an arrangement the river could be much better watched; units were, in that case, in a so-called gathered deployment where the factor of time had one of the most important roles and, thus, it was possible to deliver the most efficient defence. In such a way the river could be regarded as an uninterrupted fortification ditch which, individually, from fortification to fortification, could be also reinforced by a *vallum*.

A river, when considered as a defensive line, must have supporting points. The Romans noticed that such supporting points could be established only within large areas and that it was necessary to expand river defences along greater lengths and to deploy strong defensive forces behind one relatively short river line. Therefore, where the Romans are concerned, in terms of expansion, we could talk about some kind of cordon system. In the Roman case it represented defensive measures, which should directly protect one whole region using a series of garrisons, which were connected with each other. It seems that they were aware that such lines could only stop smaller forces and so they were defended with smaller garrisons. In other words, it was organised only against weaker enemy forces. It was the situation resulting from the objective to protect provinces from enemies who do not intend to carry out a decisive attack. For those reasons the Late Roman and Early Byzantine defensive system did not anticipate frontal attacks in the final decade of the first half of the 5th century and in the final decades of the 6th century.

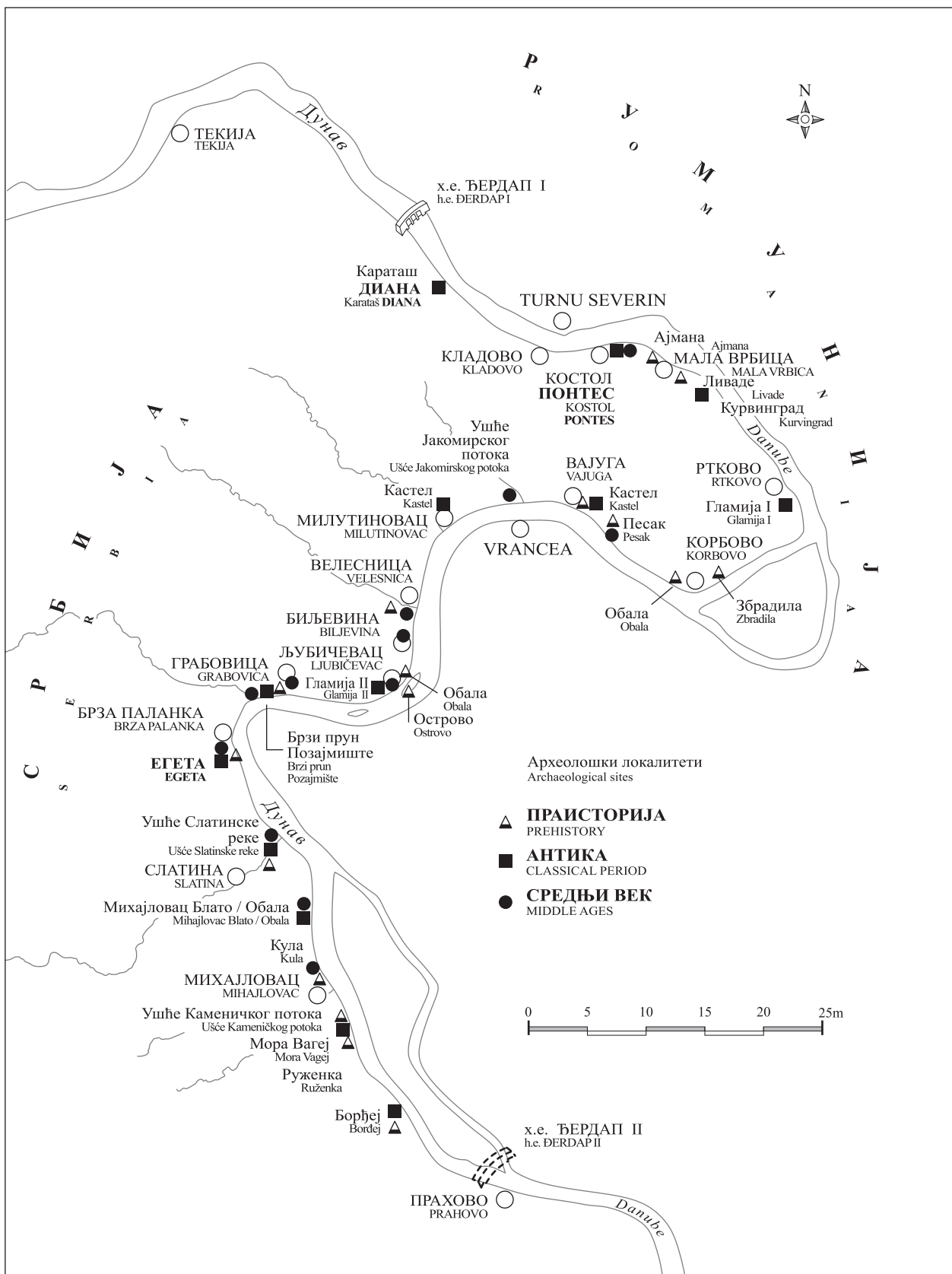
It should be pointed out, in order to better explain the situation, that roads leading towards a river, its tributaries, larger towns on the rivers and finally particularly its islands are the places most suitable for enemies to cross. On the other hand, a high bank and bends in the river were very rarely considered as potential crossing points. These factors had an impact on

јућу важност и тежину. У случају одбране лимеса река Рајне и Дунава, Римљани су уочили погодност паралелизма тока реке и утврђене границе. Чињеница да су Римљани по правилу држали и на другој обали довољан број осигураних тачака за прелаз, чинила је овај принцип утолико ефикаснијим. Иако су на тај начин губили нешто од слободе у покретима, Римљани су много више добили у обезбеђивању своје стратегијске позадине, својих комуникација и, наравно, саме границе.

the disposition and modification of the general geometric principle. Consequently, the Romans considered it necessary to occupy as much territory as possible in the vicinity of river islands. Fortifications in the Dacia Ripensis province were an obvious example of applying such a way of thinking.

One of the strategic principles of river defence is the relationship between the river and the border. The question as to whether the river flows parallel, diagonally or is perpendicular to the general geographic front also has a consequential importance and influence. In the case of the defence of the limes on the rivers Rhine and Danube, the Romans realised the convenience of the parallelism between the course of the river and the fortified border. The fact that the Romans also held, as a rule, a sufficient number of secure points for crossing on the opposite river bank made this principle more efficient. Although they lost, in such a way, some of their freedom of movement, the Romans gained much more by securing their strategic rear, their communications and, certainly, the border itself.

Карта 2 – Археолошка налазишта на ђердапском делу дунавског лимеса (Према: *Ђердајске свеске* III, 1986)
Map 2 – Archaeological sites on the Iron Gate part of the Danube limes (After: *Cahiers des Portes de Fer* III, 1986)

ЉУБИЧЕВАЦ–ГЛАМИЈА II

LJUBIČEVAC–GLAMIJA II

IV

IV 1. ПОЛОЖАЈ ЛОКАЛИТЕТА, ИСТОРИЈАТ ИСТРАЖИВАЊА И ОСНОВНА ПЕРИОДИЗАЦИЈА НАЛАЗИШТА

Локалитет је смештен непосредно преко пута Малог острва, које је представљало некадашњу обалу, на великој окуци према селу Грабовица, око 2 км југозападно од последњих кућа села (Карте, 2, 3). Узводно одатле постојало је Велико или Горње острво, забележено и на аустријским картама краја XVIII и XIX века.¹

Систематским истраживањима 1980–1982. године, у селу Љубичевац, на потесу познатом као „Гламија” (N 44°28.977', E 22°30.940'), наспрам Малог острва, око 6 км узводно од Брзе Паланке–*Egeta*, откривени су остаци касноантичког и рановизантијског кастела, на утврђеној одбрамбеној линији средњедунавског лимеса (Сл. 3). Након археолошких истраживања, локалитет је делимично потопљен, због повећаног нивоа водостаја приликом изградње Хидроелектране Ђердап II.

Археолошка истраживања на налазишту Љубичевац–Гламија II имала су сондажно-заштитни карактер и трајала су три године (1980, 1981 и 1982. године). У току истраживања постављена је

IV 1. SITE LOCATION, HISTORY OF INVESTIGATIONS AND BASIC PERIODISATION OF THE SITE

The site is situated directly opposite the Malo Ostrvo/ Small Island, which was once part of the mainland and on a large bend toward the Grabovica village, around 2 kilometres to the southwest of the last houses of the village (Maps 2, 3). Upstream from that location was also the Big or Upper Island, recorded on Austrian maps from the end of 18th and in the 19th century.¹

Systematic investigations in Ljubičevac village conducted between 1980 and 1982 revealed the remains of a Late Roman and Early Byzantine castellum in the area known as 'Glameja' (N 44°28.977', E 22°30.940'), opposite Malo Ostrvo, around 6 kilometres upstream from Brza Palanka–*Egeta*. The castellum was located on the fortified defensive line of the middle Danube limes (Fig. 3). After archaeological investigations, the site was partially flooded because of the rising water level during the construction of the hydroelectric power station Djerdap II.

Archaeological investigations at the site of Ljubičevac–Glamiја II were of the sondage and salvage type and lasted three years (in 1980, 1981, and 1982). In the

¹ Истраживањима 1980. године на Горњем острву, констатовани су насеобински остаци из I века с.е. и I века н.е., приписани дачкој популацији. Cf. Поповић 1984, 133–136; Поповић, Mrkobrad 1986, 308–328.

¹ Investigations in 1980 on Gornje Ostrvo revealed settlement remains from the 1st c. BC and 1st c. AD that were ascribed to the Dacian population Cf. Поповић 1984, 133–136; Поповић, Mrkobrad 1986, 308–328.

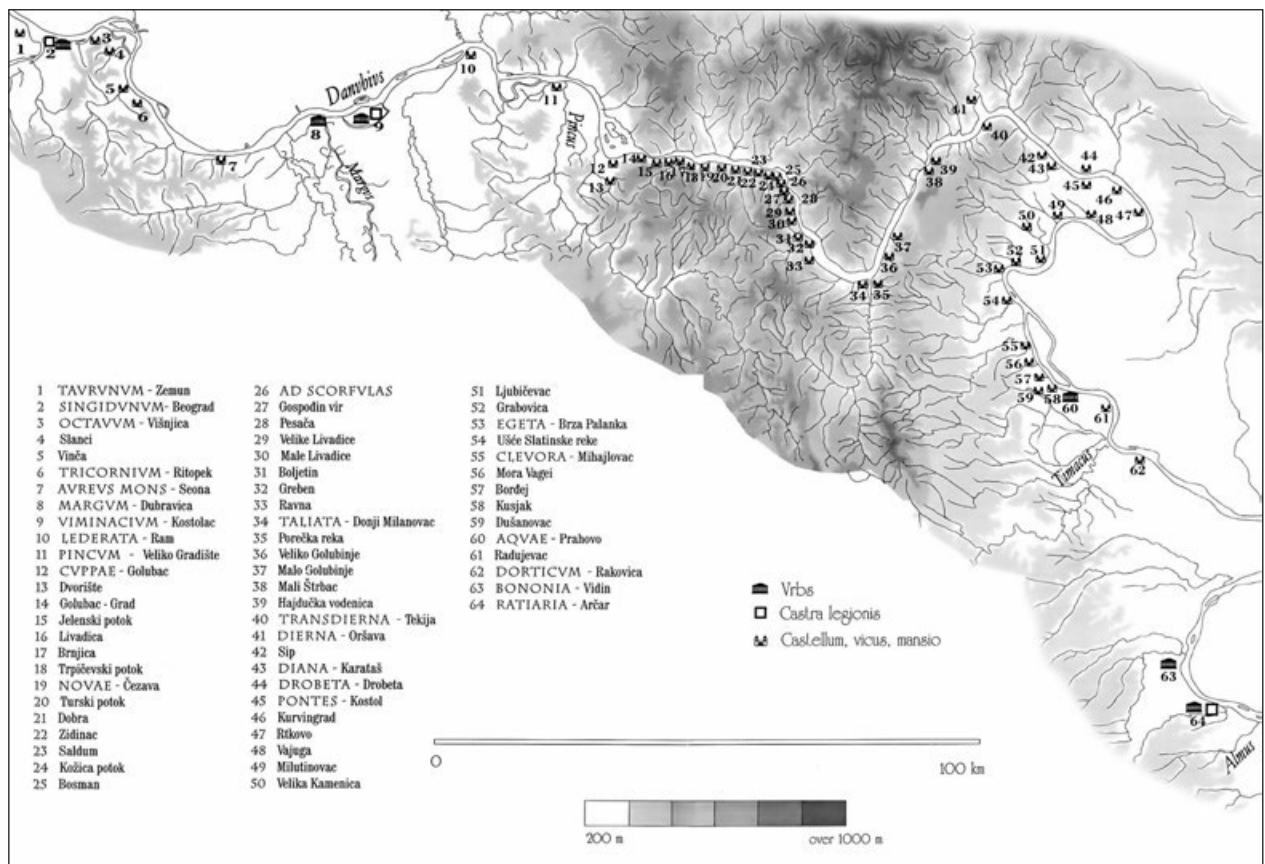

квадратна мрежа, која је пратила оријентацију спољног (рановизантијског) кастела. Квадрати су обележени словима абетеде од А до О у правцу исток–запад, а у правцу север–југ арапским бројевима од 1 до 15. Сваки квадрат је био димензија 5 x 5 м. Истраживања су вршена у оквиру сонди, којих је било укупно отворено 19 сонди, различитих димензија.

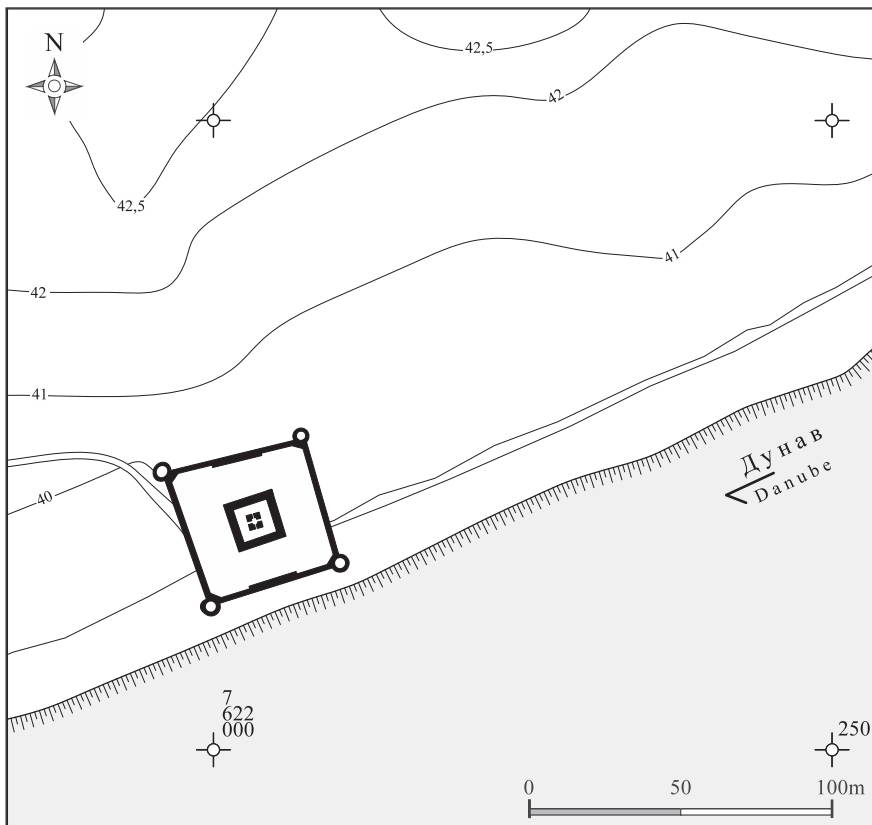
Током 1980. године истраживања су вршена на простору старијег утврђења, односно *quadriburgium*-а. Због интензивног вађења камена из касноантичких бедема – због чега је кастел био слабо очуван, постављене су сонде у северном делу локалитета, где се очекивала боља очуваност слојева и архитектонских остатака. Отворена је и испитана површина од 45 м². Сонде су биле оријентисане североисток–југозапад, при чему се Сонда I налазила са спољне, северне стране старије фортификације (*quadriburgium*-а), ближе његовом североисточном углу, обухватајући квадрате Е6 F6 G6, док је Сонда II била

course of the investigations a square grid was established, which followed the orientation of the outer (Early Byzantine) castellum. The squares were marked using letters of the alphabet from A to O in the east–west direction and Arabic numerals from 1 to 15 in the north–south direction. Each square was 5 x 5 metres in size. The investigations were carried out in trenches, a total of 19 of different sizes.

The investigations in 1980 were conducted in the area of the earlier fortification, i.e., the *quadriburgium*. Because of intensive quarrying of stones from the Late Roman ramparts resulting in the poor preservation of the castellum, the trenches were opened in the north section of the site where better preservation of cultural layers and architectural remains was expected. A total area of 45 square metres was explored. The trenches were oriented in a northeast–southwest direction. Trench I was located on the outside of the north side of the earlier fortification (*quadriburgium*) closer to its north-eastern corner and included squares E6, F6

Карта 3 – Римска утврђења на дунавском лимесу у провинцији *Moesia Superior*
Map 3 – Roman fortifications along the Danube limes in the province of *Moesia Superior*

Сл. 3 – Љубичевац, ситуациони план
Fig. 3 – Ljubičevac, site plan

постављена на самом северозападном углу старије фортификације, обухватајући део бедема и терен непосредно са његове западне стране (квадрати I7 и J7). У овим првим истраживањима констатована је основна стратиграфија налазишта, која се састојала од следећих слојева, првенствено шута. У сонди I је забележено смењивање следећих слојева и нивоа:

1. растресити шут са ситним шљунком и малтером, помешан са сивом земљом;
2. шут са интензивном количином малтера и ломљене опеке, у који су били укопани средњовековни гробови млађе некрополе.
3. Испод нивоа укопавања гробова следи дебљи слој мрке земље, који је у горњем делу измешан са траговима креча и прослојцима гаражи, као и налазима фрагмената керамике. Слој се датује налазом бронзаног новца Теодосија I, изнад нивоа пода, који чине фрагменти тегула и имбрицес, као и ситнији облаци.
4. Под 1 очишћен је на површини 2,0 x 2,5 м, заузимајући већи део површине сонде. Његовим

and G6. Trench II was located just at the north-western corner of the earlier fortification and included part of the rampart and the area directly on its west side (squares I7 and J7). The basic stratigraphy of the site, consisting mainly of debris, was ascertained during these first investigations. Recorded in trench I was the sequence of the following layers and horizons:

1. Loose rubble with small gravel and mortar mixed with grey soil;
2. Rubble with a large quantity of mortar and broken bricks with interred medieval graves of the later necropolis.
3. Below the level of graves follows a rather thick layer of brown soil which, in the top section, is mixed with traces of lime and lenses of soot with pottery fragments. The layer is dated by a bronze coin of Theodosius I found above the level of the floor consisting of tegulae and imbrices as well as smaller pebbles.
4. Floor 1, covering most of the trench surface, was cleaned in an area of 2.0 x 2.5 m. In the course of its cleaning a large quantity of pottery fragments (grey

чишћењем нађена је већа количина фрагмената керамике (сиво печени лонци, поклопци, глеђосане посуде црвенкасте, жутозелене и маслинастозелене боје). Под се пружао до ивице бедема, на који се наслањао.

5. Поплочање пода 1 лежало је на слоју чисте жутомрке лесне земље, дебљине 0,15 м.

6. Следи танак слој мрке земље испуњене гарежи и пепелом, дебљине око 0,05 м.

7. Испод је попличање – под 2, такође рађен од фрагментованих кровних опека и облутака, дакле, 0,20 м испод пода I.

На нивоу пода II и у слојевима између подова I и 2, нађено је доста фрагмената керамике сличног квалитета (сива и глеђосана), док су у слоју гарежи нарочито бројно заступљени метални налази (ножеви, врх гвозденог предмета, фрагмент фибуле и друго), као и фрагмент обода стаклене чаше–пехара. Претпоставља се да су у питању налази из стамбеног објекта призидааног уз бедем, иако остаци грађевине нису јасно дефинисани (Parović-Pešikan 1980, 2).

У сонди II, са спољне стране бедема старијег утврђења, регистрован је савремени ров направљен за потребе вађења камена из бедемског платна. Такође су у слоју интензивног малтерног шута регистровани гробови из средњовековне некрополе. У овој сонди забележени су и:

8. под 3 – попличање од кровних опека и облутака, који је у истој нивелети као под 1 из сонде I. Под 3 је очишћен на површини 2,5 x 3,5 м. Изнад пода 3 нађен је нечитак бронзани новац, вероватно из IV века.

9. Испод пода 3, на 0,20 м, очишћена је мања потковичаста пећ, пречника 0,78 м, која је у унутрашњости, све до дна, дубине 0,15 м, била испуњена ситним шљунком измешаним са гарежи. Подница пећи је патосана фрагментима опека. Дебљина зидова пећи је 0,26–0,30 м, од печене земље, а унутрашњи простор је пречника 0,48 м. Изнад пећи и у нивоу пода 3, нађени су бројни фрагменти сиво печене или жуто или зелено глеђосане керамике, гвоздени предмети и комади гвоздене згуре.

На основу резултата добијених истраживањима ове две сонде, констатовано је да је ово утврђење (старије, *quadriburgium*) трајало релативно кратко, током IV века и да је на почетку V века већ било порушено и напуштено, а да је у средњем

fired pots, lids, glazed vessels of reddish, yellow-green and olive-green colour) was discovered. The floor extended to the rampart edge and was leaning onto it.

5. The pavement of floor 1 was lying on top of a layer of pure yellow-brown loess soil 0.15 m thick.

6. There then follows a thin layer, around 0.05 m thick, of brown soil filled with charcoal and ash

7. Underneath is the pavement – floor 2, also made of fragmented roof tiles and pebbles, which was 0.20 m below floor 1.

A considerable quantity of pottery of similar quality (grey and glazed) was found at the floor II level and in the layers between floors 1 and 2, while metal finds (knives, the tip of an iron object, a fragment of a fibula and others) were particularly frequent in the layer of charcoal and there was also found a fragment of a rim of a glass cup – a goblet. It is assumed that these were finds from a residential structure bordering the rampart, although the remains of the structure are not clearly defined (Parović-Pešikan 1980, 2).

On the outside of earlier fortification rampart, in trench II, a modern ditch dug in order to obtain stone from the curtain wall was recorded. Also, graves from the medieval necropolis were recorded in the layer of intensive mortar rubble. Also recorded in that trench were:

8. Floor 3 – a pavement consisting of roof tiles and pebbles, at the same level as floor 1 from trench I. An area of 2.5 x 3.5 metres of floor 3 was cleaned. Above floor 3 an illegible bronze coin, probably from the 4th century, was found.

9. At 0.20 m under floor 3 rather small oven of horseshoe shape was explored, 0.78 m in diameter, that was filled to the bottom (the depth being 0.15 m) with small gravel mixed with charcoal. The oven floor was made of fragmented bricks. The thickness of the oven walls, made of baked clay, is 0.26–0.30 m and the diameter of the interior is 0.48 m. Many fragments of grey fired or yellow or green glazed pottery, iron objects and lumps of iron slag were found above the oven and at the level of floor 3.

It was concluded, according to the results obtained from the exploration of these two trenches, that this fortification (the earlier *quadriburgium*) lasted for a relatively short period of time during the 4th century and that it was demolished and abandoned at the beginning of the 6th century, and that the necropolis was established in that area in the Middle Ages (12th–14th centuries).

веку (XII–XIV век) на том месту формирана некропола.

Истраживањима 1981. године, која су трајала током септембра–октобра месеца, отворено је укупно 13 сонди (сонде III–XV), на више места на налазишту, којима су обухваћене следеће целине:

а. остаци старије фортификације – *quadriburgium*-а (сонде IV, VII, XII, XIV, XV, профил/81, источни угао/81);

б. остаци млађе, рановизантијске фортификације (сонде III, V, VI, VIII, IX, X, XI, део спољног утврђења/81);

ц. део средњовековне некрополе (сонде V, VI, VIII, XIII, као и простор са западне стране утврђења).

Резултати испитивања 1981. године показали су да је унутрашње, старије утврђење, чији је габарит у потпуности овим радовима испитан, добро очувано, упркос интензивном вађењу камена из његових бедема у новије доба.²

Истраживањима 1982. године, која су трајала током августа месеца, испитивани су слојеви у унутрашњости старије и млађе фортификације, и радило се на проучавању стратиграфије простора између оба утврђења. Отворене су нове сонде: сонда XVI (површине 70 м²) у унутрашњем утврђењу; сонда XVII (5,0 x 1,5 м, са проширењима), између две фортификације, источно од старијег утврђења, на простору некрополе; сонда XVIII (5,0 x 3,0 м), на месту југозападне куле млађег, рановизантијског утврђења. Такође, радило се на завршетку радова у сондама X и XII из 1981. године, где се наставило са испитивањем унутрашњости североисточне куле млађег утврђења.³

Археолошким ископавањима 1982. године на простору *quadriburgium*-а констатовано је да слој шута од разарања фортификације достиже дебљину од 1,0 м. Темељни остаци четири пилона регистро-

In the course of investigations conducted in September and October 1981, 13 trenches were explored in total (trenches III–XV) at many locations within the site and they yielded the following results:

a. Remains of an earlier fortification – *quadriburgium* (trenches IV, VII, XII, XIV, XV, profile/81, east corner/81);

b. Remains of a later Early Byzantine fortification (trenches III, V, VI, VIII, IX, X, XI, section of outer fortification/81)

c. Section of the medieval necropolis (trenches V, VI, VIII, XIII) as well as the area to the west of the fortification.

The results of investigations conducted in 1981 revealed that the inner, earlier fortification, whose outline was completely explored in this campaign, is well preserved despite intensive stone quarrying from its ramparts in modern times.²

In the course of investigations conducted during August of 1982, the layers in the interior of the earlier and later fortification were explored and also the stratigraphy of the area between both fortifications was investigated. New trenches were opened: trench XVI (covering 70 square metres) in the inner fortification; trench XVII (5.0 x 1.5 m, with extensions) between two fortifications to the east of the earlier fortification, in the area of the necropolis; trench XVIII (5.0 x 3.0 m) in the area of the south-western tower of the later, Early Byzantine fortification. Also, works in trenches X and XII from 1981 were continued and completed by exploring the interior of the north-eastern tower of the later fortification.³

Archaeological excavations in 1982 in the area of the *quadriburgium* revealed that the layer of rubble from the destruction of the fortification reaches a thickness of 1 metre. The foundation remains of four pylons were recorded at a relative depth of 2.0 m. The pylons

² На вађење камена из бедема указао је још В. Кондић, који је рекогносцирао обалу Дунава пре радова на изградњи обе хидроелектране, Бердап I и II. Cf. Kondić 1965, 86. У овом прилогу је Кондић забележио постојање утврђења 25 x 25 м, што приближно одговара старијој, унутрашњој фортификацији.

³ Радовима је руководила др Маја Паровић-Пешикан, док су чланове екипе чинили Миомир Кораћ, истраживач Археолошког института и Славица Радосављевић, археолог-физички антрополог из Београда.

² Quarrying of the stones from the rampart was noticed by V. Kondić, who conducted the surveying of the Danube bank before the construction works on the hydroelectric power stations Đerdap I and II. Cf. Kondić 1965, 86. In his report Kondić recorded the existence of a fortification 25 x 25 m in size, which approximately corresponds to the earlier inner fortification.

³ Director of excavations was Dr Maja Parović-Pešikan, while the members of the team were Miomir Korać, researcher in the Institute of Archaeology and Slavica Radosavljević, archaeologist and physical anthropologist from Belgrade.

вани су на релативној дубини од 2,0 м. Пилони су били једнаких димензија: 2,3 x 2,4 м. Најбоље су очувани северни и јужни пилон, док је највећа оштећења доживео источни пилон. Због недостатка времена, истраживањима се није утврдила дубина фундација пилона. На западном пилону, који је истраживан у сонди XV током 1981. године, након зачишћавања 1982. године, утврђено је да је у горњим зонама био зидан од опека већих формата, димензија 52 x 50 x 5 cm.

У северном делу истраживане површине регистрована су два пода од глиненог набоја, на супструкцијама од облутака, какви су забележени у сондама I и II из 1980. године (поводи 1 и 2). Код пода 2 забележени су трагови патосања дрвеним даскама.

Овим истраживањима на простору квадрибургијума регистроване су веће количине фрагмената амфора са чешљастим орнаментом, делимично очуваним натписима црвеном бојом или црвено бојеним кружићима. У већем броју се јавља и глењосана керамика (*mortarium*, зделе, крчазе). Запажено је и присуство германске керамике сиво и црно глачане, као и неколико фрагмената чаша од тамнозеленог стакла и фрагменти стаклених наруквца. Истраживањима је забележена и опека са печатом: CO(hors) I...[...], можда *Cohors I Cretum*? Уколико је разрешење тачно, у питању је иста јединица која је посведочена у Брзој Паланци–*Egeta* у III веку н. е. у светилишту Јупитера Долихена, истраживаном 1964–1965. године.

Сонда XVII, постављена између старије и млађе фортификације, није донела остатке касноантичке архитектуре. У горњим слојевима, на дубини 0,30–0,40 м нађено је пет средњовековних гробова (бр. 44–48), од којих су два садржавала инвентар: у гробу 45 нађени су остаци сребрне дијадеме у облику сребрних лимова са кружним рељефним испупчењима, каква је нађена и прошле године, док је у гробу 48 пронађен сребрни прстен са урезаним орнаментом и једна већа седефаста шкољка.

У истој сонди, у слоју испод укопа средњовековних гробова, на релативној дубини од 2,0 м нађен је касноримски гроб са остацима спаљеног покојника. Гроб је омеђан опекама на странама и поплочан великим подним опекама, димензија гроба 1,5 x 1,8 м. Гробна рака је укопана за 0,50 м. У самом гробу је нађена већа количина фрагмената ке-

were of identical size, 2.3 x 2.4 m. The north and south pylons were best preserved, while the east pylon suffered the greatest damage. The depth of the pylon foundations was not established due to a lack of time. Concerning the west pylon, which was investigated in trench XV in 1981, it was established after additional cleaning in 1982 that in the upper zones it was built of bricks of a larger size, 52 x 50 x 5 cm.

Two floors made of packed clay with pebble substructures were recorded in the north section of the investigated area. They proved to be identical to the floors recorded in trenches I and II from 1980 (floors 1 and 2). Floor 2 was covered with wooden planks.

These investigations in the zone of the quadriburgium brought to light a rather large quantity of amphora fragments with combed ornament, partially preserved inscriptions in red paint or with small red painted circles. Glazed pottery (*mortarium*, bowls, jugs) was also discovered in considerable quantities. The occurrence of German grey and black burnished pottery was recorded as well as a few fragments of drinking glasses made of dark green glass and fragments of glass bracelets. The excavations also yielded one brick stamped with CO(hors) I...[...], perhaps *Cohors I Cretum*? If such a reading is correct it is the same unit confirmed at Brza Palanka–*Egeta* in the 3rd century in the shrine of Jupiter Dolichenus, investigated in 1964–1965.

Trench XVII, located between the earlier and later fortification, did not yield any remains of Late Roman architecture. Five medieval graves (Nos. 44–48) were discovered in the top layers, at a depth of 0.30–0.40 m. Two of them had grave goods: in grave 45 were found the remains of a silver diadem made of sheet silver with circular relief protuberances, the same as one discovered in the previous year, while a silver finger ring with engraved ornament and one rather large mother-of-pearl shell was found in grave 48.

One Late Roman grave with the remains of a cremated individual was found in the same trench in the layer under the medieval graves, at a relative depth of 2.0 metres. The grave is surrounded by bricks on the sides and paved with large floor bricks, the dimensions of the grave being 1.5 x 1.8 m. The burial pit is 0.50 m deep. A large quantity of fragments of pottery vessels ‘deliberately broken’ was found in the grave (Parović-Pešikan 1982a, 2). Besides the grave, two other pits, pits 1 and 2, were discovered and explored

рамичких посуда, „намерно изломљених” (Parović-Pešikan 1982a, 2). Осим гроба, констатована су и испитана два укопа – јаме 1 и 2, при чему су у једној од њих нађени гвоздени ашов, добро очуван, керамичка лампа и мали керамички лончић–пехар, споља украшен хоризонталним канелурама. Истраживачи су претпоставили да је овде била формирана некропола, истовремена са унутрашњим утврђењем (*quadriburgium*-ом) из IV века н. е., јер су истраживањима регистрована још два гроба овог периода (Parović-Pešikan 1982b, 1).

У сонди XVIII, постављеној на самој обали Дунава, констатован је у основи ископа и профилу негатив потпуно извађеног југоисточног бедема млађе фортификације рановизантијске епохе. Овде је нађен слабо очуван бронзани новац (рановизантијски фоллис?), као и већа количина керамичких фрагмената из периода IV–VI века.

Током ископавања на траси бедема спољног утврђења, као и на простору између старијег и млађег бедема, на више места се наишло на остатке праисторијског културног слоја. Према налазима керамике и остацима фрагментоване фигурине, украшене инкрустацијом, односно урезивањем, у питању је насеље жутобрдске културе (Parović-Pešikan 1982b, 2).

Истраживањима 1982. године испитан је већи део средњовековне некрополе, на којој је забележено укупно 48 гробова, који су нарочито испитивани на већој површини (око 200 м²) у северозападном делу локалитета, између бедема две фортификације. Уочено је да се некропола налази на читавој површини кастела, ширећи се ван спољних бедема млађе фортификације, све до обале Дунава, где су у профилу налажени гробови.

IV 2. КАСНОАНТИЧКА И РАНОВИЗАНТИЈСКА УТВРЂЕЊА У ЉУБИЧЕВЦУ–ГЛАМИЈИ II

Почетне податке о убикацији, па и диспозицији утврђења дали су старији истраживачи, гроф Луиђи Фернанд Марсиљи и аустријски путописац и археолог Феликс Каниц, који су пролазећи овим делом Дунава оставили о томе драгоцене податке. Описујући утврђења у овој микрорегији, Феликс Каниц саопштава да је код Љубичевца наишао на остатке

and in one of them a well preserved iron spade, a ceramic lamp and a small pot – a beaker decorated on the outside with horizontal channels – were found. Investigators assumed that the necropolis established there was contemporary with the inner fortification (*quadriburgium*) from the 4th century, as investigations revealed two more graves from that period (Parović-Pešikan 1982b, 1).

In trench XVIII, located on the very bank of the Danube, at the bottom of the dig and in the profile, the ghost wall of an entirely removed south-eastern rampart of the later fortification from the Early Byzantine time was encountered. Also found there were a poorly preserved bronze coin (Early Byzantine follis?) as well as a large quantity of pottery fragments dating from the 4th–6th century period.

A prehistoric cultural layer was encountered in many locations in the course of excavations along the line of the outer fortification rampart as well as in the area between the earlier and later rampart. Judging by the pottery finds and the fragmented pottery figurine decorated with incrustation and engraving, it was the settlement of the Žuto Brdo culture (Parović-Pešikan 1982b, 2).

The investigations in 1982 explored most of the medieval necropolis, where 48 graves in total were recorded. They were specially investigated within a larger area (around 200 square metres) in the north-western section of the site, between the ramparts of the two fortifications. It was noticed that the necropolis covers the entire area of the castellum, extending also outside the external ramparts of the later fortification as far as the Danube bank, where graves have also been discovered in the profile.

IV 2. FORTIFICATIONS AT LJUBIČEVAC–GLAMIJA II

The initial information about the ubication and the disposition of fortifications was provided by earlier investigators, Count Luigi Ferdinando Marsigli and the Austrian traveller and archaeologist Felix Kanitz who, when passing through this section of the Danube valley, left us with valuable information. When describing fortifications in this micro region, Felix Kanitz reports that he encountered near Ljubičevac the remains of a fortification, approximately 52 x 60 m in size (Kanitz

утврђења димензија приближно 52 x 60 метара (Kanitz 1892, 43). Његов податак, археолошки документован ископавањима, садржи и један детаљ који, унеколико оставља елементе за размишљање који нас приморава да са резервом прихватимо податке о прецизном топографском одредишту утврђења. Каниц пише: „Идући од Грабовице узводно, наишли смо у селу Љубичевцу, на речној тераси високој 12 метара, петнаестак метара од последњих кућа села Љубичевца, на остатке римског утврђења, димензија око 52 x 60 метара”. Утврђење је откривено 550 метара низводно од последњих кућа села Љубичевца. Мало је вероватно да се село смањивало од времена Каницовог обиласка (мада ни такву могућност не би требало у потпуности одбацити), јер је логично да пре треба очекивати супротан процес, имајући у виду благи али стални раст броја становника у селу. Тешко је рећи да ли треба претпоставити још једно утврђење узводно од овог, можда на месту савремене војне карауле, претворене у излетнички објекат, с обзиром да археолошка ископавања нису вршена на том простору. Разлог више за таква размишљања лежи и у чињеници да код села Грабовице нису нађени остаци утврђења које Каниц – који даје доста верну слику терена, такође помиње (Kanitz 1892, 43).

Следећи истраживач који је оставио драгоцене податке о Љубичевцу био је амерички археолог Владимир Фјукс, који је забележио да се на 2 км јужно од села, на потесу Гламија II, налазе остаци римског утврђења, а на потесу Јелаш такође проналази остатке римског кастела (Fewkes 1939, 11; Гарашанин, Гарашанин 1951, 148). Пре почетка систематских ископавања 1980. године, на површини терена се више нису уочавали остаци римских зидова (Parović-Pešikan 1980, 1). Овој чињеници највише је допринела интензивна разградња античких бедема и зидова, због вађења камена, коју су спроводили мештани почевши од 50-их и 60-их година XX века.

Ископавањима је утврђено постојање два утврђења, различитих димензија и различите хронологије. Веће, спољашње утврђење припада кастелима квадратне или благо правоугаоне основе са кружним кулама на угловима, које су на половинама делимично спљоштене. Мање, унутрашње утврђење припада типу класичних осматрачница (Korać 1996, 106).

1892, 43). His information, archaeologically confirmed by excavations, also includes one detail which, to a certain extent, leaves room for interpretation and compels us to accept the data about the precise topographic position of the fortification with reservation. Kanitz writes: ‘Going upstream from Grabovica we came across the remains of Roman fortifications around 52 x 60 metres in size, on the 12 metres high river terrace and some 15 metres from the last houses of the Ljubičevac village.’ The fortification was discovered 550 meters upstream from the last houses of the Ljubičevac village. There is little likelihood that the village reduced in size since the time of Kanitz’s visit (although such a possibility should not be entirely dismissed) as it is logical to expect the reverse process, bearing in mind the slow but permanent increase in the number of village inhabitants. It is difficult to say whether we should assume the existence of yet another fortification upstream from this one, perhaps at the site of the modern military watchtower transformed into a tourist structure, considering that archaeological excavations have not been carried out at that site. Yet another reason for such a way of thinking is the fact that near the Grabovica village nothing has been found of the remains of a fortification also mentioned by Kanitz, who otherwise provided a rather exact picture of the terrain (Kanitz 1892, 43).

The next investigator to provide valuable information about Ljubičevac was the American archaeologist Vladimir Fewkes, who recorded that 2 kilometres to the south of the village, in the area called Glamija II, were the remains of a Roman fortification, and in the area of Jelaš he also recorded the remains of a Roman castellum (Fewkes 1939, 11; Garašanin, Garašanin 1951, 148). The remains of the Roman walls were not visible on the site surface before the beginning of systematic excavations in 1980 there (Parović-Pešikan 1980, 1). This fact is mostly the result of the intensive demolition of antique ramparts and walls to obtain stone, which was carried out by local inhabitants from the 1950s and 1960s.

Excavations revealed the existence of two fortifications of different sizes and a diverse chronology. The larger, outer fortification was identified as a castellum of square or slightly rectangular plan with circular towers on the corners that were partially flattened to half their original height. The smaller, inner fortification was of the classical watchtower type (Korać 1996, 106).

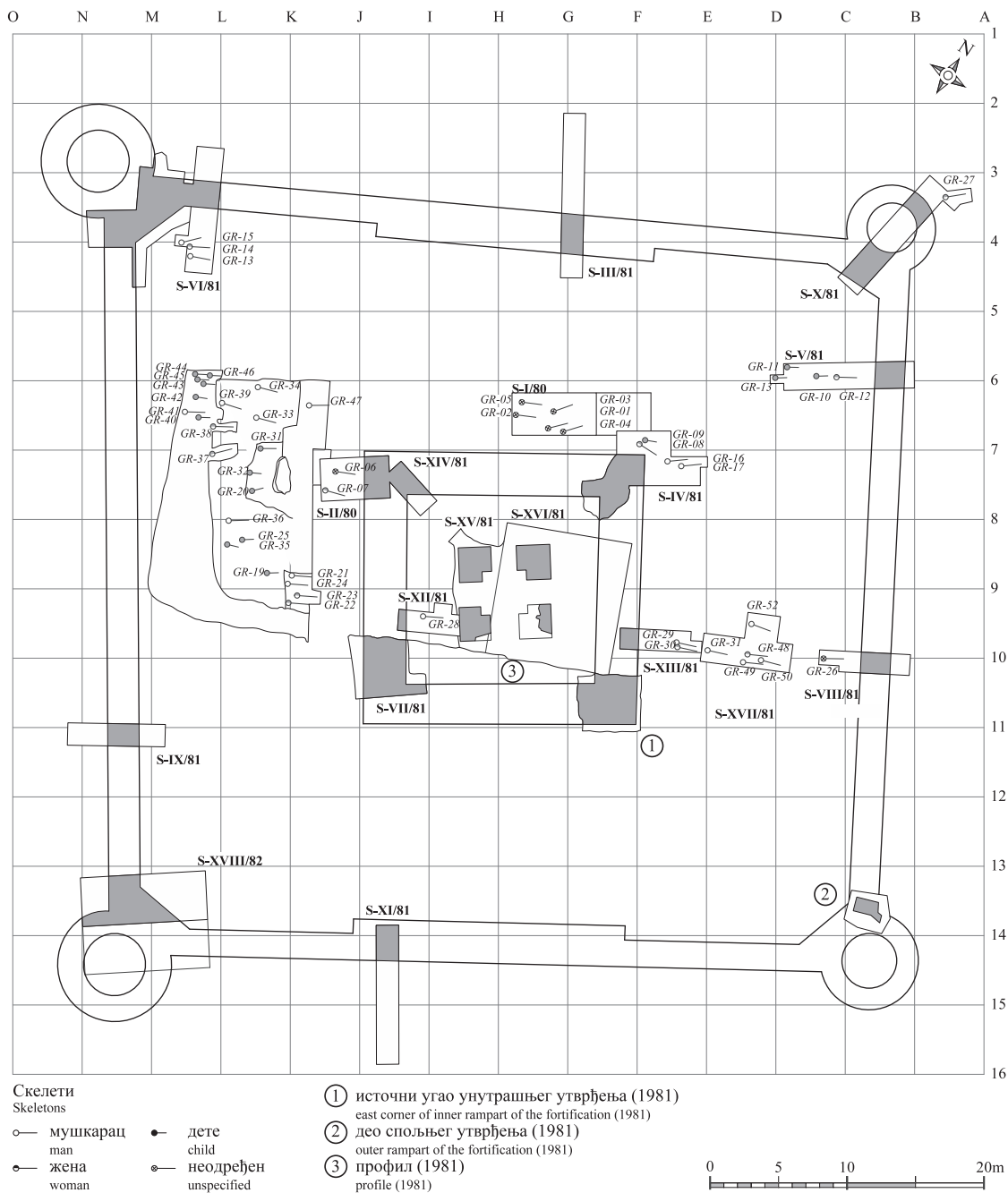

IV 2.1. СТАРИЈЕ УТВРЂЕЊЕ (IV ВЕК) У ЉУБИЧЕВЦУ

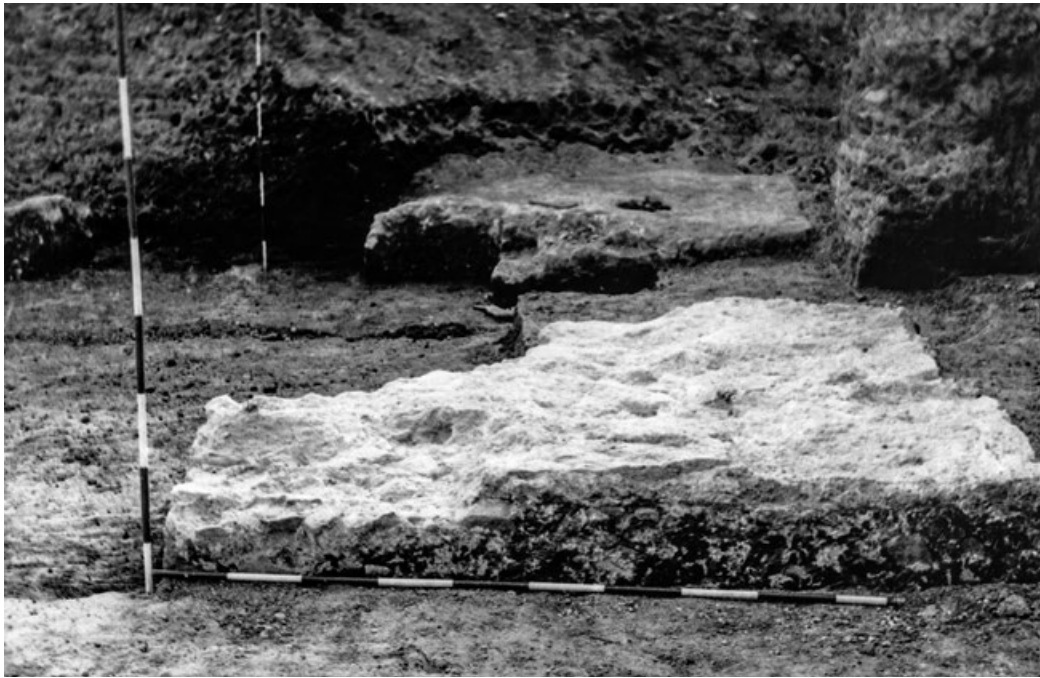
Куле стражаре са само једним улазом сусрећемо у свим периодима римског војног градитељства и оне представљају специфичне фортификационе принципе. Унутрашње утврђење у Љубичевцу представља класичан пример куле-стражаре (*burgus, praesidium*) (Сл. 4). Налази се у средишњем делу

IV 2.1. EARLIER FORTIFICATION (4th century) AT LJUBIČEVAC

Watchtowers with only one entrance can be encountered in all periods of Roman military architecture and they represent distinct fortification principles. The inner fortification at Ljubičevac represents a classic example of a watchtower (*burgus, praesidium*) (Fig. 4). It is situated in the central zone of the Early Byzantine

Сл. 4 – Љубичевац, основе унутрашњег и спољашњег утврђења и план средњовековне некрополе
Fig. 4 – Ljubičevac, ground-plans of the inner and outer fortification and the plan of the medieval necropolis

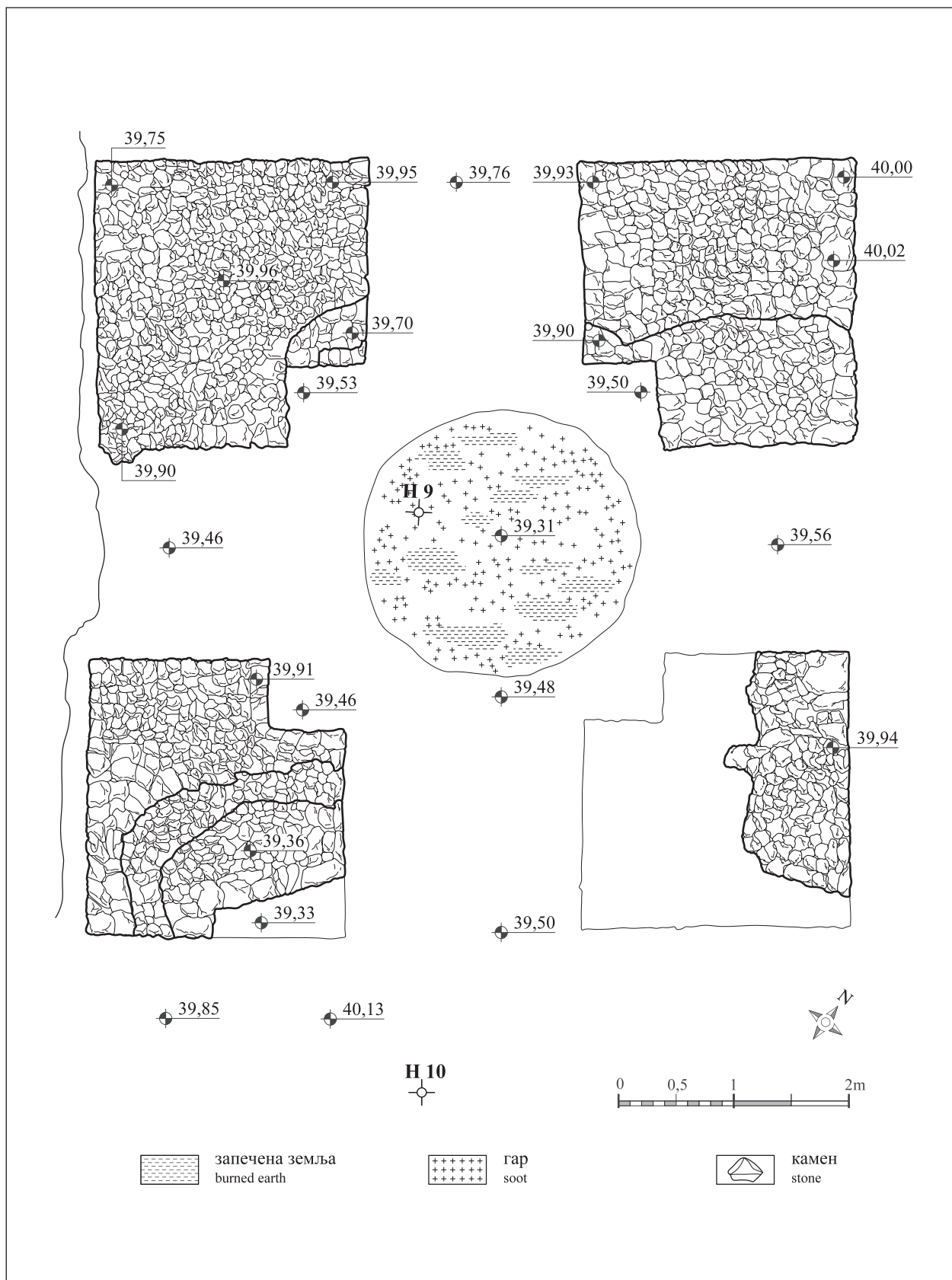
Сл. 5 – Љубичевац, пилони
Fig. 5 – Ljubičevac, pylons

рановизантијског утврђења, квадратне је основе, спољашњих димензија 19,80 x 19,80 м, унутрашњих 13,80 x 13,80 м, дебљине зидова 3,00 м. У унутрашњости је била подигнута осматрачница на четири пилона облика слова „Л”, димензија 2,4 x 2,4 м, од којих је југозападни пилон био доста оштећен у тренутку открића. Простор који су пилони обухватили износио је 6,0 x 6,0 м (Сл. 6, 7).

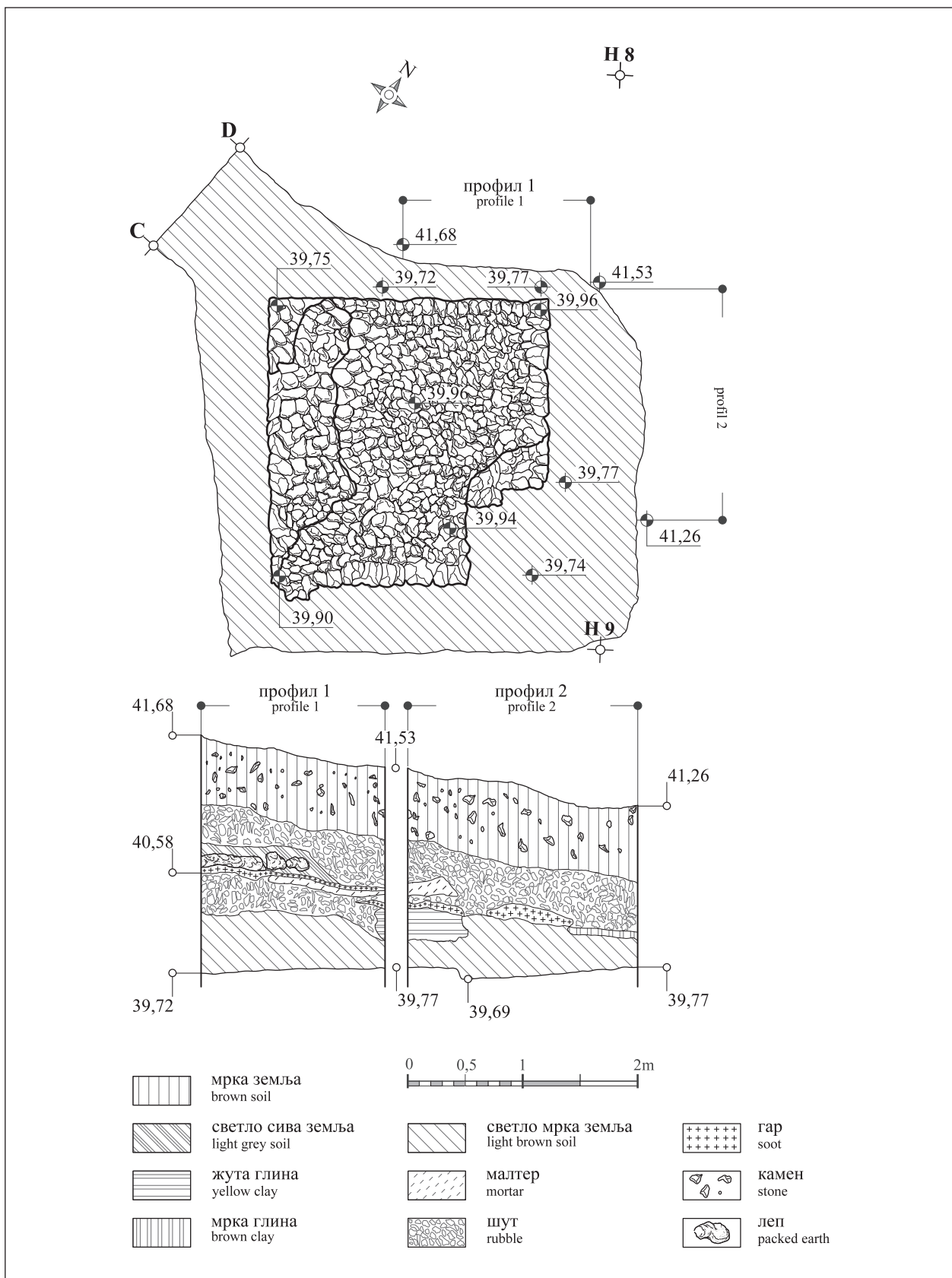
Куле стражаре се налазе целом дужином римске одбрамбене линије, од британског до афричког лимеса. За касноантички период карактеристичне су куле са панонског лимеса, на пример Budakalasz, Veröce, чија се изградња ставља у валентинијански период (Soproni 1976, 79–80, 118). Њихова специфичност је да се у унутрашњости куле налазе четири пилона који носе спратну конструкцију. За дачки део лимеса карактеристичне су куле у Доњим Буторкама (Цермановић-Кузмановић 1979, 130–132), Рткову–Гламји I (Gabričević 1986, 75–76), Ушћу Слатинске реке (Јовановић, Кораћ, Јанковић 1986, 380–381, fig. 7; Jeremić 2007, 312, fig. 3/1), Михајловцу–Блату (Томовић 1986, 417), Мора Вагеи (Цермановић-Кузмановић, Станковић 1986, 453–456; Jeremić 2007, 313, fig. 3/6) и Борђеју (Цермановић-Кузмановић, Станковић 1984, 217–218). Порекло

fortification, is of a square ground plan, with external dimensions of 19.80 x 19.80 m and internal dimensions of 13.80 x 13.80 m, and the thickness of the walls is 3.00 metres. In the interior was constructed a lookout tower on four 'L' shaped pylons, 2.4 x 2.4 m in size, and the south-western pylon was substantially damaged at the moment of discovery. The area enclosed by the pylons was 6.0 x 6.0 metres (Figs. 6, 7).

Watchtowers have been recorded along the entire length of the Roman defensive line, from the British to the African limes. Characteristic of the Late Antiquity are watchtowers from the Pannonian limes, for example Budakalasz and Veröce, whose construction is dated to the time of Valentinian (Soproni 1976, 79–80, 118). Their specific features are four pylons in the interior that support the upper storey. Characteristic of the Dacian section of the limes are watchtowers at Donje Butorke (Cermanović-Kuzmanović 1979, 130–132), Rtkovo–Glamija I (Gabričević 1986, 75–76), Ušće Slatinske Reke (Jovanović, Korać, Janković 1986, 380–381, fig. 7; Jeremić 2007, 312, fig. 3/1), Mihajlovac–Blato (Tomović 1986, 417), Mora Vagei (Cermanović-Kuzmanović, Stanković 1986, 453–456; Jeremić 2007, 313, fig. 3/6) and Bordej (Cermanović-Kuzmanović, Stanković 1984, 217–218). The origin of such

Сл. 6 – Љубичевац, основа унутрашњег утврђења
Fig. 6 – Ljubičevac, ground-plan of the inner fortification

Сл. 7 – Љубичевац, основа пилона, профил
Fig. 7 – Ljubicevac, pylon base, profile

оваквог начина разрешења спратне конструкције, која је специфичност панонске и дачке војне архитектуре, највероватније треба тражити у цивилној профаној архитектури (Potter, Whitehouse, 1982, 218). Пример за овакву претпоставку представља грађевина у Anguillara-и, сличних димензија 21,5 x 17,5 м, са могућом наменом у функцији виле рустике. Грађевина се датује у средину II века и поштовала је лимите градње од 70 стопа, установљене још у Августово доба. Под називом *turris* сличне тростратне куле помиње и Плиније (Rochnam, Jones, Eicholz, *LCL*, II, XVII, 13).

Куле-стражаре су се и на панонском и на дачком делу лимеса без изузетака налазиле непосредно на обали Дунава. Карактеристично је и да се на оба дела лимеса растојање између појединих кула-стражара или утврђења у односу на III век смањује. Растојања између појединих утврђења, за период II и III века, износе између 15 и 20 км, док је просечно растојање за IV век на панонском делу лимеса око 9 км (Soproni 1978, 93). На ретском делу лимеса оно износи 6–8 км, док је на арапском и до 3 км. Одступајући од опште праксе уобичајене за раније периоде они наговештавају и промену у сферама стратегије и тактике.

Кула стражара у Љубичевцу припада типу већих кула стражара које поједини аутори типолошки сврставају у мања утврђења под називом *centenarium* (Soproni 1978, 175; Kubitschek 1899, *RE* III, I; van Berchem, 1952, 46; Forni 1960, 1088). Хронолошки се, слично утврђењима типа *quadriburgium*, везују за тетрархијски период и карактеристична су за лимес целом његовом дужином у условима где он још егзистира. Генеа таквих типова кула стражара има корене још у III веку, на *limes Tripolitanus*-у, на пример Гаср Дуиб, која се датује у 244–246. годину (Schleiermacher 1950, 173). Пример куле код Буката, која потиче из константиновског периода указује на непромењена типолошка својства таквих утврђења. Њихова типолошка уједначеност и лонгитудиналност указују на претходна прецизна меревања терена (Fabricius 1953, 957–958). По Гудчајлду такву кулу је опслуживало око 20 војника (Goodchild 1950, 36).

Разлике између појединих кула-стражара овог типа су у броју и распореду пилона, као и у начину њихове конструкције. Очигледно су квадратне основе и распоређени у облику тетрапилона, мада

a method of construction of the storey structure, which is specific to Pannonian and Dacian military architecture, should most probably be looked for in the civil, profane architecture (Potter, Whitehouse, 1982, 218). An example to support such an assumption is the building in Anguillara, of a similar size, 21.5 x 17.5 m, which was possibly planned as a villa rustica. The building is dated to the mid 2nd century and observes architectural standards of 70 feet established in the time of Augustus. Similar three-storey towers called *turris* are also mentioned by Pliny (Rochnam, Jones, Eicholz, *LCL*, II, XVII, 13).

Watchtowers were also located in the Pannonian and Dacian section of the limes situated, without exception, directly on the Danube bank. It is also characteristic that the distance between individual watchtowers and fortifications decreased in both sections of the limes in comparison with the 3rd century. The distance between individual fortifications was between 15 and 20 km in the 2nd and 3rd centuries, while the average distance in the 4th century in the Pannonian section of the limes was around 9 km (Soproni 1978, 93). In the section of the limes in Raetia it was 6–8 km, while in the Arabic section it was down to 3 km. Deviating from the general practice usual in the earlier periods, they also indicate a change in the domains of strategy and tactics.

The watchtower at Ljubičevac belongs to the type of larger watchtowers, which some authors typologically classify into small forts known as *centenarium* (Soproni 1978, 175; Kubitschek 1899, *RE* III, I; van Berchem, 1952, 46; Forni 1960, 1088). Chronologically, they are associated with the period of the Tetrarchy, as are the forts of the *quadriburgium* type and they are characteristic of the limes along its entire length in those areas where it still existed. The genesis of such types of watchtowers harks back to the 3rd century, on the *Tripolitanus* limes, e.g. Gasr Duib, which dates from AD 244–246 (Schleiermacher 1950, 173). The example of the tower at Boukat, dating from the time of Constantine, indicates the unchanged typological features of these fortifications. Their typological standardisation and longitudinal shape indicate a previous precise measuring of the terrain (Fabricius 1853, 957–958) According to Goodchild, such a tower was attended by around 20 soldiers (Goodchild 1950, 36).

The differences between individual watchtowers of this type are in the number and layout of the pylons

Сл. 8 – Љубичевац, западни бедем унутрашњег утврђења
Fig. 8 – Ljubičevac, western rampart of the inner fortification

се граде куле-стражаре и са једним пилоном, као на пример у Пилисмарот–Малонпатак (Soproni 1978, T. 18). На дачком делу лимеса јављају се пилони такође квадратне основе са усеченим угловима на унутрашњим странама у облику латиничног слова „L”. Примери за то су пилони у Доњим Буторкама, Мора Вагеи, Љубичевцу и вероватно у Рткову–Гламији I. Овакав начин зидања није случајност и чини се да су грађени због подрумских просторија. На примеру Љубичевца између пилона издваја се правилан кружни укоп пречника 2,0 м, који није могао бити у потпуности истражен. Претпоставка је да је у питању бунар, имајући у виду да се приликом градње самих пилона унапред узимала у обзир функција њихових међупростора. На исти начин градње пилона наилазимо и на примеру утврђења у Мора Вагеи (Cermanović-Kuzmanović, Stanković 1986, 454, 465). Пилони су рађени у истој техници као и бедеми куле, од делимично притесаног камена заливеденог квалитетним малтером. Изнад темељног дела пилони су такође зидани у техници *opus mixtum* у алтернацији камена и опеке, јер се на појединим местима уочавају отисци лежишта од опека.

Неке индикације говоре у прилог постојања заштитног јарка – *vallum*-а, у време када утврђење egzистира само као кула стражара. Међутим, овај

as well as in the mode of their construction. They were obviously of a square ground plan and arranged as *tetrapyla*, although there were also watchtowers with a single pylon like, for instance, at Pilsmarot–Malonpatak (Soproni 1978, T. 18). In the Dacian section of the limes there were also pylons of a square plan with truncated angles on the inner sides in the shape of the Latin letter ‘L’. Examples for this are pylons at Donje Butorke, Mora Vagei, Ljubičevac and probably Rtkovo–Glamija I. Such a building system was not a coincidence and it seems that they were built to accommodate a cellar. For instance, at Ljubičevac there was symmetrical circular pit between the pylons, 2.0 metres in diameter that has not been possible to explore completely. The assumption is that it was a well, bearing in mind that, in the course of building the pylons, the function of the interspaces was taken in account in advance. We encountered an identical method of pylon construction in the fortification at Mora Vagei (Cermanović-Kuzmanović, Stanković 1986, 454, 465). The pylons were built using the same technique as the tower ramparts, with half-dressed stone laid in high quality mortar. Above the foundation zone the pylons were also built using the *opus mixtum* technique, with alternating courses of stone and brick, and the impressions of the bricks can still be seen in some places.

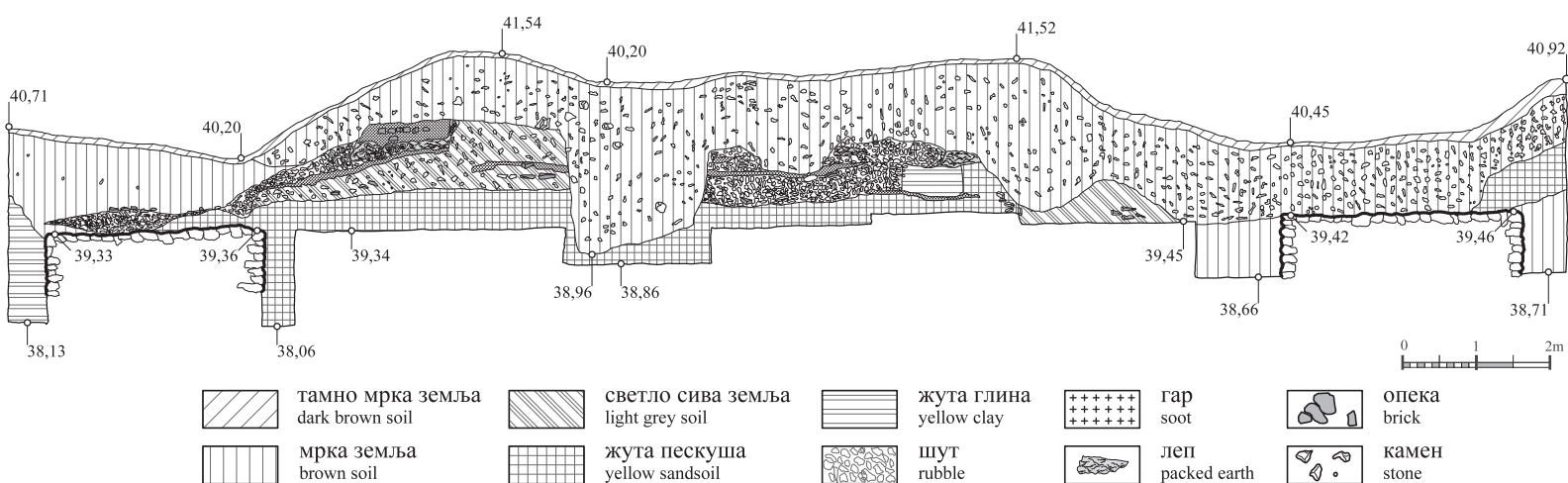
Сл. 9 – Љубичевац, јужни профил и источни угао унутрашњег утврђења
Fig. 9 – Ljubičevac, southern profile and eastern corner of the inner fortification

простор је доста оштећен градњом бедема утврђења из VI века, а ограниченост истражених површина такође је дала минимум података за његово постојање. Две су индикације које говоре у прилог томе: у западном и делимично у северном делу на удаљењу од куле-стражаре издвајала се земља тамније боје и различите структуре у односу на слој који се под углом сужавао према дну. Нажалост, слој је већим делом негиран темељном стопом утврђења из VI века, као и коришћењем материјала из бедема од стране локалног становништва у савремено доба. Такође је и простор између бедема куле стражаре и правца претпостављеног заштитног јарка-валума нивелисан шљунковитом кречњачком супструкцијом. Ограничени обим истраживања допуштао је да се истражи само исечак непосредно уз западни бедем куле-стражаре са спољашње стране.

Постојање заштитног јарка-валума који би припадао кули стражари из IV века, представља још један доказ да тзв. спољашње утврђење и унутрашње утврђење (кула-стражара) егзистирају у хронолошки различитим периодима. Сличан начин организације простора око бедема сусрећемо на више места на германском делу лимеса (Bender 1983, 598). Она индицира и могућност да се на том месту може очекивати и постојање улаза у утврђење.

Some indications speak in favour of the existence of a protective ditch – a *vallum* – at a time when the fortification existed only as a watchtower. However, that area was substantially damaged by the building of the rampart of the 6th century fortification and the limited area explored offered only a minimum of data to support its existence. There are two clues speaking in favour of this: recorded in the western and partially in the northern section was, at some distance from the watchtower, soil of a darker colour and different texture in comparison to the layer, which tapered at an angle towards the bottom. Unfortunately, the layer is mostly negated by the foundation section of the 6th century fortification as well as by the local modern population using material from the rampart. Also, the area between the rampart of the watchtower and the line of the assumed protective ditch the *vallum* – has been levelled with gravel and a mortar substructure. The limited scope of the investigations made it possible to explore only the sector immediately on the outside of the western rampart of the watchtower.

The existence of the protective ditch the – *vallum* – which belonged to the 4th century watchtower, is yet one more piece of evidence that the so-called outer fortification and inner fortification (watchtower) existed in different time periods. We encounter a similar pattern

Сл. 10 – Љубичевац, јужни профил унутрашњег утврђења
Fig. 10 – Ljubičevac, southern profile of the inner fortification

Узимајући у обзир однос параметра дебљине зидова и габарита куле-стражаре, можда се може изнети податак о претпостављеној висини куле-стражаре у Љубичевцу. Према реконструкцијама рађеним на британском делу лимеса, њихова висина је око 11,0 м (Cunliffe 1975, 15, 32). Висина куле стражаре у Passau Heibach-у до почетка кровне конструкције износи 8,4 м, а са кровом око 12,0 м, док код Ворпарт-а, чија је ширина бедема око 3,0 м, висина износи 9,6 м. Сличан однос је и на арапском делу лимеса, где приближно износи 10–11 м, као на пример код куле у Каср-Бшеру где је висина 10,18 м.

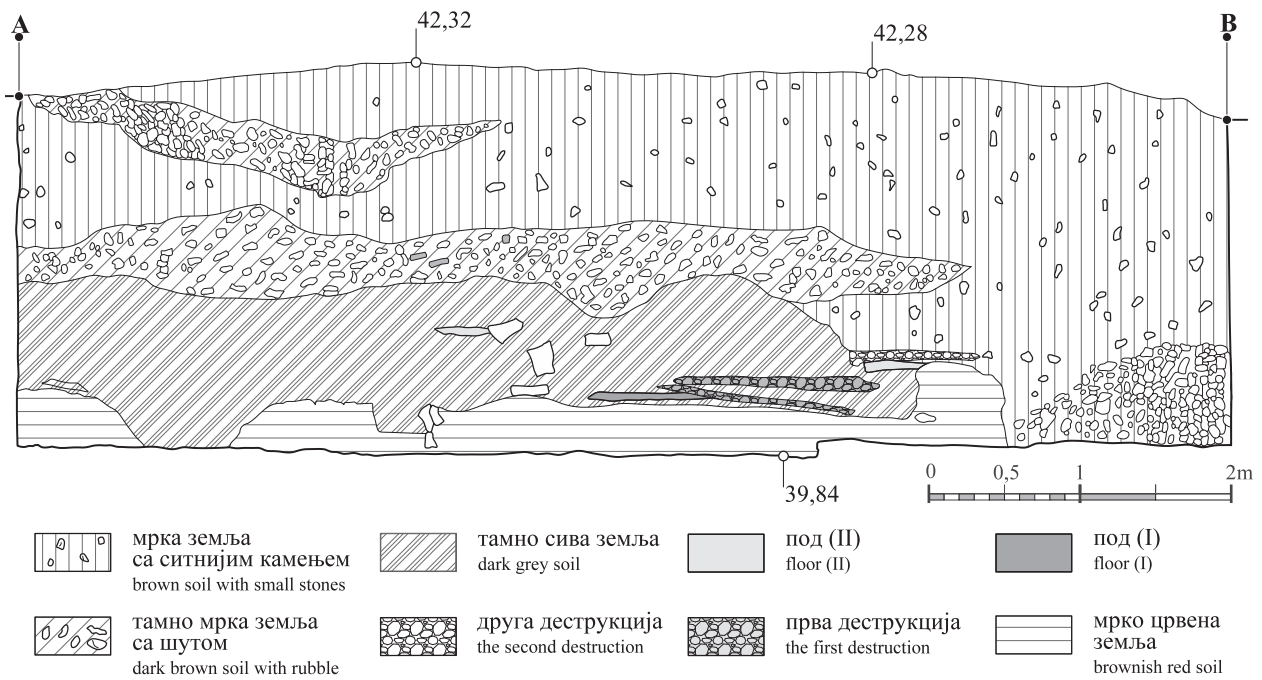
Кула-стражара у Љубичевцу се налазила на самој речној тераси, која је благо заталасана и паралелна са Дунавом. Ерозивним деловањем Дунав је формирао један природан профил изнад јужног бедема куле. Његовим заглачавањем добијен је јужни профил, и то од источног до западног бедема у дужини од 21 м (Сл. 10). Он је пружио основне елементе за стратиграфију куле-стражаре, која је потврђена у сондама постављеним иза профила, паралелно са њим, у низу, на прескок (Сл. 11, 12).

Кула је подигнута у време Диоклецијана, могуће око 290. године, јер је у западном бедуму куле нађен његов новац кован у Сисцији 289–290. године (RIC V, II 264). Исти такав новац нађен је на поду куле, обележеног као под I. Они представљају *terminus post quem* за подизање куле. Треба рећи да је на истом поду нађен и новац Проба, кован у Сердици 279. године (RIC V, II 887). Зато се чини

of organisation of the area around the rampart at many locations in the German section of the limes (Bender 1983, 598). This also indicates the possibility that we could expect the entrance to the fortification to be at that very spot. Taking into account the relationship between the thicknesses of the walls and the outline of the watchtower it is, perhaps, possible to suggest the assumed height of the watchtower at Ljubičevac. According to the reconstruction carried out in the British section of the limes, their height was around 11.0 m (Cunliffe 1975, 15, 32). The height of the watchtower at Passau Heibach, up to the beginning of the roof structure, is 8.4 m and with the roof it is 12.0 m, while at Boppard, whose walls are around 3.0 m thick, the height is 9.6 m. A similar relationship is also found in the Arab section of the limes, where the height is approximately 10–11 m, like for example at Kasr-Bser, where the tower was 10.18 m meters high.

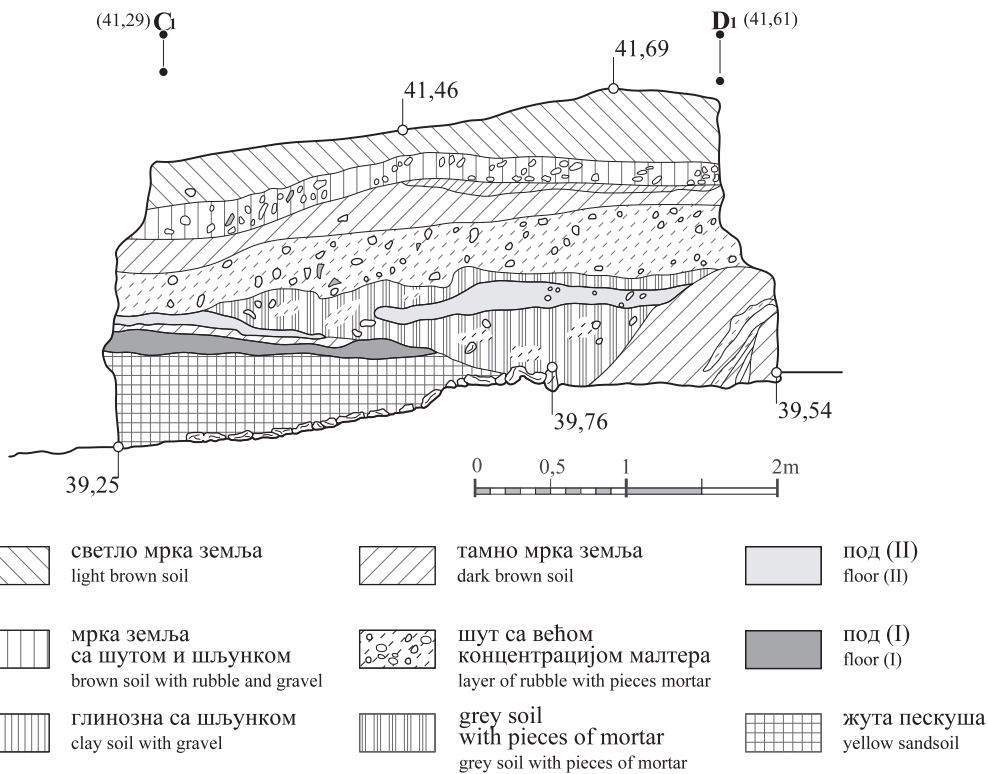
The watchtower at Ljubičevac was situated on the river terrace, which is slightly rolling and parallel to the Danube. The erosion of the Danube created a natural profile above the south tower rampart. Following its cleaning we obtained the south profile, 21 meters long stretching from the east to the west rampart (Fig. 10). This profile provided the basic elements for the watchtower's stratigraphy, which has been corroborated in the trenches located behind the profile, parallel to it, in a line and alternately (Figs. 11, 12).

The tower was erected in the time of Diocletian, possibly around the year 290, as his coin minted in

Сл. 11 – Љубичевац, сонда XVI/82, профил А–В

Fig. 11 – Ljubicevac, trench XVI/82, profile A–B

Сл. 12 – Љубичевац, сонда XVI/82, профил С1–D1

Fig. 12 – Ljubicevac, trench XVI/82, profile C1–D1

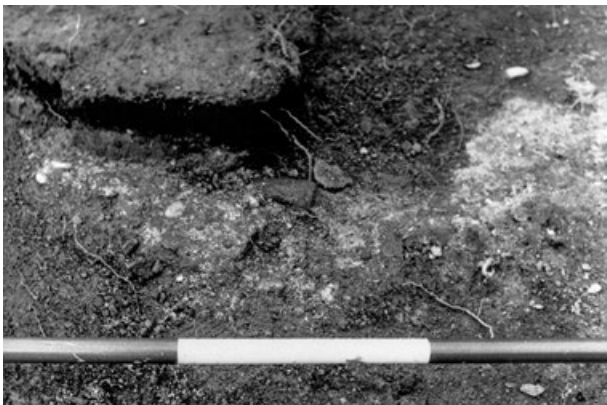

да кулу треба готово са сигурношћу везати за прву тетрархију, аналогно кули у Доњим Буторкама, која је на основу почасног натписа пронађеног у рушевинама, датована између 294. и 300. године (Цермановић-Кузмановић 1979, 130–132). Изгледа да се може рачунати са већим обимом градње за време Диоклецијана, не само на овом географском простору већ и на другим, као што је и случај са германским лимесом (Schleiermacher 1950, 134). Поједини аутори за овог владара везују и одређени тип утврђења (Lander, 1979, 1051), којег називају „диоклецијанским” типом или једноставно „тетрархијским” (Anthes 1917, 138–142; Kornemann 1907, 113). О градитељској активности Диоклецијана податке су оставили још антички аутори, Зосим, Малала, Амијан Марцелин (Rolfe, *LCL*, XXIII, 5, 1–2).

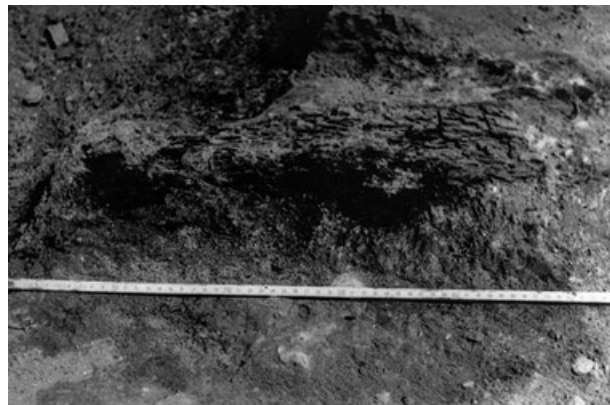
Познато је да је већ од проглашења за августа у Никомедији 17/20. новембра 284. године Диоклецијан био активан у границама многих делова Римског царства (Ensslin 1948). Савладавши Карина у пролеће 285. године, он се окреће против Маркомана и Квада. Године 287. склапа мир са персијским краљем а већ 288. ступа у офанзиву у горњем току Дунава на ретском лимесу (Wagner 1951, 39), а 289/290. и 292. године у два похода побеђује Сармате. Веома су значајне и три посете Диоклецијана дако-мезијском лимесу, у касно лето 294., 303. и 304. године, вероватно у циљу поспешивања градитељских активности и личног увида у борбену готовост овог дела лимеса. У оквиру јачања лимеса линији средњег тока Дунава посвећена је посебна пажња, па антички аутори, као Лактанције и Еуменес, пишу о правој градитељској манији (Stein 1928, 108; *САН* XII, 1936, 397, 399; Jones 1964, 155). Познато је да је Диоклецијан више имао у виду јачање пограничних утврђења него реформу армије, мада су већ у његово време учињени одлучнији кораци у реорганизацији римске војске (Grosse 1920, 58; van Berchem 1952, 113). За прву тетрархију везује се читав низ ковања новца који на реверсима приказују војне логоре који су сигурно у уској вези са конкретно предузетим корацима на јачању лимеса (*RIC* VI, 370, 155–157, ковница Рим; *RIC* VI, 491, 1а, 1б, 11а, 11б, ковница Сердика; *RIC* VI, 585, 39, ковница Кизик; *RIC* VI, 617, 37–38, ковница Антиохија; *RIC* VI, 662, 10–13а, ковница Александрија). Алфелди ову серију новца датује после 296. године (Alföldi 1926, 170).

289–290 in Siscia was discovered in west tower rampart (*RIC* V, II 264). An identical coin was found on the floor of the tower marked as floor I. These fix the *terminus post quem* for the building of the tower. It should also be mentioned that a coin of Probus, minted in 279 in Serdica, was found on the same floor (*RIC* V, II 2 887). So it seems that the tower should be dated almost with certainty to the period of the first Tetrarchy, analogous with the tower at Donje Butorke that was dated between the years 294 and 300 on the basis of an honorary inscription found in its ruins (Цермановић-Кузмановић 1979, 130–132). It seems that we could attribute a rather large extent of the building activity to the time of Diocletian, not only in this geographic area but also in other regions, as it is also the case with the German limes (Schleiermacher 1950, 134). Some authors also associate with that ruler a distinct type of fortification, (Lander 1979, 1051) which they call the ‘Diocletianic’ type or simply the ‘tetrarchic’ (Anthes 1917, 138–142; Kornemann 1907, 113). The Antique authors, Zosimus, Malala and Ammianus Marcellinus (Rolfe, *LCL*, XXIII, 5, 1–2) provided us with information regarding Diocletian’s building activity.

It is well known that Diocletian, since being proclaimed Augustus on November 17/20 AD 284 in Nicomedia, was active on the borders of many parts of the Roman Empire (Ensslin 1948). After defeating Carinus in the spring of 285 he turned against the Quadi and the Marcomanni. He made peace with the Persian king in the year 287 and in 288 he started an offensive in the upper course of the Danube on the Raetian limes (Wagner 1951, 39) and defeated the Sarmatians in two campaigns in 289/290 and 292. Of importance are three visits of Diocletian to the Daco-Moesian limes in the late summer of 294 and in 303 and 304 that he probably undertook in order to boost building activity and to gain a personal insight into the combat readiness of this section of the limes. Special attention was paid to the section of the middle Danube as part of the activities to strengthen the limes, with Antique writers like Lactantius and Eumenes writing about a genuine building mania (Stein 1928, 108; *САН* XII, 1936, 397, 399; Jones 1964, 155). It is known that Diocletian had in mind more to strengthen the border fortifications than to reform the army, although more decisive steps in the reorganisation of the Roman army had already been made in his time (Grosse 1920,

Сл. 13 – Љубичевац, деструкција 1
Fig. 13 – Ljubičevac, destruction 1

Сл. 14 – Љубичевац, деструкција 2
Fig. 14 – Ljubičevac, destruction 2

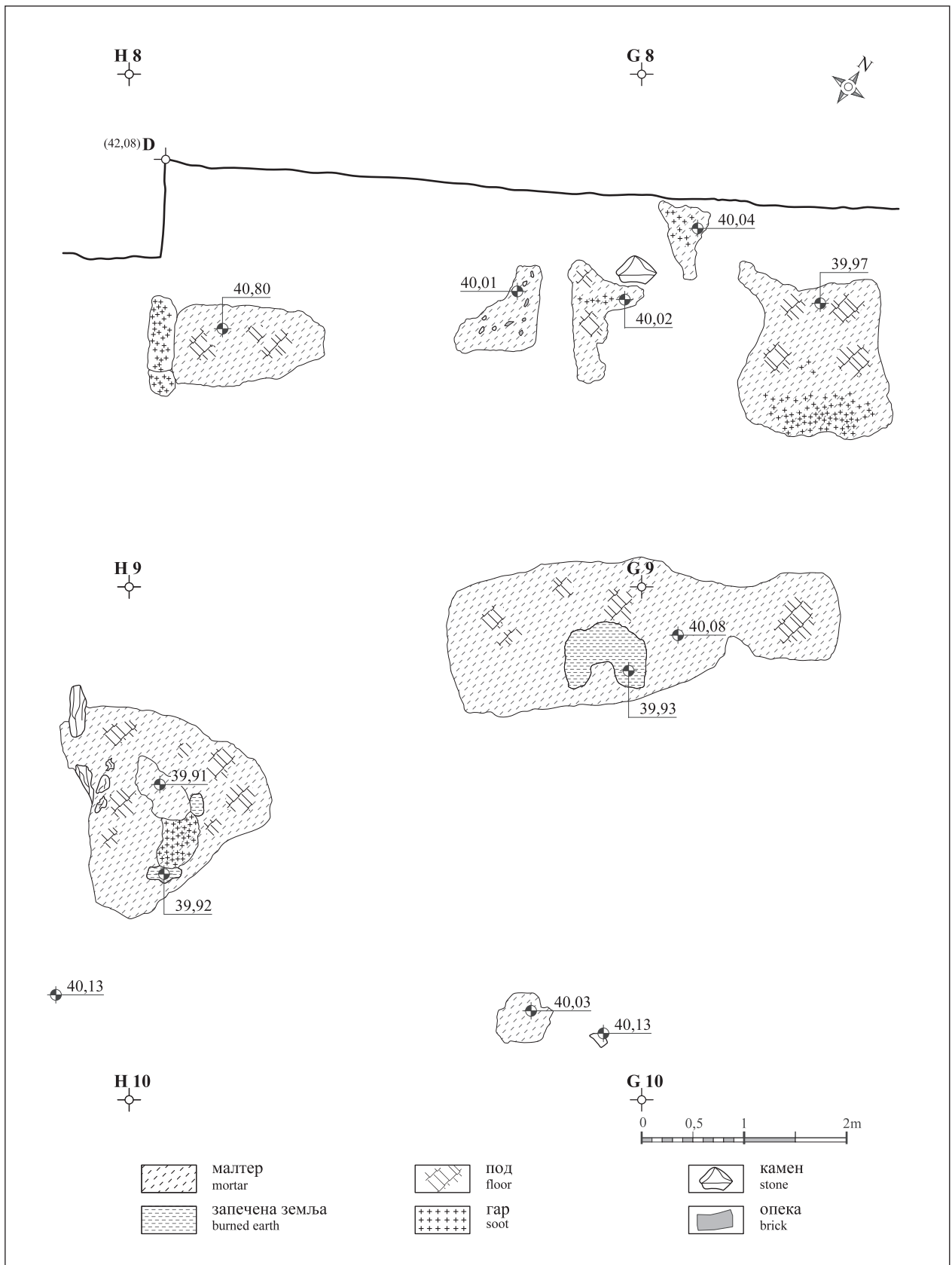
О таквој градитељској активности сведоче прецизно датована утврђења у Ретији: *Vitudurum* (*CIL* XIII 5249), *Tasgaetium* (*CIL* XIII, 5256), Irgenhausen (Kornemann 1907, 114; van Berchem 1952, 54), Панонији: *Contra Florentiam* (Mócsy 1958, 101), Дакији: Доње Буторке (Цермановић-Кузмановић 1979, 130–132), Сирији, Африци: Tebaida (*CIL* III 22 = *ILS* 617), El Kantarah (*CIL* III 13; Goodchild 1950, 35). Поједини аутори и сва утврђења која носе називе као на пример *Ad Hercules*, *Castra Iovia*, *Castra Herculea* и која се иначе датују између 294. и 303. године доводе у везу са тетрархијом (Hoffmann 1969, 215; Gudea 1974, 179).

Прва деструкција куле у Љубичевцу датована је новцем Констанција II, кованог између 341. и 346. године (*LRBC* I, 792) (Сл. 13). Изнад пода I, који се налазио на апсолутној коти 39,90 м, налазио се слој деструкције, обележен слојем паљевине просечне дебљине око 5 цм (Сл. 15). Због лоше очуваности није било могуће утврдити до које мере је деструкција захватала пилоне и бедеме куле. Сав керамички и покретни материјал од пода I до прве деструкције куле сматран је затвореном целином, па је на тај начин без обзира на типолошке сличности са материјалима са других локалитета датован у време тетрарије и прву половину IV века (период А). Ова деструкција куле није у довољној мери јасна у смислу историјског контекста, нарочито узимајући у обзир да она није посведочена на осталим утврђењима дачког лимеса, а такође имајући у виду да све до владавине Валентинијана I и Валенса нема озбиљнијих доказа о ратним сукобима на овом делу Дунава. Индикативно је да се између 341.

58; van Berchem 1952, 113). Many monetary issues with military camps on their reverses are linked to the first Tetrarchy and this was no doubt in close connection with the concrete steps undertaken to strengthen the limes (*RIC* VI, 370, 155–157, Rome mint; *RIC* VI, 491, 1a, 1b, 11a, 11b, Serdica mint; *RIC* VI, 585, 39, Cyzicus mint; *RIC* VI, 617, 37–38, Antiochia mint; *RIC* VI, 662, 10–13a, Alexandria mint). Alföldi dates this series of coins after the year 296 (Alföldi 1926, 170).

Such building activity is confirmed by precisely dated fortifications in Raetia: *Vitudurum* (*CIL* XIII 5249), *Tasgaetium* (*CIL* XIII, 5256), Irgenhausen (Kornemann 1907, 114; van Berchem 1952, 54), in Pannonia: *Contra Florentiam* (Mócsy 1958, 101), in Dacia: Donje Butorke (Cermanović-Kuzmanović 1979, 130–132), in Syria and in Africa: Thebais (*CIL* III 22=*ILS* 617), El Kantarach (*CIL* III 13; Goodchild 1950,35). Some authors also associate with the Tetrarchy all fortifications that have names like *Ad Hercules*, *Castra Iovia*, *Castra Herculea* and which are usually dated between 294 and 303 (Hoffmann 1969, 215; Gudea 1974, 179).

The first destruction of the tower at Ljubičevac is dated by the coins of Constantius II, minted between 341 and 346 (*LRBC* I, 792) (Fig. 13). On top of floor I, which was at 39.90 metres there was a stratum of destruction characterised by a layer of fire of an average thickness of 5 cm (Fig. 15). It was not possible to establish to what extent the destruction included the pylons and the tower ramparts because of the poor state of preservation. All pottery and portable material from floor I to the first tower destruction was considered as a closed association and, thus, regardless of typo-

Сл. 15 – Лјубичевац, унутрашње утврђење, основа пода I
Fig. 15 – Ljubičevac, inner fortification, basis of floor I

Сл. 16 – Љубичевац, под II
Fig. 16 – Ljubičevac, floor II

и 348. године у Илирику запажа на основу остава нагли пад циркулације новца. Оставе из Великог Градишта и Бољетина говоре у прилог томе (Vasić 1978, 139). Можда се деструкција може довести у везу са борбама Констанција II против узурпатора Магненција, којег побеђује 28. септембра 351. године у бици код Мурсе, или можда са борбама против Сармата и Квада у простору Валерија – Панонија Секунда 358. године до коначне победе у пролеће 359. године код Акуминкума. Не треба искључити и могућност изненадног удара мањих крстарећих непријатељских јединица дуж границе.

Утврђење је, међутим, убрзо обновљено, највероватније око 350. године. На поду, обележеном као под II, нађен је новац истог владара (*LRBC* II, 1659). Под се налази на коти 40,15 и формиран је од кречног малтера који садржи већи проценат песка ситнозрне структуре. Дебљина овог пода износи око 5 цм (Сл. 17). Овај период је обележен као период Б. Друга деструкција унутрашњег утврђења датована је новцем Валентинијана I кованог између 367. и 375. године (*LRBC* II, 1430) (Сл. 14). Живот у утврђењу је убрзо обновљен али се нажалост на утврђењу не могу уочити интервенције у

logical similarities with the material from other sites it has been dated to the time of the Tetrarchy and the first half of the 4th century (period A). This destruction of the tower is not sufficiently clear regarding the historical context, particularly taking into account that it was not ascertained at other fortifications on the Dacian limes, and also bearing in mind that there is no serious evidence regarding military clashes in this part of the Danube valley until the reign of Valentinian I and Valens. It is indicative that a sudden decrease in money circulation was recorded between the years 341 and 348, according to the monetary hoards, with hoards from Veliko Gradište and Boljetin speaking in favour of this (Vasić 1978, 139). Perhaps the destruction could be associated with conflicts of Constantius II with the usurper Magnentius, whom he defeated on September 28th AD 251 in the battle of Mursa or perhaps with battles against the Sarmatians and Quadi in the area of Valeria–Pannonia Secunda in 358 until the final victory in the spring of 359, near Acuminum. Neither should we neglect the possibility of a sudden attack by small wandering enemy units along the border.

The fortification was, however, quickly restored, most probably around the year 350. A coin of the same

Сл. 17 – Лјубичевац, унутрашње утврђење, основа пода II
Fig. 17 – Ljubičevac, inner fortification, basis of floor II

архитектонском склопу. Највероватније је да се у овом периоду обнове утврђења користи нивелета пода из претходног периода. Овај период је обележен као период С. Трећа деструкција је датована новцем Теодосија II, кованог између 423. и 425. године. Утврђење је највероватније страдало у време провале Хуна 441. или 443. године. У време Јустинијана, изградњом спољашњег утврђења обновљено је и унутрашње утврђење. Овај период обележен је као период Д. Четврта деструкција утврђења односи се и на спољашње и на унутрашње утврђење и датована је новцем Јустина II, кованог 576. године. Утврђење је највероватније страдало у аваро-словенским провалама 584/585. године, када страдају и остала утврђења на ђердапском делу лимеса (Popović 1975, 476).

IV 2.2. МЛАЂЕ УТВРЂЕЊЕ ИЗ VI ВЕКА У ЉУБИЧЕВЦУ

Унутрашње димензије млађег утврђења у Љубичевцу износе 52,3 x 52,4 м, а спољашње 55,5 x 55,6 м, што готово одговара поменутиим Каницовим подацима. У унутрашњости утврђења истражено старије језгро које у целини представља касноантичку фортификацију.

Спољашње утврђење у целини припада VI веку и највероватније је подигнуто у оквиру велике Јустинијанове обнове границе. Керамички и покретни археолошки материјал готово у апсолутним односима припада VI веку. Новац нађен у утврђењу (ковања Јустинијана и Јустина II) такође указују на функцију утврђења током VI века, укључујући и обнову касноантичког језгра које је уништено крајем прве половине V века.

Дебљина бедема спољашњег утврђења је између 2,0 м и 2,2 м. Темељна зона је по правилу зида на од речних облутака и ломљеног камења, међусобно везаних малтером. Овакав начин зидања уочава се и у горњим зонама темељне стопе бедема и то нарочито на оној страни која је непосредно окренута реци. Међутим, постоје примери да је стопа бедема насупрот реке зида на од опека и камена везаних малтером. Такав начин зидања спроведен је на утврђењима у Милутиновцу (Milošević, Jeremić 1986, 246–247), Рткову–Гламији I (Gabičević 1986, 73), Љубичевцу и Ушћу Слатинске реке. У горњим деловима бедем је зидан у техници *opus mixtum* и то у алтернацији више редова опека, не

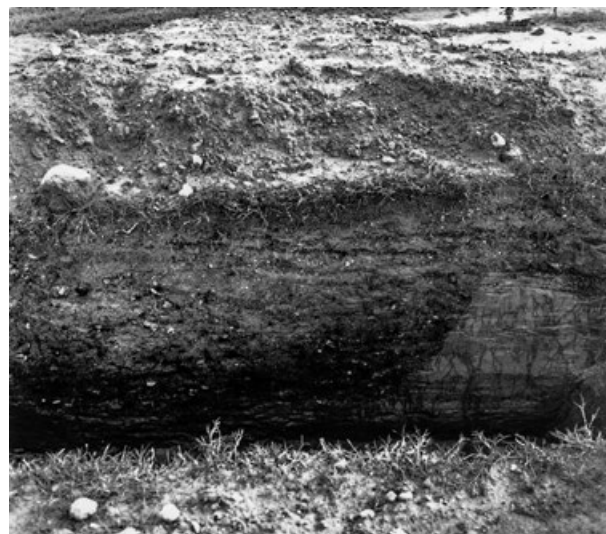
ruler was found on the floor marked as floor II (LRBC II, 1659). The floor was at 40.15 m, was made of lime mortar containing a large proportion of fine-grained sand and had a thickness of around 5 cm (Fig. 17). This period is denoted as period B. The second destruction of the inner fortification is dated by the coins of Valentinian I, minted between the years 367 and 375 (LRBC II, 1430) (Fig. 14). Life in the fortification was soon restored but, unfortunately, interventions in the architectural structure of the fortification could not be identified. It is most probable that the floor level from the previous period was used in that period of the fortification's restoration. That period is denoted as period C. The third destruction is dated by the coins of Theodosius II, minted between the years 423 and 425. The fortification was most probably destroyed in the time of the Hunnic invasion in 441 or 443. The inner fortification was also restored during the process of the building of the outer fortification in the time of Justinian. That period is denoted as period D. The fourth destruction of the fortification includes both the outer and inner fortification and is dated by the coins of Justin II, minted in 576. The fortification was most probably destroyed during the Avaro-Slavic raids in 584/585 when other fortifications on the Djerdap limes were also destroyed (Popović 1975, 476).

IV 2.2. LATER FORTIFICATION FROM THE 6th CENTURY AT LJUBIČEVAC

The interior dimensions of the later fortification at Ljubičevac are 52.3 x 52.4 metres and the external dimensions are 55.5 x 55.6 m and they almost correspond to the data mentioned by Kanitz. In the interior of the fortification an earlier core was explored, which was almost the entirety of the Late Roman fortification.

The outer fortification dates completely from the 6th century and was most probably built during the course of a large restoration of the frontier by Justinian. Pottery and portable archaeological material from the site almost entirely dates from the 6th century. Coins found in the fortification (issues of Justinian and Justin II) also indicate the function of the fortification during the 6th century and the restoration of the Late Roman central zone that had been destroyed at the end of the first half of the 5th century.

The thickness of the ramparts of the outer fortification is between 2.0 m and 2.2 m. The foundation was built, as a rule, of river pebbles and stone rubble

Сл. 18 и 19 – Љубичевац, негатив источног и западног бедема спољашњег утврђења
Fig. 18 and 19 – Ljubičevac, the negative of the eastern and western rampart of the outer fortification

увек строго одређених. Обично је слагано по пет редова опека, мада се на појединим местима налази и четири реда опека. Ова врста технике грађења у извођењу није доследно спроведена, па је понекад бедем зидан и у техници *opus pseudomixtum*. На исти начин зидане су и кружне куле, као и улазни простори у кули, на месту сучељавања два ортогонална платна бедема. Пречници кула су између 7,2 и 7,6 м, а дебљина зидова је од 1,5 м до 1,6 м. Унутрашњост кула, у темељној зони испуњена је невезаним већим речним облацима и ломљеним камењем. У темељној зони јужне куле нађен је фолис Јустинијана, кован у Солуну 548. године, што несумњиво потврђује изградњу утврђења у време Јустинијана (Кораћ 1996, 108). Јединствени начина зидања и тектоника појединих утврђења насталих у овом периоду сведоче о доследно спроведеном архитектонском принципу, што јасно указује на већ унапред осмишљену фортификациону концепцију на ширем географском простору.

Улаз у утврђење није откривен због недовољне очуваности бедема, али је највероватније да се налазио на бедуему насупрот реци, односно на северној страни. У том делу дебљина бедема, на једној од оса утврђења, износи 3,0 м, тако да се може претпоставити комбинација шетне стазе и улазног простора. У римској војној архитектури овакав начин разрешења архитектонског склопа комуникација је уобичајен. Готово се са извесношћу може прет-

bound by mortar. Such a method of building is also encountered in the upper zones of the rampart foundations, particularly on the side directly facing the river. However, there are some examples that the rampart foundation opposite the river was built of bricks and stone bound by mortar. Such a system of building was applied at fortifications in Milutinovac (Milošević, Jeremić 1986, 246–247), Rtkovo–Glamija I (Gabričević 1986, 73), Ljubičevac and Ušće Slatinske Reke. The upper parts of the rampart were built in the *opus mixtum* technique with many alternating courses of brick, the number of which is not always strictly determined. There were usually five courses of bricks, although at some points four brick layers are recorded. This building technique was not always executed consistently, with the rampart sometimes built using the *opus pseudomixtum* technique. Circular towers as well as entrance areas in the tower at the point of the meeting of two orthogonal curtain walls were built in the same way. The diameters of the towers are between 7.2 and 7.6 metres and the thickness of the walls is from 1.5 to 1.6 m. The tower interior was filled with loose, rather large river pebbles and stone rubble in the foundation zone. A follis of Justinian, minted in Thessalonica in 584, was found in the foundation zone of the south tower, confirming without doubt that the fortification was built in the time of Justinian (Korać 1996, 108). The unique system of building and the tectonics of certain fortifications originating from that period confirm a consistent-

поставити и само један улаз у утврђење. Овакав начин комуницирања утврђења и околног простора за овај тип утврђења доминира већ од времена тетрархије, а класичан пример разрешења улазног простора у време тетрархије јесте утврђење у Горнеји (Gudea 1977, 41). Утврђења са једним улазом нису само специфичност касноантичког и рановизантијског периода. Домашевски објашњава да је овакав тип утврђења, познат још под именом *quadriburgium* само развијена форма угаоних кула стражара и да као такав представља само прелаз између ранијих и посттетрархијских типова кастела.

ly applied architectural principle, which clearly indicates a previously devised fortification concept within a rather large geographic area.

The fortification entrance has not been discovered due to the poor state of preservation of the rampart, but it is most probable that it was located in the rampart wall facing the river, i.e. in the north. The thickness of the rampart along one of the fortification's axes is 3.0 m in that section, so we can assume this to be a combination of a walkway and an entrance area. Such a system of architectural design of communications is common in Roman military architecture. Also, only one entrance to the fortification could be assumed with any degree of certainty. This system of communication between the fortification and the surrounding area prevails for this type of fortification from the time of Tetrarchy and a classic example of such is the fortification at Gornea (Gudea 1977, 41). Fortifications with one entrance are not only specific to the Late Roman and Early Byzantine period. Domaszewski explains that this type of fortification, known also as a *quadriburgium*, is only an advanced form of watchtowers at the corners and that, as such, it merely represents the transition phase between the earlier and post-tetrarchic types of castella.

ГРОБ СА КРЕМАЦИЈОМ ИЗ ЉУБИЧЕВЦА КАО МОГУЋНОСТ ХРОНОЛОШКОГ РАЗГРАНИЧЕЊА ОДНОСА УНУТРАШЊЕГ И СПОЉАШЊЕГ УТВРЂЕЊА

CREMATION BURIAL FROM LJUBIČEVAC AS POSSIBLE CHRONOLOGICAL DISTINCTION OF THE INNER AND OUTER FORTIFICATION

НА УДАЉЕНОСТИ око 7 м источно од источног бедема унутрашњег утврђења у Љубичевцу, у простору између унутрашњег и спољашњег утврђења, на коти 39,85 м, истражен је гроб спаљеног покојника.⁴

Горња нивелета зидане конструкције гроба налази се на коти 38,50 м, а доња на 37,78 м. Изван и у габариту зидане конструкције, у правоугаоном простору приближних димензија 4,40 x 3,80 м, слој је био испуњен интензивним гаром и већом количиним остатака угљенисаног дрвета. Дебљина овог слоја изнад зидане конструкције износи 1,20 м (Сл. 20, 22).

Гробна конструкција је приближно квадратне основе, димензија 1,60 x 1,50 x 0,50 м. Стране гроба су обложене од насатично по дужини и ширини постављених опека, димензија 49 x 29 x 4 цм. Гроб је патосан са пет целих и шест фрагментованих, хоризонтално положених опека истих димензија. Унутрашњост зидане конструкције је у целини била испуњена гаром, пепелом, кремираним костима и остацима угљенисаног дрвета. Није могуће, на основу остатака кремираних костију, са сигурношћу утврдити положај покојника, али има индикација које указују да би то могао бити правац исток–запад (кремирани остаци калоте лобање на источној страни гроба, ординација дуж осе гроба у правцу

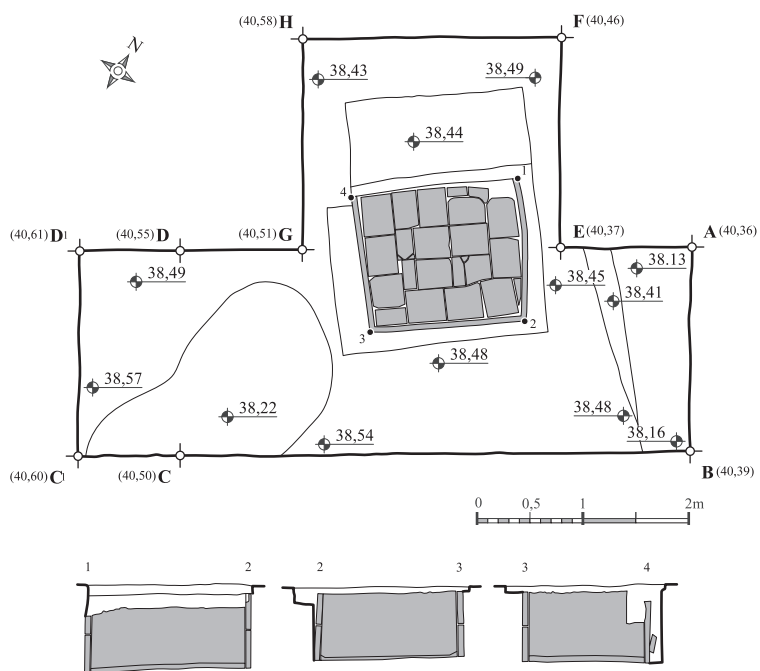
ТHE GRAVE of a cremated individual was explored at Ljubičevac in the area between the inner and outer fortification, around 7 metres to the east of the east rampart of the inner fortification, at 39.85 m.⁴

The top level of the masonry funerary structure was at 38.50 m and the bottom level was at 37.78 m. Outside and within the masonry structure, in a rectangular area of approximately 4.40 x 3.80 m, the layer was filled with dense soot and rather a large quantity of carbonised wood. The thickness of this layer above the masonry structure was 1.20 m (Figs. 20, 22).

The funerary structure is of approximately a square ground plan, 1.60 x 1.50 x 0.50 m in size. The sides of the grave were lined with bricks 49 x 29 x 4 cm in size, placed on edge longitudinally and transversally. The grave is paved with five complete and six fragmented horizontally laid bricks of the same size. The interior of the masonry structure was entirely filled with soot, ash, cremated bones and the remains of carbonised wood. It was not possible to establish with any certainty the position of the deceased according to the position of cremated bones, but there are indications that suggest that it might have been in an east–west direction (the cremated remains of the cranium in the east section of the grave, the ordination of the longitudinal grave axis in an east–west direction

⁴ Кота се односи на појаву горње нивелете остатака са ломаче.

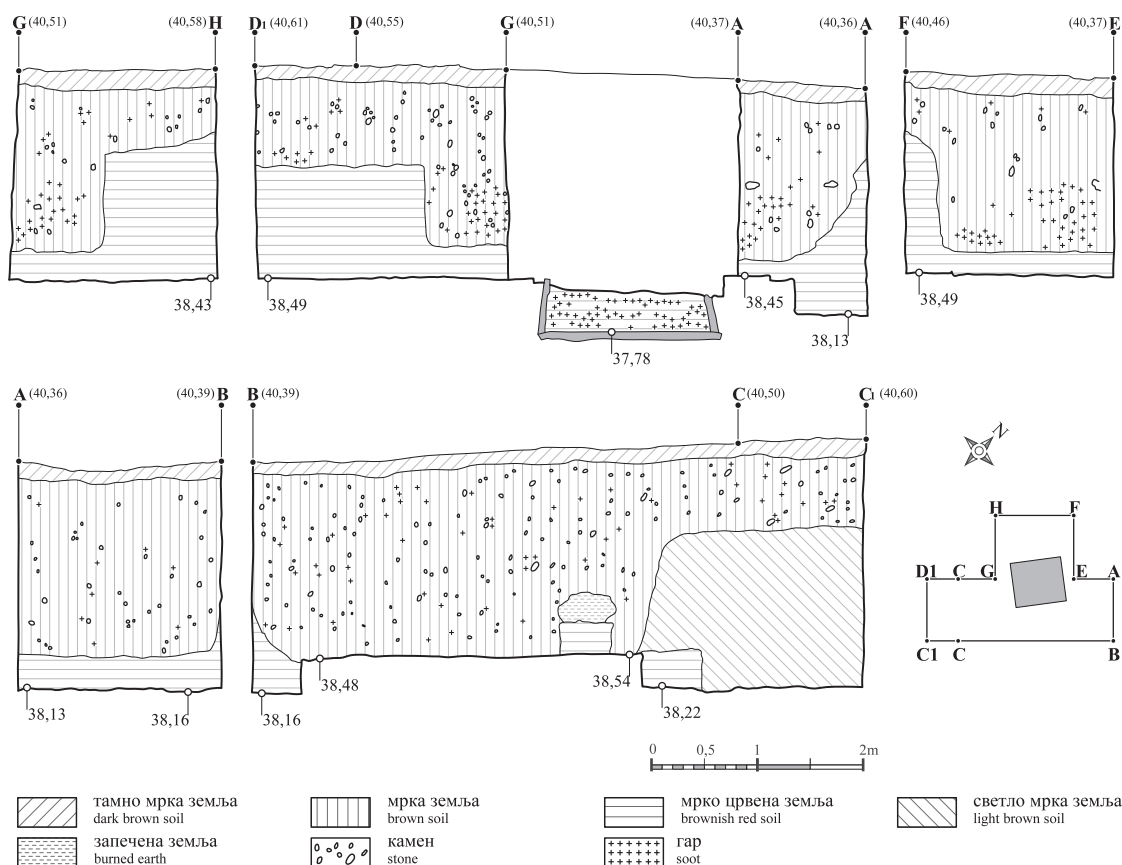
⁴ The elevation point relates to the top level of the remains from the pyre.

Сл. 20 – Љубичевац, гроб са кремацијом, основа
Fig. 20 – Ljubičevac, grave of cremated individual, base

Сл. 21 – Љубичевац, гроб са кремацијом, пре отварања
Fig. 21 – Ljubičevac, grave of cremated individual, before opening

Сл. 22 – Љубичевац, гроб са кремацијом, профил
Fig. 22 – Ljubičevac, grave of cremated individual, profile

исток–запад, распоред кремираних костију у гробу у правцу исте осе). Овој гробној целини могуће да је припадало и надземно обележје од камена-пешчара, нађеног на јужној страни горње нивелете зидане конструкције.

Као инвентар гроба забележени су налази: уз северну страну гроба на дну, горњи део амфоре опредељене као тип V/9, а; уз јужну страну гроба на дну, лонац опредељен као тип II/1, е; и поред њега лампа у облику зделице. Поред њих нађене су кости риба и цевасте кости пернате живине, а поред западне стране гроба на висини 0,25 м изнад зидане конструкције, нађена је хоризонтално положена алатка – ашов (Сл. 23).

Антрополошком анализом остатака покојника, утврђено је да је реч о мушкој индивидуи старосне доби око 40 година.⁵

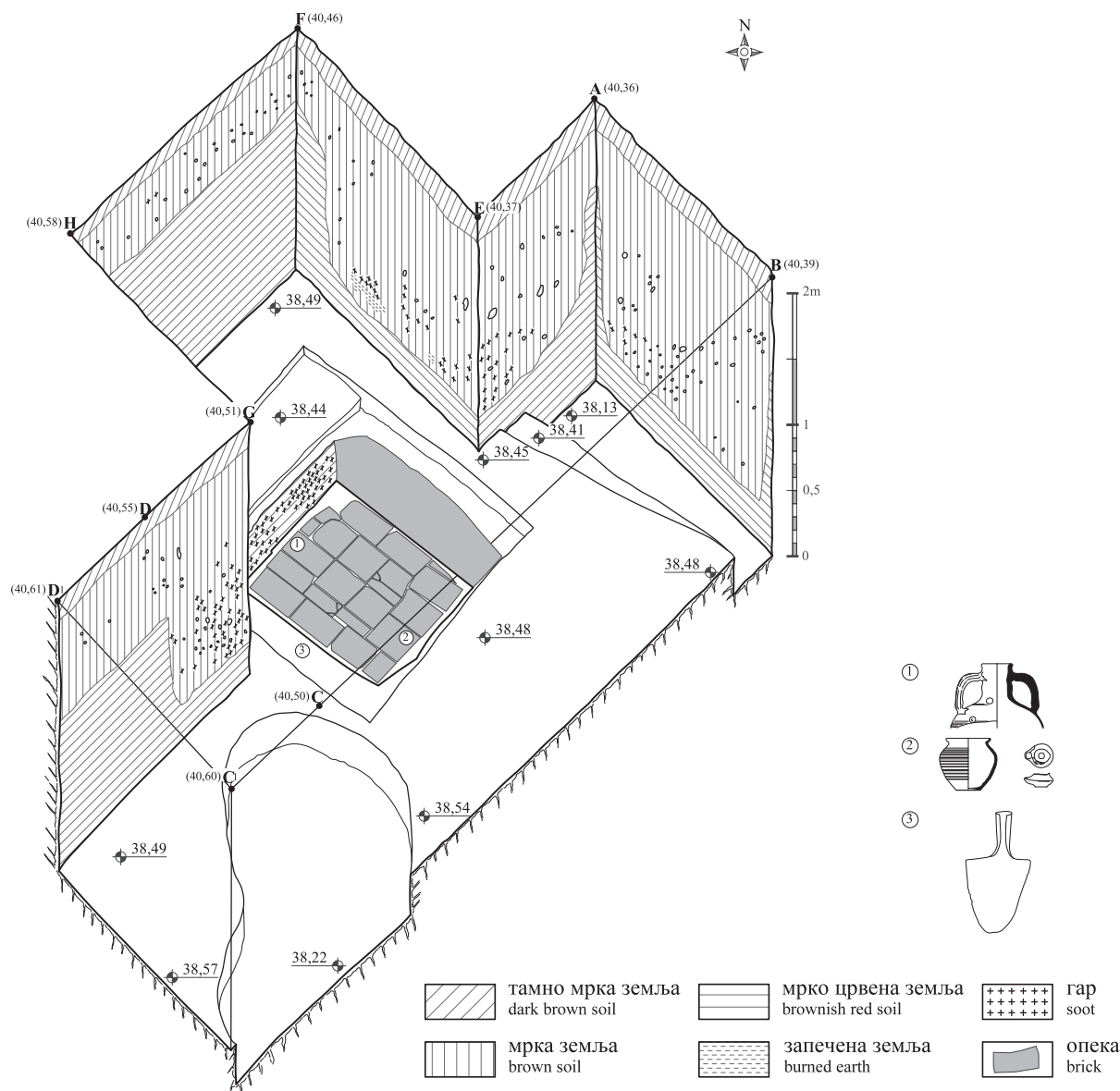
⁵ Антрополошку анализу извршила је С. Радосављевић-Крунић, којој се захваљујемо на подацима.

and the disposition of cremated bones along the same axis). It is possible that the aboveground marker made of sandstone that was found at the south side of the top level of the masonry structure possibly also belonged to this grave association.

The grave association consisted of: the top segment of an amphora identified as type V/9, a, next to the north side of the grave, at the bottom; a pot identified as type II/1, e, next to the south side of the grave, at the bottom; and next to it a lamp shaped as a small bowl. In addition, fish bones and tubular poultry bones were found next to them and a horizontally laid tool – a spade – was discovered next to the west side of the grave, 0.25 metres above the masonry structure (Fig. 23).

Anthropological analysis of the remains of the deceased revealed that it was a male individual of around 40 years of age.⁵

⁵ Anthropological analysis was performed by S. Radosavljević-Krunić and we express to her thanks for providing the results.

Сл. 23 – Љубичевац, гроб са кремацијом, инвентар гроба
Fig. 23 – Ljubičevac, grave of cremated individual, grave inventory

Основно питање које се намеће при одређивању овог гроба са кремацијом је ком типу припада. Генерално, он се сврстава у тип Мала Копашница–Сасе II. У овом случају недостаје уобичајена трака запечене земље, различите дебљине, која се јавља у гробовима овог типа. Поменули смо да се остаци гари и угљенисаног дрвета налазе у простору 4,40 x 3,80 x 1,20 м, као и да је унутрашњост зидане конструкције гроба била испуњена гаром, пепелом, остацима угљенисаног дрвета и кремираним костима. Кремирани остаци покојника приближно се по-

The main question arising in the interpretation of this cremation burial is to what type it belongs. Generally it is attributed to the Mala Kopašnica–Sase II type. However, in this case, the usual strip of burnt earth of varying thickness that usually appears in these graves is missing. We mentioned that remains of soot and carbonised wood were encountered in the area 4.40 x 3.80 x 1.20 m and that the interior of the masonry structure was filled with soot, ash, remains of carbonized wood and cremated bones. The cremated remains of the deceased approximately coincide with

клапају са дужом ординатом гроба, односно имају правац исток–запад. Однос слоја са гаром и остацима угљенисаног дрвета и зидане конструкције гроба је централно ординатан. Уз извесне резерве, чини се да у о овом случају, може се претпоставити могућност сахрањивања на лицу места – *bustum*.

У оваквом начину сахрањивања, студије и чланци истраживача су поларно интониране. Хронолошки различито интерпретирани, они се срећу на некрополама провинција Белгије, Германије, Дакије и Тракије (van Doorselear 1967, 106–108), у Хистрији (Alexandrescu 1966, 247–257), Ромули (Babeş 1970, 269), Томису (Bucovala 1968, 12–13), Новиодунуму (Bujor, Simion 1960, 391–397), Асцибургииуму (Bechert 1979, 508), Братеи (Barzu 1973, 27–28).

За овакав тип гроба постоје извесна просторна ограничења. Л. Барзу наводи да је за овакав начин сахрањивања потребан минимум од 2 м дужине и по 1 м ширине и дубине (Barzu 1973, 28). Поједини аутори су се бавили и техничком страном кремације (Wells 1960, 35). Поменули бисмо и аргументовано закључивање А. Јовановића (Јовановић 1984, 104), који наводи Велсов податак о „димензионираном минимуму” за гробове типа *bustum*. У нешто развијенијем и донекле слободнијем начину размишљања, уз употребне резерве, може се помислити и на гробну форму која би се подвела под тип гроба са кремацијом под хумком. Постојање оваквог начина сахрањивања јавља се у додуше нешто ширим географским оквирима. М. Васић је 1910. године у Нозрини дефинисао овакав тип гроба, а А. Јовановић сматра да се овакав тип гроба шире може подвести под трачку компоненту и да се углавном може везати за доње Подунавље (Јовановић 1984, 113).

Јужно од укопа издвајао се правоугаони укуп заобљених ивица, димензија 2,70 x 1,40 x 0,30 м, без културног садржаја. Северни део укопа налазио се непосредно испод доње нивелете јужног дела остатака са ломаче. Ако би га довели у функцију ширег ископа за гроб, без довољно индиција, он би представљао старију фазу ископа гроба, вероватно истовремену са ископом дела за зидану конструкцију гроба.

Једно од питања које се намеће при покушају интерпретације овог гроба је могућност дефинисања индивидуе сахрањене у њему. Као полазни аргумент може се прихватити да је у гробу сахрањена

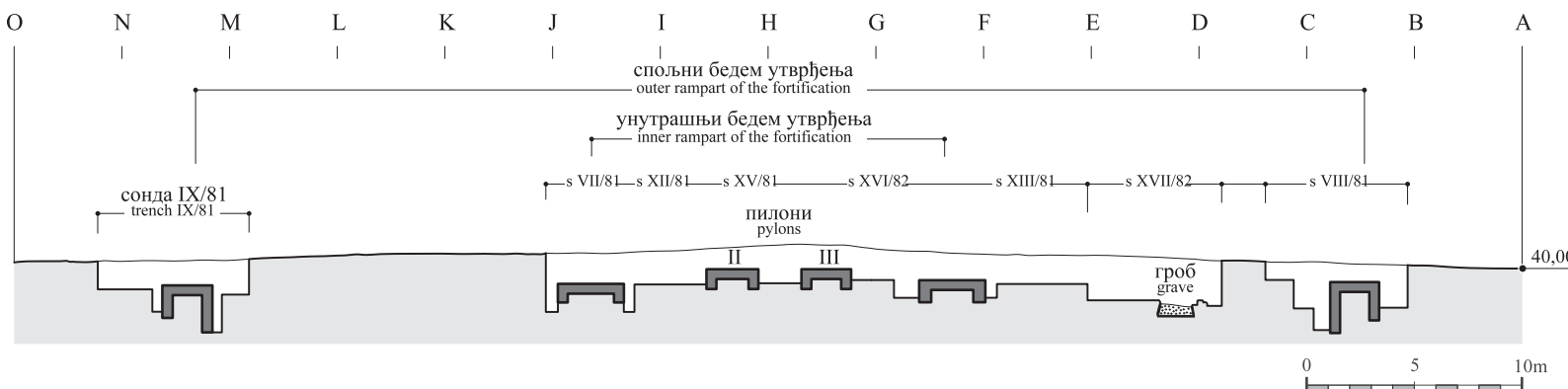
the longer ordinate of the grave, i.e. they are spread in an east–west direction. The relationship between the layer with soot and the remains of carbonised wood and the masonry structure of the grave is centrally ordinated. It seems that, with certain reservations, interment at the place of cremation – *bustum* – could be assumed in this case.

Regarding such a method of interment, the studies and articles of explorers are polarised. Chronologically diversely explained, they are recorded at the necropoleis of the provinces of Belgium, Germany, Dacia and Thrace (van Doorselear 1967, 106–108), in Histria (Alexandrescu 1966, 247–257), Romula (Babeş, 1970, 269), Tomis (Bucovala 1968, 12–13), Noviodunum (Bujor, Simion 1960, 391–397), Asciburgium (Bechert 1979, 508) and Brateiu (Barzu 1973, 27–28).

For the graves of this type there are certain spatial limitations. L. Barzu states that for such a system of interment, a minimum of 2–3 m of length and 1 m of width and depth respectively is necessary (Barzu 1973, 28). Some authors also considered the technical side of cremation (Wells 1960, 35). We should also mention the conclusions of A. Jovanović (Јовановић 1984, 104), who quotes Wells’ information regarding ‘dimensional minimum’ for graves of the *bustum* type. In a somewhat more elaborate and, to a certain extent, more liberal way of thinking, but with certain reservations, it is possible to also consider the burial form identified as a type of cremation burial under a tumulus. Such a method of interment was encountered over somewhat wider geographic limits. M. Vasić identified such a type of burial in Nozrina, in 1910 and A. Jovanović thinks that this type of grave could be roughly assigned to the Thracian component and that it could generally be associated with the Lower Danube valley (Јовановић 1984, 113).

A rectangular pit with rounded edges, 2.70 x 1.40 x 0.30 m in size, and with no cultural contents was encountered to the south of the burial pit. The northern section of the pit is immediately below the lower level of the southern part of the remains from the pyre. If we are to bring it into correlation with the wider burial pit, without sufficient indications, it could be understood as an earlier phase of the burial pit, probably contemporary with the pit for the masonry structure of the grave.

One of the questions arising from the attempt to explain this grave is the possibility to identify the individual buried there. It could be accepted as a starting

Сл. 24 – Љубичевац, пресек унутрашњег и спољашњег утврђења и гроба са кремацијом
Fig. 24 – Ljubičevac, section of inner and outer fortification and grave of a cremated individual

мушка индивидуа од око 40 година. Треба напоменути да интактност слоја искључује могућност секундарног сахрањивања. Чини се да прилози и њихов распоред у гробу указују на регуларност сахрањивања. Такође и фактор близине извршења сахране у односу на бееме унутрашњег утврђења има одређену тежину. Због свега овога, чини се треба искључити могућност смртне казне *crematio incendium*, као и *summa supplicia*, која није изненађујући пример и израз самоволне примене у провинцијским помоћним јединицама. Она се, као најтежи вид смртне казне, примењивала и у републиканско и у царско доба, али и у време домината. Њу помињу Ливије (Forster, Moore, Sage, Schlesinger, Geer, *LCL*, III, 53), преносећи старији податак из *Закона XII таблица*, Квинтилијан (Butler, *LCL*, I, 2, 2), Тертулијан (Rendall, *LCL, ad martirium*, 4) као *summa omnium poena*, Амијан Марцелин (Rolfe, *LCL*, XXII, 3, 11; XXIX, 1, 38).

Место извршења сахране, поред начина сахрањивања, чини се посебно значајним, имајући у виду чињеницу да се налази у близини источног бедема унутрашњег утврђења, у простору између два утврђења (Сл. 24). Једна од претпоставки је да је сахрањивање извршено између два бедема, односно унутар зидина утврђења. Међутим, има више разлога, који оспоравају ову претпоставку. Уз бедеме и у кулама спољашњег утврђења, доминантан керамички материјал припада VI веку. Картирањем новца налажених у Љубичевцу, добијена је следећа слика:

1. касноантички новац налажен је искључиво у унутрашњем утврђењу или непосредно уз бедеме унутрашњег утврђења;

point that a male individual of about 40 years of age was buried in the grave. It should be mentioned that the undisturbed layer with the grave excludes the possibility of a secondary interment. It seems that the grave goods and their disposition in the grave suggest a regular interment. Also, the factor of the proximity of the burial in relation to the ramparts of the inner fortification must be taken into consideration. Consequently, we should exclude the possibility of capital punishment, *crematio incendium*, as well as *summa supplicia*, which is not an unexpected example and the result of an arbitrary practice in the provincial auxiliary units. It was practiced as the most severe type of death penalty in the Republican as well as in the Imperial time, but also in the time of the Dominate. It is mentioned by Livy (Forster, Moore, Sage, Schlesinger, Geer, *LCL*, III, 53), quoting earlier information from the *Laws of the Twelve Tablets*, Quintilian (Butler, *LCL*, I, 2, 2), Tertullian (Rendall, *LCL, ad martirium*, 4), as *summa omnium poena*, Ammianus Marcellinus (Rolfe, *LCL*, XXII, 3, 11; XXIX, 1, 38).

The place where the burial took place seems, besides the method of interment, particularly significant, bearing in mind that it was located in the vicinity of the east rampart of the inner fortification, in the area between the two fortifications (Fig. 24). One assumption is that the interment took place between two ramparts, that is, within the fortification walls. Nevertheless, there are many reasons which dispute such an assumption. The predominant pottery material found next to the ramparts and in the towers of the outer fortification date from the 6th century. After mapping the coins found at Ljubičevac the following picture was obtained:

2. рановизантиски новац је налажен у кулама спољашњег утврђења и у простору између два утврђења, што није изненађујуће с обзиром на чињеницу да се унутрашње утврђење користи и у VI веку.

Колико је познато, до сада није забележен ни један случај сахрањивања унутар утврђења у време док оно егзистира. То се може поткренити и додатком да већ *Закони XII таблица*, као и каснија правна акта, забрањују сахрањивање *intra muros*. Сахрањивање у близини бедема утврђења на римском лимесу представља изузетак, иако су такви примери још забележени на панонској и британској деоници. Поред *burgus*-а на панонском делу лимеса, код Esztergom–Szentgyörgymező (Soproni 1978, 23), на око 2 м од јужног бедема, са спољашње стране, нађен је гроб поред утврђења. Поред покојника, као прилози, нађени су касноантичка крстообразна фибула, прстен и перле истог хронолошког оквира. Опеке са печатима *Frigeridus* и *Terentianus tribunis* са сигурношћу датују кулу у време Валентинијана I (Soproni 1978, Т. 3, 1–4). Разлике између начина сахрањивања код Љубичевца и код Естергома постоје, јер је реч о инхумацији (Естергом) и инцинерацији (Љубичевац), али постоје и извесне сличности. Наиме, сахрањивање покојника код Естергома је извршено на тај начн што је покојник положен на неку врсту ниског лежаја, са свим поменутих прилозима. Слична ситуација као код Естергома среће се на британском делу лимеса код Раен Геар-а (Crossley 1978, 98). Разлика између ова поменута два примера сахрањивања се огледа у томе

1. Late Roman coins were found exclusively in the inner fortification or immediately next to the ramparts of the inner fortification;

2. Early Byzantine coins were found in the towers of the outer fortification and in the area between the two fortifications, which is not surprising considering the fact that the inner fortification was also in use in the 6th century.

As far as it is known, not a single case of interment within the fortification while it was in use has been recorded so far. This could be corroborated by the fact that the *Laws of the Twelve Tablets* as well as later legal acts prohibited *intra muros* burials. Burials in the vicinity of the fortification rampart on the Roman limes are regarded as an exception, although such examples have been recorded in the Pannonian and the British section. One grave was found around 2 metres outside the south rampart of the fortification, next to the *burgus* in the Pannonian section of the limes, near Esztergom–Szentgyörgymező (Soproni 1978, 23). A Late Roman cruciform fibula, a finger ring and beads of the same date were found as grave goods next to the deceased. Bricks with stamps of *Frigeridus* and *Terentianus tribunis* date the tower with certainty to the time of Valentinian I (Soproni 1978, Т. 3, 1–4). There are differences between the mode of interment near Ljubičevac and near Esztergom, an inhumation burial (Ezstergom) and a cremation burial (Ljubičevac), but there are also certain similarities. The interment of the deceased near Ezstergom was carried out in such a way that the deceased was laid down on some kind of

Сл. 25 – Љубичевац, гроб са кремацијом пре и после отварања
Fig. 25 – Ljubičevac, grave of cremated individual, before and after opening

да код Pean Gear-а постоје одређене индиције које указују на могућност неизвршеног спаљивања.

Могућност сахрањивања у време када утврђење у Љубичевцу не егзистира у функционалном смислу, такође се искључује. Иако постоје две деструкције током IV века (три, ако узмемо у обзир и деструкцију с краја прве половине V века), новац нађен у утврђењу указује на континуитет живота у њему (видети приложу табелу са новцем).

Чини се да, из свега изнетог, место извршења сахране указује на хронолошку дистанцу унутрашњег и спољашњег утврђења. Као последица оваквог хипотетичког начина закључивања, произилази једна генерална слика која указује на то да је унутрашње утврђење настало сигурно пре средине IV века (апсолутни датум настанка утврђења дат је у поглављу III 2. 1), а да је спољашње утврђење настало касније. У том контексту и имајући у виду чињеницу, да је на ђердапском делу лимеса откривено неколико типолошки сличних (Lander 1979, 1055), једнослојних утврђења (термин је услован у односу на VI век), који у целини припадају V веку, као Милутиновац, Ушће Слатинске реке, као општу временску одредницу за изградњу спољашњег утврђења у Љубичевцу треба узети VI век (апсолутни датум настанка и деструкције утврђења дат је у поглављу IV 2. 2).

Поставља се и питање да ли постоји могућност ближег одређења индивидуе сахрањене у овом гробу. Налаз алатке – ашова поред зидане конструкције гроба са западне стране, има аргументованост посебног параметра. Ашов, као алатку везану за пољопривредну делатност, помиње више римских писаца, под различитим именима. Фест и Витрувије га помињу као *rutrum* (Granger, *LCL*, 7, 3), Ливије као *rutra* (Forster, Maore, Sage, Schlesinger, Geer, *LCL*, 28, 45). Као функционална алатка она се није много мењала током времена (White 1967, 28, fig. 8). Ова врста оруђа не налази се само у рукама особа везаних искључиво за пољопривредне радове, већ је била и на листи оруђа легионара. Како нас обавештава Вегеције, у касноантичком периоду ашов представља стандардну војничку опрему и нераздвојни реквизит војничког живота на граници (Lang 1967, 2, 25). Следствено томе, може се претпоставити могућност сахране особе везане за војнички начин живота у Љубичевцу. У том случају одсуство оружја не изненађује, јер је познато да се римски

low bed together with all the mentioned grave goods. A situation resembling the burial at Ezstergom has been encountered in the British section of the limes at Pean Gear (Crossley 1978, 98). The difference between these two mentioned examples of interment can be noticed in the fact that at Pean Gear there are certain indications of the possibility of an incompleting cremation.

The possibility of burial at the time when the fortification at Ljubičevac was functionally nonexistent is also out of question. Although there were two destructions in the 4th century (three, if we also take into account the destruction in the end of first half of the 5th century) the coins discovered inside the fortification suggest a continuity of life there (see the table with coins).

It seems from everything previously stated that the location of the burial indicates a chronological gap between the inner and the outer fortification. As a consequence of such a hypothetical way of drawing conclusions, a general picture emerges that suggests that the inner fortification was certainly built before the mid 4th century (the absolute dates for the fortification construction are presented in chapter III 2.1), and that outer fortification was built later. In that context, and bearing in mind the fact that few typologically similar, single-layered fortifications (the term is conditional and relates to the 6th century) have been discovered at the Iron Gates limes (Lander 1979, 1065), such as Milutinovac and Ušće Slatinske Reke, which, on the whole, date from the 6th century, a general date for the construction of the outer fortification at Ljubičevac should be taken as the 6th century (the absolute dates of building and destruction of the fortification are presented in chapter IV 2.2).

The question also arises as to whether there is a possibility for a closer identification of the person buried in that grave. The discovery of a tool – a spade – next to the west side of the masonry structure could be an argument of special significance. The spade, as an implement associated with farming activity, is mentioned by many Roman writers under various names. Fest and Vitruvius mention it as a *rutrum* (Granger, *LCL*, 7, 3), and Livy as a *rutra* (Forster, Maore, Sage, Schlesinger, Geer, *LCL*, 28, 45). As a functional tool it did not change much over the course of time (White 1967, 28, fig. 8). This type of implement was not used only by individuals associated exclusively with field

војници, а нарочито војници помоћних јединица, по правилу сахрањују без оружја (Liebenam 1909, 1587–1679; von Domaszewski 1896, 2618–2622).

activities but was also on the list of tools used by legionaries. The spade, in the Late Roman times, as we are informed by Vegetius, was part of a soldier's standard equipment and an inseparable element of the soldier's life on the border (Lang 1967, 2, 25). Consequently, the possibility could be assumed that this was the burial of a person associated with military activities at Ljubičevac. In that case, the absence of weapons is not surprising as it is well-known that Roman soldiers, and in particular members of the auxiliary units, were, as a rule, buried without weapons (Liebenam 1909, 1587–1679; von Domaszewski 1896, 2618–2622).

ПОКРЕТНИ НАЛАЗИ ИЗ ЉУБИЧЕВЦА

FINDS FROM LJUBIČEVAC

VI

VI 1. КЕРАМИЧКЕ ПОСУДЕ

VI 1.1. ЗДЕЛЕ

Истраживањима старије и млађе фортификације у Љубичевцу, забележено је 16 основних типова здела.

Период А – Зделе овог периода су углавном калотасте, ређе полулоптасте форме и већим делом глеђосане жутозеленом глеђи. Рађене су од добро или средње пречишћене глине, црвено или жућкастобеле боје печења.

Период Б – Зделе се јављају у коничној или биконичној форми, углавном од добро пречишћене глине, окер, црвене и сивомрке боје печења, глеђосане жутозеленом и маслинастозеленом глеђи.

Период Ц – У овом периоду настављају да се производе типови здела као у претходним деценијама. Она је са једне стране одраз локалних прилика, где поједини примерци бивају и секундарно употребљавани или су максимално одржавани у употреби, као на пример здела тип I/2, на којој су вршене накнадне интервенције крпљењем оловном жицом.

Период Д – У односу на претходне периоде, пимећује се одсуство глеђосаних здела. По форми доминирају биконичне зделе од песковите глине, сиве или сивомрке боје печења.

Кат. бр. 1 (тип I/1)

Конични тарионик–*mortarium*, хоризонтално разгранутог обода, који је благо или косо повијен, рав-

VI 1. POTTERY VESSELS

VI 1.1. BOWLS

Investigations of the earlier and later fortification at Ljubičevac brought to light 16 basic bowl types.

Period A – Bowls of this period are generally of a calotte-shape, less frequently of a hemispherical shape and mostly glazed using yellow-green glaze. They were made of well or medium refined clay, baked red or yellowish/white.

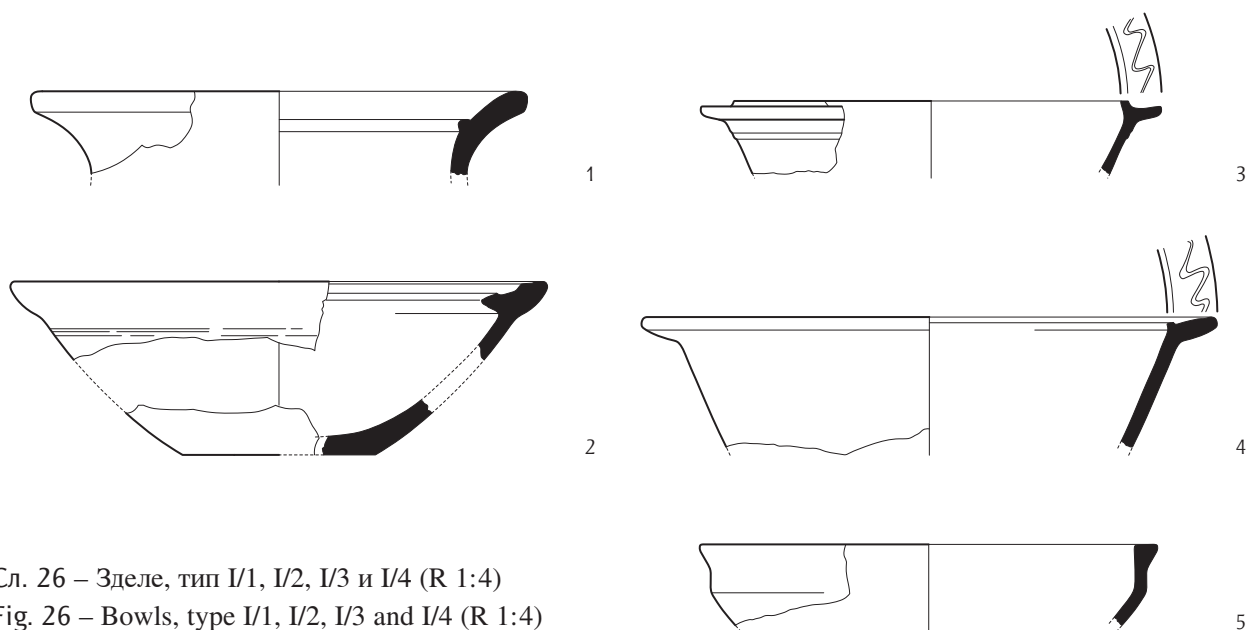
Period B – Bowls are mostly of a conical or biconical shape, generally of well refined clay, baked buff, red and grey-brown and yellow-green, and olive green glazed.

Period C – Bowl types identical to those from the preceding decades continued to be produced in this period. It is, on occasions, a reflection of the local circumstances when some specimens had a secondary use like, for instance, the type I/1 bowl, which experienced subsequent interventions such as repairing with lead wire.

Period D – In comparison to the previous periods there is a conspicuous absence of glazed bowls. Predominant are biconical bowls made of sandy clay and baked grey or grey-brown.

Cat. no. 1 (type I/1)

A conical vessel for grinding – a *mortarium* – with a horizontally everted rim that is slightly curved or slanting, and a flat base. It is made of sandy clay, baked light red and olive green glazed on the inside.

Сл. 26 – Зделе, тип I/1, I/2, I/3 и I/4 (R 1:4)
Fig. 26 – Bowls, type I/1, I/2, I/3 and I/4 (R 1:4)

ног дна. Рађен је од песковите глине, светлоцрвене боје печења, са унутрашње стране маслинастозелено глеђосан.

Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, кота 40,25 м.

Тарионици из Љубичевца нађени су само у слоју краја IV и прве половине V века. Типолошки се не разликују од примерака који се појављују у доњем Подунављу. Примерак из Љубичевца припада типу тарионика код којих је обод разгнут споља и лучно наглашен (Gose 1950, Т. 44; Böttger 1982, Т. 44, 468), а аналогије су заступљене у материјалу Дијане, Понтеса и Мора Вагеи и карактеристични су за другу трећину IV века, до почетка V века (Цвјетићанин 2016, 17–18, тип 3/1).

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (крај IV/почетак V – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Кораћ 1989, 77, тарионик, Т. XI, 1295; Цвјетићанин 2016, 18, тип 3/1.

Кат. бр. 2 (тип I/2)

Конични тарионик–*mortarium*, косо разгнутаг обода, равног дна. Рађен је од песковите глине, светлоцрвене боје печења, са унутрашње стране маслинастозелено глеђосан.

Љубичевац, сонда XVI/82, Ф 9, кота 40,35 м.

Тарионици из Љубичевца нађени су само у слоју краја IV и прве половине V века. Сродни су са примерцима који се појављују у доњем Подунављу. Тарионик из Љубичевца има своју блиску па-

Љубичевац, trench XVI/82, G 8, 40.25 m.

Mortaria from Ljubičevac have been found only in the layer dating from the end of 4th and the first half of the 5th century. They do not differ typologically from the specimens encountered in the Lower Danube basin. The specimen from Ljubičevac belongs to the type of *mortaria* which have an everted rim forming a flange (Gose 1950, T. 44; Böttger 1982, T. 44, 468), and it has analogies in the material from Diana, Pontes and Mora Vagei, all of which date from the second third of the 4th century to the beginning of the 5th century (Цвјетићанин 2016, 17–18, тип 3/1).

DATE: Period C (end of 4th/beginning of 5th – mid 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 77, mortarium, T. XI, 1295; Цвјетићанин 2016, 18, тип 3/1.

Cat. no. 2 (type I/2)

Conical vessel for grinding – a *mortarium* – with a slanting everted rim and a flat base. It was made of sandy clay, baked light red and olive green glazed on the inside.

Ljubičevac, trench XVI.82, F 9, 40.35 m.

Mortaria from Ljubičevac have been found only in the layer dating from the end of 4th and the first half of the 5th century. They are related to the specimens recorded in the Lower Danube basin. The mortarium from Ljubičevac has a close parallel in the specimen that W. Hayes dated to the second half of the 4th cen-

ралелу у примерку који је В. Хејс датовоао у другу половину IV века (Hayes 1972, type 107, fig. 33), али се у Хистрији датују у другу половину VI века (Suceveanu 1982, IV A–B, 118, T. 17, 18). Примерци овог типа заступљени су у материјалу Дијане, Доњих Буторки и Рткову–Гламији I (Gabričević 1986, fig. 6, 2; Цвјетићанин 2016, 18, тип 3/2).

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (крај IV/почетак V – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 77, *tarionik*, T. XI, 1118; Цвјетићанин 2016, 18, тип 3/2.

Кат. бр. 3–4 (тип I/3)

Тарионик–*mortarium* хоризонтално разгрнутог и таласастом урезаном линијом украшеног обода, коничног или калотастог реципијента и равнoг дна. Рађен од песковите глине, окер боје печена, глеђосан са унутрашње стране маслинастозеленом глеђи.

а. Љубичевац, сонда XII/81, Н 9, ката 40,15 м, период Б.

б. Љубичевац, сонда XII/81, Н 9, ката 40,30 м, период Ц.

Овај тип мортаријума се производи углавном од глине печене у нијансама црвене боје, често лошијег квалитета печења, глеђосан дебљим слојем маслинасте глеђи. Паралеле налазимо у материјалу из Сингидунума (Nikolić-Đorđević 2000, tip I/23), Поречке реке, Текије, Дијане, Доњих Буторки, Понтеса, Рткова–Гламије I, Михајловца–Блато, Мора Вагеи (Цвјетићанин 2016, 18–19, тип 3/3, са старијом литературом).

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина – крај IV века) и Ц (крај IV/почетак V – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 77, T. IX, 232 – period B, T. IX, 650, period C; Цвјетићанин 2016, 18–19, тип 3/3.

Кат. бр. 5 (тип I/4)

Биконична здела искошеног и заравњеног обода, равнoг дна, рађена од добро пречишћене глине, сиве боје печења.

Љубичевац, источни угао унутрашњег утврђења, 1981, ката 40,31 м.

Примерци се јављају у Дијани и Понтесу и карактеристични су за крај III и почетак IV века, мада трају и век дуже (Цвјетићанин 2016, 24–25, тип 3/22). Аналогије налазимо у примерцима из Мадаре

(Hayes 1972, type 107, fig. 33), however, they are dated to the second half of the 6th century in Histria (Suceveanu 1982, IV A–B, 118, T. 17, 18).

Specimens of this type were recorded in material from Diana, Donje Butorke and Rtkovo–Glamija I (Gabričević 1986, sl. 6, 2; Цвјетићанин 2016, 18, тип 3/2).

DATE: Period C (end of 4th/beginning of 5th – mid 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 77, *mortarium*, T. XI, 1118; Цвјетићанин 2016, 18, тип 3/2.

Cat. nos. 3–4 (type I/3)

Vessel for grinding – a *mortarium* – with a horizontally everted rim decorated with an engraved wavy line, with a conical or calotte-shaped receptacle and a flat base. It is made of sandy clay, baked buff and olive green glazed on the inside.

a. Ljubičevac, trench XII/81, N 9, 40.15 m, period B.

b. Ljubičevac, trench XII/81, N 9, 40.30 m, period C.

This type of mortarium is generally made of clay fired to reddish nuances, often poorly baked, glazed with a thick layer of olive green glaze. We find parallels in the material from Singidunum (Nikolić-Đorđević 2000, tip I/23), Porečka Reka, Tekija, Diana, Donje Butorke, Pontes, Rtkovo-Glamija I, Mihajlovac-Blato and Mora Vagei (Цвјетићанин 2016, 18–19, тип 3/3, with earlier literature).

DATE: Period B (middle – end of the 4th century) and C (end of the 4th/beginning of the 5th – mid 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 77, T. IX, 232, period B, T. IX, 650, period C; Цвјетићанин 2016, 18–19, тип 3/3.

Cat. no. 5 (type I/4)

Biconical bowl with a slanting and flattened rim and a flat base, made of well refined clay, baked grey.

Ljubičevac, eastern corner of inner fortification, 1981, 40.31 m.

These specimens were recorded at Diana and Pontes and are characteristic of the end of the 3rd and the beginning of the 4th century, although they could last even a century longer (Цвјетићанин 2016, 24–25, тип 3/22). We found analogies among the specimens from Madara (Дремсизова-Нелчинова 1981, 7, обр.

(Дремсизова-Нелчинова 1981, 7, обр. 17), Атинске Агоре (Robinson 1959, 80, Т. 70), Антиохије, Истанбула и Јерусалима (Hayes 1972, 342, Т. 70, type 8).

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина – крај IV века) и Ц (крај IV/почетак V – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Кораћ 1989, 74, тип I/3, Т. VIII, 134; Цвјетићанин 2016, 24–25, тип 3/22.

Кат. бр. 6–7 (тип I/5)

Биконична здела са две тракасте дршке, косо разгрнутог са унутрашње стране жлебљеног обода, орнаментисана на прелазу горњег у доњи конус, са два паралелна жљеба. Доња половина конуса је са обе стране жлебљена. Равног је дна и рађена је од песковите глине, глеђосане са обе стране црвенкастобраон глеђи. На једној здели је вршена интервенција оловном жицом.

а. Љубичевац, сонда XVI/82, F 9, кота 40,31 м, период Ц.

б. Љубичевац, сонда XVI/82, F 9, кота 40,32 м, период Ц.

Ђ. Јанковић датује овај тип здела после 585/6 године (Јанковић, Ђ., 1981, 146, сл. 58).

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина – крај IV века) и Ц (крај IV/почетак V – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Кораћ 1989, 75, тип III/2а, Т. IX, 986, тип III/2б, Т. IX, 1164; Цвјетићанин 2016, 27, тип 3/29.⁶

Кат. бр. 8 (тип I/6)

Биконична здела са наглашеним прелазом између конуса, хоризонтално разгрнутог, заравњеног и жлебљеног обода, рађена од средње пречишћене глине, сивомрке боље печења.

Љубичевац, сонда XVI/82, F 9, кота 40,32 м.

Примерци нађени у Дијани, Вајуги и Мора Вагеи покривају широк хронолошки распон од IV до краја VI века, међутим, карактеристични су за крај IV и прву половину V века (Цвјетићанин 2016, 25, тип 3/23). Аналогни примерци из Иатруса датују се у прву половину V века (Böttger 1982, Т. 41, 451), а по типологији О. Брукнер припадају типу 2 и датују се у IV век (Brukner 1981, 98, Т. 96, 194).

⁶ Т. Цвјетићанин је посуду Т. I/5б определила као свој тип 3/28, међутим, због косо разгрнутог обода, биконичног реципијента и технолошких карактеристика, као код примерка I/5а, сматрамо да припадају истом типу 3/29. Cf. Цвјетићанин 2016, 26–27.

17), Athenian Agora (Robinson 1959, 80, Т. 70), Antiochia, Constantinople and Jerusalem (Hayes 1972, 342, Т. 70, type 8).

DATE: Period B (middle – end of the 4th century) and C (end of the 4th/beginning of the 5th – mid 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 74, tip I/3, T. VIII, 134; Цвјетићанин 2016, 24–25, тип 3/22.

Cat. nos. 6–7 (type I/5)

A biconical bowl with two strap handles, a slanting everted rim, grooved on the inside, and decorated at the junction of the top and bottom cone with two parallel grooves. The lower half of the cone is grooved on both sides. It has a flat base and is made of sandy clay, glazed on both sides with a reddish-brown glaze. One of the bowls had been repaired with lead wire.

a. Ljubičevac, trench XVI/82, F 9, 40.31 m, period C.

b. Ljubičevac, trench XVI/82, F 9, 40.32 m, period C.

Đ. Janković dates this type of bowl after the year 585/6 (Јанковић, Ђ., 1981, 146, сл. 58).

DATE: Period B (middle – end of the 4th century) and C (end of the 4th/beginning of the 5th – mid 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 75, tip III/2a, T. IX, 986, tip III/2b, T. IX, 1164; Цвјетићанин 2016, 27, тип 3/29.⁶

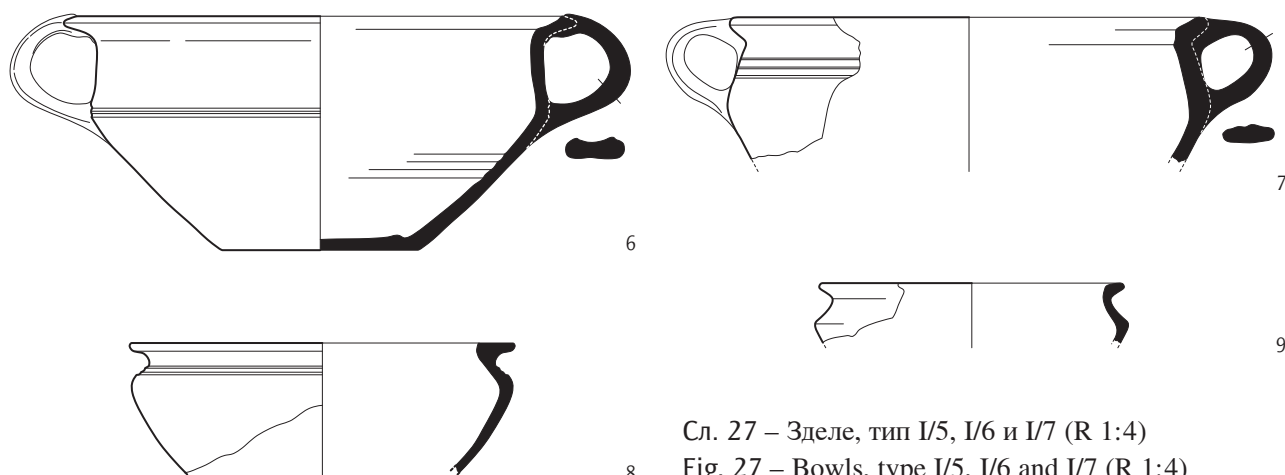
Cat. no. 8 (type I/6)

A biconical carinated bowl with a horizontally everted, flattened and grooved rim, made of medium refined clay, baked grey-brown.

Ljubičevac, trench XVI/82, F9, 40.32 m.

Specimens discovered at Diana, Vajuga and Mora Vagei span a wide chronological period from the 4th to the end of the 6th century, but they are characteristic of the end of the 4th and the first half of the 5th century (Цвјетићанин 2016, 25, тип 3/23). Analogous specimens from Iatrus are dated to the first half of the 5th century (Böttger 1982, Т. 41, 451), and according to the typology proposed by O. Brukner they are

⁶ Т. Cvjetićanin identified vessel Pl. I/5b as her type Z/28, but because of the slanting everted rim, biconical body and technological characteristics the same as for specimen I/5a, we think that it belongs to the same type, Z/29. Cf. Цвјетићанин 2016, 26–27.

Сл. 27 – Зделе, тип I/5, I/6 и I/7 (R 1:4)

Fig. 27 – Bowls, type I/5, I/6 and I/7 (R 1:4)

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (крај IV/почетак V – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Кораћ 1989, 75, тип III/2d, Т. X, 878; Цвјетићанин 2016, 25, тип 3/23.

Кат. бр. 9 (тип I/7)

Биконична здела косо разгрнутог и делимично за-равњеног обода, рађена од песковите глине, сиве боје печења.

Љубичевац, сонда VI/81, L 3, кота 40,36 м.

Примерак биконичне зделе овог типа нађен је у близини североисточног угла рановизантијског бедема у Љубичевцу, а своје паралеле има у зделама које су карактеристичне за тетрархијски период и период краја IV – прве половине V века, као што су налази из Понтеса (Цвјетићанин 2016, 28, тип 3/316).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Кораћ 1989, 76, тип III/3a, Т. X, 109; Цвјетићанин 2016, 28, тип 3/316.

Кат. бр. 10–11 (тип I/8)

Биконична здела, косо разгрнутог и жлебљеног обода, рађена од средње пречишћене или песковите глине, сиве боје печења.

а. Љубичевац, сонда XVI/82, F 9, кота 40,33 м.

б. Љубичевац, сонда XII/81, H 9, кота 40,30 м.

Реч је о типичном производу краја IV и прве половине V века, који се јавља у Понтесу и Мора Вагеи (Цвјетићанин 2016, 28–29, тип 3/32). Аналогни примерци из Мадаре (Дремсизова-Нелчинова 1971, Т. 23) и Иатруса (Böttger 1982, Т. 41, 451) се датују у прву половину V века.

ascribed to type 2 and dated to the 4th century (Brukner 1981, 98, Pl. 96, 194).

DATE: Period C (end of the 4th/beginning of the 5th – mid 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 75, tip III/2d, T. X, 878; Цвјетићанин 2016, 25, тип 3/23.

Cat. no. 9 (type I/7)

A biconical bowl with a slanting everted and partially flattened rim, made of sandy clay, baked grey.

Ljubičevac, trench VI/81, L 3, 40.36 m.

A biconical bowl of this type was found in the vicinity of the north-eastern corner of the Early Byzantine rampart at Ljubičevac and it also has parallels in the bowls characteristic of the tetrarchic period and the end of the 4th – first half of the 5th century, like the finds from Pontes (Цвјетићанин 2016, 28, тип 3/316).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 76, tip III/3a, T. X, 109; Цвјетићанин 2016, 28, тип 3/316.

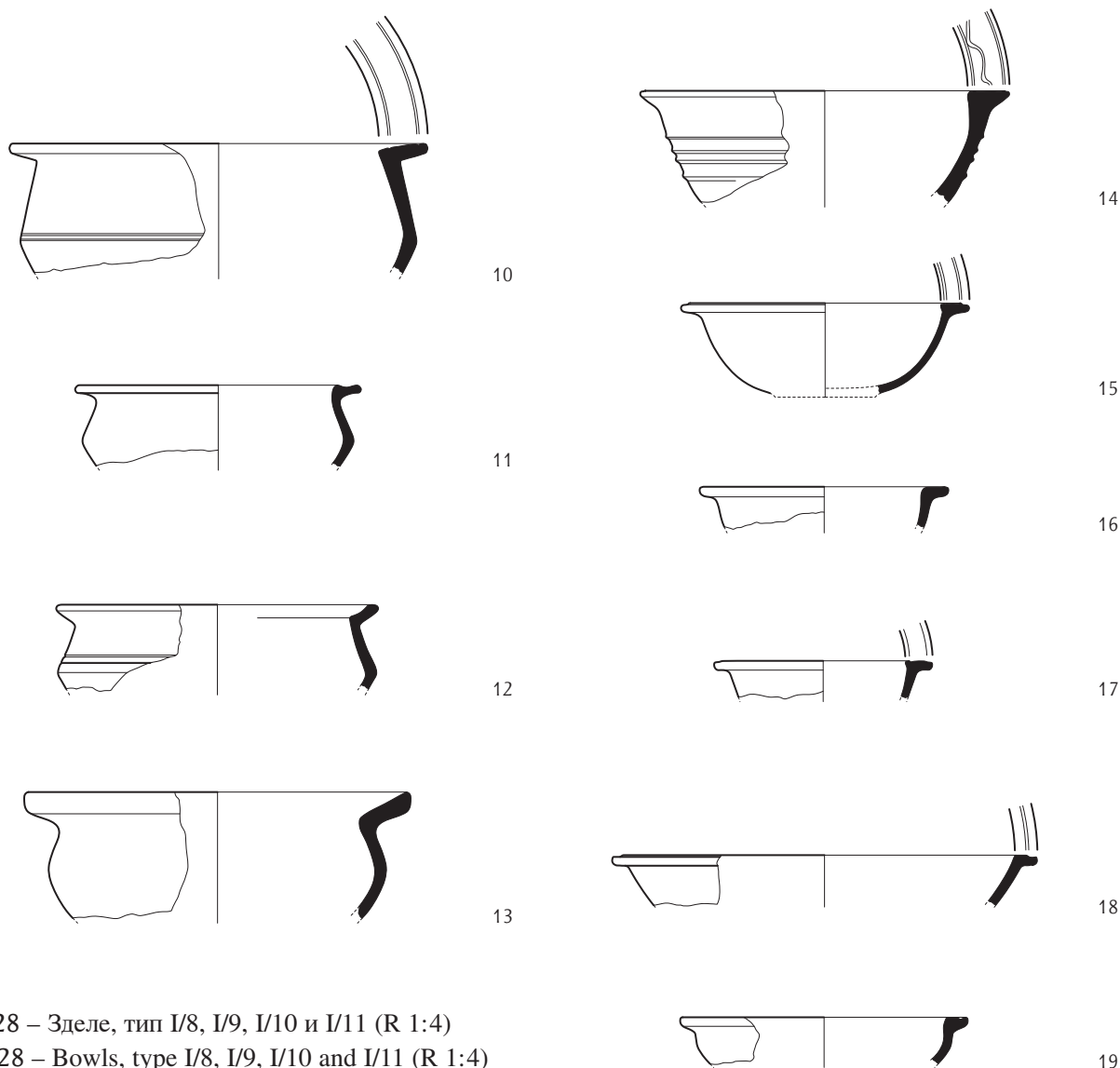
Cat. nos. 10–11 (type I/8)

A biconical bowl with a slanting everted and grooved rim, made of medium refined or sandy clay, baked grey.

a. Ljubičevac, trench XVI/82, F 9, 40.33 m.

b. Ljubičevac, trench XII/81, H 9, 40.30 m.

It is a typical product from the end of the 4th and the first half of the 5th century recorded at Pontes and Mora Vagei (Цвјетићанин 2016, 28–29, тип 3/32). Analogous specimens from Madara (Дремсизова-Нелчинова 1971, Т. 23) and Iatrus (Böttger 1982, Т. 41, 451) are dated to the first half of the 5th century.

Сл. 28 – Зделе, тип I/8, I/9, I/10 и I/11 (R 1:4)
Fig. 28 – Bowls, type I/8, I/9, I/10 and I/11 (R 1:4)

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (крај IV/почетак V – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 75, tip III/2e, T. X, 896, тип III/2c, T. X, 535; Цвјетићанин 2016, 28–29, тип 3/32.

Кат. бр. 12–13 (тип I/9)

Биконична здела, косо разгрнутог и задебљаног обода, рађена од песковите глине, неуједначене црвеномрке боје печења.

Љубичевац, сонда XV/81, Н 8, ката 40,11 м.

Љубичевац, сонда VI/81, L 3, ката 40,35 м.

Зделе овог типа израђују се кроз читав период касне антике IV–VI века. Паралеле се налазе у Понтесу, Милутиновцу.

DATE: Period C (end of the 4th/beginning of the 5th – mid 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 75, tip III/2e, T. X, 896, tip III/2c, T. X, 535; Цвјетићанин 2016, 28–29, тип 3/32.

Cat. nos. 12–13 (type I/9)

A biconical bowl with a slanting everted and thickened rim, made of sandy clay, unevenly baked red-brown.

Ljubičevac, trench XV/81, H 8, 40.11 m.

Ljubičevac, trench VI/81, L 3, 40.35 m.

Bowls of this type were produced throughout the entire Late Antiquity, from the 4th to the 6th century. There are parallels at Pontes and Milutinovac.

ДАТОВАЊЕ: Период Б (середина IV – крај IV/почетак V века) и период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 74, tip III/1, T. IX, 462; 76, тип III/3б, T. X, 894; Цвјетићанин 2016, 32, тип 3/46.

Кат. бр. 14 (тип I/10)

Калотаста здела, хоризонтално разгрнутог и за-равњеног обода украшеног таласастом линијом и плићим жлебовима. Рађена је од песковите глине, црвеномрке боје печења.

Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, кота 40,66 м.

Паралеле за овај тип налазимо у материјалу из Понтеса, из VI века, међутим, овај тип посуда је карактеристичан за период краја IV и прве половине V века (Цвјетићанин 2016, 36, тип 3/58).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 76, tip I/4, T. VIII, 180; Цвјетићанин 2016, 35–36, тип 3/58.

Кат. бр. 15–19 (тип I/11)

Калотаста здела хоризонтално разгрнутог, жлебљеног обода и прстенасто профилисаног дна. Рађена је од добро пречишћене глине светлоцрвене, браонкастоцрвене или окержуге боје печења, глеђосана са унутрашње стране зеленкастом, жутом или браонцрвенкастом глеђи.

а. Љубичевац, сонда XII/81, H 9, кота 39,98 м.

б. Љубичевац, сонда XVI/82, G 9, кота 39,91 м.

ц. Љубичевац, сонда XII/81, H 9, кота 39,90 м.

д. Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, кота 40,13 м.

е. Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, кота 40,10 м.

Калотасте зделе јављају се у више варијанти, зависно од профилације обода (хоризонталан, ужлебљен; хоризонтално разгрнут и тракаст; косо на доле разгрнут) и честе су у керамичком материјалу у Приобалној Дакији. Паралеле налазимо у Поречкој реци, Текији, Дијани, Доњим Буторкама, Понтесу, Рткову–Гламији I, Михајловцу–Блато и Мора Вагеи (Cermanović-Kuzmanović, Jovanović 2004, Typ I/22; Јанковић 1975, сл. 14/14, 17; Gabričević 1986, fig. 6, 5–6; 7, 2, 5; 8. 1, 8; Цвјетићанин 2016, 39, тип 68/а, б, в). Овај тип здела О. Брукнер оквирно датује у IV век (Brukner 1981, 97, T. 93, 153), док им Е. Томас као горњу границу одређује другу половину III века (Tomas 1955, fig. 3, 36–45).

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века), период Б (середина IV – крај IV/почетак V века).

DATE: Period B (middle of the 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century) and period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 74, tip III/1, T. IX, 462; 76, tip III/3b, T. X, 894; Цвјетићанин 2016, 32, тип 3/46.

Cat. no. 14 (type I/10)

A calotte-shaped bowl with a horizontal everted and flattened rim decorated with a wavy line and rather shallow grooves. It was made of sandy clay and baked red-brown.

Ljubičevac, trench XVI/82, G 8, 40.66 m.

We find analogies for this type in the material from Pontes dating from the 6th century, but this type of vessel is characteristic of the period of the end of the 4th and the first half of the 5th century (Цвјетићанин 2016, 36, тип 3/58).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 76, tip I/4, T. VIII, 180; Цвјетићанин 2016, 35–36, тип 3/58.

Cat. nos. 15–19 (type I/11)

A calotte-shaped bowl with a horizontally everted grooved rim and a ring-like moulded base. It was made of well refined clay, baked to light red, brownish-red or buff-yellow colour, glazed on the inside with greenish, yellow or brown-reddish glaze.

a. Ljubičevac, trench XII/81, H 9, 39.98 m, period A.

b. Ljubičevac, trench XVI/82, G 9, 39.91 m, period A.

c. Ljubičevac, trench XII/81, H 9, 39.90 m, period A.

d. Ljubičevac, trench XVI/82, G 8, 40.13 m, period B.

e. Ljubičevac, trench XVI/82, G 8, 40.10 m, period B.

Calotte-shaped bowls appear in many variants depending on rim profilation (horizontal, grooved; horizontally everted and strap-like; everted and slanting downwards) and they are frequent finds in the pottery material in Dacia Ripensis. There are analogies at Porēčka Reka, Tekija, Diana, Donje Butorke, Pontes, Rtkovo–Glamija I, Mihajlovac–Blato and Mora Vagei (Cermanović-Kuzmanović, Jovanović 2004, type I/22; Јанковић 1975, сл. 14/14, 17; Gabričević 1986, fig. 6, 5–6; 7, 2, 5; 8. 1, 8; Цвјетићанин 2016, 39, тип 68/а, б, в). O. Brukner generally dates those bowl types to the 4th century (Brukner 1981, 97, T. 93, 153), while E.

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 72, tip I/b, T. VIII, 766; tip I/1a, T. VIII, 193; tip II/1, T. IX, 784; tip I/2b, T. VIII, 774; Цвјетићанин 2016, 39, тип 3/68.

Кат. бр. 20 (тип I/12)

Конична здела косо разгрнутог обода, равног дна са једном дршком, рађена од песковите глине, сиве боје печења.

Љубичевац, сонда XVI/82, кота 40,59 м.

Зделе истог типа налазе се дуж лимеса целог доњег Подунавља и представљају класичан облик VI века. Паралеле налазимо у керамичком материјалу из Дијане, Понтеса, Ушћа Слатинске реке (тип I/1), Мора Вагеи и Милутиновца (Milošević, Jeremić 1986, fig. 10i; Цвјетићанин 2016, 38, тип 3/66).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 76, tip IV/4, T. XI, 611; Цвјетићанин 2016, 38, тип 3/66а.

Кат. бр. 21 (тип I/13)

Полулоптаста здела, прстенасто задебљаног обода, са спољашње стране реципијента хоризонтално жлебљена, рађена од добро пречишћене глине, црвене боје печења, глеђосана са унутрашње стране жутозеленом глеђи.

Љубичевац, сонда XVI/82, G 10, кота 39,90 м.

Полуелипсоидне зделе овог типа јављају се у Доњим Буторкама, Понтесу и Рткову–Гламији I, типичне су за крај III и почетак IV века (Јанковић 1975, сл. 14, 9; Gabričević 1986, fig. 6, 1; Цвјетићанин 2016, 36, тип 3/60).

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 73, tip IV/1a, T. X, 1881; Цвјетићанин 2016, 36, тип 3/60.

Кат. бр. 22 (тип I/14)

Калотаста здела, са спољашње стране хоризонтално жлебљеног реципијента, рађена од добро пречишћене глине, црвене боје печења, глеђосана са унутрашње стране жутозеленом глеђи.

Љубичевац, сонда XV/81, H 8, кота 39,98 м.

Ова форма здела по типологији О. Брукнер припада типу 27 и датује се оквирно у IV век (Brukner 1981, 97, T. 94 175, T. 76, 93). Примерци од црвено или црвеномрко печене глине, необрађене или глеђосане површине, нађени су на већем броју налазишта нашег дела лимеса Дакије Рипензис: Дијани,

Tomas sets the second half of the 3rd century as the earliest date (Tomas 1855, fig. 3, 36–45).

DATE: Period A (end of the 3rd – middle of the 4th century), period B (middle of the 4th – end of the 4th /beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 72, tip I/1b, T. VIII, 766; tip I/1a, T. VIII, 193; tip II/1, T. IX, 784; tip I/2b, T. VIII, 774; Цвјетићанин 2016, 39, тип 3/68.

Cat. no. 20 (type I/12)

Conical bowl with slanting everted rim, a flat base and with one handle. It is made of sandy clay, baked grey.

Ljubičevac, trench XVI/82, 40.59 m.

Bowls of the same type were recorded along the entire limes section of the Lower Danube valley and they represent a classic 6th century shape. We find analogies in the pottery material from Diana, Pontes, Ušće Slatinske Reke (type I/1), Mora Vagei and Milutinovac (Milošević, Jeremić 1986, fig. 10i; Цвјетићанин 2016, 38, тип 3/66).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 76, tip IV/4, T. XI, 611; Цвјетићанин 2016, 38, тип 3/66а.

Cat. no. 21 (type I/13)

A hemispherical bowl with a ring-like moulded rim, horizontal grooves on the outside of the body, and it was made of well refined clay, baked red with a yellow-green glaze on the inside.

Ljubičevac, trench XVI/82, G 10, 39.90 m.

Semi elliptical bowls of this type were recorded at Donje Butorke, Pontes and Rtkovo–Glamija I and they are typical of the end of the 3rd and the beginning of the 4th century (Јанковић 1975, сл. 14, 9; Gabričević 1986, fig. 6, 1; Цвјетићанин 2016, 36, тип 3/60).

DATE: Period A (end of the 3rd – mid 4th century).

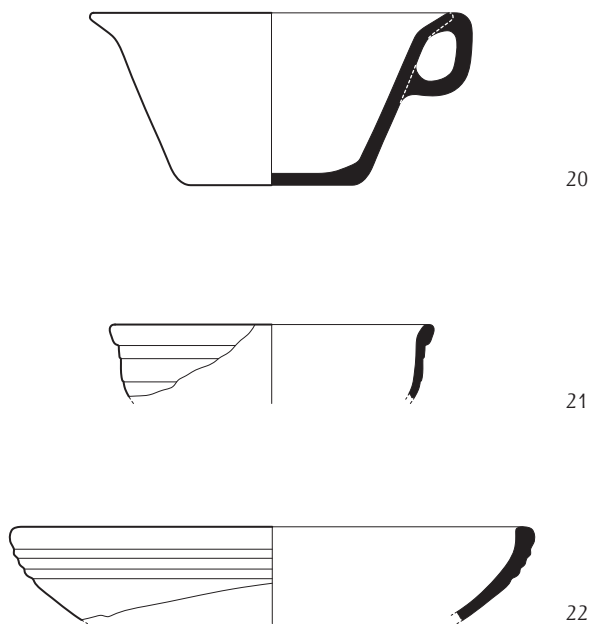
LITERATURE: Korać 1989, 73, tip IV/1a, T. X, 1881; Цвјетићанин 2016, 36, тип 3/60.

Cat. no. 22 (type I/14)

A calotte-shaped bowl with the body horizontally grooved on the outside, made of well refined clay, baked red, yellow-green glazed on the inside.

Ljubičevac, trench XV/81, H 8, 39.98 m.

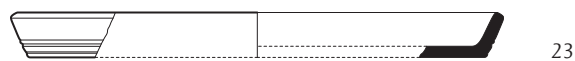
This shape belongs, according to the typology by O. Brukner, to type 27 and is roughly dated to the 4th century (Brukner 1981, 97, T. 94 175, T. 76, 93). Specimens baked red or red-brown, with unworked or glazed

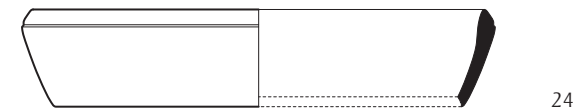
20

21

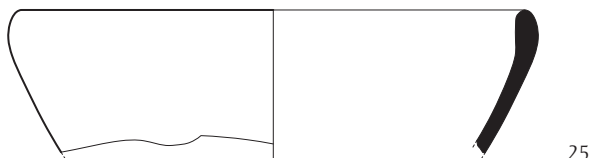
22

23

24

25

Сл. 29 – Зделе, тип I/12, I/13, I/14, I/15 и I/16 (R 1:4)
Fig. 29 – Bowls, type I/12, I/13, I/14, I/15 and I/16 (R 1:4)

Понтесу, Вајуги, Михајловцу–Блато, Мора Вагеи и Рткову–Гламији I (Цвјетићанин 2016, 39, тип 3/75).

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века).

ЛИТЕРАТУРА: Кораћ 1989, 73, тип IV/1b, Т. XI, 2492.

Кат. бр. 23 (тип I/15)

Конична плитка здела, са спољне стране косо за-сеченог обода, ширег равнoг дна, рађен од добро пречишћене глине сиве боје печења. Са спољне стране при дну посуда је орнаментисана плићим жлебовима.

Плитке зделе ове форме потичу од тањира Помпеја типа, карактеристичних за II–III век (Брукнер 1981, тањир тип 1), а током IV века се производе као глеђосани или неглеђосани примерци. Мало-бројне паралеле бележимо у Понтесу и Мора Вагеи, које припадају производњи IV века (Цвјетићанин 2016, 41, тип 3/80).

Љубичевац, сонда XII/81, Н 9, ката 40,30 м.

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (крај IV/почетак V – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Кораћ 1989, 78, тањир тип I/3, Т. XI, 1049; Цвјетићанин 2016, 41, тип 3/80.

Кат. бр. 24–25 (тип I/16)

Плића конична здела, задебљаног ка унутрашњој страни увученог обода, рађена од добро пречишћене или песковите глине, црвене или жућкастобеле боје

surface have been found at many sites on our side of the Dacia Ripensis limes, including Diana, Pontes, Vajuga, Mihajlovac–Blato, Mora Vagei and Rtkovo–Glamija I (Цвјетићанин 2016, 39, тип 3/75).

DATE: Period A (end of the 3rd – mid 4th century).

LITERATURE: Korać 1989, 73, тип IV/1b, Т. XI, 2492.

Cat. no. 23 (type I/15)

A shallow conical bowl with a slanting rim on the outside and a rather wide flat base, made of well refined clay, baked grey. Near the base the vessel is decorated with shallow grooves on the outside.

Shallow bowls of this shape originate from plates of the Pompeian type that are characteristic of the 2nd–3rd centuries (Brukner 1981, plate type 1), while they were produced as glazed or unglazed specimens during the 4th century. A few analogies were recorded at Pontes and Mora Vagei and they date from the 4th century (Цвјетићанин 2016, 41, тип 3/80).

Ljubičevac, trench XII/81, N 9, 40.30 m.

DATE: Period C (end of the 4th/beginning of the 5th – mid 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 78, тањир тип I/3, Т. XI, 1049; Цвјетићанин 2016, 41, тип 3/80.

Cat. nos. 24–25 (type I/16)

A rather shallow conical bowl with a thickened inverted rim, made of well refined or sandy clay, baked red or yellowish-white, olive green glazed on the inside.

печења, са унутрашње стране глеђосана маслина-стозеленом глеђи.

а. Љубичевац, сонда XII/81, Н 9, ката 40,17 м, период Б.

б. Љубичевац, сонда XVI/82, F 9, ката 40,31 м, период Ц.

Зделе овог типа, које се јављају у две варијанте, заобљеног или троугласто засеченог обода, заступљене су у слојевима краја III–IV и IV века у Текији, Дијани, Понтесу, Михајловцу–Блато и Мора Вагеи (Цвјетићанин 2016, 42, тип 3/81). Аналогни примерци из Хистрије се датирају у трећу четвртину IV века (Suceveanu 1982, T. 14, 4).

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (крај IV/почетак V – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 78, zdelа tip IV/2, T. XI, 709; zdelа tip IV/3, T. XI, 405; Цвјетићанин 2016, 42, тип 3/81.

VI 1.2. ЛОНЦИ

Истраживањима унутрашњости старије и млађе фортификације у Љубичевцу, издвојени су бројни керамички лонци, који су сврстани у основна 24 типа.

Период А – Општа одлика лонаца овог периода је профилисаност обода, биконичне или извучене С форме, који је код већине типова са спољашње стране конвексно обрађен. Трбуси су углавном биконичне форме, а дна равна или благо конкавна. Рађени су од средње пречишћене глине, сиве или црвене боје печења.

Период Б – Лонци овог периода имају конкавно или конвексно обрађене ободне (са унутрашње стране конкавно, а са спољашње конвексно или најчешће комбинација оба начина), по правилу без или кратког врата, биконичног и лоптастог трбуха и равнор или благо конкавног дна. Рађени су од средње пречишћене глине, сиве или црвене боје печења.

Период Ц – Типолошка продуженост лонаца из претходних периода је главна одлика ове епохе. Нови тип који се јавља у овом периоду је тип II/9. Рађени су од средње пречишћене глине, углавном сиве боје печења.

Период Д – Типолошко сиромаштво је главна одлика овог периода. Већим делом је реч о лонцима оштро профилисаног прелаза обода у лоптасти трбух, а мањим делом су типови који су настали у претходним периодима, IV и прве половине V века.

а. Љубичевац, trench XII/81, Н 9, 40.17 m, period B.

б. Љубичевац, trench XVI/82, F 9, 40.31 m, period C.

Bowls of this type recorded in two variants, with a rounded or triangular rim, were encountered in the layers dating from the end of the 3rd and the 4th century at Tekija, Diana, Pontes, Mihajlovac-Blato and Mora Vagei (Цвјетићанин 2016, 42, тип 3/81). Analogous specimens from Histria are dated to the third quarter of the 4th century (Suceveanu 1982, T. 14, 4).

DATE: Period C (end of the 4th/beginning of the 5th – mid 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 78, zdelа tip IV/2, T. XI, 709; zdelа tip IV/3, T. XI, 405; Цвјетићанин 2016, 42, тип 3/81.

VI 1.2. POTS

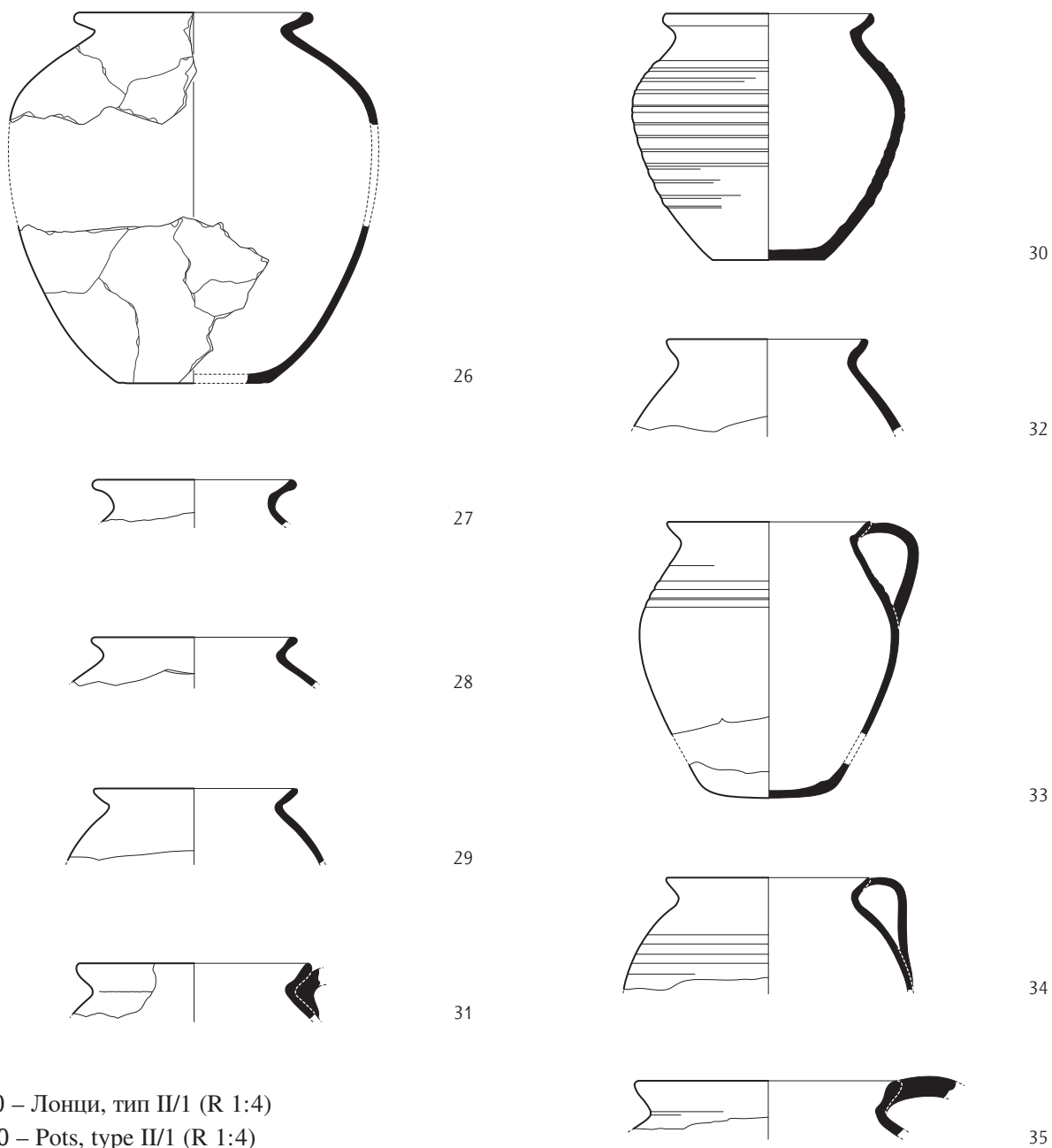
In the course of investigations of the earlier and later fortification at Ljubičevac, a large amount of ceramic pots have been identified and classified into 24 basic types.

Period A – The general characteristic of the pots of this period is a profiled rim of a biconical or extended S shape that is, on most types, of a convex form on the outside. The bodies are generally of a biconical shape and the bases are flat or slightly concave. They were made of medium refined clay, baked grey or red.

Period B – Pots from this period have rims of a concave or convex shape (concave on the inside and convex on the outside or mostly a combination of both shapes). They generally have a short neck or no neck, a biconical and spherical body and a flat or slightly concave base. They were made of medium refined clay baked grey or red.

Period C – The typology maintained from the preceding period is the main characteristic of the pots of this epoch. A new type introduced in this period is type II/9. They were made of medium refined clay mostly baked grey.

Period D – Typological deficiency is the main characteristic of this period. There are mostly pots with a carinated transition from the rim to the spherical body and pots originating in the previous periods, in the 4th and first half of the 5th century were recorded to a smaller degree. The pot bases are flat and made of

Сл. 30 – Лонци, тип II/1 (R 1:4)
Fig. 30 – Pots, type II/1 (R 1:4)

Дна лонаца су равна и рађени су углавном од средње пречишћене глине, црвеномрке, мрке и сиве боје печења.

Кат. бр. 26–35 (тип II/1)

Овални или елипсоидни лонац, косо разгрнутог и жлебљеног обода и равног дна. Понеки примерци имају једну или две тракасте или пуне елипсоидне дршке. Израђен од средње пречишћене или песковите глине, црвене, црвеномрке, сиве или окер боје печења, неукрашене спољне површине.

medium refined clay, baked to reddish-brown, brown and grey colour.

Cat. nos. 26–35 (type II/1)

An oval or ellipsoidal pot with a slanting everted and grooved rim and a flat base. Some specimens have one or two strap or solid ellipsoidal handles. It was made of medium refined or sandy clay baked to red, reddish-brown, grey or buff colour and with an undecorated outer surface.

a. Ljubičevac, trench XVI/82, G 8, 40.21 m.

- а. Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, кота 40,21 м.
- б. Љубичевац, сонда XV/81, HA, кота 40,17 м.
- ц. Љубичевац, сонда XIV/81, II 7, кота 40, 15 м.
- д. Љубичевац, сонда VI/81, L 3, кота 40,45 м.
- е. Љубичевац, сонда XVIII/82, из гроба са кремацијом.
- ф. Љубичевац, сонда XII/81, H 9, кота 39,90 м.
- г. Љубичевац, сонда XIII/81, H 9, кота 40,16 м.
- х. Љубичевац, сонда XII/82, G 8, кота 40,56 м.
- и. Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, кота 40,56 м.
- ј. Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, кота 40,18 м.

Реч је о веома распрострањеном типу лонаца, који се јавља на бројним локалитетима у области Ђердапа. Бележимо налазе из Ушћа Поречке реке, Дијане, Доњих Буторки, Понтеса, Рткова–Гламије I (Gabričević 1986, fig. 10, 1), Михаиловца–Блато (Tomović 1986, fig. 26, 2), Мора Вагеи, Грабовице–Брзи Прун и Радужева (Џвјетићанин 2016, 91, тип Л/59). Примерци из Ушћа Слатинске реке (тип II/1) припадају продукцији VI века. Идентични по форми и хронологији су примерци који потичу из Иатруса (Böttger 1982, T. 46, 479), док се примерци, иако слични по форми из Присова и Хотнице (Султов 1969, 17, обр. 10е) датују у прву половину IV века.

ДАТОВАЊЕ: Периоди А, Б, Ц и Д (крај III – крај VI века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 62–72, T. I, 1308, 1572, 1653; II, 1702; IV, 3010, 406, 2781, 522; V, 1740, 1660; Џвјетићанин 2016, 90–91, тип Л/59.

Кат. бр. 36–37 (тип II/2)

Овални лонац косо разгрнутог и четвртасто профилисаног обода, равног дна, рађен од средње пречишћене глине, сиве или црвеномрке боје печења, неукрашен.

- а. Љубичевац, сонда XVI/82, G 9, кота 39,92 м.
- б. Љубичевац, сонда VII/81, 110, кота 40,20 м.

Лонци истог типа нађени су у Хотници (Султов 1969, 17) и Иатрусу (Böttger 1982, T. 45, 88). По Бетгеровој класификацији припадају типу II и датују се у прву половину IV века, док се у Хотници, на основу услова налаза датују око средине IV века.

ДАТОВАЊЕ: Периоди А и Б (крај III – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 62, tip I/1, T. I, 236; tip I/2c, T. I, 606; Џвјетићанин 2016, 88, тип Л/51.

- б. Ljubičevac, trench XV/81, HA, 40.17 m.
- с. Ljubičevac, trench XIV/81, I 7, 40.15 m.
- д. Ljubičevac, trench VI/81, L 3, 40.45 m.
- е. Ljubičevac, trench XVII/82, from the cremation burial.
- ф. Ljubičevac, trench XII/61, H 9, 39.90 m.
- г. Ljubičevac, trench XII/ 81, H 9, 40.16 m.
- х. Ljubičevac, trench XVI/82, G 8, 40.56 m.
- и. Ljubičevac, trench XVI/82, G 8 40.56 m.
- ј. Ljubičevac, trench XVI.82, G 8, 40.18 m.

It is very widely spread type of pot, which was recorded at many sites in the Iron Gates region. They were found at Ušće Porečke Reke, Diana, Donje Butorke, Pontes, Rtkovo–Glamija I (Gabričević 1986, fig. 10, 1), Mihailovac–Blato (Tomović 1986, fig. 26,2), Mora Vagei, Grabovica–Brzi Prun and Radujevac (Џвјетићанин 2016, 91, тип Л/59). Specimens from Ušće Slatinske Reke (тип II/1) belong to the 6th century production. Identical, in terms of their shape and chronology, are specimens from Iatrus (Böttger 1982, T. 46, 479), while specimens from Prisovo and Hotnica (Султов 1969, 17, обр. 10е), despite being similar in shape are dated to the first half of the 4th century.

DATE: Periods A, B, C and D (end of 3rd – end of 6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 62–72, T. I, 1308, 1572, 1653; II, 1702; IV, 3010, 406, 2781, 522; V, 1740, 1660; Џвјетићанин 2016, 90–91, тип Л/59.

Cat. nos. 36–37 (тип II/2)

An oval pot with a slanting everted rim of a square profilation and a flat base. It was made of medium refined clay, baked grey or reddish-brown, undecorated.

- а. Ljubičevac, trench XVI/82, G 9, 39.92 m, period A.
- б. Ljubičevac, trench VII/81, 110, 40.20 m, period B.

Pots of an identical type have been found at Hotnica (Султов 1969, 17) and Iatrus (Böttger 1982, T. 45, 88). According to Böttger's classification, they belong to type II and are dated to the first half of the 4th century, while at Hotnica they are, according to the finding circumstances, dated to around the middle of the 4th century.

DATE: Periods A and B (end of the 3rd – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 62, tip I/1, T. I, 236; tip I/2c, T. I, 606; Џвјетићанин 2016, 88, тип Л/51.

Кат. бр. 38–39 (тип II/3)

Овални лонац косо разгнутог обода који је при врху стањен, наглашеног рамена и равнoг или прстенасто наглашеног дна. Израђен је од средње пречишћене глине, црвене или црвеномрке боје печења, неукрашен.

- а. Љубичевац, сонда XVI/82, G 9, кота 39,94 м.
- б. Љубичевац, сонда IV/81, F 7, кота 40,16 м.

Овом типу лонаца припада више сродних примерака, који се разликују у профилацији обода. Забележени су у Дијани, Понтесу, Мора Вагеи, Рткову–Гламији I (Цвјетићанин 2016, 80, тип Л/27). Форма је у дужој употреби, кроз читав период касне антике (IV–VI век).

ДАТОВАЊЕ: Периоди А и Б (крај III – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 64, тип II/1c, Т. II, 1900; тип II/2b, Т. II, 2151; Цвјетићанин 2016, тип Л/27.

Cat. nos. 38–39 (type II/3)

An oval pot with a slanting everted rim tapering toward the tip, a pronounced shoulder and a flat or ring-like base. It was made of medium refined clay, baked red or reddish-brown, undecorated.

- a. Ljubicevac, trench XV/82, G 9, 39.94 m.
- b. Ljubicevac, trench IV/81, F 7, 40.16 m.

Many similar specimens with a different rim profilation could be ascribed to this pot type. They were recorded at Diana, Pontes, Mora Vagei and Rtkovo–Glamija I (Цвјетићанин 2016, 80, тип Л/27). This shape was in prolonged use, through the entire period of the Late Antiquity (4th–6th century).

DATE: Periods A and B (end of the 3rd – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 64, tip II/1c, T. II, 1900; tip II/2b, T. II, 2151; Цвјетићанин 2016, 80–81, тип Л/27.

Кат. бр. 40–41 (тип II/4)

Тракасто профилисани и жлебљени обод овалног лонца, израђеног од средње пречишћене глине, црвене или црвеномрке боје печења.

- а. Љубичевац, сонда XV/81, H 8, кота 39,90 м.
- б. Љубичевац, сонда XII/81, H 9, кота 39,95 м.

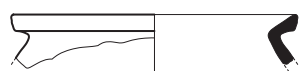
Овај тип лонаца најчешће има две наспрамне дршке и дно на прстенасто извученој стопи. Поједини примерци су глеђосани или имају глачани орнамент. Карактеристичан је за период А (крај III до средине IV века), а паралеле су забележене у Сингидунуму (Nikolić-Đorđević 2000, тип II/8, крај

Cat. nos. 40–41 (type II/4)

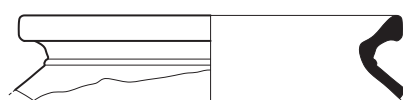
A strap-shaped and grooved rim of an oval pot made of medium refined clay, baked red and reddish-brown.

- a. Ljubicevac, trench XV/81, H 8, 39.90 m.
- b. Ljubicevac, trench XII/81, H 9, 39.95 m.

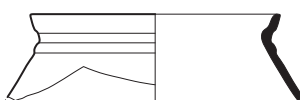
This type of pots usually has two opposite placed handles and a ring-shaped foot. Some specimens were glazed or had burnished ornament. It is characteristic of period A (end of the 3rd to the mid 4th century), and has analogies in Singidunum (Nikolić-Đorđević 2000, type II/8, end of the 3rd – first half of the 4th century), at Diana and Pontes (Цвјетићанин 2016, 81, тип Л/28).

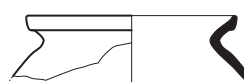
36

37

38

39

40

41

Сл. 31 – Лонци, тип II/2, II/3 и II/4 (R 1:4)
Fig. 31 – Pots, type II/2, II/3 and II/4 (R 1:4)

III – прва половина IV века), Дијани и Понтесу (Цвјетићанин 2016, 81, тип Л/28).

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 64, тип II/1b, Т. II, 1870; тип II/1a, Т. II, 1851; Цвјетићанин 2016, 81, тип Л/28.

Кат. бр. 42 (тип II/5)

Благо косо разгрнути и задебљани обод, који оштро прелази у цилиндрични врат лонца овалне форме. Дршка, овална и непрофилисана, полази непосредно испод обода лонца. Рађен је од средње пречишћене глине, сиве боје печења.

Љубичевац, сонда XII/81, X 9, ката 40,32 м.

Лонци ове форме имају две или три дршке и коришћени су као део кухињског покућства, али и као урне. Мањи број примерака, који потиче из тетрархијског периода краја III и почетка IV века, нађен је у Ушћу Поречке реке, Текији, Дијани, Понтесу и Мора Вагеи (Цвјетићанин 2016, 71, тип Л/1). У Сингидунуму ова врста посуда је једна од најраспрострањенијих, не само током II–III, већ и током читавог IV века (Nikolić-Đorđević 2000, 85–87, тип II/52). Типолошки исти, али хронолошки различити примерци потичу из Диногеције, где се датују у VI век (Barnea 1968, 263, fig. 9, 1–3).

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (крај IV/почетак V – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 66, лонас тип II/3, Т. III, 2601; Цвјетићанин 2016, 71–72, тип Л/1.

Кат. бр. 43 (тип II/6)

Лонас косо разгрнутог, жлебљеног и са унутрашње стране оштро профилисаног обода, кратког цилиндричног жлебљеног врата и биконичног трбуха. Рађен од добро пречишћене глине, сиве боје печења.

Љубичевац, сонда XVI/82, G 9, ката 40,71 м.

Овај тип лонаца представља део репертоара керамичког посуђа IV и V века, када се спорадично јавља, да би током VI доминирао. Релативно малобројни налази забележени су у Дијани, Понтесу и Мора Вагеи (Цвјетићанин 2016, 77, тип Л/19). Јавља се у Сучидави, Пиатра Фрекатеји, Диногецији (Barnea 1966, 253, fig. 14, 1, 2; Vulpe, Barnea 1968, 490, fig. 49, 4), Мадари (Дремсизова-Нелчинова 1971, 9, обр. 19, 1), Хисару (Мацаров 1974, 63, обр. 12).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 67, лонас тип II/4b, Т. III, 1693; Цвјетићанин 2016, 77, тип Л/19.

DATE: Period A (end of the 3rd – mid 4th century).

LITERATURE: Korać 1989, 64, тип II/1b, Т. II, 1870; тип II/1a, Т. II, 1851; Цвјетићанин 2016, 81, тип Л/28.

Cat. no. 42 (type II/5)

A slightly slanting, everted and thickened rim turning at an acute angle into the cylindrical neck of a pot of an oval shape. The handle, oval and unprofiled, starts immediately below the rim. The pot was made of medium refined clay, baked grey.

Ljubičevac: trench XII/81, H 9 40.32 m.

Pots of this shape have two or three handles and have been used as kitchenware but also as urns. A rather small number of specimens dating from the period of the Tetrarchy, from the end of the 3rd and the beginning of the 4th century, was found at Ušće Porečke Reke, Tekija, Diana, Pontes and Mora Vagei (Цвјетићанин 2016, 71, тип Л/1). This type of vessel is one of the most frequently found in Singidunum, not only during the 2nd–3rd centuries but also during the entire 4th century (Nikolić-Đorđević 2000, 85–87, тип II/52). Typologically identical but chronologically different specimens come from Dinogetia where they are dated to the 6th century (Barnea 1969, 263, fig. 9, 1–3).

DATE: Period C (end of the 4th/beginning of the 5th – mid 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 66, лонас тип II/3, Т. III, 2601; Цвјетићанин 2016, 71–72, тип Л/1.

Cat. no. 43 (type II/6)

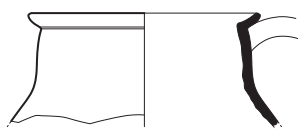
A pot with a slanting, everted, grooved rim, carinated on the inside, a short cylindrical and grooved neck and a biconical body. It was made of well refined clay, baked grey.

Ljubičevac, trench XVI/82, G 9, 40.71 m.

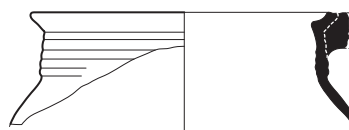
This type of pot is part of the repertoire of pottery vessels from the 4th and 5th centuries when it appeared sporadically, while it prevailed in the 6th century. A relatively small number of specimens was recorded at Diana, Pontes and Mora Vagei (Цвјетићанин 2016, 77, тип Л/19). It appears at Sucidava, Piatra Frecatei, Dinogetia (Barnea 1966, 253, fig. 14, 1, 2; Vulpe, Barnea 1968, 490, fig. 49, 4), Madara (Дремсизова-Нелчинова 1971, 9, обр. 19, 1) and Hisar (Мацаров 1974, 63, обр. 12).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 67, pot type тип II/4b, Т. III, 1693; Цвјетићанин 2016, 77, тип Л/19.

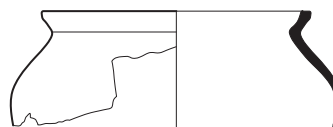
42

43

44

45

Сл. 32 – Лонци, тип II/5, II/6, II/7 и II/8 (R 1:4)

Fig. 32 – Pots, type II/5, II/6, II/7 and II/8 (R 1:4)

Кат. бр. 44 (тип II/7)

Лонац косо разгрнутог и заравњеног обода који оштро прелази у врат, који је са спољашње стране жлебљен. Рађен је од средње пречишћене глине, сивомрке боје печења.

Љубичевац, сонда XVI/82, G 9, ката 40,51 м.

Биконични лонци овог типа јављају се првенствено у слојевима и целинама краја IV и прве половине V века, а забележени су у Дијани, Понтесу и Михајловцу–Блато (Цвјетићанин 2016, 92, тип Л/61).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Кораћ 1989, 68, лонац тип II/4d, Т. III, 1800; Цвјетићанин 2016, 92, тип Л/61.

Кат. бр. 45 (тип II/8)

Лонац косо разгрнутог и заравњеног обода, који је са унутрашње стране конкавно, а са спољашње, конвексно обрађен, и биконичног трбуха. Рађен је од песковите глине, сиве боје печења.

Љубичевац, сонда XII/81, Н 9, ката 40,15 м.

Лонци истог типа нађени су у Хајдучкој Воденици (Јовановић 1984, 324–326, Т. III, 3), Горнеји (Gudea 1977, 25, 21) и Хистрији (Suceveanu, 1982, 232, Т. 14, 22), и такође се датују у другу половину IV века. Малобројни налази из Дијане, Понтес и Мора Вагеи припадају претежно продукцији IV и прве половине V века, мада их има забележених и у слојевима краја III века (Цвјетићанин 2016, 78, тип Л/20а).

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина IV – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Кораћ 1989, 68, лонац тип II/2c, Т. III, 536.

Cat. no. 44 (type II/7)

A pot with a slanting everted and flattened rim turning at an acute angle into the neck, which is grooved on the outside. It was made of medium refined clay, baked grey-brown.

Ljubičevac, trench XVI/82, G 9, 40.51 m.

Biconical pots of this type appear mostly in the layers and assemblages from the end of the 4th and the first half of the 5th century and were recorded at Diana, Pontes and Mihajlovac–Blato (Цвјетићанин 2016, 92, тип Л/61).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 68, lonac tip II/4d, T. III, 1800; Цвјетићанин 2016, 92, тип Л/61.

Cat. no. 45 (type II/8)

A pot with a slanting, everted and flattened rim, concave on the inside and convex on the outside and with a biconical body. It was made of sandy clay, baked grey.

Ljubičevac, trench XII/81, H 9, 40.15 m.

Pots of the same type have been found at Hajdučka Vodenica (Јовановић 1984, 324–326, Т. III, 3), Gornea (Gudea 1977, 25, 21) and Histria (Suceveanu, 1982, 232, Т. 14, 22), and have also been dated to the second half of the 4th century. Sparse finds from Diana, Pontes and Mora Vagei mostly belong to the production of the 4th and the first half of the 5th century, although there were some specimens recorded also in the layers from the end of the 3rd century (Цвјетићанин 2016, 78, тип Л/20а).

DATE: Period B (middle of 4th – end of 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 68, pot type II/2c, T. III, 536.

Кат. бр. 46 (тип II/9)

Лонац косо разгрнутог обода формираног у облику стопе, кратког врата, лоптастог трбуха и равнoг дна. Рађен је од добро пречишћене глине, сиве боје печења.

Љубичевац, сонда XVI/82, G 9, ката 40,25 м.

Сферични лонци овог типа релативно често се срећу међу материјалом на српском делу лимеса Дакије Рипензис, а забележени су у више варијанти, зависно од облика обода и реципијента (Цвјетићанин 2016, 79, тип Л/23). Датују се у IV и прву половину V века. Такође, примерци из Спантова (Mitrea, Preda 1966, 22, fig. 19, 5) и Мадаре (Дремисизова-Нелчинова, 1971, 25, обр. 23, 1) и Поповице датују се у прву половину V века, док се из *Novae* (Димитров *et al.* 1964, 233, обр. 17) опредељују у VI век.

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (крај IV/почетак V – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Кораћ 1989, 66, лонац тип III/2а, Т. III, 2072; Цвјетићанин 2016, 78–79, тип Л/23.

Кат. бр. 47–48 (тип II/10)

Лонац благо косо разгрнутог обода, жлебљене ивице, наглашеног рамена. Израђен је од средње пречишћене глине, окер или сиве боје печења.

а. Љубичевац, сонда XV I/82, F 8, ката 39,96 м, период А.

б. Љубичевац, сонда XIV/ 81, 17, ката 40,30 м, период Ц.

Cat. no. 46 (type II/9)

A pot with a slanting everted rim, a short neck, a globular body and a flat base. It was made of well refined clay, baked grey.

Ljubičevac: trench XVI/82, G 9, 40.25 m.

Globular pots of this type were relatively frequently encountered in the material at the Serbian section of the Dacia Ripensis limes and they were recorded in many variants depending on the shape of the rim and body (Цвјетићанин 2016, 79, тип Л/23). They are dated to the 4th and the first half of the 5th century. Also, specimens from Spantovo (Mitrea, Preda 1966, 22, fig. 19, 5), Madara (Дремисизова-Нелчинова 1971, 25, обр. 23, 1) and Popovica are dated to the first half of the 5th century, while specimens from Novae (Димитров *et al.* 1964, 233, обр. 17) are dated to the 6th century.

DATE: Period C (end of the 4th/beginning of the 5th – mid 5th century).

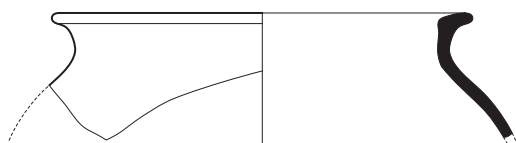
LITERATURE: Korać 1989, 66, pot type III/2a, T. III, 2072; Цвјетићанин 2016, 78–79, тип Л/23.

Cat. nos. 47–48 (type II/10)

A pot with a slightly slanting everted rim, a grooved edge, and pronounced shoulder. It is made of medium refined clay, baked buff or grey.

a. Ljubičevac, trench XVI/82, F 8, 39.96 m, period A.

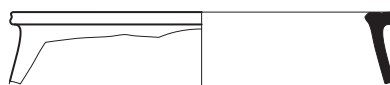
b. Ljubičevac, trench XIV/81, 17, 40.30 m, period C.

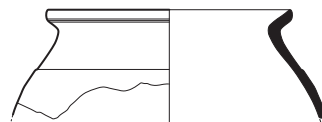
46

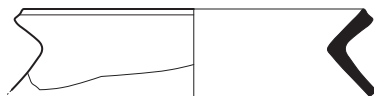
47

48

49

50

Сл. 33 – Лонци, тип II/9, II/10, II/11 и II/12 (R 1:4)
Fig. 33 – Pots, type II/9, II/10, II/11 and II/12 (R 1:4)

Лонци ове форме наслањају се на традиције лонаца израђених са две или три дршке (Nikolić-Đorđević 2000, tip П/52). Једина позната паралела из области Ђердапа II потиче из непоуздане археолошке целине у Дијани (Цвјетићанин 2016, 84, тип Л/38).

ДАТОВАЊЕ: Периоди А и Ц (крај III – средина IV и крај IV/почетак V – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 63, lonac tip III/1b, T. IV, 1125; lonac tip III/2b, T. IV, 2271.

Кат. бр. 49 (тип II/11)

Лонац косо разгрнутог и са спољашње стране конвексног, задебљаног обода и биконичног трбуха. Рађен је од добро пречишћене глине, сиве боје печења.

Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, ката 40,23 м.

У питању је распрострањени тип лонаца, карактеристичан управо за период Б – средину и крај IV и почетак V века. Бројни примерци нађени су у Текији, Дијани, Доњим Буторкама (Јанковић 1975, сл. 10, 26), Понтесу и Мора Вагеи (Цвјетићанин 2016, 92, тип Л/62).

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина IV – крај IV/почетак V).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 65, lonac tip II/2a, T. II, 995; Цвјетићанин 2016, 92–93, тип Л/62.

Кат. бр. 50 (тип II/12)

Лонац косо разгрнутог, засеченог и жлебљеног обода који са унутрашње стране оштро прелази у лоптасти трбух. Рађен је од средње пречишћене глине, неуједначено црвеномрке боје печења.

Љубичевац, сонда X/81, B 4, ката 40,60 м.

И овај тип лонаца је релативно бројно заступљен на касноантичким локалитетима Дакије Рипензис, у слојевима IV и прве половине V века. Налаз из Љубичевца потиче са простора североисточне куле рановизантијске фортификације и на основу услова налаза се одређује у VI век. Паралеле из старијег периода, IV–V века, налазимо у материјалу из Дијане, Доњих Буторки, Понтеса, Михајловца–Блато и Мора Вагеи (Цвјетићанин 2016, 89, тип Л/54).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 67, lonac tip I/4b, T. II, 1552; Цвјетићанин 2016, 89, тип Л/54.

Pots of this shape continue the tradition of pots with two or three handles (Nikolić-Đorđević 2000, tip П/52). A single known parallel from the Iron Gates region (Djerdap II) comes from an unreliable archaeological association at Diana (Цвјетићанин 2016, 84, тип Л/38).

DATE: Periods A and C (end of the 3rd – mid 4th and end of the 4th/beginning of the 5th – mid 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 63, pot type III/1b, T. IV, 1125; pot type III/2b, T. IV, 2271.

Cat. no. 49 (type II/11)

A pot with a slanting everted rim convexly thickened on the outside and a biconical body. It was made of well refined clay, baked grey.

Ljubičevac, trench XVI/82, G 8, 40.23 m.

This is a very widely spread pot type, characteristic only of period B – the middle and the end of the 4th century and the beginning of the 5th century. Many specimens have been found at Tekija, Diana, Donje Butorke (Јанковић 1975, сл. 10, 26), Pontes and Mora Vagei (Цвјетићанин 2016, 92, тип Л/62).

DATE: Period B (middle of the 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 65, lonac tip II/2a, T. II, 995; Цвјетићанин 2016, 92–93, тип Л/62.

Cat. no. 50 (type II/12)

A pot with a slanting, everted, bevelled, grooved rim, which turns into the globular body at an acute angle. It is made of medium refined clay, unevenly baked to a red-brown colour.

Ljubičevac, trench X.81, B 4, 40.60 m.

This type of pot is also relatively frequent at the Late Roman sites of Dacia Ripensis in the layers dating from the 4th and first half of the 5th century. The Specimen from Ljubičevac comes from the area of the north-eastern tower of the Early Byzantine fortification and is dated to the 6th century, according to the finding circumstances. Parallels from an earlier period (4th–5th centuries) are recorded in the material from Diana, Donje Butorke, Pontes, Mihajlovac-Blato and Mora Vagei (Цвјетићанин 2016, 89, тип Л/54).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 67, pot type I/4b, T. II, 1552; Цвјетићанин 2016, 89, тип Л/54.

Кат. бр. 51 (тип II/13)

Лонац косо разгрнутог и незнатно задебљаног обода који са унутрашње стране оштро прелази у лоптасти трбух. Рађен је од песковите глине, црвено-мрке боје печења.

Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, ката 40,67 м.

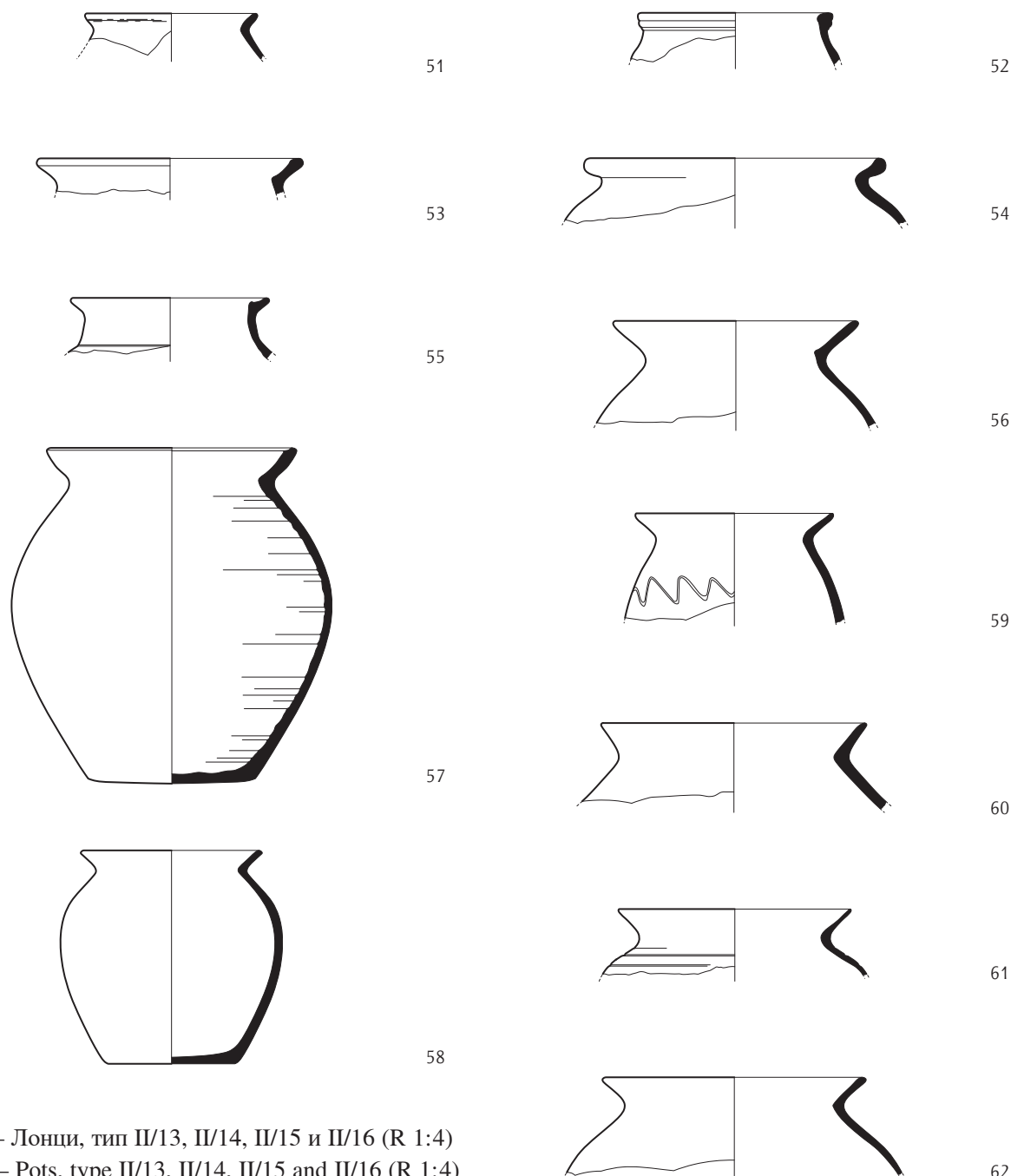
Реч је о једном од веома бројно заступљених облика лонаца, који се јавља кроз читав период касне антике, IV–VI век. Јавља се у више варијанти, зависно од облика обода и броја дршки (једна или

Cat. no. 51 (type II/13)

A pot with a slanting everted and slightly thickened rim, which turns into the globular body at an acute angle. It was made of sandy fabric, baked red-brown.

Ljubičevac, trench XVI/82, G 8, 40.67 m.

This is one of the very frequently encountered pot shapes, which appears through the entire Late Antiquity (4th–6th centuries). It appears in many variants depending on the rim shape and the number of handles (one or two). There are parallels at Ušće Porečke Reke,

Сл. 34 – Лонци, тип II/13, II/14, II/15 и II/16 (R 1:4)
Fig. 34 – Pots, type II/13, II/14, II/15 and II/16 (R 1:4)

две). Паралеле бележимо у Ушћу Поречке реке, Дијани, Доњим Буторкама (Јанковић 1975, сл. 10/20, 21, 25), Понтесу, Рткову–Гламији I (Gabričević 1986, fig. 10, 1), Михајловцу–Блато (Tomović 1986, fig. 26, 2), Мора Вагеи, Ушћу Слатинске реке (Jovanović, Korać, Janković 1986, fig. 11, 5).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 67, Јонас тип II/4а, Т. III, 995; Цвјетићанин 2016, 90, тип Л/58.

Кат. бр. 52 (тип II/14)

Лонац задебљаног обода, жлебљен са унутрашње стране, рађен од песковите глине, сиве боје печења.

Љубичевац, сонда XVI/82, F 8, ката 39,97 м.

Овални лонац овог типа често има две тракасте дршке које спајају обод са раменом суда. Типична је форма тетрархијске епохе, а забележена је у Дијани, Понтесу и Михајловцу–Блато (Цвјетићанин 2016, 84, тип Л/39).

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 62, Јонас тип III/1а, Т. III, 237; Цвјетићанин 2016, 84, тип Л/39.

Кат. бр. 53–54 (тип II/15)

Лонац косо разгрнутог, жлебљеног обода. Рађен је од средње пречишћен глине, црвеномрке боје печења.

а. Љубичевац, источни угао унутрашњег утврђења, 1981, F 10, ката 40,25 м, период Б.

б. Љубичевац, сонда XVI/82, H 8, ката 40,26 м, период Ц.

Невелики број сиво печених лонаца овог типа нађен је у Текији, Понтесу и Мора Вагеи и датирају се за продукцију IV и прве половине V века (Цвјетићанин 2016, 92, тип Л/60).

ДАТОВАЊЕ: Периоди Б и Ц (средина IV – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 66, Јонас тип V/2, Т. VI, 537; тип IV, 3, Т. IV, 1860; Цвјетићанин 2016, 91–92, тип Л/60.

Кат. бр. 55–62 (тип II/16)

Лонац косо разгрнутог, са унутрашње стране жлебљеног обода, који оштро прелази у кратки врат. На спољној страни врат је одвојен од трбуха пливљеном жлебом. Рађен је од добро пречишћене глине, мрке, црвеномрке или сивомрке боје печења.

а. Љубичевац, сонда VII/81, 110, ката 40,19 м.

Diana, Donje Butorke (Јанковић 1975, сл. 10/20, 21, 25), Pontes, Rtkovo–Glamija I (Gabričević 1986, fig. 10, 1), Mihajlovac–Blato (Tomović 1986, fig. 26, 2), Mora Vagei, and Ušće Slatinske Reke (Jovanović, Korać, Janković 1986, fig. 11, 5).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 67, pot type II/4a, T. III, 995; Цвјетићанин 2016, 90, тип Л/58.

Cat. no. 52 (type II/14)

A pot with a thickened rim, grooved on the inside, made of sandy clay, baked grey.

Ljubicevac, trench XVI/82, F 8, 39.97 m.

Oval pots of this type often have two strap handles joining the rim and the shoulder. It is a typical form of the tetrarchic epoch and it has been recorded at Diana, Pontes and Mihajlovac–Blato (Цвјетићанин 2016, 84, тип Л/39).

DATE: Period A (end of the 3rd – middle of the 4th century).

LITERATURE: Korać 1989, 62, Јонас тип III/1а, Т. III, 237; Цвјетићанин 2016, 84, тип Л/39.

Cat. nos. 53–54 (type II/15)

A pot with a slanting everted and groove rim. It was made of medium refined clay, baked red-brown.

a. Ljubicevac, east corner of inner fortification, 1981, F 10, 40.25 m, period B.

b. Ljubicevac, trench XVI/82, H 8, 40.26 m, period C.

Not many specimens of grey baked pots of this type have been found at Tekija, Pontes and Mora Vagei and they are ascribed to the production of the 4th and the first half of the 5th century (Цвјетићанин 2016, 92, тип Л/60).

DATE: Periods B and C (middle of the 4th – middle of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 66, pot, type V/2, T. VI, 537; тип IV, 3, Т. IV, 1860; Цвјетићанин 2016, 91–92, тип Л/60.

Cat. nos. 55–62 (type II/16)

A pot with a slanting everted rim grooved on the inside and turning into short neck at an acute angle. The neck is separated from the body by a shallow external groove. It was made of well refined clay baked to brown, red-brown or grey-brown colour.

a. Ljubicevac, trench VII/81, 110, 40.19 m.

- б. Љубичевац, сонда III/81, F 4, кота 40,43 м.
- ц. Љубичевац, сонда XVI/82, H 9, кота 40,55 м.
- д. Љубичевац, сонда VI/81, L 3, кота 40,33 м.
- е. Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, кота 40,66 м.
- ф. Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, кота 40,58 м.
- г. Љубичевац, сонда XVI/82, G 9, кота 40,40 м.
- х. Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, кота 40,61 м.

Елипсоидни лонци овог типа представљају најчешћи налаз међу огњишном керамиком рановизантијске епохе VI века. Бројне паралеле налазимо у материјалу Чезаве, Хајдучке Воденице, Текије, Дијане, Понтеса, Милутиновца (Milošević, Jeremić 1986, fig. 10, 1), Рткова–Гламије I (Gabričević 1986, fig. 10, 3), Ушћа Слатинске реке (Jovanović, Korać, Janković 1986, 15, 7, 9; 16, 3), Мора Вагеи и других (Цвјетићанин 2016, 95, тип Л/67).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 67–72, lonac tip IV/2b, T. IV, 805; IV/4g, T. V, 1821; IV/4a, T. V, 1204; VI/2c, T. VII, 1490; VI/2d, T. VII, 2373; VI/2g, T. VIII, 2599; VI/2i, T. VIII, 2728; VI/2h, T. VIII, 2632; Цвјетићанин 2016, 95, тип Л/67.

Кат. бр. 63–64 (тип II/17)

Лонац косо разгрнутог и при врху заравњеног обода, који је на унутрашњој страни благо конкаван. Рађен је од средње пречишћене глине, сиве или црвеномрке боје печења.

- а. Љубичевац, сонда XVI, G 8, кота 40,58 м.
- б. Љубичевац, сонда XVI/82, G 9, кота 40,50 м.

Истог типа као и претходни, без жлебљеног врата, црвеномрке боје печења.

Овални лонац косо разгрнутог обода, понекад са изливником испод обода, представља типичну форму VI века, проистеклу из лонаца IV–V века. Примерци су забележени у Дијани, Понтесу, Ушћу Слатинске реке (тип II/5), Мора Вагеи, Рткову–Гламији I и Милутиновцу (Цвјетићанин 2016, 94, тип Л/66).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 70, lonac tip V/4f, T. VI, 569; tip II/4e, T. III, 1830; Цвјетићанин 2016, 94, тип/Л 66.

Кат. бр. 65 (тип II/18)

Лонац косо разгрнутог и са унутрашње стране жлебљеног обода, лоптастог трбуха, рађен од средње пречишћене глине, сиве боје печења.

- б. Ljubičevac, trench III/81, F 4, 40.43 m.
- с. Ljubičevac, trench XVI/82, H 9, 40.55 m.
- д. Ljubičevac, trench VI/81, L 3, 40.33 m.
- е. Ljubičevac, trench XVI/82, G 8, 40.66 m.
- ф. Ljubičevac, trench XVI/82, G 8, 40.58 m.
- г. Ljubičevac, trench XVI/82, G 9, 40.40 m.
- х. Ljubičevac, trench XVI/82, G 8, 40.61 m.

Elliptical pots of this type are the most frequent finds among the cooking ware of the 6th century Early Byzantine epoch. We encountered numerous analogies in the material from Čezava, Hajdučka Vodenica, Tekija, Diana, Pontes, Milutinovac (Milošević, Jeremić 1986, fig. 10, 1), Rtkovo–Glamija I (Gabričević 1986, fig. 10, 3), Ušće Slatinske Reke (Jovanović, Korać, Janković 1986, 15, 7, 9; 16, 3), Mora Vagei and other sites (Цвјетићанин 2016, 95, тип Л/67).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 67–72, pot type IV/2b, T. IV, 805; IV/4g, T. V, 1821; IV/4a, T. V, 1204; VI/2c, T. VII, 1490; VI/2d, T. VII, 2373; VI/2g, T. VIII, 2599; VI/2i, T. VIII, 2728; VI/2h, T. VIII, 2632; Цвјетићанин 2016, 95, тип Л/67.

Cat. nos. 63–64 (type II/17)

A pot with a slanting everted rim, flattened near the tip and slightly concave on the inside. It was made of medium refined clay, baked grey or red-brown fired.

- а. Ljubičevac, trench XVI, G 8, 40.58 m.
- б. Ljubičevac, trench XVI/82, G9, 40.50 m.

Type II 4 e is of the same type as the previous one, without a grooved neck, baked red-brown.

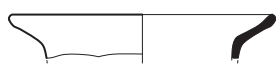
An oval pot with a slanting everted rim sometimes with a spout below the rim and is a typical shape of the 5th century, originating from pots of the 4th–5th centuries. Specimens have been recorded at Diana, Pontes, Ušće Slatinske Reke (type II/5), Mora Vagei, Rtkovo-Glamija I and Milutinovac (Цвјетићанин 2016, 94, тип Л/66).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 70, pot type V/4f, T. VI, 569; tip II/4e, T. III, 1830; Цвјетићанин 2016, 94, тип Л/66.

Cat. no. 65 (type II/18)

A pot with a slanting everted rim grooved on the inside, a globular body, made of medium refined clay, baked grey.

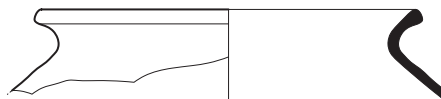
63

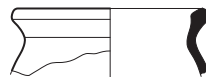
65

64

66

67

Сл. 35 – Лонци, тип II/17, II/18, II/19 и II/20 (R 1:4)
Fig. 35 – Pots, type II/17, II/18, II/19 and II/20 (R 1:4)

Љубичевац, сонда В/81, BS, кота 40,39 м.

Реч је о форми лонца карактеристичној за читав период касне антике, односно ране Византије, IV–VI век (Цвјетићанин 2016, 90, тип Л/57). Паралеле се налазе у Чезави, Текији, Дијани, Понтесу, Мора Вагеи, Михајловац–Блату и Ушћу Слатинске реке (Јовановић, Кораћ, Јанковић 1986, fig. 10, 1; 11, 6, 7).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Кораћ 1989, 69, лонац тип V/4b, Т. VI, 144; Цвјетићанин 2016, 90, тип Л/57.

Кат. бр. 66 (тип II/19)

Лонац овалне форме, оштрије профилације обода, лоптастог трбуха, рађен од песковите глине, неједначене сивомрке боје печења.

Љубичевац, сонда XVI/82, Н 8, кота 39,99 м.

И овај тип лонаца се производи кроз читав период касне антике, од IV до краја VI века, мада је карактеристичан за крај IV и почетак V века (Цвјетићанин 2016, 89, тип Л/53). Паралеле се јављају у Понтесу, Мора Вагеи и Грабовици–Брзи Прун (Цвјетићанин 2016, 88).

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века).

ЛИТЕРАТУРА: Кораћ 1989, 63, лонац тип VI/1, Т. VII, 239; Цвјетићанин 2016, 88–89, тип Л/53.

Кат. бр. 67 (тип II/20)

Лонац биконично профилисаног обода, кратког врата, биконичног трбуха, рађен од добро пречишћене глине, сиве боје печења.

Љубичевац, сонда XII/81, Н 9, кота 39,96 м.

Лонци овог типа производе се у различитим величинама, од краја III током IV века. Представља

Ljubičevac, trench V/81, BS, 40.29 m.

This is a pot shape characteristic of the entire period of the Late Antiquity, i.e. of the Early Byzantine period, the 4th–6th centuries (Цвјетићанин 2016, 90, тип Л/57). Parallels were encountered at Čezava, Tekija, Diana, Pontes, Mora Vagei, Mihajlovac–Blato and Ušće Slatinske Reke (Јовановић, Кораћ, Јанковић 1986, fig. 10, 1; 11, 6, 7).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 69, pot type tip V/4b, T. VI, 144; Цвјетићанин 2016, 90, тип Л/57.

Cat. no. 66 (type II/19)

A pot of an oval shape with a rather carinated rim, a globular body, made of sandy clay, unevenly baked to a grey-brown colour.

Ljubičevac, trench XVI/82, N 8, 39.99 m.

This pot type was also produced throughout the entire Late Antiquity, from the 4th to the end of the 6th century, although it is characteristic of the end of the 4th and the beginning of the 5th century (Цвјетићанин 2016, 89, тип Л/53). Parallels were recorded at Pontes, Mora Vagei and Grabovica–Brzi Prun (Цвјетићанин 2016, 88).

DATE: Period A (end of the 3rd – middle of the 4th century).

LITERATURE: Korać 1989, 63, pot type VI/1, T. VII, 239; Цвјетићанин 2016, 88–89, тип Л/53.

Cat. no. 67 (type II/20)

A pot with a biconically shaped rim, a short neck, a biconical body, made of well refined clay, baked grey.

Ljubičevac, trench XII/81, N 9, 39.96 m.

Pots of this type were produced in various sizes from the end of the 3rd and during the 4th century. This

наставак производње типа лонца из царског доба II–III века. Паралеле налазимо у Сингидууну (Nikolić-Đorđević 2000, tip II/6), Дијани, Доњим Буторкама, Понтесу, Мора Вагеи и другим налазиштима (Цвјетићанин 2016, 81–82, тип Л/30). Према Бетгеровој класификацији, припада типу I и датује се у прву половину IV века (Böttger 1982, T. 45, 88).

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 63, lonac tip V/1a, T. VI, 447; Цвјетићанин 2016, 81–82, тип Л/30.

Кат. бр. 68 (тип II/21)

Лонац косо разгрнутог, заравњеног и задебљаног обода, кратког врата и биконичног трбуха. Рађен је од добро пречишћене глине, сиве боје печења.

Љубичевац, сонда XVI/82, G 9, ката 40,22 м.

Овални лонац производи се у две варијанте, које се и хронолошки разликују (крај III – средина IV и крај IV – средина V века). Паралеле налазимо у материјалу Понтеса и Михајловца–Блато (Цвјетићанин 2016, 82, тип Л/32).

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (крај IV/почетак V – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 66, lonac tip V/3, T. VI, 607; Цвјетићанин 2016, 82, тип Л/32.

Кат. бр. 69 (тип II/22)

Сферични лонац косо разгрнутог и наглашеног обода, кратког врата и равнoг дна. Део обода и трбуха је украшен плићим урезима. Рађен је од добро пречишћене глине, сиве боје печења.

Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, ката 40,55 м.

Лонци овог типа производе се кроз читав период касне антике, односно ране Византије, IV–VI век. Јављају се у Хајдучкој Воденици, Дијани, Понтесу, Вајуги и Мора Вагеи, у различитим слојевима (Цвјетићанин 2016, 80, тип Л/26).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 69, lonac tip VI/4e, T. VII, 2449; Цвјетићанин 2016, 80, тип Л/26.

Кат. бр. 70 (тип II/23)

Лонац косо разгрнутог обода, кратког, задебљаног врата и лоптастог, са спољашње стране у горњем делу жлебљеног трбуха. Рађен је од средње пречишћене глине, црвеномрке боје печења.

represents a continuity of production of pot types from the imperial period (2nd–3rd centuries). There are parallels in Singidunum (Nikolić-Đorđević 2000, tip II/6), at Diana, Donje Butorke, Pontes, Mora Vagei and other sites (Цвјетићанин 2016, 81–82, тип Л/30). According to Böttger's classification, it is ascribed to type I and it is dated to the first half of the 4th century (Böttger 1982, T. 45, 88).

DATE: Period A (end of the 3rd–mid 4th century).

LITERATURE: Korać 1989, 63, lonac tip V/1a, T. VI, 447; Цвјетићанин 2016, 81–82, тип Л/30.

Cat. no. 68 (type II/21)

A pot with a slanting everted and thickened rim, a short neck and a biconical body. It was made of well refined clay, baked grey.

Ljubičevac, trench XVI/82, G 9 40.22 m.

Oval pots were produced in two variants, which are chronologically distinctive (end of the 3rd–mid 4th century and end of the 4th–mid 5th century). There are parallels in the material from Pontes and Mihajlovac–Blato (Цвјетићанин 2016, 82, тип Л/32).

DATE: Period C (end of the 4th/beginning of the 5th–middle of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 66, pot type V/3, T. VI, 607; Цвјетићанин 2016, 82, тип Л/32.

Cat. no. 69 (type II/22)

A spherical pot with a slanting everted and pronounced rim, a short neck and a flat base. A section of the rim and the body is decorated with rather shallow engravings. It is made of well refined clay, baked grey.

Ljubičevac, trench XVI/82, G 8, 40.55 m.

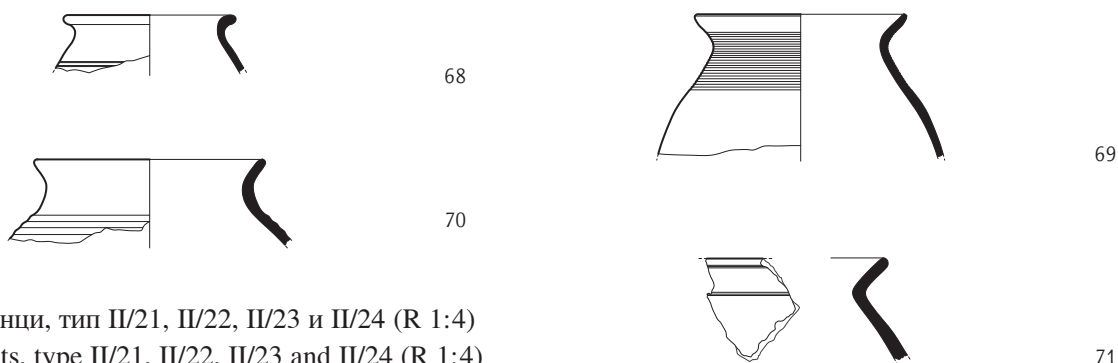
Pots of this type were produced throughout the entire Late Roman and Early Byzantine period (4th–6th centuries). They were encountered at Hajdučka Vodenica, Diana, Pontes, Vajuga and Mora Vagei, in different cultural layers (Цвјетићанин 2016, 80, тип Л/26).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 69, pot type VI/4e, T. VII, 2449; Цвјетићанин 2016, 80, тип Л/26.

Cat. no. 70 (type II/23)

A pot with a slanting everted rim, a short thickened neck and a globular body, which is grooved on the outside in the upper section. It was made of medium refined clay, baked to a red-brown colour.

Сл. 36 – Лонци, тип II/21, II/22, II/23 и II/24 (R 1:4)
Fig. 36 – Pots, type II/21, II/22, II/23 and II/24 (R 1:4)

Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, ката 40,66 м.

Паралеле за овај тип елипсоидних лонаца налазимо у материјалу Текије, Дијане, Понтеса, Рткова–Гламије I, Вајуге и Мора Вагеи (Цвјетићанин 2016, 93, тип Л/63). Примерак из Велеснице Ђ. Јанковић датије у другу половину VI века (Јанковић 1981, Т. XX, сл. 6).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Кораћ 1989, 69, лонац тип V/4а, Т. VI, 46; Цвјетићанин 2016, 93, тип Л/63 (опредељен као: Ушће Слатинске реке).

Кат. бр. 71 (тип II/24)

Лонац косо разгрнутог и делимично задебљаног обода, који оштро прелази у лоптасти трбух. Дебљих је зидова, рађен од средње пречишћене глине, црвеномрке боје печења.

Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, ката 40,55 м.

Лонац масивнијих зидова, који формом подсећа на питосе, овалне је форме и ради се првенствено од песковите глине, печене у нијансама сиве боје (Цвјетићанин 2016, 85, тип Л/40а). Паралеле се налазе у Дијани и Понтесу, а примерци се производе и користе у дужем временском периоду (периоди А–Д) (Цвјетићанин, *loc. cit.*).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Кораћ 1989, 69, лонац тип V/4h, Т. VII, 1335; Цвјетићанин 2016, 85, тип Л/40а (опредељен као: Ушће Слатинске реке).

VI 1.3. ТАЊИРИ

Истраживањима у Љубичевцу, издвојено је пет основних типова тањира.

Период А – Углавном се ради о импортованим или имитацијама импортованих медитеранских тањира са или без печатних орнамената. Импортовани

Ljubičevac, trench XVI/82, G 8, 40.66 m.

Parallels for this type of elliptical pot were encountered in the material from Tekija, Diana, Pontes, Rtkovo–Glamija I, Vajuga and Mora Vagei (Цвјетићанин 2016, 93, тип Л/63). Ђ. Janković dates the specimen from Velesnica to the second half of the 6th century (Јанковић 1981, Т. XX, сл. 6).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 69, pot type V/4a, T. VI, 46; Цвјетићанин 2016, 93, тип Л/63 (assigned to Ušće Slatinske Reke).

Cat. no. 71 (type II/24)

A pot with a slanting everted and partially thickened rim, which turns into the globular body at an acute angle. It has rather thick walls and was made of medium refined clay, baked red-brown.

Ljubičevac, trench XVI/82, G 8, 40.55 m.

The pot with rather thick walls resembling the form of a pythoi is of oval shape and was mostly made of sandy clay baked to nuances of grey (Цвјетићанин 2016, 85, тип Л/40а). Parallels were recorded at Diana and Pontes and such specimens were produced and used during a rather long period (periods A–D) (Цвјетићанин, *loc. cit.*).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 69, лонац тип V/4h, Т. VII, 1335; Цвјетићанин 2016, 85, тип Л/40а (attributed to Ušće Slatinske reke).

VI 1.3. PLATES

Five basic types of plates have been identified in the course of investigations at Ljubičevac.

Period A – These are mainly imported or imitations of imported Mediterranean plates with or without

материјал из северноафричких радионица, долазио је преко лука на Црном мору и трачких области. Рађени су од добро пречишћене глине и углавном глеђосани жутозеленом или маслинастозеленом глеђи.

Период Б – Није могуће дати одређенија запажања тањира овог периода, али се у односу на периоде А и Ц уочава и типолошка и квантитативна регресија.

Период Ц – Код тањира у овом периоду се уочава типолошка продуженост, али она није тако изражена као код здела. Није могуће уочити промену у квалитету израде тањира, који се и даље раде од добро пречишћене глине, црвене и окер боје печења, глеђосани са унутрашње стране маслинастозеленом и црвенкастобраон глеђи.

Период Д – Од свих периода, тањира су у периоду Д квантитативно и типолошки најмање заступљени.

Кат. бр. 72–73 (тип III/1)

Фрагмент тањира са са печатним орнаментом на прстенасто профилисаног стопи. Рађен је од добро пречишћене глине, црвене или сиве боје печења, глеђосан жутомаслинастом глеђи.

а. Љубичевац, сонда XVI/82, Н 8, ката 39,90 м.

б. Љубичевац, сонда XII/81, Н 9, ката 40,30 м.

Реч је о типу импортованих глеђосаних тањира.

Рађени су од добро пречишћене глине и углавном глеђосани жутозеленом или маслинастозеленом глеђи. Х. Голдман их датује у прву половину IV века (Goldman 1950, 205, Т. 165, b, g). Импортовани материјал из северноафричких радионица изгледа није долазио преко Далмације, Паноније и Мезије, већ преко југоистока из трачких области (Waage 1933, 298–304; Hayes 1972, 323–370; Popescu 1965, 695–724).

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века), период Ц (крај IV/почетак V – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 78, tanjir tip I/1, Т. XII, 1063, tip I/2, Т. XI, 1064.

Кат. бр. 74 (тип III/2)

Плићи калотаста тањир, заравњеног и жлебљеног обода, рађен од добро пречишћене глине, окер боје печења, глеђосан са унутрашње стране маслинасто зеленом глеђи.

Љубичевац, сонда XVI/82, F 9, ката 40,30 м.

stamped decoration. Imported material from the North African workshops arrived here via the Black Sea ports and the Thracian lands. They were made of well refined clay and mostly yellow-green or olive green glazed.

Period B – It is not possible to draw more precise conclusions about the plates of this period but a typological and quantitative regression could be noticed regarding periods A and C.

Period C – A typological continuity could be noticed concerning the plates of this period but it is not as prominent as with bowls. It is not possible to identify a change in the quality of plate production that were still being produced of well refined clay, baked buff or red, olive green and reddish-brown glazed on the inside.

Period D – Regarding all periods, plates are typologically and in quantity the least present in period D.

Cat. nos. 72–73 (type III/1)

A fragment of a plate on a ring-like foot with stamped ornament. It was made of well refined clay, baked red or grey and yellow-olive green glazed.

a. Ljubičevac, trench XVI/82, H 8, 39.90 m, period A.

b. Ljubičevac, trench XII/81, H 9, 40.30 m, period C.

This is a type of imported glazed plate. They were made of well refined clay and mostly yellow-green and olive green glazed. H. Goldman dates them to the first half of the 4th century (Goldman 1950, 205, T. 165, b, g). It seems that imported material from the North African workshops did not arrive via Dalmatia, Pannonia and Moesia but from the southeast via the Thracian lands (Waage 1933, 298–304; Hayes 1972, 323–370; Popescu 1965, 695–724).

DATE: Period A (end of the 3rd – mid 4th century), period C (end of the 4th/beginning of the 5th – mid 5th century).

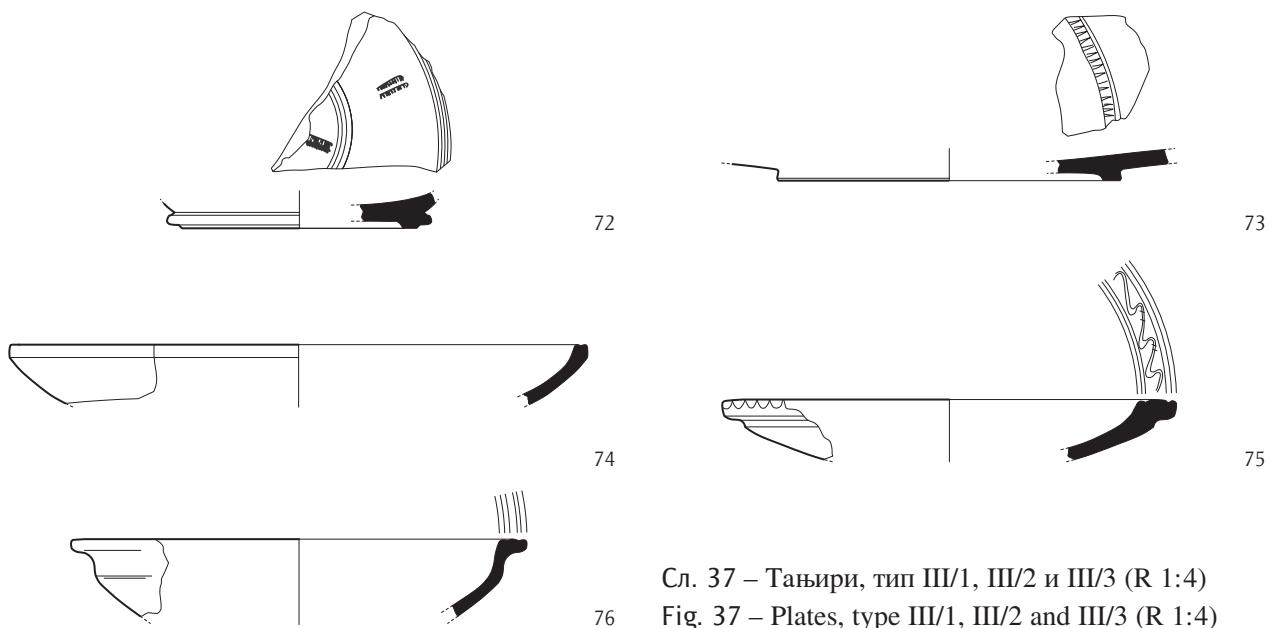
LITERATURE: Korać 1989, 78, tanjir tip I/1, Т. XII, 1063, tip I/2, Т. XI, 1064.

Cat. no. 74 (type III/2)

A rather shallow calotte-shaped plate with a horizontal and grooved rim was made of well refined clay, baked buff and olive green glazed on the inside.

Ljubičevac, trench XVI/82, F 9, 40.30 m.

Plates of this type were recorded at Diana, Pontes and Rtkovo–Glamija I and they are typical products of

Сл. 37 – Тањери, тип III/1, III/2 и III/3 (R 1:4)
Fig. 37 – Plates, type III/1, III/2 and III/3 (R 1:4)

Тањери овог типа јављају се у Дијани, Понтесу и Рткову–Гламији I, и типични су производ доба тетрархије, краја III и почетка IV века (Цвјетићанин 2016, 44–45, тип T 1). Форма је проистекла из локалне продукције доба Принципата (Цвјетићанин 2016, 45).

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (крај IV/почетак V – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 78, tanjir tip I/3b, T. XII, 839; Цвјетићанин 2016, 44–45, тип T/1.

Кат. бр. 75–76 (тип III/3)

Конични или благо калотаста тањир хоризонтално разгрнутог, заравњеног и жлебљеног обода, орнаментисаног таласастом линијом. Са спољашње стране обод је украшен стилизованом кимом. Рађен је од добро пречишћене глине, црвене боје печења, са унутрашње стране је глеђосан маслинастозеленом глеђи.

а. Љубичевац, сонда XII/81, Н 9, кота 39,90 м, период А.

б. Љубичевац, сонда XVI/82, F 9, кота 40,15 м, период Б.

Примерци овог типа карактеристични су нарочито за период краја IV и почетка V века (Цвјетићанин 2016, 46). Бројне паралеле су забележене у Текији, Дијани, Доњим Буторкама, Понтесу, Вајуги, Рткову–Гламији I, Михајловцу–Блато и Мора Вагеи (Цвјетићанин 2016, 45–46, тањир тип T/3).

the Tetrarchy, dating from the end of the 3rd and beginning of the 4th century (Цвјетићанин 2016, 44–45, тип T/1). Their shape evolved from local production in the time of the Principate (Цвјетићанин 2016, 45).

DATE: Period C (end of the 4th/beginning of the 5th – mid 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 78, tanjir tip I/3b, T. XII, 839; Цвјетићанин 2016, 44–45, тип T/1.

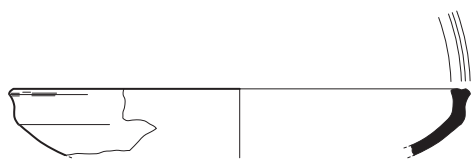
Cat. nos. 75–76 (type III/3)

A conical or slightly calotte-shaped plate with a horizontally everted and grooved rim decorated with a wavy line. The rim was decorated with a stylised cyma on the outside. It was made of well refined clay, baked red fired and olive green glazed on the inside.

a. Ljubičevac, trench XII/81, H 9, 39.90 m, period A.

b. Ljubičevac, trench XVI/82, F 9, 40.15 m, period B.

Specimens of this type are particularly characteristic of the end of the 4th and beginning of the 5th century (Цвјетићанин 2016, 46). Numerous analogies were recorded at Tekija, Diana, Donje Butorke, Pontes, Vajuga, Rtkovo–Glamiја I, Mihajlovac–Blato and Mora Vagei (Цвјетићанин 2016, 45–46, тип T/3). Specimens from Histria analogous to our type III/3a are also dated to the first half of the 4th century (Suceveanu 1982, phase II B, 98, T. 4, 2), and an identical dating is suggested by V. Hayes (Hayes 1972, type 59, fig. 24).

77

78

Сл. 38 – Тањири, тип III/4 и III/5 (R 1:4)
Fig. 38 – Plates, type III/4 and III/5 (R 1:4)

Аналогни примерци, за наш тип III/3a, из Хистрије се датују такође у прву половину IV века (Suceveanu 1982, faza II B, 98, T. 4, 2), а идентично датовање предлаже и В. Хејс (Hayes 1972, type 59, fig. 24).

Наш примерак III/3b, по класификацији О. Брукнер припада типу 16 и оквирно се датује у IV век (Brukner 1981, T. 94, 173). Аналогни примерци потичу из Хистрије (Popescu 1965, 698, fig. 2, 3), Томиса (Papuc 1973, 165, fig. 3, 4), Атине, које В. Хејс датује између 440. и 490. године (Hayes 1972, 353, fig. 73, 14 e).

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века), период Б (средина IV – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 78, tanjir tip II/1, T. XII, 906; tanjir tip II/2, T. XII, 1181; Цвјетићанин 2016, 45–46, тип T/3.

Кат. бр. 77 (тип III/4)

Биконични тањир заравњеног и жлебљеног обода, рађен од добро пречишћене глине, црвене боје печења, глеђосан са унутрашње стране црвенкасто-браон глеђи.

Љубичевац, сонда XII/81, Н 9, ката 40,28 м.

Аналогни примерци нађени су у Хистрији (Popescu 1965, 708, fig. 7, 2), Томису (Papuc 1973, 169, fig. 5, 5), Атине и Антиохији (Waage 1933, 300, fig. 4, 235; 32, fig. 33) и датују се од друге половине IV до друге половине V века.

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (крај IV/почетак V – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 79, tanjir tip II/3, T. XII, 1182; Цвјетићанин 2016, 48, тип T/9.

Кат. бр. 78 (тип III/5)

Биконични тањир, косо разгрнутог и жлебљеног обода, рађен од средње пречишћене глине, окер боје печења, са унутрашње стране црно бојен.

Љубичевац, сонда VI/81, L 3, ката 40,38 м.

Our specimen III/3b, according to classification proposed by O. Brukner, belongs to type 16 and is roughly dated to the 4th century (Brukner 1981, T. 94, 173). Analogous specimens come from Histria (Popescu 1965, 698, fig. 2, 3), Tomis (Papuc 1973, 165, fig. 3, 4), and Athens dated, by V. Hayes, to between the years 440 and 490 (Hayes 1972, 353, fig. 73, 14 e).

DATE: Period A (end of the 3rd – mid 4th century), period B (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 78, plate type II/1, T. XII, 906; tanjir tip II/2, T. XII, 1181; Цвјетићанин 2016, 45–46, тип T/3.

Cat. no. 77 (type III/4)

A biconical plate with a flattened and grooved rim, made of well refined clay, baked red fired, reddish-brown glazed on the inside.

Ljubičevac, trench XII/81, H 9, 40.28 m.

Analogous specimens were found at Histria (Popescu 1965, 708, fig. 7, 2), Tomis (Papuc 1973, 169, fig. 5, 5), Athens and Antiochia (Waage 1933, 300, fig. 4, 235; 32, fig. 33) and are dated from the second half of the 4th to the second half of the 5th century.

DATE: Period C (end of the 4th/beginning of the 5th – mid 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 79, plate type II/3, T. XII, 1182; Цвјетићанин 2016, 48, тип T/9.

Cat. no. 78 (type III/5)

A biconical plate with a slanting everted and grooved rim made of medium refined clay, baked buff and painted black on the inside.

Ljubičevac, trench VI/81, L 3, 40.38 m.

This shape of plate appears in the regions of the Serbian Danube valley, in the areas of the provinces of Moesia Prima and Dacia Ripensis, in the layers dating from the end of the 4th and first half of the 5th century

У областима српског Подунавља, на простори-ма провинција Мезије Приме и Дакије Рипензис, ова форма тањира се јавља у слојевима краја IV и прве половине V века (Цвјетићанин 2016, 46, тип T/4). Аналогни тањира јављају се у градовима дуж малоазијске обале и на малоазијским острвима (Goldman 1950, 204), Делосу (Hayes 1972, 331, fig. 64, 14), Каварни, као и у понтским областима, у Тиритаци (Кнirовић 1952, 319, 13/1), Питији, и да-тују се у VI век.

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 79–80, tanjir tip II/4, T. XII, 212; Цвјетићанин 2016, 46, тип T/4.

VI 1.4. АМФОРЕ

Истраживањима унутрашњости старијег и млађег утврђења у Љубичевцу, као и испитивањем простора гроба са кремацијом на простору између две фортификације, нађен је већи број амфора, сврстаних у пет основних типова, које покривају хронолошки оквир од IV до краја VI века (периоди А, Б, Ц и Д).

Период А – Амфоре овог периода рађене су од добро пречишћене глине, црвене, тамноцрвене или окер боје печења. У односу на раније периоде, II и III века, уочава се типолошки континуитет, нарочи-то у односу на амфоре III века, које су биле распро-страњене у јужним деловима Балканског полуостр-ва, као на пример у региону Атине (Robinson 1959, 69, T. 15/k 113, T. 16), или у црноморским градови-ма. Општа одлика амфора овог периода у Љубичев-цу је профилисаност обода са спољашње стране. Типолошки оне би биле најближе типу VII по Куз-манову, уз извесне специфичности које се не јав-љају код амфора у доњем Подунављу (изразитија профилисаност обода, тамноцрвена боја печења).

Период Б – Као и у претходном периоду, и у пе-риоду средине и краја IV почетка V века, амфоре се производе од добро пречишћене глине. Типолошка разноврсност је већа него у претходном периоду.

Период Ц – Амфоре овог периода имају сва типолошка својства из претходних периода. Разли-ка се огледа у квалитету глине употребљене за њихо-ву израду. И даље се употребљава добро или сред-ње пречишћена глина, али она сада у себи садржи већи проценат песка.

Период Д – Квантитативно, амфоре су најза-ступљеније управо у овом периоду. Оно што је по-

(Цвјетићанин 2016, 46, тип T/4). Analogous plates were recorded in the towns along the Asia Minor coast and on the neighbouring islands (Goldman 1950, 204), on Delos (Hayes 1972, 331, fig. 64, 14), at Kavarna, as well as in the Pontic region, at Tiritaki (Knipovič 1952, 319, fig. 13, 1), and Pitia, and are dated to the 6th century.

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 79–80, plate tip II/4, T. XII, 212; Цвјетићанин 2016, 46, тип T/4.

VI 1.4. AMPHORAS

A rather large quantity of amphoras has been found in the course of the exploration of the interior of the ear-lier and later fortification at Ljubičevac, as well as while investigating the area of the cremation burial in the zone between the two fortifications. They were classified into five basic types spanning a time period from the 4th to the end of the 6th century (periods A, B, C and D).

Period A – Amphoras of this period were made of well refined clay, baked to a red, dark red or buff colour. Regarding the earlier periods (2nd and 3rd cen-turies) typological continuity is conspicuous, particu-larly in relation to the 3rd century amphoras, which were distributed in the southern parts of the Balkan penin-sula, for example in the region of Athens (Robinson 1959, 69, T. 15/k 113, T. 16), or in the Pontic towns. A general characteristic of amphoras of that period from Ljubičevac is the rim molded on the outside. They should be considered, according to Kuzmanov, typo-logically closest to type VII with certain distinctions, which do not appear on the amphoras from the Lower Danube basin (a more pronounced rim profilation, baked dark red).

Period B – As in the previous period and in the middle and the end of the 4th/beginning of the 5th cen-tury, amphoras were produced of well refined clay. Typological diversity is greater than in the preceding period.

Period C – Amphoras from this period display all the typological characteristics from the previous periods. A difference is conspicuous in the quality of the clay from which they were produced. Well or medium refined clay was still used but it contained a higher proportion of sand.

Period D – From a quantitative point of view, amphoras are the most frequent in this very period.

требно нагласити, а што је у супротности са осталим керамичким материјалом, то је да у овом периоду амфоре показују и типолошку разноврсност.

Кат. бр. 79 (тип V/1)

Амфора благо споља разгрнутог, непрофилсаног обода, елипсоидног или овалног реципијента, дршки елипсоидног пресека. Рађена је од средње пречишћене глине, црвене боје печења.

Љубичевац, сонда XVI/82, Г 8, кота 40,31 м.

Овај тип амфора, који се сматра локалним производом, у Љубичевцу је заступљен са 13 примерака, израђених од средње пречишћене глине, печене у нијансама сивомрке или црвеномрке боје (Цвјетићанин 2016, 118). Аналогије су забележене у материјалу Дијане.

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (крај IV – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Когац 1989, 88, тип I 3 а, Т. XVIII, 584; Цвјетићанин 2016, 117–118, тип А/11.

Кат. бр. 80 (тип V/2)

Амфора косо разгрнутог и са спољашње стране профилисаног обода, кратког цилиндричног врата, рађена од добро пречишћене глине, црвене боје печења.

Љубичевац, сонда XVI/82, F 9, кота 39,90 м.

Амфоре истог типа нађене су у Томису (Radulescu 1976, 102, Т. II, 1), Сучидави (Scorpan 1976, 164, Т. XII, 1), Иатрусу (Böttger 1982, Т. 24, 20) и Диногечији (Stefan 1953, 264, fig. 24, 1).

Something important to emphasise is that, in contrast with other pottery material, amphoras of this period also reveal typological diversity.

Cat. no. 79 (type V/1)

An amphora with a slightly everted unprofiled rim, an elliptical or oval body and with handles of an ellipsoid cross-section. It was made of medium refined clay, baked red.

Ljubičevac, trench XVI/82, G 8, 40.31 m.

This amphora type, which is considered a local product, is represented at Ljubičevac with 13 specimens made of medium refined clay, baked to the nuances of grey-brown or red-brown colour (Цвјетићанин 2016, 118). Analogies have been recorded in the material from Diana.

DATE: Period C (end of the 4th – middle of the 5th century).

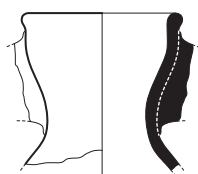
LITERATURE: Kogać 1989, 88, tip I 3 а, Т. XVIII, 584; Цвјетићанин 2016, 117–118, тип А/11.

Cat. no. 80 (type V/2)

An amphora with a slanting everted rim profiled on the outside, with a short cylindrical neck, and made of well refined clay, baked red.

Ljubičevac, trench XVI/82, F 9, 39.90 m.

Amphoras of the same type have been found at Tomis (Radulescu 1976, 102, Т. II, 1), Sucidava (Scorpan 1976, 164, Т. XII, 1), Iatrus (Böttger 1982, Т. 24, 20) and Dinogetia (Stefan 1953, 264, fig. 24, 1).

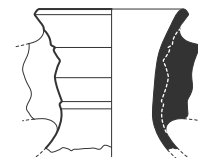
79

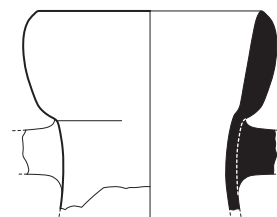
80

81

82

83

Сл. 39 – Амфоре, тип V/1, V/2, V/3, V/4 и V/5
(R 1:4)

Fig. 39 – Amphoras, type V/1, V/2, V/3, V/4 and V/5
(R 1:4)

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 86, tip I/1a, T. XVIII, 1004.

Кат. бр. 81 (тип V/3)

Амфора са спољашње стране вертикално профилисаног а са унутрашње стране косо засеченог обода, цилиндричног врата, рађена од добро пречишћене глине, тамноцрвене боје печења.

Љубичевац, сонда XII/81, I 9, ката 39,90 м.

Амфоре овог типа се срећу у слојевима IV–VI века (Scorpan 1976, T. XIV, 1, 2; Böttger 1982, T. 28, 564), а примерци су забележени у Понтесу, у периоду Д (Цвјетићанин 2016, 119, тип A/15).

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 86, tip I/1b, T. XVIII, 1502.

Кат. бр. 82 (тип V/4)

Амфора косо разгрутог непрофилсаног обода, са спољашње стране широко жлебљеног врата, рађена од песковите глине, сиве боје печења.

Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, ката 40,31 м.

Ову посуду је Т. Цвјетићанин определила као амфору, тип 19, која је типична за продукцију VI века и производи се од песковите глине печене у нијансама црвене боје (Цвјетићанин 2016, 122). Реч је о амбалажној керамици за вино, која је вероватно настала у понтским радионицама (Scorpan 1976, T. IX, 1, 2; Кузманов 1985, тип XIV; Böttger 1982, T. 22, 260; Цвјетићанин 2016, *loc. cit.*).

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (крај IV / почетак V века – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 86, tip I/3b, T. XVIII, 690; Цвјетићанин 2016, 122, тип A/19.

Кат. бр. 83 (тип V/5)

Амфора тракасто задебљаног обода, са профилацијом на прелазу у конични врат, рађена је од добро пречишћене глине, црвене боје печења.

Љубичевац, сонда XVI/82, F 10, ката 40,15 м.

Амфоре ове форме јављају се у малом броју, а паралеле бележимо у Сингидунуму у слоју друге половине IV века (Nikolić-Đorđević 123, tip V/10).

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина IV – крај IV / почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 86, tip I/2, T. XIX, 1249.

DATE: Period A (end of the 3rd – mid 4th century).

LITERATURE: Korać 1989, 86, tip I/1a, T. XVIII, 1004.

Cat. no. 81 (type V/3)

An amphora with a vertical rim on the outside and slanting on the inside, a cylindrical neck, and made of well refined clay, baked dark red.

Ljubičevac Trench XII/81, I 9, 39.80 m.

Amphoras of this type were encountered in the layers of the 4th–6th centuries (Scorpan 1976, T. XIV, 1, 2; Böttger 1982, T. 28, 564), and some specimens were recorded at Pontes in period D (Цвјетићанин 2016, 119, тип A/15).

DATE: Period A (end of the 3rd – mid 4th century).

LITERATURE: Korać 1989, 86, tip I/1b, T. XVIII, 1502.

Cat. no. 82 (type V/4)

An amphora with a slanting everted unprofiled rim, with broad grooves on the outside of the neck, made of sandy clay, baked grey.

Ljubičevac, trench XVI/82, G 8, 40.31 m.

T. Cvjetićanin identified this vessel as a type 19 amphora, which is typical of the 6th century production and was produced of sandy clay baked to the nuances of red (Цвјетићанин 2016, 122). It was transportation pottery for wine and probably originated in the Pontic workshops (Scorpan 1976, T. IX, 1, 2; Кузманов 1985, тип XIV; Böttger 1982, T. 22, 260; Цвјетићанин 2016, *loc. cit.*).

DATE: Period C (end of the 4th/beginning of the 5th – mid 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 86, tip I/3b, T. XVIII, 690; Цвјетићанин 2016, 122, тип A/19.

Cat. no. 83 (type V/5)

An amphora with a band-like thickened rim and a profiled junction between the rim and the conical neck, made of well refined clay, baked red

Ljubičevac, trench XVI/82, F 10, 40.15 m.

Amphoras of this shape appear in a small quantity and we recorded parallels in Singidunum, in the layer dating from the second half of the 4th century (Nikolić-Đorđević 123, tip V/10).

DATE: Period B (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 86, tip I/2, T. XIX, 1249.

Кат. бр. 84 (тип V/6)

Амфора увученог и хоризонтално заравњеног обода, оштро одвојеног од коничног, са унутрашње стране жлебљеног врата, рађена од добро пречишћене глине окер боје печења.

Љубичевац, сонда XVI/82, G 9, кота 40,16 м. Т.

Већина аутора датује овај тип амфора у другу половину IV века. Аналогни примерци нађени су у Тиритаки (Гаидукевич 1952, 100), Никулицеу (Baumann 1972, 197, fig. 15) и Иатарусу (Böttger 1982, T. 17, 102).

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина IV – крај IV / почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 88, tip II/2b, T. XIX, 1131.

Кат. бр. 85 (тип V/7)

Амфора увученог и задебљаног обода, оштрог прелаза обода у врат, рађена од песковите глине, окер боје печења.

Љубичевац, сонда XVI/82, F 9, кота 40,67 м.

Овај тип амфора представља класичан тип амфора VI века, иако он вуче типолошке корене из ранијих периода (видети тип V/10).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 88, tip II/3b, T. XX, 344.

Кат. бр. 86 (тип V/8)

Амфора косо разгрнутог, задебљаног и са спољашње стране троугаоно формираног обода, коничног врата, рађена од добро пречишће глине, тамно-црвене боје печења.

Љубичевац, сонда XV/81, I 7, кота 39,90 м.

У питању су понтске амфоре, које су налажене првенствено у слојевима II и III века у српском делу Подунавља, да би крајем III и почетком IV века њихова дистрибуција опадала (Bjelajac 1996, 62, tip XVIII).

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 87, tip II/1, T. XIX, 272.

Кат. бр. 87–88 (тип V/9)

Амфора непрофилсаног обода, цилиндричног врата, јајоликог трбуха, са две жлебљене дршке, рађена од добро пречишћене глине, окер или црвене боје печења.

а. Љубичевац, сонда XVII/82, гроб са кремацијом, период А.

б. Љубичевац, сонда XVI/82, H 9, кота 40,70 м, период Д.

Cat. no. 84 (type V/6)

An amphora with an inverted and horizontally flattened rim strictly separated from the internally grooved conical neck. It was made of well refined clay, baked to a buff colour.

Ljubičevac, trench XVI/82, G 9, 40.19 m.

Most authors date this amphora type to the second half of the 4th century. Analogous specimens were found at Tiritaki (Гаидукевич 1952, 100), Niculițel (Baumann 1972, 197, fig. 15) and Iatrus (Böttger 1982, T. 17, 102).

DATE: Period B (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 88, tip II/2b, T. XIX, 1131.

Cat. no. 85 (type V/7)

An amphora with an inverted and thickened rim, which turns into the neck at an acute angle, made of sandy clay, baked buff.

Ljubičevac, trench XVI/82, F 9, 40.67 m.

This amphora type is a classic type of the 6th century amphoras, albeit it typologically originates from earlier periods (see type V/10).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 88, tip II/3b, T. XX, 344.

Cat. no. 86 (type V/8)

An amphora with a slanting everted and thickened rim of triangular shape on the outside and a conical neck. It is made of well refined clay, dark red in colour.

Ljubičevac: trench XV/81, I 7, 39.90 m.

These are actually Pontic amphoras, mostly discovered in the 2nd and 3rd century layers in the Serbian Danube basin, but their distribution decreased at the end of the 3rd and the beginning of the 4th century (Bjelajac 1996, 62, tip XVIII).

DATE: Period A (end of the 3rd – mid 4th century).

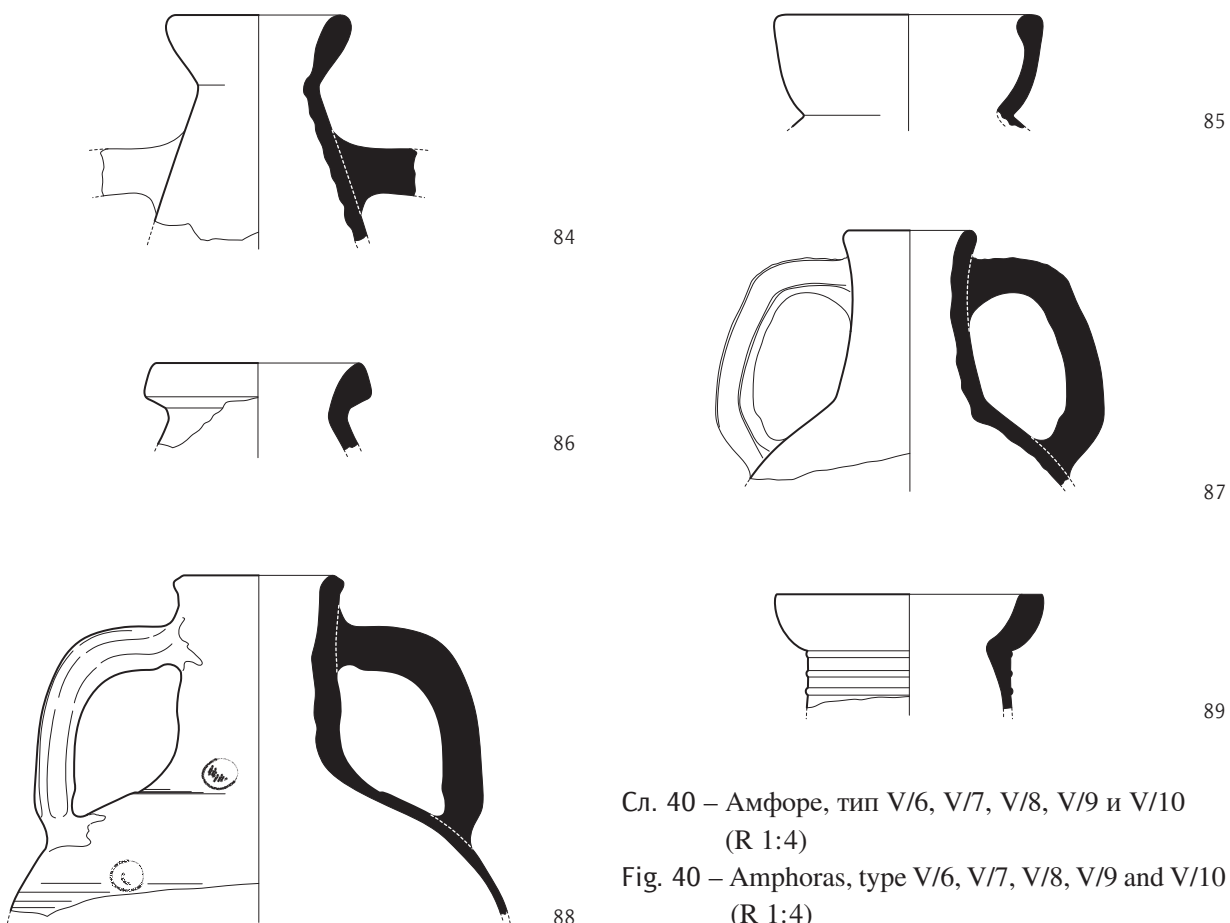
LITERATURE: Korać 1989, 87, tip II/1, T. XIX, 272.

Cat. nos. 87–88 (type V/9)

An amphora with an unprofiled rim, a cylindrical neck and an ovoid body with two grooved handles. It is made of well refined clay, of buff or red colour.

а. Ljubičevac, trench XVII/82, grave with cremation, Pl. XXI, 3011, period A.

б. Ljubičevac, trench XVI/82, H 9, 40.70 m, Pl. XXI, 2611, period D.

Сл. 40 – Амфоре, тип V/6, V/7, V/8, V/9 и V/10
(R 1:4)

Fig. 40 – Amphoras, type V/6, V/7, V/8, V/9 and V/10
(R 1:4)

Овај тип амфора јавља се од почетка IV до почетка VII века, а процентуално је назаступољенији у VI веку. Аналогни примерци датовани у другу половину IV века потичу из Томиса (Radulescu 1976, 108, Т. XI, 1–2), Танаиса (Кругликова 1966, 148–150, сл. 38, 3), Понтикапеја.

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века), Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 87, tip IV/1, IV/4b, Т. XXI, 3011, 2611.

Кат. бр. 89 (тип V/10)

Амфора разгрнутог и заравњеног обода, са ребрастим орнаментом на врату, рађена од песковите глине, црвене боје печења.

Љубичевац, сонда XV/81, Н 8, ката 40,19 м.

Овај тип амфора се дуго задржао у употреби и током VI века постаје један од најраспрострањенијих типова у доњем Подунављу (Scorpan 1977, 274–277, tip VII).

This amphora type appears from the beginning of the 4th to the beginning of the 7th century and is proportionally most frequent in the 6th century. Analogous specimens dated to the second half of the 4th century come from Tomis (Radulescu 1976, 108, T. XI, 1–2), Tanais (Кругликова 1966, 148–150, сл. 38, 3), and Panticapaeum.

DATE: Period A (end of the 3rd – mid 4th century), D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 87, tip IV/1, IV/4b, T. XXI, 3011, 2611.

Cat. no. 89 (type V/10)

An amphora with an everted and flattened rim, with ribbed decoration on the neck, made of sandy clay, reddish in colour.

Ljubičevac: trench XV/81, N 8, 40.19 m.

This amphora type remained in use for a very long time and became one of the most widely distributed types in the Lower Danube basin in the 6th century (Scorpan 1977, 274–277, tip VII).

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина IV – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 87, tip II/2d, T. XX, 2.

Кат. бр. 90 (тип V/11)

Амфора прстенасто задебљаног обода, са спољашње стране биконично профилисаног врата, рађена од добро пречишћене глине, сиве боје печења.

Љубичевац, сонда XII, Н 9, ката 40,16 м.

Време трајања овог типа амфора је од почетка IV до краја VI века и типолошки се међусобно мало разликују. Најстарији примерци су из Египта и са Крима, а најмлађи из Херсонеса (Јакобсон, 1970, 329–330, сл. 3, 14) и Атине (Robinson 1959, 115, T. 32, M333).

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина IV – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 87, tip III/1, T. XX, 1180.

Кат. бр. 91 (тип V/12)

Амфора косо разгрнутог обода, коничног, делимично заобљеног врата, рађена од добро пречишћене глине, окер боје печења.

Љубичевац, сонда XVI /82, F 10, ката 40,15 м.

Аналогни примерак нађен је у Никулицу, у провинцији Скитији и датован новцем из друге половине IV века (Baumann 1972, 197, fig. 15).

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина IV – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 88, tip IV/2a, T. XX, 1996.

Кат. бр. 92 (тип V/13)

Амфора овалне форме, непрофилисаног обода, коничног врата, рађена од средње пречишћене глине, црвено печена и црвено бојена.

Љубичевац, сонда XII, Н 9, ката 40,14 м.

Амфоре овог типа спадају у групу афричких амфора. Израђују се од песковите глине, црвено печене и карактеристичне су за касноантички период IV–VI века (Bjelajac 1996, 85, tip XXVI). Амфора истог типа нађена у Хистрији датује се у прву половину VI века (Suceveanu 1982, 117, T. 16, 2).

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина IV – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 88, tip IV/2b, T. XXI, 772.

DATE: Period B (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 87, tip II/2d, T. XX, 2.

Cat. no. 90 (type V/11)

An amphora with a ring-shaped thickened rim, a biconical neck on the outside, made of well refined clay, of grey colour.

Ljubičevac, trench XII, H 9, 40.16 m.

This amphora type existed from the beginning of the 4th to the end of the 6th century and they slightly differ typologically. The earliest specimens are from Egypt and from Crimea, and the latest are from Chersonesus (Jakobson, 1970, 329–330, sl. 3, 14) and Athens (Robinson 1959, 115, T. 32, M333).

DATE: Period B (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 87, tip III/1, T. XX, 1180.

Cat. no. 91 (type V/12)

An amphora with a slanting everted rim, conical, partially rounded neck, made of well refined clay, of buff colour.

Ljubičevac, trench XVI/82, F 10, 40.15 m.

An analogous specimen was found at Niculițel, in the Scythia province and dated by coins from the second half of the 4th century (Baumann 1972, 197, fig. 15).

DATE: Period b (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 88, tip IV/2a, T. XX, 1996.

Cat. no. 92 (type V/13)

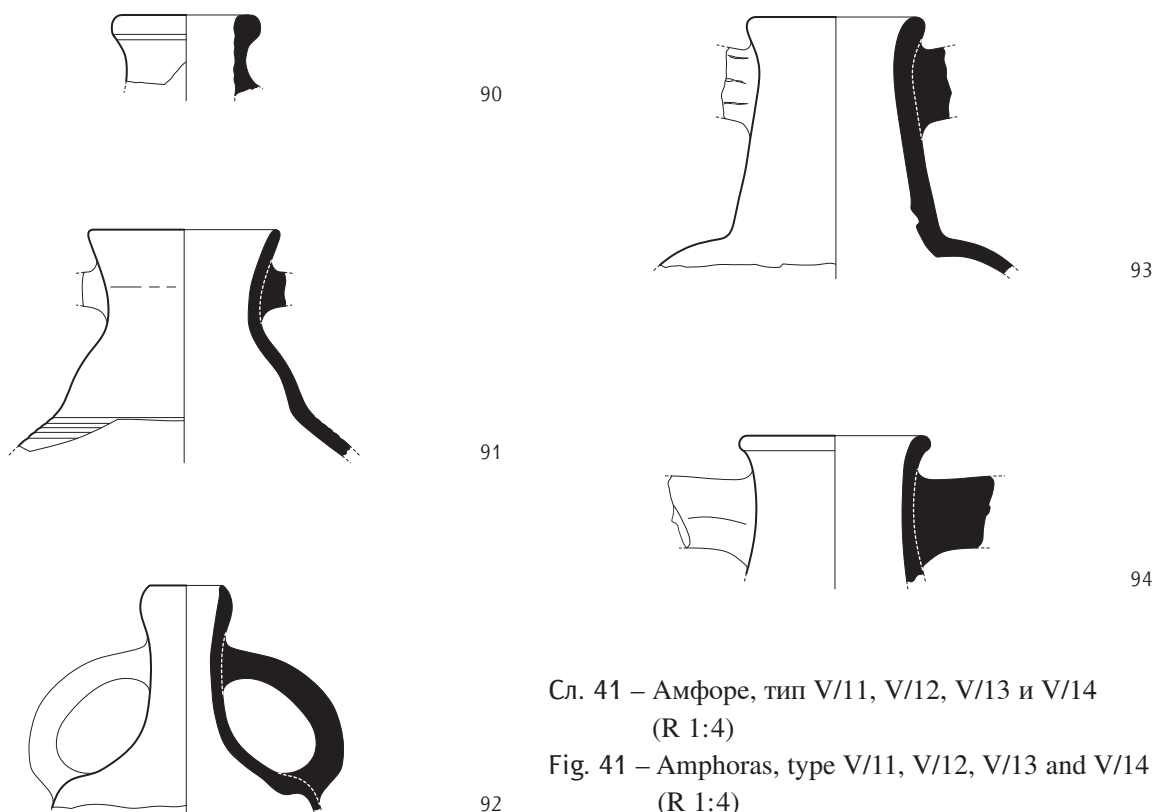
An amphora of oval shape with an unprofiled rim, a conical neck, made of medium refined clay, baked red and painted red.

Ljubičevac, trench XII, H 9, 40.14 m.

Amphoras of this type are classified into the group of African amphoras. They were made of sandy clay, baked red, and they are characteristic of the Late Antiquity, 4th–6th centuries (Bjelajac 1996, 85, tip XXVI). An amphora of the same type found at Histria is dated to the first half of the 6th century (Suceveanu 1982, 117, T. 16, 2).

DATE: Period B (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 88, tip IV/2b, T. XXI, 772.

Сл. 41 – Амфоре, тип V/11, V/12, V/13 и V/14
(R 1:4)

Fig. 41 – Amphoras, type V/11, V/12, V/13 and V/14
(R 1:4)

Кат. бр. 93–94 (тип V/14)

Амфора благо споља разгрнутог и задебљаног обода, благо коничног врата, рађена од песковите глине, црвеноокер боје печења.

а. Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, кота 40,25 м.

б. Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, кота 40,31 м.

По Бетгеровој типологији представља тип И 4 и датује се у прву половину V века (Böttger 1982, T. 20, 434), а по типологији Кузманова, представља тип III. Примерци нађени на Самосу, Атини (Robinson 1959, T. 29, M273), Херсонесу (Белов 1969, 83, сл. 24), датују се у другу половину IV и прву половину V века.

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (крај IV/почетак V века – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 89, tip IV/3a, IV/3b, T. XX, 1, 1911.

VI 1.5. ПИТОСИ – DOLIA

Иако нису бројни, питоси (*dolia*) из слојева старије и млађе фортификације у Љубичевцу представљају значајне налазе керамичких посуда коришћених за чување и складиштење намирница. Истраживањима је регистровано пет основних типова посуда,

Cat. nos. 93–94 (type V/14)

An amphora with a slightly everted and thickened rim, with a somewhat conical neck, made of sandy clay, red-buff in colour.

a. Ljubicevac, trench XVI/82, G 8, 40.25 m.

b. Ljubicevac, trench XVI/82, F 8, 40.32 m.

According to Böttger's typology it is type I 4 and dated to the first half of the 5th century (Böttger 1982, T. 20, 434), while according to the typology proposed by Kuzmanov it is type III. Specimens found on Samos, in Athens (Robinson 1959, T. 29, M273), and at Chersonesus (Белов 1969, 83, сл. 24) are dated to the second half of the 4th and first half of the 5th century.

DATE: Period C (end of the 4th/beginning of the 5th – mid 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 89, tip IV/3a, IV/3b, T. XX, 1, 1911.

VI 1.5. PITHOI – DOLIA

Despite not being numerous, pithoi (*dolia*) from the layers of the earlier and later fortification at Ljubicevac are important finds of pottery vessels used for the storage and transportation of goods. Investigations

које се јављају у периодима А, Ц и Д. За период Б немамо податке о њиховој употреби, што може пре да буде последица недовољне истражености насеобинских остатака из периода од средине IV до краја IV и почетка V века.

Кат. бр. 95–96 (тип VI/1)

Питос хоризонтално разгранутог и заравњеног обода, вишег лоптастог трбуха, рађен од средње пречишћене глине, црвене или неуједначено црвено-сиве боје печења.

а. Љубичевац, сонда CVI/82, F 9, кота 39,90 м.

б. Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, кота 39,99 м.

Ова форма сродна је са питосима царског доба II–III века из Сирмијума, Сингидунума, Салдума, Текије–*Transdierna* (Brukner 1981, 109, T. 127, 2; Nikolić-Đorđević 2000, 131, tip VI/6; Jeremić 2009, 113, type VI/1, cat. 325; Cermanović-Kuzmanović, Jovanović 2004, 165, Typ VI/1). Паралеле налазимо у материјалу из Ушћа Поречке реке и Дијане, као типичне форме тетрархијског периода (крај III – почетак IV века) (Цвјетићанин 2016, 110, тип Пи/1). Поједини аутори датују овај тип питоса у другу половину IV века (Parducz, Korek 1959, T. X, 6).

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 83, T. XVI, 408, 872; Цвјетићанин 2016, 110, тип Пи/1.

Кат. бр. 97 (тип VI/2)

Питос јајолике издужене форме, разгранутог обода, наглашеног врата, рађен од добро пречишћене глине, црвене боје печења.

Љубичевац, сонда XVI/82, F 9, кота 39,94 м.

Поједини аутори овај тип питоса датују у крај III и почетак IV века, као што је случај са налазима из Интерцисе (Póczy 1957, type 116), мада има примерака који су карактеристични за VI век (Цвјетићанин 2016, 114, тип Пи/13).

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 83, T. XVI, 1127; Цвјетићанин 2016, 113–114, тип Пи/13.

Кат. бр. 98–99 (тип VI/3)

Питос разгранутог и заравњеног обода, рађен од средње пречишћене глине, црвеномрке боје печења.

revealed five basic vessel types, which appeared in periods A, C and D. We do not have information so far regarding their use in period B, but this could simply be the result of the insufficient investigation of settlement remains from the period between the middle of the 4th century and the end of the 4th and the beginning of the 5th century.

Cat. nos. 95–96 (type VI/1)

A pithos with a horizontally everted and flattened rim, and a rather globular body, made of medium refined clay, baked to red or uneven red-grey colour.

a. Ljubičevac, trench CVI/82, F 9, 39.90 m.

b. Ljubičevac, trench XVI/82, G 9, 39.99 m.

This form is related to the pythoi of the imperial time of the 2nd–3rd centuries from Sirmium, Singidunum, Saldum, and Tekija–*Transdierna* (Brukner 1981, 109, T. 127, 2; Nikolić-Đorđević 2000, 131, tip VI/6; Jeremić 2009, 113, type VI/1, cat. 325; Cermanović-Kuzmanović, Jovanović 2004, 165, Type VI/1). Parallels, which are typical shapes of the period of the Tetrarchy (end of the 3rd–beginning of the 4th century) have been recorded in the material from Ušće Porečke Reke and Diana (Цвјетићанин 2016, 110, тип Пи/1). Some authors date this pithos type to the second half of the 4th century (Parducz, Korek 1959, T. X, 6).

DATE: Period A (end of the 3rd – mid 4th century).

LITERATURE: Korać 1989, 83, T. XVI, 408, 872; Цвјетићанин 2016, 110, тип Пи/1.

Cat. no. 97 (type VI/2)

A pithos of an elongated ovoid shape, with an everted rim, a pronounced neck and made of well refined clay, baked red.

Ljubičevac, trench XVI/82, F 9, 39.94 m.

Some authors date this pithos type to the end of the 3rd and the beginning of the 4th century, as it is the case with specimens from Intercisa (Póczy 1957, type 116), although there are specimens characteristic of the 6th century (Цвјетићанин 2016, 114, тип Пи/13).

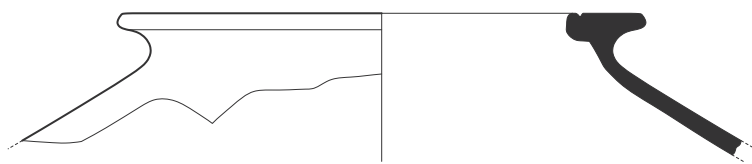
DATE: Period A (end of the 3rd – mid 4th century).

LITERATURE: Korać 1989, 83, T. XVI, 1127; Цвјетићанин 2016, 113–114, тип Пи/13.

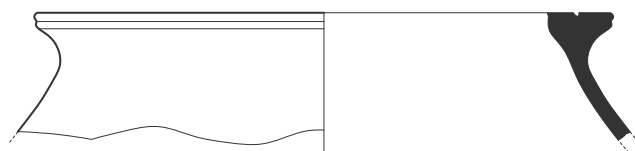
Cat. nos. 98–99 (type VI/3)

A pithos with an everted and flattened rim made of medium refined clay, of red-brown colour.

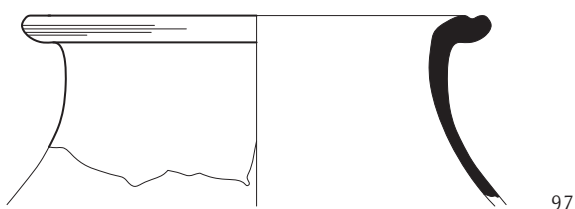
a. Ljubičevac, trench XVI/82, G 8, 40.30 m.

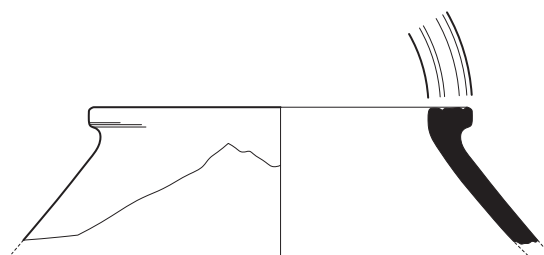
95

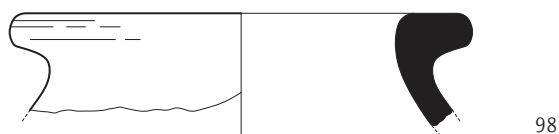
96

97

99

98

Сл. 42 – Питоси – *dolia*, тип VI/1, VI/2 и VI/3
(R 1:4)

Fig. 42 – Pithoi – *dolia*, type VI/1, VI/2 and VI/3
(R 1:4)

а. Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, кота 40,30 м.

б. Љубичевац, сонда XII/81, H 9, кота 40,31 м.

Реч је о типичној касноантичкој форми питоса (IV–VI век), од претежно песковите, слабије пречишћене глине, црвеномрке или сиве боје печења, и која се јавља на низу налазишта: у Текији, Дијани, Понтесу, Вајуги, Михајловцу–Блато, Велесници (Цвјетићанин 2016, 112–113, тип Пи/10).

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (середина IV века – крај IV /почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 83, Т. XVI, 912; Цвјетићанин 2016, 112–113, тип Пи/10.

Кат. бр. 100 (тип VI/4)

Питоос хоризонтално разгрнутог, заравњеног и жлебљеног обода, рађен од песковите глине сивомрке боје печења.

Љубичевац, сонда XV/81, X 8, кота 40,30 м.

Сферични или овоидни питоси овог типа везују се за касноантичку продукцију од краја III до средине V века и забележени су у Дијани и Мора Вагеи (Цвјетићанин 2016, 111, тип Пи/5).

б. Ljubičevac, trench XII/81, H 9, 40.31 m.

This is a typical Late Antiquity pithos shape (4th–6th centuries), made of mostly sandy, rather poorly refined clay, and baked to red-brown or grey nuances. It has been recorded at a series of sites including Tekija, Diana, Pontes, Vajuga, Mihajlovac–Blato and Velesnica (Цвјетићанин 2016, 112–113, тип Пи/10).

DATE: Period C (middle of the 4th – end of the 4th /beginning of the 5th century).

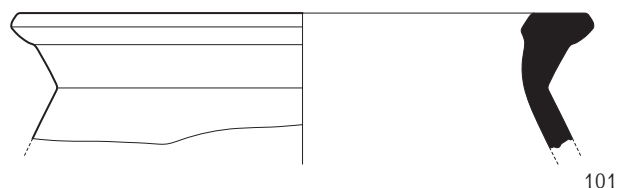
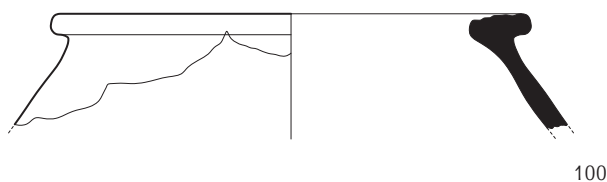
LITERATURE: Korać 1989, 83, Т. XVI, 912; Цвјетићанин 2016, 112–113, тип Пи/10.

Cat. no. 100 (type VI/4)

A pithos with a horizontally everted, flattened and grooved rim made of sandy clay, of grey-brown colour.

Ljubičevac, trench XV/81, H 8, 40.30 m.

Spherical or ovoid pithoi of this type are related to Late Antiquity production from the end of the 3rd to the middle of the 5th century and they were recorded at Diana and Mora Vagei (Цвјетићанин 2016, 111, тип Пи/5).

Сл. 43 – Питоси – *dolia*, тип VI/4 и VI/5 (R 1:4)
Fig. 43 – Pithoi – *dolia*, type VI/4 and VI/5 (R 1:4)

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (средина IV века – крај IV /почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Кораћ 1989, 83, Т. XVI, 925; Цвјетићанин 2016, 111, тип Пи/5.

Кат. бр. 101 (тип VI/5)

Питос хоризонтално разгнутаг обода троугласте профилације и кратког коничног врата, рађен од добро пречишћене глине, сивомрке боје печења.

Љубичевац, сонда XII/81, Н 9, ката 40,68 м.

Ова форма питоса јавља се од IV до VI века, и заступљена је у Дијани, Понтесу и Вајуги (Цвјетићанин 2016, 113, тип Пи/12).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Кораћ 1989, 84, Т. XV, 57; Цвјетићанин 2016, 113, тип Пи/12.

VI 1.6. КРЧАЗИ

Крчазии, са једном или две дршке, различитих форми и величина, нађени су у слојевима А, Б и Ц, у оквиру старије фортификације Љубичевца. Сврстани су у десет основних типова, који одсликавају разнолики репертоар ове врсте стоног посуђа.

Кат. бр. 102 (тип VII/1)

Крчаг са једном дршком, косо разгнутаг и задебљаног обода, биконично профилисаног врата, рађен од добро пречишћене глине, црвене боје печења.

Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, ката 39,90 м.

Сферични или овални крчазии овог типа најчешће су израђени од сиво печене глине и имају глчану површину или глчани орнамент (Кузманов 1985, K13; Vagalinski 2002, type K51). Карактеристични су за период тетрархије и цео IV век (Цвјетићанин 2016, 53, тип K9). Аналогни примерци који потичу из Хистрије (Suceveanu 1982, 116, Т. 15, 26, фаза II А–б) и са некрополе из Țirgșor-а (Diaconu 1965, Т. CLVI, 1, 3) датују се такође у прву половину

DATE: Period C (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 83, Т. XVI, 925; Цвјетићанин 2016, 111, тип Пи/5.

Cat. no. 101 (type VI/5)

A pithos with a horizontally everted rim of triangular shape and a short conical neck, made of well refined clay, baked to a grey-brown colour.

Ljubičevac, trench XII/81, N 9, 40.68 m.

This pithos shape was in use from the 4th to the 6th century and it has been recorded at Diana, Pontes and Vajuga (Цвјетићанин 2016, 113, тип Пи/12).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 84, Т. XV, 57; Цвјетићанин 2016, 113, тип Пи/12.

VI 1.6. JUGS

Jugs with one or two handles and of various shapes and sizes have been found in layers A, B and C within the earlier fortification at Ljubičevac. They have been classified into ten basic types, which illustrate the diverse repertoire of this kind of tableware.

Cat. no. 102 (type VII/1)

A jug with one handle, with a slanting everted and thickened rim, a biconically shaped neck, made of well refined clay, baked to a red colour.

Ljubičevac, trench XVI/82, G 8, 39.90 m.

Spherical or oval jugs of this type are mostly made of grey baked clay and have a burnished surface or burnished ornament (Кузманов 1985, K13; Vagalinski 2002, type K 51). They are characteristic of the period of the Tetrarchy and the entire 4th century (Цвјетићанин 2016, 53, тип K/9). Analogous specimens, which come from Histria (Suceveanu 1982, 116, Т. 15, 26, phase II А–б) and from the necropolis at Țirgșor (Diaconu 1965, Т. CLVI, 1, 3), are also dated to the first half of the 4th

IV века. Паралеле за наш примерак налазимо у материјалу из Текије, Дијане и Понтеса (Цвјетићанин 2016, 53), као и у налазима од средине IV до средине V века са некрополе у Наисусу (Jeremić 2014, cat. 160).

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 84, Т. XVII, 1043; Цвјетићанин 2016, 52–53, тип К/9.

Кат. бр. 103–104 (тип VII/2)

Крчаг са једном дршком, косо споља разгнутаг обода или тролисног отвора, рађен од добро пречишћене глине, црвене боје печења, неглеђосан или глеђосан са спољашње стране маслинастозеленом глеђи.

а. Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, кота 40,00 м.

б. Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, кота 39,90 м.

Крчази–ојнохое овог типа у Љубичевцу су вероватно коришћени око средине IV века, с обзиром на то да су аналогни примерци углавном налажени у слојевима и целинама од друге трећине IV до средине V века, као што је случај са примерком из Равне–*Campsa* (Cvjetičanin 2006, LRG/113). Паралеле које одговарају датовању примерка из Љубичевца забележене су у Текији, у оквиру старијег утврђења (Cermanović-Kuzmanović, Jovanović 2004, 172, Тип VII/7, Кат. 14), док су примерци из Дијане и Понтеса из слојева IV или слојева с краја IV и прве половине V века (Цвјетићанин 2016, 61). Аналогни примерци из Интерцисе се оквирно датују у IV век (Póczy 1957, type 112, Т. XVIII, 5).

We find parallels for our specimen in the material from Tekija (Tomović 1984, Т. I, 13), Diana and Pontes (Цвјетићанин 2016, 53), as well as among the finds from the mid 4th to the mid 5th century from the necropolis at Naissus (Jeremić 2014, cat. 160).

DATE: Period A (end of the 3rd – middle of the 4th century).

LITERATURE: Korać 1989, 84, Т. XVII, 1043; Цвјетићанин 2016, 52–53, тип К/9.

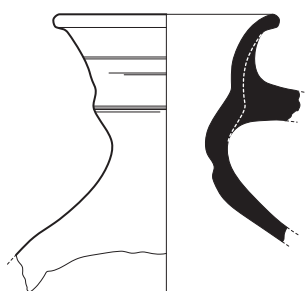
Cat. nos. 103–104 (type VII/2)

A jug with one handle, with a slanting everted rim or trefoil mouth, made of well refined clay, baked red, unglazed or olive green glazed on the outside.

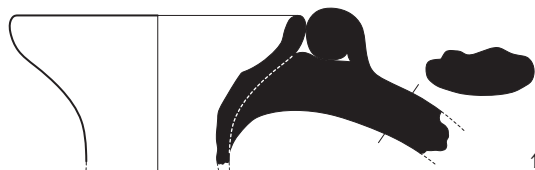
a. Ljubičevac, trench XVI/82, G 8, \$0.00 m.

b. Ljubičevac, trench XVI/82, G 8, 39.90 m.

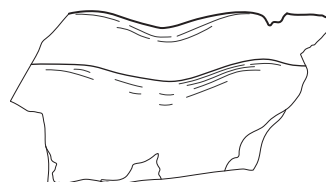
Jugs – oinochoai of this type were probably used at Ljubičevac around the middle of the 4th century, considering the fact that analogous specimens were mostly discovered in the layers and closed associations from the second third of the 4th to the middle of the 5th century, as is the case with specimen from Ravna–*Campsa* (Cvjetičanin 2006, LRG/113). Parallels corresponding to the dating of Ljubičevac specimen were recorded at Tekija, within the earlier fortification (Cermanović-Kuzmanović, Jovanović 2004, 172, Тип VII/7, Кат. 14), while specimens from Diana and Pontes come from the 4th century layers and layers dating from the end of the 4th and first half of the 5th century (Цвјетићанин 2016, 61). Analogous specimens from Intercisa are roughly dated to the 4th century (Póczy 1957, type 112, Т. XVIII, 5).

102

103

104

Сл. 44 – Крчази, тип VII/1 и VII/2 (R 1:2)

Fig. 44 – Jugs, type VII/1 and VII/2 (R 1:2)

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 84, Т. XVII, 1039, 1038; Цвјетићанин 2016, 61, тип К/30.

Кат. бр. 105 (тип VII/3)

Крчаг вертикално профилисаног обода, цилиндричног врата и овалног реципијента, рађен од добро пречишћене гине, црвене боје печења, глеђосан са спољашње стране маслинастозеленом глеђи.

Љубичевац, сонда XII/81, Н 9, ката 40,22 м.

Поједини аутори сматрају да се овај тип крчага развио из хеленистичких лекитоса (*lekythoi*) I–II века (Bucovala 1969, 308–309, fig. 15, 16), док их други датују у IV век (Barnea 1968, Т. 8, 4–5) или прву половину V века (Böttger 1974, 3/A, B, C; *Idem.* 1982, Т. 31, 388). У области Ђердапа познате су паралеле из Понтеса и Мора Вагеи, где су регистровани у периодима Б и Ц, претежно у IV веку (Цвјетићанин 2016, 57).

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина IV – крај IV / почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 84–85, Т. XVII 210; Цвјетићанин 2016, 57, тип К/186.

DATE: Period A (end of the 3rd – middle of the 4th century).

LITERATURE: Korać 1989, 84, Т. XVII, 1039, 1038; Цвјетићанин 2016, 61, тип К/30.

Cat. no. 105 (type VII/3)

A jug with a vertical rim, a cylindrical neck and an oval body. It was made of well refined clay, baked red and olive green glazed on the outside.

Ljubičevac, trench XII/81, 40.22 m.

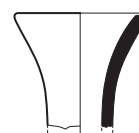
Some authors are of the opinion that this jug type evolved from the Hellenistic *lekythoi* from the 1st–2nd centuries (Bucovala 1969, 308–309, fig. 15, 16), while others date them to the 4th century (Barnea 1968, Т. 8, 4–5) or to the first half of the 5th century (Böttger 1974, 3/A, B, C; *Idem.* 1982, Т. 31, 388). In the Iron Gates region we encountered parallels at Pontes and Mora Vagei, dating from the periods A and B, mostly from the 4th century (Цвјетићанин 2016, 57).

DATE: Period B (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

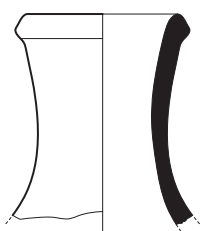
LITERATURE: Korać 1989, 84–85, Т. XVII, 210; Цвјетићанин 2016, 57, тип К/186.

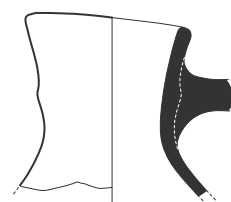
105

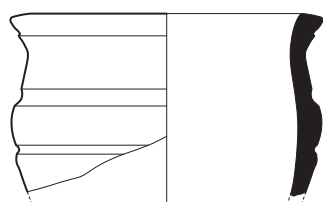
108

106

109

107

Сл. 45 – Крчази, тип VII/3, VII/4, VII/5 и VII/6
(R 1:2)

Fig. 45 – Jugs, type VII/3, VII/4, VII/5 and VII/6
(R 1:2)

Кат. бр. 106 (тип VII/4)

Крчаг задебљаног и заобљеног обода, наглашеног врата, од песковите глине, сивомрке боје печења, са спољашње стране глеђосан браонзеленом глеђи.

Љубичевац, сонда XII/81, Н 9, кота 40,15 м.

Поједини аутори овај тип крчага датују у прву половину IV века (Vágó, Bóna 1976, Grab 128, T. XXIX, 1; Lányi 1972, Abb. 55, 2), други у другу половину IV века (Salamon, Barkóczy 1971, T. XXIV, 4; Burger 1966, T. 126, 3). Биконични крчаг овог типа јавља се на касноантичкој некрополи у Доњим Буторкама (Јанковић 1975, сл. 9, 17), као и у слојевима и целинама у Текији, Понтесу и Мора Вагеи, а датују се генерално у IV век (Цвјетићанин 2016, 56).

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина IV – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 85, T. XVII, 371; Cvjetićanin 2006, LRG, 106; Цвјетићанин 2016, 56, тип К/16.

Кат. бр. 107 (тип VII/5)

Крчаг вертикалног и прстенасто профилисаног обода, цилиндричног врата, са једном дршком. Рађен је од добро пречишћене глине, црвене боје печења.

Љубичевац, сонда XII/81, Н 9, кота 40,14 м.

Овај тип крчага представља типичан производ касноантичког периода, који се производи од IV до VI века, а заступљен је у материјалу из Понтеса, Вајуге и Мора Вагеи (Цвјетићанин 2016, 51), из Иатруса из VI века (Böttger 1982, T. 29, 570, Typ I/1, Period B).

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина IV – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 85, T. XVII, 524; Цвјетићанин 2016, 51, тип К/6.

Кат. бр. 108–109 (тип VII/6)

Крчаг са једном дршком, косо споља разгнутаг обода, рађен од добро пречишћене глине, црвено бојен и печене (1850) или средње пречишћене глине, сиве боје печења (2991).

а. Љубичевац, сонда XVI/82, F 9, кота 40,18 м, период Б.

б. Љубичевац, сонда XII/81, Н9, кота 40,25 м, период Ц.

Глеђосани или неглеђосани примерци крчага овог типа јављају се у више сродних варијанти. Карактеристични су за период од краја IV до средине

Cat. no. 106 (type VII/4)

A jug with a thickened and rounded rim, a pronounced neck, made of sandy clay, baked grey-brown and brown-green glazed on the outside.

Ljubicevac, trench XII/81, N 9, 40.15 m.

Some authors date this jug type to the first half of the 4th century (Vágó, Bóna 1976, Grab 128, T. XXIX, 1; Lányi 1972, Abb. 55, 2), others to the second half of the 4th century (Salamon, Barkóczy 1971, T. XXIV, 4; Burger 1966, T. 126, 3). A biconical jug of this type was recorded at the Late Roman necropolis at Donje Butorke (Јанковић 1975, сл. 9, 17), as well as in the layers and closed associations at Tekija, Pontes and Mora Vagei and they are generally dated to the 4th century (Цвјетићанин 2016, 56).

DATE: Period B (middle of the 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 85, T. XVII, 371; Cvjetićanin 2006, LRG 106; Цвјетићанин 2016, 56, тип К/16.

Cat. no. 107 (type VII/5)

A jug with a vertical and ring-like moulded rim, a cylindrical neck and one handle. It was made of well refined clay, of red colour.

Ljubicevac, trench XII/81, N 9, 40.14 m.

This jug type is a typical product of the Late Roman period, being produced from the 4th to the 6th century, and it has been recorded in the material from Pontes, Vajuga and Mora Vagei (Цвјетићанин 2016, 51), and from Iatrus from the 6th century (Böttger 1982, T. 29, 570, Typ I/1, Period B).

DATE: Period B (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 85, T. XVII, 524; Цвјетићанин 2016, 51, тип К/6.

Cat. nos. 108–109 (type VII/6)

A jug with one handle, with a slanting everted rim, made of well refined clay, painted red and fired (1850), or made of medium refined clay baked grey (2991).

a. Ljubicevac, trench XVI/82, F 9, 40.18 m, period B.

b. Ljubicevac, trench XII/81, N 9, 40.25 m, period C.

Glazed or unglazed specimens of this jug type have been recorded in many related variants. They are characteristic of the period from the end of the 4th to the

V века, а паралеле налазимо у глеђосаним примерцима из утвђења у Доњим Буторкама и Понтесу (Јанковић 1975, 210–211, сл. 6, 36; Цвјетићанин 2016, 50, тип К/4ц). Аналогни примерци из Хистрије датују се у последњу четвртину IV века (Suceveanu 1982, 222, Т. 4, 5).

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина IV – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Когац 1989, 85, Т. XVII, 1850, Т. XVIII, 2991; Цвјетићанин 2016, 50, тип К/4ц.

Кат. бр. 110 (тип VII/7)

Крчаг са једном дршком, задебљаног и са унутрашње стране жлебљеног обода, рађеног од добро пречишћене глине, црвене боје пчења.

Љубичевац, сонда XV/81,17, кота 40,19 м.

Крчази (бокали) ове форме су заступљени у керамичком материјалу IV века у Дијани, међу неглеђосаним примерцима са некрополе у Доњим Буторкама (Јанковић 1975, 211, сл. 7, 4), као и у слојевима и целинама у Понтесу и Мора Вагеи (Цвјетићанин 2016, 56, тип К/15).

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина IV – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Когац 1989, 85, Т. XVII, 2042; Цвјетићанин 2016, 56, тип К/15.

Кат. бр. 111 (тип VII/8)

Крчаг прстенасто профилисаног обода, биконичног врата и две наспрамне дршке кружног пресека које полазе од средине конуса. Рађен је од добро пречишћене глине, црвеноокер боје печења.

middle of the 5th century and there are analogies with the glazed specimens from the fortifications at Donje Butorke and Pontes (Јанковић 1975, 210–211, сл. 6, 36; Цвјетићанин 2016, 50, тип К/4ц). Analogous specimens from Histria date from the final quarter of the 4th century (Suceveanu 1982, 222, Т. 4, 5).

DATE: Period B (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Kořac 1989, 85, Т. XVII, 1850, Т. XVIII, 2991; Цвјетићанин 2016, 50, тип К/4ц.

Cat. no. 110 (type VII/7)

A jug with one handle, a thickened rim grooved on the inside, made of well refined clay, of red colour.

Ljubičevac, trench XV/81, 17, 40.19 m.

Jugs (pitchers) of this shape were recorded in the 4th century pottery material from Diana, among unglazed specimens from the necropolis at Donje Butorke (Јанковић 1975, 211, сл. 7, 4), as well as in the cultural layers and assemblages at Pontes and Mora Vagei (Цвјетићанин 2016, 56, тип К/15).

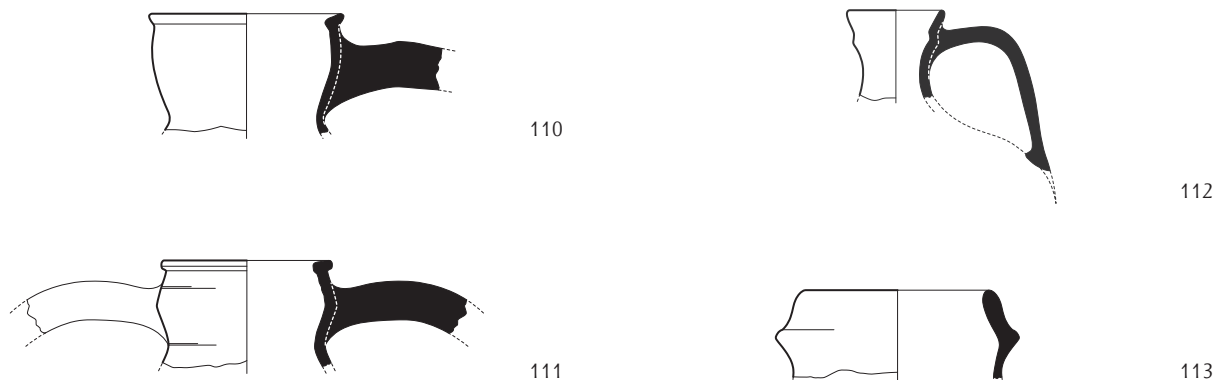
DATE: Period B (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Kořac 1989, 85, Т. XVII, 2042; Цвјетићанин 2016, 56, тип К/15.

Cat. no. 111 (type VII/8)

A jug with a ring-like moulded rim, a biconical neck and two opposing handles of circular section, starting from the middle of the cone. It was made of well refined clay, of red-buff colour.

Ljubičevac, trench XVI/82, F 9, 40.15 m.

Сл. 46 – Крчази, тип VII/7, VII/8, VII/9 и VII/10 (R 1:4)

Fig. 46 – Jugs, type VII/7, VII/8, VII/9 and VII/10 (R 1:4)

Љубичевац, сонда XVI / 82, F 9, ката 40,15 м.

Овај тип крчага, који је служио као стона амфора, производи се у нијансама црвене или сиве боје, најчешће од квалитетне, добро пречишћене глине. Заступљен је у материјалу из Дијане, Ушћа Слатинске реке (тип VII/2), Мора Вагеи и старијег утврђења у Рткову–Гламији I (Gabričević 1986, 72, fig. 13, 1; Цвјетићанин 2016, 59). Многи аутори сврставају овај тип посуда у амфоре, типичне за IV век (Böttger 1982, T. 24/20, 293, Typ II/5, Period A, C), а опредељују их као производе локалних центара, који су заступљени у материјалу Виминацијума, Бољетина, Равне и Текије (Bjelajac 1996, 101–103, tip XXXII, sl. XXXVI).

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина IV – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 85, amfora tip II 2c, T. XIX, 1608; Цвјетићанин 2016, 56, тип K/24.

Кат. бр. 112 (тип VII/9)

Крчаг са једном дршком, са обе стране биконично наглашеног врата, рађен од добро пречишћене глине, црвене боје печења.

Љубичевац, сонда XII/81, H 9, ката 40,31 м.

Овај тип крчага карактеристичан је за период теодосијанске и посттеодосијанске епохе (крај IV – почетак V века) и јављају се на низу налазишта у зони лимеса у Бердапу: у Текији, Доњим Буторкама, Дијани, Понтесу, Михајловцу–Блато и Мора Вагеи (Цвјетићанин 2016, 52), а срећу се и на ширем подручју Средњег и Доњег Подунавља (Cvjetičanin 2006, LRG 115, 75–76; Цвјетићанин 2016, 52).

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (средина IV века – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 85, T. XVIII, 847; Цвјетићанин 2016, 52, тип K/8.

Кат. бр. 113 (тип VII/10)

Фрагмент неразгнута обода, хиперболоидног врата, рађен од средње пречишћене глине, сиве боје печења.

Љубичевац, сонда XVI/82, F 9, ката 40,70 м.

Посуде овог типа се веома ретко срећу у керамичком материјалу рановизантијске епохе у области Дакије Рипензис. За сада је позната једна паралела, крчаг израђен од црвено печене глине, из Рткова–Гламије I, са почетка VI века (Gabričević 1986, fig. 12, 1; Цвјетићанин 2016, 55, тип K/13).

This type of jug, which was used as a tableware amphora, was produced in nuances of red or grey colour, mostly of well refined high quality clay. It was recorded in the material from Diana, Ušće Slatinske Reke (type VII/2), Mora Vagei and the earlier fortification at Rtkovo-Glamija I (Gabričević 1986, 72, Fig. 13, 1; Цвјетићанин 2016, 59). Many authors ascribe this vessel type to amphoras typical of the 4th century (Böttger 1982, T. 24/20, 293, Typ II/5, Period A, C), and identify them as products of the local centres that are recorded in the material from Viminacium, Boljetin, Ravna and Tekija (Bjelajac 1996, 101–103, amphora tip XXXII, sl. XXXVI).

DATE: Period B (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 85, amfora tip II 2c, T. XIX, 1608; Цвјетићанин 2016, 56, тип K/24.

Кат. no. 112 (тип VII/9)

A jug with one handle, a biconically pronounced neck on both sides, made of well refined clay, of red colour.

Ljubičevac, trench XII/81, H 9, 40.31.

This type of jug is characteristic of the Theodosian and post-Theodosian epoch (end of the 4th–beginning of the 5th century) and were recorded at many sites in the area of the Iron Gates limes: at Tekija, Donje Butorke, Diana, Pontes, Mihajlovac–Blato and Mora Vagei (Цвјетићанин 2016, 52), and they were also encountered in the wider area of the Middle and Lower Danube basin (Cvjetičanin 2006, LRG 115, 75–76; Цвјетићанин 2016, 52).

DATE: Period C (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 85, T. XVIII, 847; Цвјетићанин 2016, 52, тип K/8.

Кат. no. 113 (тип VII/10)

A fragment of a non everted rim and a hyperboloid neck, made of medium refined clay, of grey colour.

Ljubičevac, trench XVI/82, F 9, 40.70 m.

Vessels of this type are very infrequently recorded in the material from the Early Byzantine epoch in Dacia Ripensis. There is just one analogy known so far – a jug made of red baked clay from Rtkovo–Glamija I, from the beginning of the 6th century (Gabričević 1986, fig. 12, 1; Цвјетићанин 2016, 55, тип K/13).

DATE: Period D (6th century).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 90, amfora tip II/2c, Т. XX, 1712.

VI 1.7. ПОКЛОПЦИ

Истраживањима старије и млађе фортификације у Љубичевцу забележен је већи број керамичких поклопаца, здела–поклопаца и запушача амфора, који се могу сврстати у 16 основних типова, на основу облика и технолошких карактеристика.

Код поклопаца свих периода није могуће као код лонаца, здела и донекле амфора, типолошки издвојити класичан тип одређеног периода. Примећује се да је квалитет глине употребљене за израду лонаца испод квалитета глине употребљене за израду здела, тањира, амфора па чак и поклопаца. Ово запажање односи се на све периоде, нешто више на периоде А, Б и Ц него на Д.

Кат. бр. 114 (тип VIII/1)

Конични поклопац према унутрашњој страни закошеног обода, рађен од песковите глине, сиве боје печења.

Љубичевац, сонда XII/81, Н 9, ката 39,98.

Овај тип поклопаца може имати конични или чешће, калотаста реципијент и карактеристичан је за период од краја III до средине V века (Цвјетићанин 2016, 108). Аналогни примерци потичу из некрополе Матасару и датују се у прве деценије IV века (Bichir 1984, Т. 34, 3, Т. 32/1, 3). Паралеле налазимо у Дијани, у материјалу из западног дела утврђења у Доњим Буторкама (Јанковић 1975, 215, сл. 10, 14), као и у мањем балнеуму у Бељини код Чачка из првих деценија IV века до Валентинијана I (364–375) (Цвјетићанин 1988, тип VIII/1).

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 82, tip I/1, Т. XIII, 547; Цвјетићанин 2016, 108, тип По/32.

Кат. бр. 115–116 (тип VIII/2)

Поклопац хоризонтално разгранутог и заравњеног обода, жлебљеног са унутрашње стране, калотастог реципијента и дугметасте дршке, рађен је од слабије пречишћене глине, мрке боје печења.

а. Љубичевац, сонда XVI/82, Н 8, ката 40,17 м.

б. Љубичевац, сонда XVI/82, Н 8, ката 40,22 м.

Реч је о веома распрострањеном типу поклопаца, у слојевима од краја III до средине V века, мада

LITERATURE: Korać 1989, 90, amfora tip II/2c, Т. XX, 1712.

VI 1.7. LIDS

In the course of investigations of the earlier and later fortification at Ljubičevac, a rather large quantity of pottery lids, bowl-lids and amphora stoppers were recorded and they can be classified into 16 basic types, depending on shape and technological characteristics.

Where lids from all periods are concerned, it is not possible to distinguish a classic type of a given period, as is the case with pots, bowls and, to certain extent, with amphoras. It is conspicuous that the quality of clay used for making pots is lower than the quality of clay used for making bowls, plates, amphoras and even lids. This conclusion is valid for all periods, but slightly more so for periods A, B and C than for period D.

Cat. no. 114 (type VIII/1)

A conical lid with rim slanting toward the inside, made of sandy clay, of grey colour.

Ljubičevac, trench XII/81, Н 9, 39.98 m.

This lid type may have a conical or, more frequently, a calotte-shaped body and is characteristic of the period from the end of the 3rd to the middle of the 5th century (Цвјетићанин 2016, 108). Analogous specimens come from the Matasaru necropolis and are dated to the first decades of the 4th century (Bichir 1984, Т. 34, 3, Т. 32/1, 3). There are parallels at Diana (Jevremović 1987, Т. XIV, tip V/10), in the material from the west section of the fortification at Donje Butorke (Јанковић 1975, 215, сл. 10, 14), as well as in the small *balneum* at Beljina near Čačak, dating from the first decades of the 4th century to the time of Valentinian I (364–375) (Цвјетићанин 1988, тип VIII/1).

DATE: Period A (end of the 3rd – middle of the 4th century).

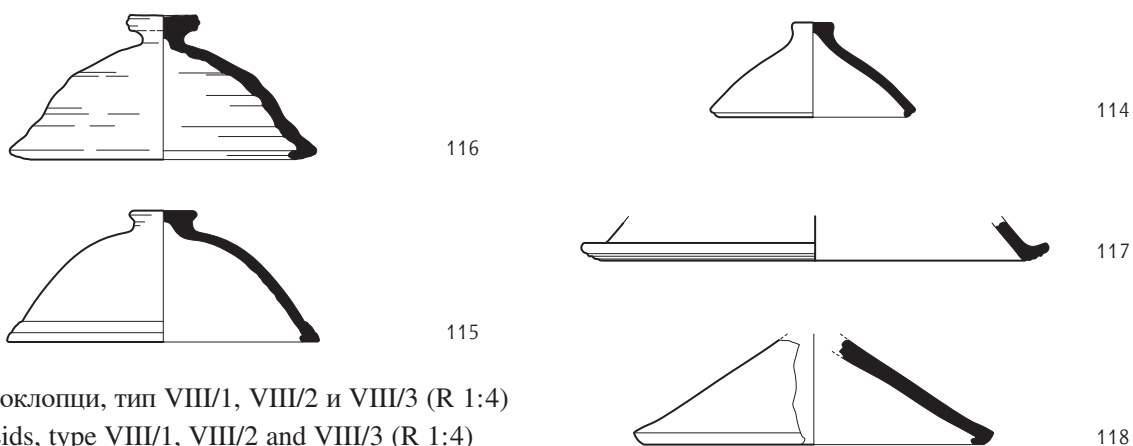
LITERATURE: Korać 1989, 82, tip I/1, Т. XIII, 547; Цвјетићанин 2016, 108, тип По/32.

Cat. nos. 115–116 (type VIII/2)

A lid with a horizontally everted and flattened rim grooved on the inside. It has a calotte-shaped body and a button-like handle and was made of rather poorly refined clay, of brown colour.

а. Ljubičevac, trench XVI/82, Н 8, 40.17 m.

б. Ljubičevac, trench XVI/82, Н 8, 40.22 m.

Сл. 47 – Поклопци, тип VIII/1, VIII/2 и VIII/3 (R 1:4)
Fig. 47 – Lids, type VIII/1, VIII/2 and VIII/3 (R 1:4)

има и примерака датованих у VI век (Цвјетићанин 2016, 108, тип По/ 33).

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина IV – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 82, tip I/1, Т. XIII, 669, Т. XIV, 672; Цвјетићанин 2016, 108, тип По 33.

Кат. бр. 117 (тип VIII/3)

Здела–поклопац, косо разгрнутог обода, жлебљеног, коничног реципијента и равног дна, рађен од песковите глине, средње пречишћене, црвеномрко печене.

Љубичевац, сонда XVI/82, F 9, ката 40,30 м.

Поклопци ове форме у области Ђердапа се раде од песковите глине, сивомрке или мрке боје печења, ређе од песковите каолинске глине, печене у окер или жућкастим нијансама. Паралеле се налазе у Текији, Дијани, Понтесу, Мора Вагеи и представљају наставак провинцијске производње царског доба (Цвјетићанин 2016, 99, тип По/1). Примерци се датују од краја III века, до краја IV века, док се у Сингидунуму јављају у слојевима и целинама до почетка V века (Nikolić-Đorđević 2000, 153–154, tip VIII/1).

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (средина IV века – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 96, tip I/2, Т. XIII, 407; Цвјетићанин 2016, 99, тип По/1.

Кат. бр. 118 (тип VIII/4)

Конични поклопац заобљеног обода, жлебљеног са унутрашње стране. Рађен је од песковите глине сиве боје печења.

Љубичевац, сонда XVI/82, H 8, ката 39,90 м.

This is a very widely distributed lid type in the layers from the end of the 3rd to the middle of the 5th century, although there are specimens dated to the 6th century (Цвјетићанин 2016, 108, тип По/33).

DATE: Period B (middle of the 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 82, tip I/1, Т. XIII, 669, Т. XIV, 672; Цвјетићанин 2016, 108, тип По/33.

Cat. no. 117 (type VIII/3)

A bowl-lid with a slanting everted and grooved rim, a conical body and a flat base, made of sandy medium refined clay, of red-brown colour.

Ljubičevac, trench XVI/82, F 9, 40.30 m.

Lids of this type were made in the Iron Gates region of sandy clay baked to a grey-brown or brown colour, or rarely of sandy kaolin clay baked to buff or yellowish nuances. There are parallels in Tekija, Diana, Pontes, Mora Vagei and they epitomise the continuation of production from the imperial times (Цвјетићанин 2016, 99, тип По/1). Specimens are dated from the end of the 3rd to the end of the 4th century, while they were recorded in Singidunum in layers and assemblages dating as late as the beginning of the 5th century (Nikolić-Đorđević 2000, 153–154, tip VIII/1).

DATE: Period C (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 96, tip I/2, Т. XIII, 407; Цвјетићанин 2016, 99, тип По/1.

Cat. no. 118 (type VIII/4)

A conical lid with a rounded rim grooved on the inside. It was made of sandy clay, baked grey.

Ljubičevac, trench XVI/82, H 8, 39.90 m.

Конични поклопци са кратком наглашеном дршком такође су веома чести у керамичком репертоару на налазиштима IV и прве половине V века, али се јављају и у слојевима и целинама VI века. У Љубичевцу су забележени у рановизантијском слоју VI века (Д), а паралеле налазимо у Дијани, Доњим Буторкама, Мора Вагеи (Цвјетићанин 2016, 105). У Рткову–Гламији I су нађени у оквиру старијег и млађег утврђења, рађени претежно од црвено печене глине (Gabričević 1986, 72, fig. 11, 3), док у Салдumu припадају рановизантијском слоју VI века (Jeremić 2009, type VIII/4). Аналогни примерци нађени у Горнеји и датују се у прву половину IV века, као примерак из Љубичевца (Gudea 1977, fig. 36, 7).

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 81, tip II/1, T. XIII, 1339; Цвјетићанин 2016, 105, тип По/24.

Кат. бр. 119 (тип VIII/5)

Конични поклопац ка унутрашњости закошеног обода, рађен од песковите глине, сиве боје печења.

Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, кота 40,67 м.

Ова врста поклопаца карактеристична је за IV и прву половину V века, али због практичне форме, траје и током VI века. Паралеле се налазе у Текији, Дијани, Доњим Буторкама, Понтесу, Вајуги, Ушћу Слатинске реке – такође из слоја VI века. Аналогни примерци нађени у Горнеји и датују се у прву половину IV века (Gudea 1977, fig. 36, 1).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 81, tip I 3, T. XIII, 402; Цвјетићанин 2016, 105, тип По/23.

Кат. бр. 120–125 (тип VIII/6)

Конични поклопац, хоризонтално разгнута, са унутрашње стране жлебљеног обода. Рађен је од слабије пречишћене глине, црвеномрке, црвене или сиве боје печења.

а. Љубичевац, сонда XII/81, H 9, кота 40,18 м.

б. Љубичевац, сонда XVI/82, H 8, кота 40,20 м.

ц. Љубичевац, сонда IV/81, E 6, кота 40,35 м.

д. Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, кота 40,70 м.

е. Љубичевац, сонда XVI/82, H 8, кота 40,15 м.

ф. Љубичевац, сонда XVI/82, G 9, кота 40,30 м.

Конични поклопци ове форме представљају стандардни репертоар посуда на бројним налазиштима

Conical lids with a short pronounced handle were also frequently found in the pottery repertoire from sites dating from the 4th and first half of the 5th century, but they also appear in layers and assemblages of the 6th century. They were recorded at Ljubičevac in the 6th century Early Byzantine layer (D) and there are analogies at Diana, Donje Butorke and Mora Vagei (Цвјетићанин 2016, 105). They were found at Rtkovo–Glamija I within the earlier and later fortification and were made mostly of red baked clay (Gabričević 1986, 72, fig. 11, 3), while at Saldum they date from the 6th century Early Byzantine layer (Jeremić 2009, type VIII/4). Analogous specimens were found at Gornea and dated to the first half of the 4th century, like the specimen from Ljubičevac (Gudea 1977, fig. 36, 7).

DATE: Period A (end of the 3rd – middle of the 4th century).

LITERATURE: Korać 1989, 81, tip II/1, T. XIII, 1339; Цвјетићанин 2016, 105, тип По/24.

Cat. no. 119 (type VIII/5)

A conical lid with a slanting rim towards the inside, made of sandy clay and of grey colour.

Ljubičevac, trench XVI/82, G 8, 40.67 m.

This lid type is characteristic of the 4th and first half of the 5th century but, because of its practical shape, it was also in use during the 6th century. Parallels were recorded at Tekija, Diana, Donje Butorke, Pontes, Vajuga, and Ušće Slatinske Reke – also from the 6th century horizon. Analogous specimens were found at Gornea and dated to the first half of the 4th century (Gudea 1977, fig. 36, 1).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 81, tip I 3, T. XIII, 402; Цвјетићанин 2016, 105, тип По/23.

Cat. nos. 120–125 (type VIII/6)

A conical lid with a horizontally everted rim grooved on the inside. It was made of rather poorly refined clay baked to a red-brown, red or grey colour.

a. Ljubičevac, trench XII/81, H 9, 40.18 m.

b. Ljubičevac, trench XVI/82, H 8, 40.20 m.

c. Ljubičevac, trench IV/81, E 6, 40.35 m.

d. Ljubičevac, trench XVI/82, G 8, 40.70 m.

e. Ljubičevac, trench XVI/82, H 8, 40.15 m.

f. Ljubičevac, trench XVI/82, G 9, 40.30 m.

Conical lids of this shape represent the standard repertoire of vessels at many sites dating from the 4th

IV и прве половине V века. Нађени су у већем броју у Љубичевцу, као и у Ушћу Поречке реке (196 примерака), нешто мање у Дијани, Понтесу, Вајуги, Мијахловцу–Блато, Мора Вагеи и Радујевцу (Цвјетићанин 2016, 103). Овом датовању одговарају и налази из слоја Ц у Иатрусу (Böttger 1982, Т. 49/512).

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (средина IV – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 81, тип II/2, II/3, II/4, Т. XIII, 1334, XIV, 17, 175, 539, 1358, 1699; Цвјетићанин 2016, 103, тип По/17.

Кат. бр. 126 (тип VIII/7)

Поклопац споља разгрнутог и заравњеног обода и калотастог реципијента, рађен од песковите глине, сиве боје печења.

Љубичевац, сонда VII/81, 110, кота 40,33 м.

Највећи број паралела потиче из VI века, мада је форма доста распрострањена у материјалу IV и прве половине V века. Примерци су забележени у Текији, Дијани, Понтесу, Рткову–Гламији I, Прахову, Рацијарији (Цвјетићанин 2016, 107).

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (крај IV/почетак V – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, тип II/3, Т. XIII, 40; Цвјетићанин 2016, 107, тип По/30.

and the first half of the 5th century. They have been found in considerable numbers at Ljubičevac and Ušće Porečke Reke (196 specimens), and in somewhat smaller quantities at Diana, Pontes, Vajuga, Mihajlovac–Blato, Mora Vagei and Radujevac (Цвјетићанин 2016, 103). Finds from layer C at Iatrus are also of the same date (Böttger 1982, Т. 49/512).

DATE: Period C (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 81, тип II/2, II/3, II/4, Т. XIII, 1334, XIV, 17, 175, 539, 1358, 1699; Цвјетићанин 2016, 103, тип По/17.

Cat. no. 126 (type VIII/7)

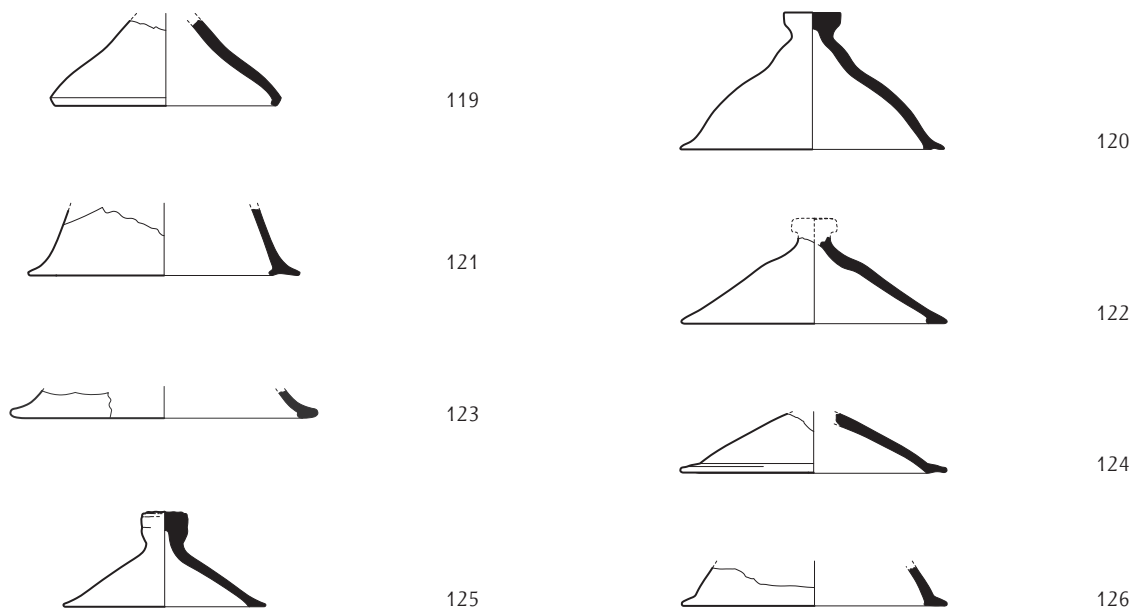
A lid of grey colour with an everted and flattened rim and a calotte-shaped body, made of sandy clay.

Ljubičevac, trench VII/8, 110, 40.33 m.

Most of the parallels date from the 6th century although the shape was rather frequent in the material from the 4th and first half of the 5th century. Specimens were recorded at Tekija, Diana, Pontes, Rtkovo-Glamija I, Prahovo, Ratiaria (Цвјетићанин 2016, 107).

DATE: Period C (end of the 4th/beginning of the 5th – mid 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, тип II/3, Т. XIII, 40; Цвјетићанин 2016, 107, тип По/30.

Сл. 48 – Поклопци, тип VIII/4, VIII/5, VIII/6 и VIII/7 (R 1:4)

Fig. 48 – Lids, type VIII/4, VIII/5, VIII/6 and VIII/7 (R 1:4)

Кат. бр. 127 (тип VIII/8)

Конични поклопац, хоризонтално разгрнутог, са унутрашње стране жлебљеног обода. Рађен је од лоше пречишћене глине, сиве боје печења.

Љубичевац, сонда XVI/82, F 9, ката 40,15 м.

У питању је здела–поклопац, коничног реципијента и равног дна. Овај тип се јавља у керамичком материјалу Текије и Понтесу (Цвјетићанин 2016, 100, тип По 5). У Љубичевцу је бројно заступљен у слојевима од краја III до средине V века.

ДАТОВАЊЕ: Период Б (крај III/почетак IV – средина IV века).

ЛИТЕРАТУРА: Кораћ 1989, 81, тип II/2, Т. XIV, 618; Цвјетићанин 2016, 100, тип По/5.

Кат. бр. 128 (тип VIII/9)

Поклопац коничних зидова, заравњеног обода, рађен од песковите глине, црвене боје печења.

Љубичевац, сонда XIV/81, 17, ката 40,31 м.

И ова врста поклопаца–здела је веома распрострањена у слојевима краја III – средине V века, па чак и у слојевима VI века. Реч је форми која је заступљена у материјалу из Текије, Дијане и Понтеса (Цвјетићанин 2016, 100–101, тип По/7).

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (средина IV – крај IV / почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Кораћ 1989, 81, тип II/2, Т. XIV, 404; Цвјетићанин 2016, 100–101, тип По/7.

Кат. бр. 129 (тип VIII/10)

Конични поклопац споља разгрнутог обода, рађен од средње пречишћене глине, црвеномрке боје печења.

Љубичевац, сонда XVI/ 82, G 8, ката 40,71 м.

Типична форма поклопаца рановизантијског периода, заступљена је на низу рановизантијских налазишта, у Хајдучкој Воденици, Дијани, Понтесу, Милутиновцу, Царичином Граду (Milošević, Jeremić 1986, 250, fig. 11, d; Цвјетићанин 2016, 106, тип По/26).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Кораћ 1989, 82, тип XX/4, Т. XIV, 733; Цвјетићанин 2016, 106, тип По/26.

Кат. бр. 130–131 (тип VIII/11)

Биконични оштро профилисани поклопац, вертикално извучене ивице. Рађен је од добро пречишћене глине, црвеномрке боје печења.

Cat. no. 127 (type VIII/8)

Conical lid with horizontally everted rim grooved on the outside. It was made of poorly refined clay baked to a grey colour.

Ljubičevac, trench XVI/82, F 9, 40.15 m.

This is a bowl-lid with a conical body and a flat base. This type was encountered in the pottery material from Tekija and Pontes (Цвјетићанин 2016, 100, тип По/5). It is rather frequent at Ljubičevac in the layers from the end of the 3rd to the middle of the 5th century.

DATE: Period B (end of the 3rd/beginning of the 4th – middle of the 4th century).

LITERATURE: Korać 1989, 81, тип II/2, Т. XIV, 618; Цвјетићанин 2016, 100, тип По/5.

Cat. no. 128 (type VIII/9)

A lid with conical walls, a flattened rim, made of sandy clay, baked red.

Ljubičevac, trench XIV/81, 17, 40.31 m.

This type of bowl-lid was also very frequent in the layers from the end of the 3rd – middle of the 5th century, and even in the layers of the 6th century. This shape was recorded in the material from Tekija, Diana and Pontes (Цвјетићанин 2016, 100–101, тип По/7).

DATE: Period C (mid 4th – mid of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 81, тип II/2, Т. XIV, 404; Цвјетићанин 2016, 100–101, тип По/7.

Cat. no. 129 (type VIII/10)

A conical lid with an everted rim, made of medium refined clay, of red-brown colour.

Ljubičevac, trench XVI/82, G 8, 40.71 m.

This typical lid shape from the Early Byzantine period was encountered at many Early Byzantine sites: Hajdučka Vodenica, Diana, Pontes, Milutinovac and Caričin Grad (Milošević, Jeremić 1986, 250, Fig. 11, d; Цвјетићанин 2016, 106, тип По/26).

DATE: Period D (6th century).

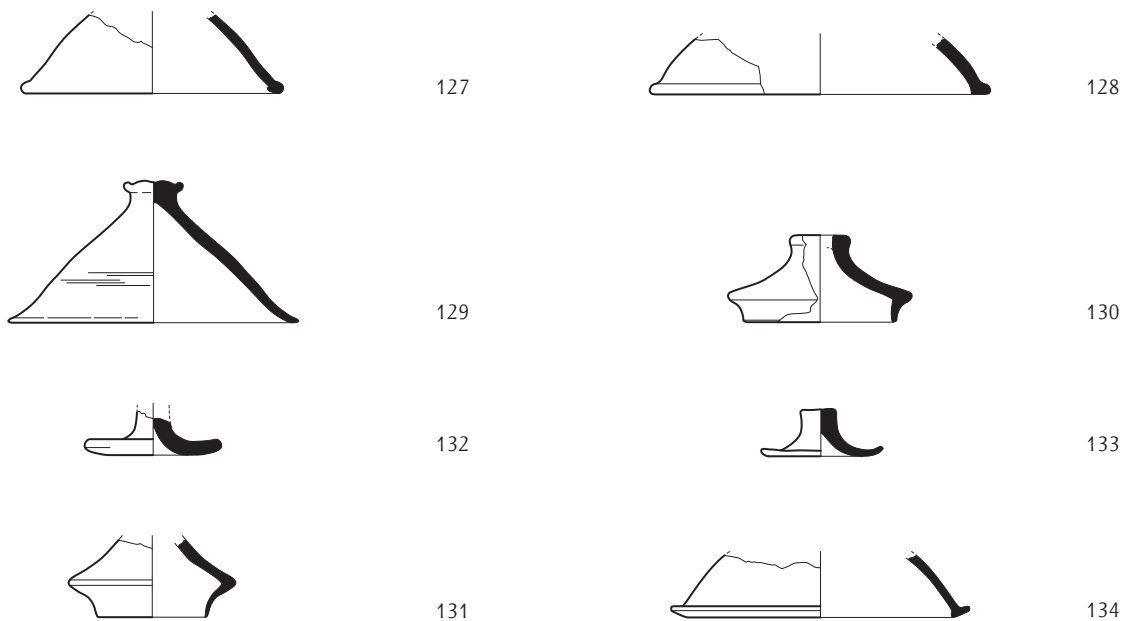
LITERATURE: Korać 1989, 82, тип II/4, Т. XIV, 733; Цвјетићанин 2016, 106, тип По/26.

Cat. nos. 130–131 (type VIII/11)

A biconical carinated lid with a vertical rim. It was made of well refined clay, baked red-brown.

a. Ljubičevac, trench XVI/82, H 8, 39.96 m.

b. Ljubičevac, trench XII/81, H 9, 40.00 m.

Сл. 49 – Поклопци, тип VIII/8, VIII/9, VIII/10, VIII/11, VIII/12 и VIII/13 (R 1:4)
Fig. 49 – Lids, type VIII/8, VIII/9, VIII/10, VIII/11, VIII/12 and VIII/13 (R 1:4)

а. Љубичевац, сонда XVI/ 82, Н 8, кота 39,96 м.

б. Љубичевац, сонда XII/ 81, Н 9, кота 40,00 м.

Осим што је карактеристичан за период А (крај III – средину IV века), производи се током читавог периода антике, до краја VI века, нарочито у облику сиво печених судова. Аналогни примерци потичу из некрополе Матасару из хоризонта III 2 који припада федератској култури и датују се у прве деценије IV века (Bichir 1984, 104, T. XV, 1). Највећи број примерака је нађен у Хајдучкој Воденици, нешто мање у Виминацијуму у слоју IV века (Raičković 2012, fig. 5/30), као и у Дијани и Михајловцу–Блато (Цвјетићанин 2016, 106, тип По/27).

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 82, tip IV, T. XIV, 920; Цвјетићанин 2016, 106, тип По/27.

Кат. бр. 132–133 (тип VIII/12)

Запушач за амфору, коничног тела, лучно споља разгрнутог обода, рађен од добро пречишћене глине, окер и окерцрвене боје печења.

а. Љубичевац, сонда IV/81, Е 6 кота 40,31 м, период Ц.

б. Љубичевац, сонда XVI/82, F 9, кота 40,73 м, период Д.

Besides being characteristic of period A (end of the 3rd – middle of the 4th century) it was produced particularly like the grey fired vessels throughout the entire Antique period till the end of the 6th century. Analogous specimens come from the Matasaru necropolis, from horizon III/2 belonging to the culture of the foederati and are dated to the first decades of the 4th century (Bichir 1984, 104, T. XV, 1). The greatest number of specimens was found at Hajdučka Vodenica, a somewhat smaller number at Viminacium in the 4th century layer (Raičković 2012, Fig. 5/30), as well as at Diana and Mihajlovac-Blato (Цвјетићанин 2016, 106, тип По/27).

DATE: Period A (end of the 3rd – middle of the 4th century).

LITERATURE: Korać 1989, 82, tip IV, T. XIV, 920; Цвјетићанин 2016, 106, тип По/27.

Cat. nos. 132–133 (type VIII/12)

An amphora stopper with a conical body, a curved everted rim, made of well refined clay, baked to a buff and buff-red colour.

a. Ljubičevac, trench IV/81, E 6, 40.31 m, period C.

b. Ljubičevac, trench XVI/82, F 9, 40.73 m, period D.

Запушачи амфора су бројни на налазиштима у ђердапском делу лимеса, у слојевима IV–V и VI века у Салдуму (Jeremić 2009, 121–122, type VIII/9 – sloj B, VI век), Хајдучкој Воденици, Текији, Дијани, Понтесу, Вајуги, Милутиновцу, Ушћу Слатинске реке, Михајловцу–Блато, Мора Вагеи (Цвјетићанин 2016, 109, тип По/38, са старијом литературом).

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (средина IV – крај IV/почетак V века), период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, tip IV/1, IV/3, T. XIV, 1299, 2811; Цвјетићанин 2016, 109, тип По/38.

Кат. бр. 134 (тип VIII/13)

Конични поклопац, са ободом који је задебљан на унутрашњој и спољашњој страни и дугемтастом дршком. Рађен је од песковите глине, средње прецишћене, црвеномрко печене.

Љубичевац, сонда XVI/82, Н 8, кота 40,35 м.

Поклопци ове форме у области Ђердапа се јављају у Понтесу, Вајуги и Мора Вагеи и представљају типичан производ краја IV и прве половине V века, како је опредељен и примерак из Љубичевца (Цвјетићанин 2016, 105, тип По/22).

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (средина IV века – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 81, T. XIII, 389; Цвјетићанин 2016, 104, тип По/22.

VI 2. КЕРАМИЧКЕ ЛАМПЕ

Кат. бр. 135

Лампа у облику зделице, делимично оштећене дршке. Диск благо удубљен, раме наглашено, као и кљун, дно равно. Израђена је од сиво печене, песковите глине, споља маслинастозелено глеђосана.

Печена глина; дужина 8,0 цм, висина 3,0 цм.

Љубичевац, јужни профил речне терасе, унутрашњост унутрашњег утврђења, рел. дубина 1,60 м, С–100/81.

Керамичка лампа из Љубичевца (Iványi XXII, Kuzmanov XXXIX–XLII), спада у најбројнију групу касноантичких врста лампи. Коничне лампе овог типа јављају у више варијанти, зависно од облика рамена, диска, кљуна.

У Сирмијуму, Сисцији, вили у Тас–Fövenyusztа пронађени су калупи у пећима за израду лампи у

Amphora stoppers are frequent at the sites in the Iron Gates section of the limes, in layers from the 4th–5th and 6th centuries at Saldum (Jeremić 2009, 121–122, type VIII/9 – layer B, 6th century), Hajdučka Vodenica, Tekija, Diana, Pontes, Vajuga, Milutinovac, Ušće Slatinske reke, Mihajlovac-Blato and Mora Vagei (Цвјетићанин 2016, 109, тип По/38, with earlier literature).

DATE: Period C (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century), period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, tip IV/1, IV/3, T. XIV, 1299, 2811; Цвјетићанин 2016, 109, тип По/38.

Cat. no. 134 (type VIII/13)

A conical lid with a rim thickened on the outside and on the inside and with a button-like handle. It was made of medium refined sandy clay, of red-brown colour.

Ljubičevac, trench XVI/82, N 8, 40.35 m.

Lids of this shape appear in the Iron Gates region at Pontes, Vajuga and Mora Vagei and they are considered to be typical products of the end of the 4th and first half of the 5th century, as the specimen from Ljubičevac is also dated (Цвјетићанин 2016, 105, тип По/22).

DATE: Period C (middle of the 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 81, T. XIII, 389; Цвјетићанин 2016, 104, тип По/22.

VI 2. POTTERY LAMPS

Cat. no. 135

A lamp shaped like a small bowl with a partially damaged handle. The discus is slightly concave, the shoulder is pronounced as is the nozzle, and the base is flat. It was made of grey baked sandy clay, olive green glazed on the outside.

Baked clay; length 8.0 cm, height 3.0 cm.

Ljubičevac, south profile of the river terrace, interior of the inner fortification, relative depth 1.60 m, С–100/81.

The pottery lamp from Ljubičevac (Iványi XXII, Kuzmanov XXXIX–XLII), belongs to the most numerous group of the Late Roman lamp types. Conical lamps of this type appear in many variants depending on the shape of the shoulder, discus and nozzle.

облику зделица, што потврђује њихову интензивну провинцијску производњу крајем III и током IV века (Thomas 1955, 120). Због разлика у начину израде и на основу распрострањености претпоставља се да нису биле предмет интензивније трговинске размене, чак ни међу суседним провинцијама. Постоје извесне регионалне разлике између лампи из Паноније, а међу њима се не налазе импорти из међуречјских и дачких провинција.

Лампе у облику зделице доста су бројне у утврђењима и насељима у ђердапском делу лимеса. Већи број је нађен у старијем утврђењу у Рткову, у нивоу деструкције кастела, датованог новцем Теодосија, Хонорија и Аркадија (Gabričević 1986, fig. 20, 1, 2, 4), док су примерци из Михајловца–Блато датована у IV, односно другу половину IV века (Tomović 1986, fig. 24, 3, 5). Из Чезаве потичу две лампе у облику зделице, датоване у другу половину IV века (Vasić 1984, сл. 17, 9). Налази из Салдума одређени су у краткотрајни период живота у време Валенса и Валентинијана I на овом налазишту, а бројно представљају значајну збирку налаза (Jeremić 2009, cat. 379–390), док су лампе из Текије–*Transdierna* оквирно одређене у IV век (Цермановић–Кузмановић 1991, 175).

ДАТОВАЊЕ: период Б (середина IV – крај IV/почетак V века).

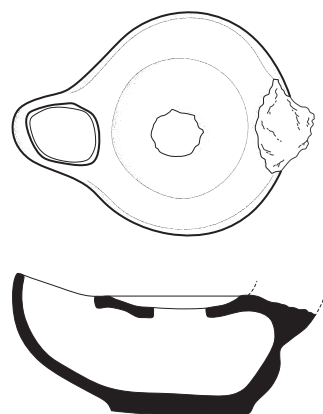
ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, Т. XXIII, С.

VI 3. СТАКЛЕНЕ ПОСУДЕ И ПРЕДМЕТИ ОД СТАКЛА

Стаклени материјал из у Љубичевца је већим делом очуван у облику стоног посуђа (зделе, чаше, пехари), најчешће у фрагментованом стању, међутим, посуде се јасно типолошки издвајају. Заступљени су хемисферични, јајолики или коничних примерци, израђени у нијансама зелене или жутозелене боје. У оквиру старијег утврђења нађен је мањи број фрагмената равног прозорског стакла зелене боје (Korać 1989, 92).

Кат. бр. 136

Здела хемисферичног реципијента, косо споља разгрнутог и заобљеног обода и равног дна. На спољној страни хоризонтални паралелни жлебови. Рађена је од стакла жутозелене боје.

135

Сл. 50 – Керамичке лампе (R 1:4)

Fig. 50 – Pottery lamps (R 1:4)

Moulds for producing bowl-shaped lamps have been found in the kilns in Sirmium, Siscia, and at a villa in Tac-Fövenypuszta, and this confirms their intensive manufacture in the provinces at the end of the 3rd and during the 4th century (Thomas 1955, 120). It is assumed, considering the diversity in their production and their distribution, that they were not objects of intensive trade, even between neighbouring provinces. There are certain regional differences between the lamps from Pannonia but there were no imports from the Moesian and Dacian provinces.

Lamps shaped as small bowls are rather frequent finds in the fortifications and settlements in the Iron Gates section of the limes. A considerable number has been found in the earlier fortification at Rtkovo, in the horizon of destruction dated by the coins of Theodosius, Honorius and Arcadius (Gabričević 1986, fig. 20, 1, 2, 4), while specimens from Mihajlovac-Blato are dated to the 4th, i.e. the second half of the 4th century (Tomović 1986, fig. 24, 3, 5). Two lamps shaped as small bowls dated to the second half of the 4th century come from Čezava (Vasić 1984, sl. 17, 9). Finds from Saldum are dated to the short-lived fortification in the time of Valens and Valentinian I, and they represent a relatively large collection (Jeremić 2009, cat. 379–390), while the lamps from Tekija–*Transdierna* are roughly dated to the 4th century (Цермановић–Кузмановић 1991, 175).

DATE: Period B (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, Т. XXIII, С.

Стакло, слободно дување, урезивање, брушење, пречник обода 10,8 цм

Љубичевац, сонда XVI/ 82, F 9, кота 39, 94 м.

Реч је о типу хемисферичних здела са урезаним орнаментом (Barkóczy 1988, Тип 25а; Ružić 1994, тип IV/6а). Овај тип се јавља у облику посуда са плићим или дубљим реципијентом, а орнамент се на спољној површини изводи урезивањем и брушењем. Карактеристичан је за период III–IV века, а примерци су забележени у Сирмијуму, Сингидунуму, Салдуму, Тимасум Минус-у и Улпијани (Ružić 1994, 37–38, kat. 534–540).

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 92, Т. XXII, СХСII.

Кат. бр. 137

Здела звоноликог реципијента, прстенасто задебља-ног обода, рађена од стакла зелене боје.

Стакло, слободно дување, димензије 3,0 x 1,7 x 0,1 цм.

Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, кота 39, 90 м.

Аналогни примерци са панонског лимеса из Бригесија и Интерцисе датују се у II и III век.

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 93, Т. XXII, CCLXXX.

VI 3. GLASS VESSELS AND GLASS OBJECTS

Glass-made material from Ljubičevac is mostly preserved in the form of tableware (bowls, drinking glasses and goblets) mostly fragmented, but the vessels were clearly distinguished typologically. There were hemispherical, ovoid or conical specimens made in the nuances of green or yellow-green colour. A few fragments of flat window glass of green colour were found within the earlier fortification (Korać 1989, 92).

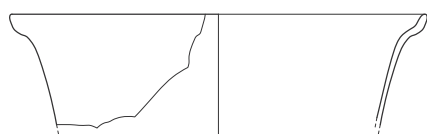
Cat. no. 136

A bowl with a hemispherical body, a slanting everted and rounded rim and a flat base. Horizontal parallel grooves on the outside. It is made of yellow-green glass.

The glass is free-blown, engraved and ground, diameter of rim 10.8 cm.

Ljubičevac, trench XVI/82, F 9, 39.94 m.

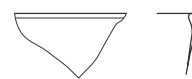
This is the type of hemispherical bowls with engraved ornament (Barkóczy 1988, Тип 25а; Ružić 1994, тип IV/6а). This type includes vessels with a shallow or deeper receptacle and ornament on the outside which was executed by engraving and grinding. It is characteristic of the 3rd–4th centuries and specimens are re-

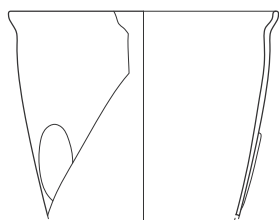
136

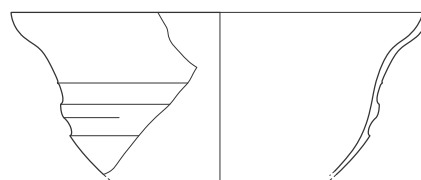
137

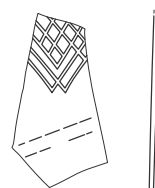
139

140

138

141

Сл. 51 – Стаклене посуде и предмети од стакла (R 1:4)

Fig. 51 – Glass vessels and glass objects (R 1:4)

Кат. бр. 138

Здела полулоптастог реципијента, споља разгрнутог и заравњеног обода, са спољашње стране профилисаног реципијента, рађена је од стакла светло-зелене боје.

Стакло, слободно дување, пречник обода 11 цм.

Љубичевац, сонда XVI /82, G 8, кога 40,18 м.

Аналогни примерци из *Gorsium*-а и *Carnuntum*-а такође се датују у другу половину IV века.

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина IV – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 93, Т. XXII, CXLVIII.

Кат. бр. 139

Здела плићег овалног реципијента ка унутрашњој страни увученог обода, могуће заобљеног дна, рађена од стакла зелене боје.

Стакло, слободно дување

Љубичевац, сонда XII/81, H 9, кога 40,15 м.

Аналогни примерци из Трира датују се у IV век.

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина IV – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 93, Т. XXII, CCLXXXI.

Кат. бр. 140

Чаша благо коничног реципијента са пластично изведеним тамноплавим капљицама, благо споља разгрнутог и заравњеног обода, вероватно равног дна, рађена од стакла жутозелене боје.

Стакло, слободно дување, аплицирање, пречник обода 7,0 цм.

Љубичевац, сонда XVI/62, G 8, кога 40,31 м.

По Баркоцију, припада типу II и аналоган је примерцима из Карнунтума, Бригеција, Аквинкума и Интерцисе који се датују у другу половину IV века (Barkóczy 1968, 76, fig. 37, 4). Примерци из црноморских градова, Понтикапеја, Керча и Тамана, датују се у IV и прву половину V века.

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (почетак V – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 93, Т. XXII, CXVI.

Кат. бр. 141

Пехар коничног реципијента орнаментисаног брушеним ромбоидним мотивом, рађен од светлозеленог стакла.

Стакло, слободно дување, брушење, димензије 4,6 x 2,5 x 0,1 цм.

corded in Sirmium, Singidunum, Saldum, Timacum Minus and Ulpiana (Ružić 1994, 37–38, kat. 534–540).

DATE: Period A (end of the 3rd – mid 4th century).

LITERATURE: Korać 1989, 92, Т. XXII, CXСII.

Cat. no. 137

A bowl with a bell-shaped body and a ring-like rim made of green-coloured glass.

Glass, free-blown, dimensions 3.0 x 1.7 x 0.1 cm.

Ljubičevac, trench XVI/82, G 8, 39.90 m.

Analogous specimens from the Pannonian limes, from Brigetio and Intercisa are dated to the 2nd and 3rd centuries.

DATE: Period A (end of the 3rd – mid 4th century).

LITERATURE: Korać 1989, 93, Т. XXII, CCLXXX.

Cat. no. 138

A bowl with a hemispherical profiled receptacle, with an everted and flattened rim, made of glass of light green colour.

Glass, free-blowing, rim diameter 11.0 cm.

Ljubičevac, trench XVI/ 82, G 8, 40.18 m.

Analogous specimens from *Gorsium* and *Carnuntum* are also dated to the second half of the 4th century.

DATE: Period B (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 93, Т. XXII, CXLVIII.

Cat. no. 139

A bowl with a rather shallow oval receptacle, inverted rim and a possibly rounded base, made of green glass.

Glass, free-blown.

Ljubičevac, trench XII/81, H 9 40.15 m.

Analogous specimens from Trier are dated to the 4th century.

DATE: Period B (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 93, Т. XXII, CCLXXXI.

Cat. no. 140

A drinking glass with a conical body with dark blue drops applied on the outside, with a slightly everted and flattened rim, probably with a flat base, made of glass of yellow-green colour.

Glass, free-blown, appliqué, rim diameter 7.0 cm.

Ljubičevac, trench XVI/62, G 8, 40.31 m.

According to Barkóczy, it is classified into type II and is analogous with the specimens from Carnuntum,

Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, ката 40,33м.

Ова врста пехара јавља се и у ранијим периодима али највећи број припада IV веку и представља највероватније импорт из келнских радионица (Цермановић-Кузмановић *et al.* 1975, тип III 5 с; Burger 1966, Т. CIV, 6). Стаклени материјал углавном пристиже у овај део лимеса, дунавском трансверзалом, из панонских или рајнских радионица. Може се претпоставити да су ове производе израђивале панонске радионице дуж лимеса у Бригетцију и Аквинкуму, или у рајнској области радионице у Келну.

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (крај IV/ почетак V – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 93–94, Т. XXII, CCCXL.

VI 4. МЕТАЛНИ ПРЕДМЕТИ

VI 4.1. СРЕБРНА КАШИКА ИЗ ЉУБИЧЕВЦА

Кат. бр. 142

Сребрна кашика овалног реципијента, са урезаним орнаментном у облику јелових гранчица и дршке кружног пресека, која је од реципијента одвојена квадратним задебљањем.

Сребро, ливење, урезивање; дужина 18,0 цм.

Љубичевац, у слоју гара, спаљени гроб, јужни профил, J 9–10,10 м, G 11–12,80 м, рел. дубина 1,60 м, С–161/81.

Сребрне кашике представљају чест налаз у оставама или насељима, док су у гробовима веома ретке, и до сада су позната само два налаза (Кораћ 1995, 190). Сматрају се предметима хришћанског култа, средство приликом причести, или су део свакодневног луксузног прибора за јело (Кораћ 1995, 191).

ДАТОВАЊЕ: Период А/Б (крај III – крај IV века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, Т. XXIV, CLXI; Кораћ 1995, 190–191, сл. 2–3.

Сребрна кашика је нађена у нивоу пода II унутрашњег утврђења, између јужног бедема и пилона II (Кораћ 1995, 190). У близини кашике, на истој коти нађен је новац Констанција II који је кован у Сисицији између 355. и 361. године (*LRBC* II, 1610) (сл. 60).

Римљани познају и у потребљавају две врсте кашика, *ligulae* и *cochleariae*, али су и међу њима

Brigetio, Aquincum and Intercisa that are dated to the second half of the 4th century (Barkóczy 1968, 76, sl. 37, 4). Specimens from the towns on the Black Sea coast, from Panticapaeum, Kerch and Taman are dated to the 4th century and the first half of the 5th century.

DATE: Period C (beginning of the 5th – middle of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 93, Т. XXII, CXVI.

Cat. no. 141

A goblet with a conical receptacle decorated with ground rhomboid motifs, made of light green glass.

Glass, free-blown, ground, dimensions 4.6 x 2.5 x 0.1 cm.

Ljubičevac, trench XVI/82, G 8, 40.33 m.

This type of goblet also appears in earlier periods but most of them date from the 4th century and were most probably imported from the Cologne workshops (Цермановић-Кузмановић *et al.* 1975, тип III 5 с; Burger 1966, Т. CIV, 6). Glass-made objects mostly arrived in this section of the limes via the Danube route from the Pannonian or Rhine workshops. It could be assumed that these objects were manufactured in the Pannonian workshops along the limes in Brigetio and Aquincum, or in the Rhine region, in Cologne.

DATE: Period C (end of the 4th/beginning of the 5th – mid 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 93–94, Т. XXII, CCCXL.

VI 4. METAL OBJECTS

VI 4.1. SILVER SPOON FROM LJUBIČEVAC

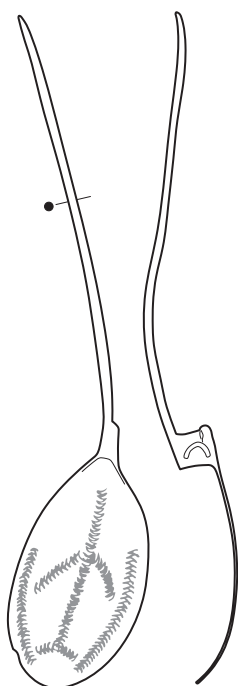
Cat. no. 142

A silver spoon with an oval bowl with an engraved fir tree ornament and with a handle of circular section separated from the bowl by a square moulding.

Silver, cast, engraved, length 18.0 cm.

Ljubičevac, in the layer of soot, cremation burial, south profile, J 9–10.10 m, G 11–12.80 m, relative depth 1.60 m, С–161/81.

Silver spoons are frequent finds in hoards or settlements, while they are very rare finds in graves and only two specimens have been discovered so far (Korać 1995, 190). They are considered to be the objects of the Christian cult, an implement used in Communion,

142

Сл. 52 – Сребрна кашика из Љубичевца (R 1:4)

Fig. 52 – Silver spoon from Ljubicevac (R 1:4)

постојале разлике, тако да су се на пример мање кохлеарије употребљавале приликом јела уз јаја, пужеве или остиге (RE XIII/1, 1926, 965). Примерак из Љубичевца припада типу кохлеарија и по Стронговој класификацији типу А (Strong 1966, 193). По типологији Кана и Кауфман-Хајниманове, припада типу Б 1, са доњом хронолошком границом око 350. године (Cahn, Kaufmann-Heinimann 1984, 76, T. 23, 2). Кашике истог типа нађене су у Dorchester-у, Mildenhall-у, Coleraine-у, Traprain Low-у, Biddulph-у и датују се у другу половину IV или рани V век. Међу најпознатије примерке спадају налази сребрних кашика, поједине украшене натписима из богате оставе из Хоксне, највероватније похрањене у време владавине Хонорија и Аркадија 394–405. године (Johns, Bland 1994, 165–166). Имена особа којима су кашике биле намењене, носе римска имена, као и имена карактеристична за ослобођенике и перегрине (*Aurelius Ursicinus, Juliana, Sivicola, Peregrinus, Euharius, Patanta, Faustinus*) (Johns, Bland 1994, 172). Директна аналогија кашике из Љубичевца је кашика из мушког гроба бр. 6 из Самсона у Белгији, која је опредељена у IV век (Böhme 1970, 174, 175, Abb. 3).

or they were pieces of everyday luxury cutlery (Korać 1995, 191).

DATE: Period A/B (end of the 3rd – end of the 4th century).

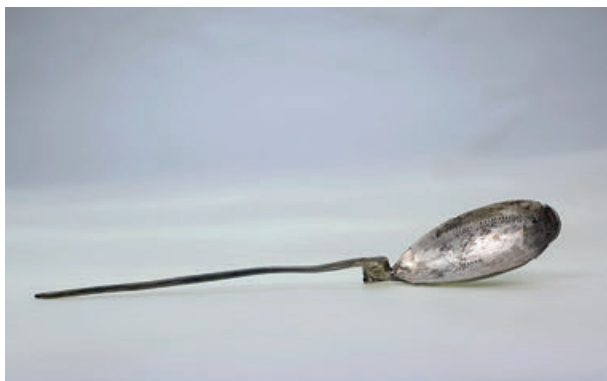
LITERATURE: Korać 1989, T. XXIV, CLXI; Korać 1995, 190–191, сл. 2–3.

The silver spoon was found at the floor II level of the inner fortification, between the south rampart and pylon II (Korać 1995, 190). In the vicinity of the spoon and at the same level a coin of Constantius II minted in Siscia between the years 355 and 361 was discovered (LRBC II, 1610) (Fig. 60).

The Romans used two types of spoons, the *lingulae* and the *cochleariae*, and there were differences between these two types. Thus, for instance, the smaller *cochleariae* was used for dishes with eggs, snails or oysters (RE XIII/1, 1926, 965). The specimen from Ljubicevac belongs to the type A of *cochleariae*, according to Strong's classification (Strong 1966, 193). According to typology proposed by Cahn and Kaufmann-Heinimann, it belongs to type B 1 and is dated to around the year 350 at the earliest (Cahn, Kaufmann-Heinimann 1984, 76, T. 23, 2). Spoons of the same type were found at Dorchester, Mildenhall, Coleraine, Traprain Low and Biddulph and are dated to the second half of the 4th or the early 5th century. Among the most famous specimens are the silver spoons, some decorated with inscriptions, from the rich hoard discovered at Hoxne and most probably deposited during the reign of Honorius and Arcadius in 394–405 (Johns, Bland 1994, 165–166). The persons for whom the spoons were intended have Roman names as well as names characteristic of the liberati and peregrini (*Aurelius Ursicinus, Juliana, Sivicola, Peregrinus, Euharius, Patanta, Faustinus*) (Johns, Bland 1994, 172). A direct analogy for the spoon from Ljubicevac is the spoon from male grave 6 at Samson in Belgium that has been dated to the 4th century (Böhme 1970, 174, 175, Abb. 3).

The silver spoon from Ljubicevac has a bowl shaped as a shallow shell with a long, undecorated and unmoulded handle of circular section that ends in a pointed tip (Korać 1995, 191). The transition from the bowl to the handle is marked by a square protuberance with engraved ornament on both sides shaped as an inverted Latin letter 'C'. On the inside of the bowl is engraved a spiral shaped stylised motif of a twig.

The inside of the bowl was decorated, in most instances, with engraved text, a representation or a

Сл. 53 – Сребрна кашика из Љубичевца

Fig. 53 – Silver spoon from Ljubičevac

Сребрна кашика из Љубичевца има реципијент у облику плитке шкољке, са дугом, неукрашеном и непрофилисаном дршком кружног пресека која се „шпицасто“ завршава (Кораћ 1995, 191). Место прелаза реципијента у дршку је правоугаоно задебљано и на њему је са обе стране урезан орнамент у облику обрнутог латинског слова „С“. На унутрашњој страни реципијента налази се урезан, у облику спирале, стилизовани мотив гранчице.

stylised floral motif (Kent, Painter 1977, 38; Curle 1923, 64, fig. 41–53; Böhme 1970, 182, Abb. 9; Miložić 1968, 123–125). Over 500 silver spoons have been discovered so far throughout the world (Miložić 1968, 113; Cahn, Kaufmann–Heinimann 1984).

The function of the spoons, in academic literature, is not fully explained. Some authors regard them as objects of the Christian cult used in the Communion ritual, or they generally classify them into either litur-

Унутрашња страна реципијента кашике је у највећем броју случајева украшена урезаним текстом, представом или стилизованим флоралним мотивом (Kent, Painter 1977, 38; Curle 1923, 64, fig. 41–53; Böhme 1970, 182, Abb. 9; Milošević 1968, 123–125). До сада је у свету откривено преко 500 сребрних кашика (Milošević 1968, 113; Cahn, Kaufmann-Heinimann 1984).

Функција кашика у стручној литератури није до краја разјашњена. Поједини аутори их сматрају предметима хришћанског култа, као средство приликом причешћа или их генерално сврставају у литургијске или профане предмете (Milošević 1968, 111). Други истраживачи их сматрају опремом искључиво богатијих женских гробова, у одређеним географским просторима, као на пример северно од Алпа (Bott 1950, 13; Dalheimer, 1965, 278), што готово представља супротност претходним тврдњама. Поједини аутори им, напротив, придају свакодневну, ефемерну функцију, као део прибора употребљаваног при јелу (Foltiny 1974, 266). Неки их сматрају поклоном, који је даван приликом породичних прослава или као део друштвених признања, или им придају апотропејски карактер, где је кашика знаком и текстом служила власнику као амајлија против урока (Götze, 1912, 26, fig. 19; Schmidt 1961, 169; Dalheimer 1965, T. 11). Поменути хришћански карактер кашика поједини аутори везују за превирања која су се догодила током IV века, као на пример за аријанизам или их сматрају као део ритуала на Истоку, где се приликом вечере њоме пробала риба (Vetters 1968, 151; Milošević 1968, 129–133). У једној оваквој разноликости дефинисања функција кашика, чини се да се свака кашика мора посматрати одвојено за сваки простор, сваку културу и одређено време (Milošević 1968, 121; von Petrikovits 1966, 178).

Занимљиво мишљење изнео је Horst Böhme, да кашике у касноантичким гробовима представљају у ствари „један стародревни народни обичај”, који се посебно одржао на северозападу Римског царства, у германском простору (Böhme 1970, 171–200). Појединачни и спорадични налази из II века, доживљавају територијалну и квантитативну експанзију у III, а нарочито у IV веку, када достижу врхунац, да би у меровиншко доба у западном географском простору постали само спорадична појава. Готово по правилу, гробови у којима су кашике налажене,

gical or profane objects (Milošević 1968, 111). Other scholars consider them to be grave goods exclusively in rich female burials in certain geographic regions like, for example, to the north of the Alps (Bott 1950, 13; Dalheimer 1965, 278), which is almost directly contrary to previous claims. In contrast, certain authors consider them to have an ephemeral, everyday function as pieces of cutlery (Foltiny 1974, 266). Some consider them to be gifts presented on the occasion of family celebrations or as elements of social recognition or they attribute to them an apotropaic character, where the spoon with a sign and text served its owner as protection from spells (Götze 1912, 26, fig. 19; Schmidt 1961, 169; Dalheimer 1965, T. 11). The mentioned Christian character of spoons, some authors relate to the turmoil taking place during the 4th century, e.g. Arianism or they regard them as elements of ritual in the East where they were used to eat fish at dinner (Vetters 1968, 151; Milošević 1968, 129–133). Regarding such a diversity of interpretations of the spoons' functions, it seems that each spoon should be studied independently for each region, each culture and the given time (Milošević 1968, 121; von Petrikovits 1966, 178).

An interesting opinion proposed by Horst Böhme is that spoons in Late Roman graves represent, in fact, 'one ancient folk tradition', which particularly remained in use in the northwest of the Roman Empire, in the German lands (Böhme 1970, 171–200). Individual and sporadic finds from the 2nd century lead to territorial and quantitative expansion in the 3rd century and particularly in the 4th century when they reach their peak, but then they became just a sporadic phenomenon in the western regions during the Merovingian time. Graves in which spoons have been found belong, almost always, to the upper classes of the German society, i.e. its elite (Böhme 1970, 173), which played an important role in the Late Roman military organisation (Demandt 1980, 609–636). In connection with that it is impossible to ignore the fact that the Illyrian and Thracian ethnic element also played an important part in the supreme Late Roman military organisation (Kornemann 1948, 247, 276). Reforms of Diocletian and Constantine that had already started with the measures undertaken by Gallienus (Grosse 1920, 23), and were completed under Constantius II, profoundly changed the foundation of the Roman army. The number of troops increased substantially during that time. The new heavy cavalry class of the armed forces was

припадају горњем германском слоју, елити, (Böhme 1970, 173), који је у касноримској војној организацији играо важну улогу (Demandt 1980, 609–636). С тим у вези немогуће је занемарити чињеницу да је илирски и трачки елемент имао такође значајног удела и у врховној касноримској војној организацији (Kornemann 1948, 247, 276). Диоклецијанове и Константинове реформе, које су већ започете мерама Галијена (Grosse 1920, 23), а завршене под Констанцијем II, дубоко су измениле основу римске војске. Број трупа је у то време знатно увећан. У тешкој коњици формиран је нови род оружаних снага, успостављене су нове јединице гарде, оформљен је мобилни војни штаб који је контролисао и у случају већих ратних операција упућивао на ратиште новоформирану покретну војску. Обновљен је и подигнут већи број утврђења за новоформиране стационарне јединице дуж лимеса (Demandt 1980, 609; van Berchem 1952, 78). Нису, међутим, сви народи Римског царства учествовали у тој „демократизацији” римске војске, тј. могућности да од обичног војника и скромне средине доспеју до витешког ранга и да понеки као високи официри даље се попу до царског ранга (Jones 1964, 607–686; Stein 1928, 94–143). Домаће становништво у Илирику и Тракији имало је знатне склоности ка војним вештинама. Вегеције на једном месту каже „Дачани, Мези и Трачани су били одвајкада ратнички задорени, као што се у легенди помиње да је у њиховј средини рођен и сам Марс...” (Lang 1967, 1, 28). Изгледа да је у дунавском простору процес стварања трупа варваризованих ауксилија текао веома брзо, због сталног насељавања варвара у овим географским просторима и навикнутости на ратничке вештине (Seck 1966, 591–592).

Управо због тога, чини се да и у овим просторима може рачунати на одређену категорију становништва које је држало до свог статуса. Сребрна кашика је вероватно била статусни симбол особе у чијем се поседу налазила. Обичај прилагања кашика у гроб не среће се само код Германа, већ и код Римљана (Böhme 1970 174–178), па и у провинцијама Мезији Прими и Дакији Рипензис. Већим делом кашике са тих простора потичу из остава, а налазимо их у Виминацијуму (Татић-Ђурић 1967, 243, сл. 4–6), Великом Градишту, (Sherlock 1973, 209), Текији (Мано-Зиси 1957, 27–28, Т. XVIII), Оршави, (Sherlock 1973, 209), Белчику. Изгледа да

established, new units of the guard were also introduced, along with a mobile headquarters that was created to control activities and, in instances of larger military operations, sent to the battlefield the newly established field army. A large number of fortifications was restored or built along the limes for the newly established stationary units (Demandt 1980, 609; van Berchem 1952, 78). However, not all the nations within the Roman Empire took part in this ‘democratisation’ of the Roman army, i.e. they did not have the opportunity to rise from common soldier from humble origins to the rank of knight, or to rise even higher to become senior officers and possibly even emperors (Jones 1964, 607–686; Stein 1928, 94–143). The local population in Illyricum and Thrace had considerable inclinations towards military skills. Vegetius says in one text ‘Dacians, Moesi and Thracians were imbued with warfare activities from the time immemorial, as it is mentioned in the legend that Mars himself had been born among them...’ (Lang 1967, 1, 28). It seems that the process of establishing barbarised auxiliary troops was very rapid in the Danube region because of the permanent settling of barbarians in those areas and them being accustomed to military activities (Seck 1966, 591–592).

It seems, just because of that, that a certain category of the population, which held their status in high esteem, also existed in these regions. The silver spoon was probably a status symbol of the person who possessed it. The custom of depositing a spoon in the grave was not encountered only among the Germans but also among the Romans (Böhme 1970 174–178), and also in the provinces of Moesia Prima and Dacia Ripensis. Spoons from those areas mostly come from hoards and they have been found in Viminacium (Татић-Ђурић 1967, 243, сл. 4–6), Veliko Gradište (Sherlock 1973, 209), Tekija (Мано-Зиси 1957, 27–28, Т. XVIII), Orşova (Sherlock 1973, 209), and Belchik. It seems that a person who thought highly of his status also lived at Ljubičevac in the middle of the 4th century.

We have already discussed the variety of ornaments and functions of spoons. One of the questions, which could be raised, is whether it is possible to bring into mutual relationship those two elements and possibly establish a correlation between them. Spoons attributed to the Christian purpose are, as a rule, decorated on the inside of the bowl or at the junction of the bowl and the handle with Christ’s monogram, text of a suit-

се средином IV века у Љубичевцу налазила особа која је очито држала до свог угледа.

Већ је указано на разноликост орнамената и функција кашика. Једно од питања које се намеће јесте да ли је могуће довести у узајамну везу ова два елемента, и евентуално успоставити корелативност међу њима. Кашике опредељене у хришћанске сврхе, по правилу на унутрашњој страни рецепијента или на прелазу рецепијента у дршку орнаментисане су Христовим монограмом, текстом одговарајућег садржаја (DEO GRATIAS, AVLOS) или представом симболичног значења (риба, јагње). Када се налазе као прилози у гробовима, оне посебном садржином текста (LVCILIANE VIVAS, VENERA VIVAS), асоцирају успомену на вољену особу. Понекад се на кашикама налази и текст AETERNUS VIVAS, VTERE FELIX, што указује да је кашика могла бити у поседу одређене особе још за њеног живота. Ако је тако, онда се чини да текст на кашици може и накнадно да буде урезан, вероватно по жељи и власника или институције.

Урезана стилизована представа на кашици из Љубичевца има извесне елементе који нас наводе на закључке, у домену хипотезе. Претпоставка се заснива на асоцијативности представе, доведене у везу са функцијом објекта који се посматра – фортификацијом. На основу диспозиције урезаних линија у виду граница, склони смо да представу схватимо као део свеукупног живота утврђења, односно да претпоставимо да је на кашици из Љубичевца представљен *signum*. *Signum* провинцијских помоћних јединица, у свом доњем делу, у близини рукохвата сигнифера, садржи и знак у облику положеног латинског слова С (Webster 1969, 148–149; Connolly 1982, 47), па се у том смислу чини, да и обрнуто латинско слово С које је урезано на кашици из Љубичевца на прелазу рецепијента у дршку, треба на тај начин протумачити. Последишно, може се претпоставити да је власник кашике особа официрског ранга (Maxfield 1981, 420), која је средином IV века боравила или служила у утврђењу код Љубичевца.

VI 4.2. ФИБУЛЕ

Фибуле из Љубичевца се јављају углавном у крстообразној форми касноантичке производње (пет примерака), док су у два случаја забележени налази Армбруст фибула, такође касноантичке продукције IV века.

able character (DEO GRATIAS, AVLOS) or with a representation having a symbolic meaning (fish, lamb). When they were found as offerings in graves they were remembering the beloved person by way of distinct texts (LVCILIANE VIVAS, VENERA VIVAS). Sometimes there was the text AETERNUS VIVAS, VTERE FELIX on the spoon, indicating that the spoon might have already been in the possession of a certain person during his/her lifetime. If it is so, then it seems that the text on the spoon could also have been engraved sometime later, possibly according to the wish of owner or institution.

The engraved stylised representation on the Ljubicevac spoon has certain elements that suggest these conclusions but only as a hypothesis. The assumption is based on the association of the representation with the function of the structure being considered, that is the fortification. On the basis of the disposition of the engraved lines creating the twigs, we are inclined to understand the representation as part of the entire life of the fortification, i.e. to assume that represented on the spoon from Ljubicevac is a *signum*. The *signum* of the provincial auxiliary units has in its lower section, close to the hand of the *signiferus* (standard-bearer), a sign shaped as a horizontal Latin letter C (Webster 1969, 148–149; Connolly 1982, 47), accordingly it seems that the overturned Latin letter C engraved on the spoon from Ljubicevac, at the junction of the bowl and the handle could be explained in such a way. Consequently, it could be assumed that the owner of the spoon was a person of officer rank (Maxfield 1981, 420), who was serving at the fortification at Ljubicevac in the middle of the 4th century.

VI 4.2. FIBULAS

Fibulas from Ljubicevac are mainly of the cruciform type and date from the Late Roman period (five specimens), while two ‘Armbrust’ fibulas, also of the Late Roman period (4th century) have been recorded.

Cat. no. 143

Fibula with strap, rhomboid shaped bow, which is undecorated and disfigured.

- a. cast bronze, preserved length 4.5 cm.
Ljubicevac, trench XVI/82, G 8, 39.92 m.
- b. cast bronze, preserved length 4.5 cm.
Ljubicevac, trench XII/81, H 9, 40.17 m.

Кат. бр. 143

Фибула „плочасте” ромбоидне форме, неукрашеног и деформисаног лука.

а. бронза, ливење, очувана дужина 4,5 цм.

Љубичев.ац, сонда XVI/82, G 8, ката 39,92 м.

б. бронза, ливење, очувана дужина око 4,5 цм.

Љубичевац, сонда XII/81, H 9, ката 40,17 м.

Две истоветне фрагментоване фибуле нађене су у Љубичевцу на поду I (крај III века) и на поду II (середина IV века). Овом хронолошком оквиру одговарају и налази са територије Србије (Мошорин, средина III–IV век; Панчево–Војловица Рафинерија, друга половина III–IV век; Равна–*Timacum minus*, средина IV века) (Petković 2010, 228, tip 31A, kat. 1141–1147). Ова форма фибула је документована на некрополама Bratei (Barzu 1973, 60, 61, T. XIII, 1), Csongrád–Kaserne (Parducz 1963, T. VIII, 18, T. X, 6, 7), Târgșor (Diaconu 1965, 93, T. LXXI, 1, варијанта Ib) и датује се генерално у IV век. Фибуле овог типа (лучне T–фибуле са спиралном главом – *Ambrustfibeln*), припадају, према С. Петковић, типу фибула распрострањеном међу припадницима римске војске или администрације и могу се сматрати врстом институционализованих обележја, заједно са крстообразним фибулама (Petković 2010, 227).

ДАТОВАЊЕ: Период А, под I и под II (крај III – средина IV века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 96, T. XXV, LXXV.

Кат. бр. 144

Фибула крстообразне форме са издиференцираним хексагоналним луковима и нешто краћом стопом, неукрашене попречне греде.

Бронза, ливење, урезивање, дужина 7,0 цм.

Љубичевац, сонда XII/81, H 9, ката 39,90 м.

По Келеровој типологији датована је на основу гробних целина, односно новца у гробовима у провинцијама *Pannonia* и *Raetia* у период између 310. и 350. године (Keller 1971, 36, Typ 2), а исту хронологију предлаже и А. Јовановић (Јовановић 1978, 66, сл. 132). Сличног становишта је и Pröttel, који производњу ових фибула везује за царску пропаганду и период између 310. и 340. године (Pröttel 1991, 354). Овој хронологији одговарају и налази из Аугсбурга–*Augusta Vindelicum* (Paul 2011, 43–45), као и налаз из Љубичевца.

С. Петковић такође предлаже слично датовање, које би се на основу анализе већег броја налаза из

Two identical fragmented fibulas were found at Ljubičevac on floor I (end of the 3rd century) and on floor II (mid 4th century). Finds from the territory of Serbia (Mošorin, mid 3rd–4th century; Pančevo–Vojlovica Rafinerija, second half of the 3rd–4th century; Ravna–*Timacum Minus*, mid 4th century) also correspond to that chronological framework (Petković 2010, 228, tip 31A, kat. 1141–1147). This type of fibula has been recorded at the necropoleis at Brateiu (Barzu 1973, 60, 61, T. XIII, 1), Csongrád–Kaserne (Parducz 1963, T. VIII, 18, T. X, 6, 7), and Târgșor (Diaconu 1965, 93, T. LXXI, 1, variant Ib) and is generally dated to the 4th century. Fibulas of this type (arc T-fibulas with a spiral head – ‘*Armbrustfibeln*’) belong, according to S. Petković, to the fibula types spread among the members of the Roman army and administration and could be considered as types of institutionalised symbols together with the cruciform fibulas (Petković 2010, 227).

DATE: Period A, floor I and floor II (end of the 3rd – middle of the 4th century).

LITERATURE: Korać 1989, 96, T. XXV, LXXV.

Cat. no. 144

Fibula of cruciform shape with hexagonal bulbs and a somewhat shorter foot, and with an undecorated transversal bar.

Cast bronze, engraved, length 7.0 cm.

Ljubičevac, trench XII/81, H 9, 39.90 m.

According to Keller’s typology it is dated, on the basis of grave associations, i.e. coins in graves in the provinces of Pannonia and Raetia, to the period between the years 310 and 350 (Keller 1971, 36, Typ 2), and the same date was also proposed by A. Jovanović (Јовановић 1978, 66, сл. 132). Also of the same opinion is Pröttel, who relates the production of these fibulas to imperial propaganda and the period between the years 310 and 340 (Pröttel 1991, 354). Finds from Augsburg–*Augusta Vindelicum* (Paul 2011, 43–45), and the find from Ljubičevac also comply with this date.

S. Petković also proposes a similar dating, that is the reign of Constantine I and his heirs, in the period 306–361/363, on the basis of the analysis of many finds from Pannonia Secunda, Moesia Prima, Dacia Ripensis and Dardania (Petković 2010, 261–262, tip 34B₁, kat. 1370–1419).

DATE: Period A (end of the 3rd – mid 4th century).

LITERATURE: Korać 1989, 95, T. XXV, CLX.

Друге Паноније, Прве Мезије, Приобалне Дакије и Дарданије, могло сместити у време владавине Константина I и његових наследника, у периоду 306–361/363. године (Petković 2010, 261–262, тип 34B₁, кат. 1370–1419).

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 95, Т. XXV, CLX.

Кат. бр. 145

Фибула крстообразне форме, са луком украшеним паралелним урезима. Доњи део лука је правоугаono задебљан. Правоугаона плочаста стопа је орнаментисана са шест окаца, распоређених у два дијаметрална поља, уз корен лука и на крају стопе. Део попречне греде са луковима недостаје.

Бронза, ливење, урезивање, очувана дужина 5,4 цм.

Љубичевац, сонда XII/81, Н 9, ката 40,16 м.

Овај тип крстообразних фибула припада типу који је нарочито био распрострањен у римској војсци и администрацији у време Валенсове и Валентинијанове обнове Дунавског лимеса и унутрашњости провинција Дачке дијецезе, до слома у време Хадријанопољске битке и почетка владавине Теодосија I (између 364. и 378/380. године). Уз овај примерак фибуле пронађена је и бронзана пређица U–облика.

Фибуле ове форме су регистроване на бројним налазиштима друге половине IV века у Србији. Најсличнији примерак налазимо у збирци Музеја града Београда, са непознатог налазишта (Bojović 1983, 85, tip 37/5, kat. 417; Petković 2010, 264–265, tip 34D₂).

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина IV – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 96, Т. XXV, CII.

Кат. бр. 146

Фибула крстообразне форме, делимично очуваног лука трапезастог пресека, неиздиференцираних луковица, профилисаних и трапезоидно формиране попречне греде. Недостају стопа, држач игле и игла.

Бронза, ливење, урезивање, дужина попречне греде 4,6 цм.

Љубичевац, сонда XII/81, Н 9, ката 40,18 м.

Аналогни примерци из некрополе Ságvár–Triciana се датирају у другу половину IV века (Burger 1966,

Cat. no. 145

Fibula of cruciform shape with bow decorated with parallel engravings. The bottom segment of the bow is rectangular and thickened. The rectangular strap foot is decorated with six 'eylets' arranged in two diametrical fields next to the bow and on the end of foot. A section of the transversal bar with bulbs is missing.

Cast bronze, engraved, preserved length 5.4 cm.

Ljubičevac, trench XII/81, H 9, 40.16 m.

This type of cruciform fibula belongs to the type that was particularly widely distributed in the Roman army and administration during the time of the restoration of the limes by Valens and Valentinian, and in the interior of the provinces of the Dacian diocese until its collapse at the time of the battle of Adrianople and the beginning of the reign of Theodosius I (between the years 364 and 378/380). A bronze buckle of a "U" shape was also found together with this fibula.

Fibulas of this type dating from the second half of the 4th century have been recorded at many sites in Serbia. The most similar specimen, from an unknown site, is housed in the Belgrade City Museum Collection (Bojović 1983, 85, tip 37/5, kat. 417; Petković 2010, 264–265, tip 34D₂).

DATE: Period B (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 96, Т. XXV, CII.

Cat. no. 146

Fibula of cruciform shape with partially preserved bow of trapeze section, unmoulded bulbs, moulded and trapeze-shaped transversal bar. Foot, pin holder and pin are missing.

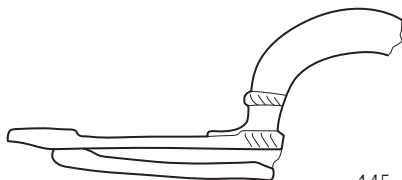
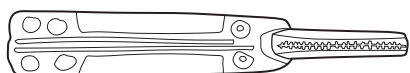
Cast bronze, engraved, length of transversal bar 4.6 cm.

Ljubičevac, trench XII.81, H 9, 40.16 m.

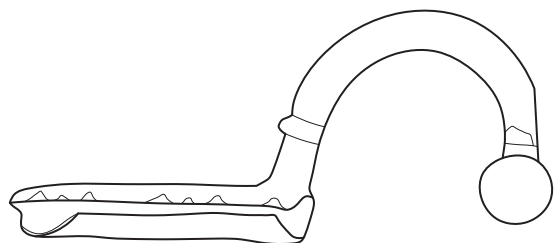
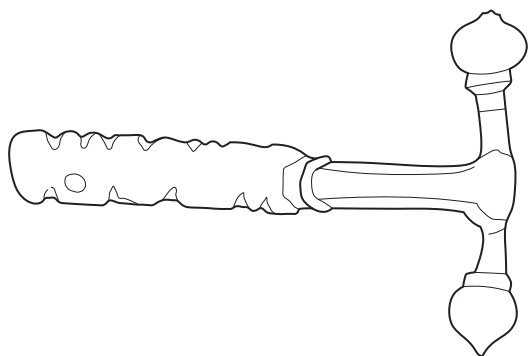
Analogous specimens from the Ságvár–Triciana necropolis are dated to the second half of the 4th century (Burger 1966, 114, 129, 170). Other authors also suggest a similar dating (Sági 1960, 204, 208, sl. 18, 11; Popescu 1945, 498, 499, fig. 8, 82; Kloiber 1957, 41, 85, Т. XV I a–d). E. Keller dated those fibulas to the period between the years 340 and 360, while such specimens, which are actually very frequent, are dated at the Roman sites in Serbia to the period between 364 and 380 (Keller 1971, Typ 3; Bojović 1983, 85, tip 37/6, kat. 422–432; Petković 2010, 264–265, tip 34D₁).

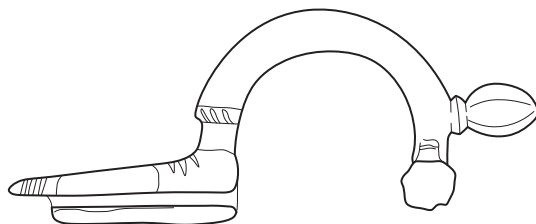
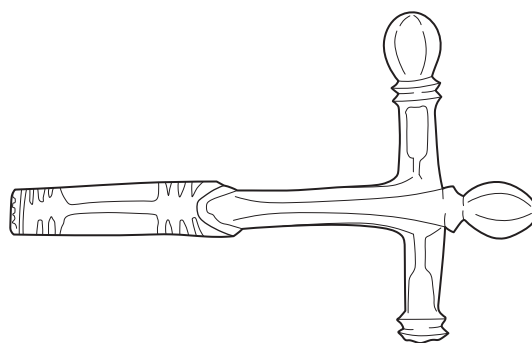
143

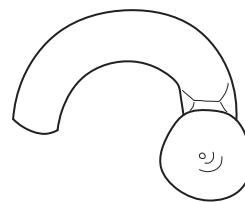
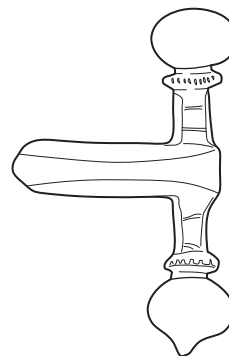
145

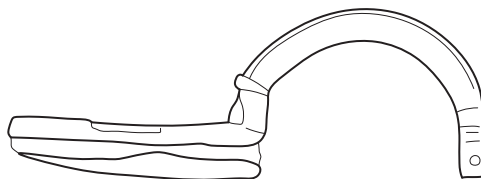
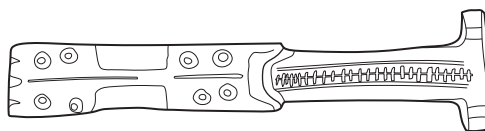
147

144

146

148

Сл. 54 – Фибуле (R 1:2)
Fig. 54 – Fibulas (R 1:2)

114, 129, 170). И други аутори предлажу слично датовање (Sági 1960, 204, 208, sl. 18, 11; Popescu 1945, 498, 499, fig. 8, 82; Kloiber 1957, 41, 85, T. XV I a–d). Е. Keller је ове фибуле датовао у период 340–360. године, док се на римским налазиштима у Србији ови примерци, који су иначе веома чести, датују у 364–380. годину (Keller 1971, Тип 3; Војовић 1983, 85, tip 37/6, kat. 422–432; Petković 2010, 264–265, tip 34D₁).

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина IV – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 96, T. XXV, CXLV.

Кат. бр. 147

Фибула крстообразне форме са стопом која је орнаментисана троугаоним жлебовима.

Бронза, ливење, урезивање, очувана дужина 6,5 цм.

Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, ката 40,35 м.

Типолошки, ова врста фибула припада IV веку (Patek 1942, T. XXIX, XXX; Behrens 1919, 15, fig. 4, 5; Behrens 1954, 222; Saria 1928, 75, fig. 2), али је у нашем случају дошло до упрошћавања орнаменталног садржаја стопе фибуле.

Паралеле налазимо у материјалу Музеја града Београда, посебно у примерку из каменог саркофага из Ритопека – локалитет Плавиначки поток, датованог новцем Констанција II (Војовић 1983, 86, tip 37/8, kat. 440–451). Овој хронологији одговара и запажање Е. Келера о производњи и употреби овог типа фибула између 350–380. године (Keller 1971, Тип 4), док нешто вишу хронологију за материјал са римских налазишта у Србији доноси С. Петковић, која израду ових фибула смешта у време Теодосија I и Аркадија, 380–408. године (Petković 2010, 257, tip 34E).

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (крај IV/почетак V – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 96–97, T. XXV, CLII.

Кат. бр. 148

Фибула крстообразне форме, са редуцираном попречном гредом, луком орнаментисаним хоризонталним урезима и стопом украшеном окцима у два наспрамна поља.

Бронза, ливење, урезивање, очувана дужина 6,3 цм.

Љубичевац, сонда XII/81, H 9, ката 40,30 м.

DATE: Period B (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 96, T. XXV, CXLV.

Cat. no. 147

Fibula of cruciform shape with foot decorated with triangular grooves.

Cast bronze, engraved, preserved length 6.5 cm.

Ljubicevac, trench XVI/82, G 8, 40.35 m.

Typologically, this fibula type is dated to the 4th century (Patek 1942, T. XXIX, XXX; Behrens 1919, 15, sl. 4, 5; Behrens 1954, 222; Saria 1928, 75, sl. 2), but on our specimens, the ornamental design of the fibula foot was simplified.

There are parallels with material in the Belgrade City Museum, particularly with a specimen from a stone sarcophagus from Ritopek –Plavinački Potok site, dated by a coin of Constantius II (Bojović 1983, 86, tip 37/8, kat. 440–451). This chronology also corresponds to the observations of E. Keller about the production and use of this fibula type between the years 350 and 380 (Keller 1971, Typ 4), while a somewhat later chronology for the material from the Roman sites in Serbia is proposed by S. Petković, who dates the production of those fibulas to the time of Theodosius I and Arcadius, 380–408, (Petković 2010, 257, tip 34E).

DATE: Period C (end of the 4th/beginning of the 5th – mid 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 96–97, T. XXV, CLII.

Cat. no. 148

Fibula of cruciform shape with reduced transversal bar, bow decorated with horizontal engravings and foot decorated with 'eyelets' in two opposing fields.

Cast bronze, engraved, preserved length 6.3 cm.

Ljubicevac, trench XII/81, H 9, 40.30 m.

This specimen typologically belongs to fibulas from the second half of the 4th century (Patek 1942, 260–280; Burger 1966, 142; Јовановић 1978, 67, сл. 136), but it has conspicuous traces of secondary intervention that could indicate its prolonged use. A close parallel with the specimen from Ljubicevac is recorded in the material from tower III at Čezava, where a fibula of an identical shape and type of decoration was recorded in the layer dated to the end of the 4th and the beginning of the 5th century (layer B) (Васић 1984, 115–116, сл. 20/7).

Типолошки, овај примерак припада фибулама друге половине IV века (Patek 1942, 260–280; Burger 1966, 142; Јовановић 1978, 67, сл. 136), али се на њој опажају јасни трагови секундарне интервенције, који би могли да сведоче о њеној дужој употреби. Блиску паралелу за примерак из Љубичевца налазимо у материјалу из куле III у Чезави, где је фибула, исте форме и начина украшавања, забележена у слоју датованом у крај IV и почетак V века (слој Б) (Васић 1984, 115–116, сл. 20/7).

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (крај IV/почетак V – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 96–97, Т. XXV, XCII.

VI 4.3. КОПЧЕ

Касноантичкој и рановизантијској продукцији припадају налази пет копчи за каиш и једна копча за обућу, из старије и млађе фазе фортификација у Љубичевцу. Предмети су израђени од бронзе и спадају у стандардни репертоар касноантичких елемената ношње, углавном, мушке популације, која је настањивала Љубичевац у периоду од краја III до краја VI века.

Кат. бр. 149

Фрагментована копча од танког бронзаног лима, правоугаоног облика, „каскадне” профилације.

Бронза, ливење, сечење, димензије 4,1 x 2,7 x 0,1 cm.

Љубичевац, сонда XII/81, Н 9, кота 39,91 м, С–130/81.

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 97, Т. XXVI, CXXX.

Кат. бр. 150

Копча за обућу, правоугаоног облика, профилисана дуж ивица, са очуваним трном и перифорацијом за закивке.

Бронза, ливење, сечење, савијање; димензије 2,8 x 1,6 x 0,1 cm.

Љубичевац, сонда XVI/82, G 8, кота 39,95 м, С–147/81.

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 97, Т. XXVI, CXLVII.

Кат. бр. 151

Пређица U–облика, правоугаоног пресека, са правоугаоним делом на месту осовине игле.

DATE: Period C (end of the 4th/beginning of the 5th – mid 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 96–97, Т. XXV, XCII.

VI 4.3. BUCKLES

Products of the Late Roman and Early Byzantine period are five belt buckles and one shoe buckle from the earlier and later phase of the fortifications at Ljubičevac. The objects are made of bronze and belong to the standard repertoire of Late Roman costume elements, mostly of the male population, which inhabited Ljubičevac in the period from the end of the 3rd to the end of the 6th century.

Cat. no. 149

Fragmented buckle made of thin sheet bronze, of rectangular shape and of a ‘cascade’ profilation.

Cast bronze, cut, dimensions 4.1 x 2.7 x 0.1 cm.

Ljubičevac, trench XII/81, H 9, 39.91 m, C–130/81.

DATE: Period A (end of the 3rd – mid 4th century).

LITERATURE: Korać 1989, 97, Т. XXVI, CXXX.

Cat. no. 150

Shoe buckle of a rectangular shape, moulded along the edges with preserved pin and perforations for rivets.

Cast bronze, cut, bent; dimensions 2.8 x 1.6 x 0.1 cm.

Ljubičevac, trench XVI/82, G 8, 39.95 m, C–147/81.

DATE: Period A (end of the 3rd – middle of the 4th century).

LITERATURE: Korać 1989, 97, Т. XXVI, CXLVII.

Cat. no. 151

Buckle of U shape, of rectangular section with a rectangular piece at the point of the pin axis.

Cast bronze, engraved; dimensions 4.9 x 2.1 x 0.4 cm.

Ljubičevac, trench XII/81, H 9, 40.15 m, C–115.81.

The buckle was found next to the Late Roman cruciform fibula (cat. 145).

DATE: Period B (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

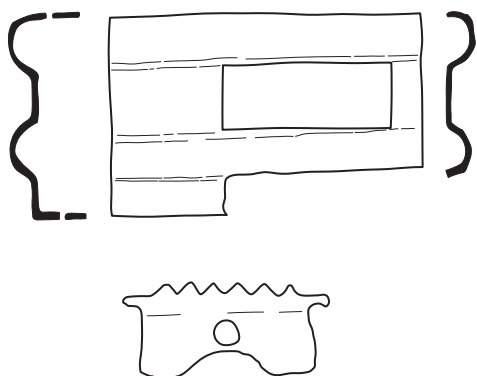
LITERATURE: Korać 1989, 97, Т. XXVI, CXV.

Cat. no. 152

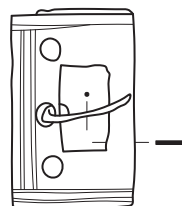
Buckle of ellipsoid shape, Sîntana de Mureş type, rhomboid section in the middle zone and with ends of circular section.

Cast bronze, dimensions 3.9 x 2.2 x 0.4 m.

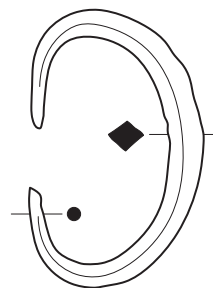
Ljubičevac, trench XVI/82, F 9, 40.19 m.

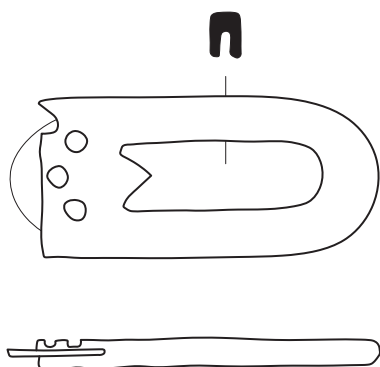
149

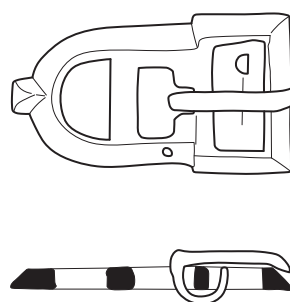
150

152

151

153

Сл. 55 – Копче (R 1:2)
Fig. 55 – Buckles (R 1:2)

Бронза, ливење, урезивање; димензије 4,9 x 2,1 x 0,4 цм.

Љубичевац, сонда XII/81, Н 9, ката 40,15 м, С–115/81.

Пређица је нађена поред касноантичке крстообразне фибуле (кат. 145).

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средиња IV – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 97, Т. XXVI, CXV.

Кат. бр. 152

Пређица елипсоидног облика типа Sîntana de Mureş, ромбоидног пресека у средишњем делу и са крајевима кружног пресека.

Бронза, ливење; димензије 3,9 x 2,2 x 0,4 цм.

Љубичевац, сонда XVI/82, F 9, ката 40,19 м.

Овај тип пређица у Bratei је датован новцем Валентинијана (Barzu 1973, 63–65, Т. XXXIV, 1, 1a). Сличне хронологије су и примерци из Sîntana de Mureş, Tepe Malaydoka (Parducz, Korek 1948, LVII, 10), Intenpedenta (Mitrea, Preda 1966, 271, 298, fig. 104). Налази са територије Србије датују

This type of buckle was dated at Brateiu by the coins of Valentinian (Barzu 1973, 63–65, Т. XXXIV, 1, 1a). Specimens from Sîntana, Tepe Malaydok (Parducz, Korek 1948, LVII, 10), and Intenpedenta (Mitrea, Preda 1966, 271, 298, fig. 104) are also of a similar date. Finds from the territory of Serbia are dated to the final third of the 4th century (Redžić 2013, 147, variant of type XIII).

DATE: Period B (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, 97–98, Т. XXVI, CXXII.

Cat. no. 153

Buckle of 'Sucidava' type with a semicircular lower section and a rectangular top of semicircular section. Pin is bent.

Cast bronze, openworked, bent, dimensions 3.7 x 2.2 x 0.2 cm.

Ljubičevac, trench IV, extension, relative depth 0.60 m, C–87/81.

This type of buckle, known as 'Sucidava', is frequently encountered in the Lower Danube valley and is

се у другу и трећу трећину IV века (Redžić 2013, 147, варијанта типа XIII).

ДАТОВАЊЕ: Период Б (середина IV – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 97–98, Т. XXVI, CXXII.

Кат. бр. 153

Пређица „Сучидава” типа која има доњи полукружни и горњи правоугаони део, полукружног пресека. Трн је повијен.

Бронза, ливење, проламање, савијање; димензије 3,7 x 2,2 x 0,2 cm.

Љубичевац, сонда IV, проширење, рел. дубина 0,60 м, С–87/81.

Овај тип, познат као „Сучидава” копче, често се среће у доњем Подунављу и датује се у VI век (Tudor 1974, 131, fig. 34, 3, 4), а распрострањен је како међу ромејском популацијом, тако и међу припадницима варварских племена ван граница Царства (Špehar 2010, 54–55). Поједини аутори датују овај тип копчи од средине до краја VI века (Schulze-Dörrlamm 2002, 246). Паралеле налазимо у материјалу из рановизантијског слоја у Караташу–*Diana*. (Špehar 2010, 55, kat. 48–49).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 98, Т. XXVI, LXXXVII; Špehar 2010, 55, kat. 50, Т. II, 50.

VI 4.4. НАОРУЖАЊЕ

У утврђењима у Љубичевцу нађен је релативно велики број стрелица, ножева, тј. инвентарија које су везане за војнички начин живота. Предмети овакве намене нису откривени или бар нису публиковани у већем броју. Стрелице се типолошки могу поделити у две групе: стрелице за самострел и стрелице избациване из посебно конструисаних справа у овом случају у питању је *gastraphetes*. Стрелице за *gastraphetes* су троугаоне убојне површине и немају тулце за учвршћивање, са изузетком стрелица које су тробридне, односно квадратне, убојне површине. Овај тип стрелице се чешће среће у доњем Подунављу (Salomon, Erdélyi 1971, Т. 1, 10, 20, 22, Т. 2, 14, 17, 31).

Кат. бр. 154

Гвоздени врх стреле листоликог пробојца и шупљег тулца кружног пресека.

Гвожђе, ковање; дужина 8,6 cm.

dated to the 6th century (Tudor 1974, 131, fig. 34, 3, 4), and was distributed among the Roman population as well as among the members of the barbarian tribes outside the borders of the Empire (Špehar 2010, 54–55). Some authors date this buckle type from the middle to the end of the 6th century (Schulze-Dörrlamm 2002, 246). We find parallels in the material from the Early Byzantine layer at Karataš–*Diana* (Špehar 2010, 55, kat. 48–49).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 98, Т. XXVI, LXXXVII; Špehar 2010, 55, kat. 50, Т. II, 50.

VI 4.4. WEAPONRY

A rather large quantity of arrowheads and knives, i.e. *inventaria* associated with a military way of life, has been found in the fortifications at Ljubičevac. Objects of such purpose have not been discovered, or at least have not been published, in any considerable volume. The arrowheads could be typologically distinguished as arrows for a crossbow or arrows for specially constructed pieces of apparatus; in this case it was for the *gastraphetes*. Arrows for the *gastraphetes* have triangular arrowheads and did not have sockets, except the arrowheads, which have three-sided or square tips. This arrowhead type is more frequent in the Lower Danube Valley (Salomon, Erdélyi 1971, Т. 1, 10, 20, 22, Т. 2, 14, 17, 31).

Cat. no. 154

Leaf-shaped iron arrowhead with socket of circular section.

Forged iron; length 8.6 cm.

Ljubičevac, sq. C11 H11, south profile on the inside of the southern rampart of the inner fortification, relative depth 1.70 m C–119/81.

Leaf-shaped iron arrowheads with a socket for attaching to the shaft have been recorded at few sites in the Iron Gates, in stratigraphically distinguished associations: at Čezava–*Novae* and Ravna–*Campsia* in the 2nd–3rd century layers. One was also found at Čezava–*Novae* in the layer dating from the mid 4th century, while a specimen from Ravna–*Timacum Minus* is from an assemblage generally dated to the 4th century (Vujović 1998, 112–114, kat. 1, 5, 7, 8). The specimen from Ljubičevac–*Glamija* belongs to finds from the earlier, inner fortification and could be dated generally to the end of the 3rd and the 4th century (periods A and B).

Љубичевац, кв. G 11 Н 11, јужни профил, са унутрашње стране јужног бедема унутрашњег утврђења, рел. дубина 1,70 м, С-119/81.

Листолики гвоздени врхови стрела, са тулцем за усађивање у дршку, јављају се на неколико налазишта у Ђердапу, у стратиграфски издвојеним целинама: у Чезави-*Novae* и Равни-*Campsa* у слојевима II-III века, Чезави-*Novae* у слоју средине IV века, док је примерак из Равне-*Timacum Minus* из целине генерално опредељене у IV век (Vuјović 1998, 112-114, kat. 1, 5, 7, 8). Примерак из Љубичевца-Гламија II припада налазима из старије, унутрашње фортификације и генерално се може определити у крај III и IV век (периоди А и Б).

ДАТОВАЊЕ: крај III – IV век.

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, Т. XXVIII, CXIX (период D).

Кат. бр. 155

Четворобриди врх стреле. Гвоздена стрелица у облику пробојца, квадратног пресека тела и трна за усађивање.

Гвожђе, ковање; дужина 8,6 cm.

Љубичевац, кв. К 8, рел. дубина 1,00-1,30 м, С-128/81.

Четворобриди врхови стрела коришћени су за пробијање оклопа. Већи број примерака пуног, четвороугаоног тела, нађени су у претежно слојевима IV века у Равни-*Campsa*, Бољетину-*Smorna* и Равни-*Timacum Minus* (Vuјović 1998, 116-118, Т. XXXVI).

ДАТОВАЊЕ: Период D (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, Т. XXVIII, CXXVIII.

Кат. бр. 156

Фрагмент ваљкастог катапулта, прстенасто наглашене једне ивице, са перфорацијом за гвоздени клин.

Гвожђе, ковање, перфорирање, пречник отвора 12 cm; висина 14 cm.

Љубичевац, непознати услови налаза.

Познато је да се једна од фабрика оружја (*Fabrica Ratiarensis*) налазила у Рацијарији (Арчар), одакле је овај примерак наоружања евентуално могао да потиче (Seeck, *OR XI*, 38). Употреба тешког наоружања, више типова топова, лукова и справа на натезање, у римско доба је итекако добро позната. Она има своју дугу традицију из грчког периода. Њих описују Heron и Philen, писци II века пре н. е.

DATE: end of the 3rd-4th century.

LITERATURE: Korać 1989, Т. XXVIII, CXIX (period D).

Cat. no. 155

Four-sided tip of arrowhead. Iron arrowhead shaped as a punched square section and with a tang for hafting.

Forged iron; length 8.6 cm.

Ljubicevac, sq. K8, relative depth 1.00-1.30 m, C-128/81.

Four-sided arrowheads were used for piercing armour. A rather large number of specimens with a solid, square body has been found, mostly in the 4th century layers at Ravna-*Campsa*, Boljetin-*Smorna* and Ravna-*Timacum Minus* (Vuјović 1998, 116-118, Т. XXXVI).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, Т. XXVIII, CXXVIII.

Cat. no. 156

Fragment of cylindrical catapult with one ring-like pronounced edge and with a perforation for the iron wedge.

Forged iron, perforated, diameter of opening 12 cm; height 14 cm.

Ljubicevac, unknown finding circumstances.

It is known that one of the weaponry workshops (*Fabrica Ratiarensis*) was in Ratiaria (Arčar), from where this specimen of armament could have possibly originated (Seeck, *OR XI*, 38). The use of heavy armaments, many types of cannons, bows and spanning devices, was very well known in the Roman times. It already had a long tradition of use from the Greek period. They are described by the writers Heron and Philen, from the 2nd century BC (Schneider 1905, 166; Schneider, *RE VII/1*, 1910, 1297-1322).

DATE: floor II, destruction II (middle of the 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, Т. XL, CXIII.

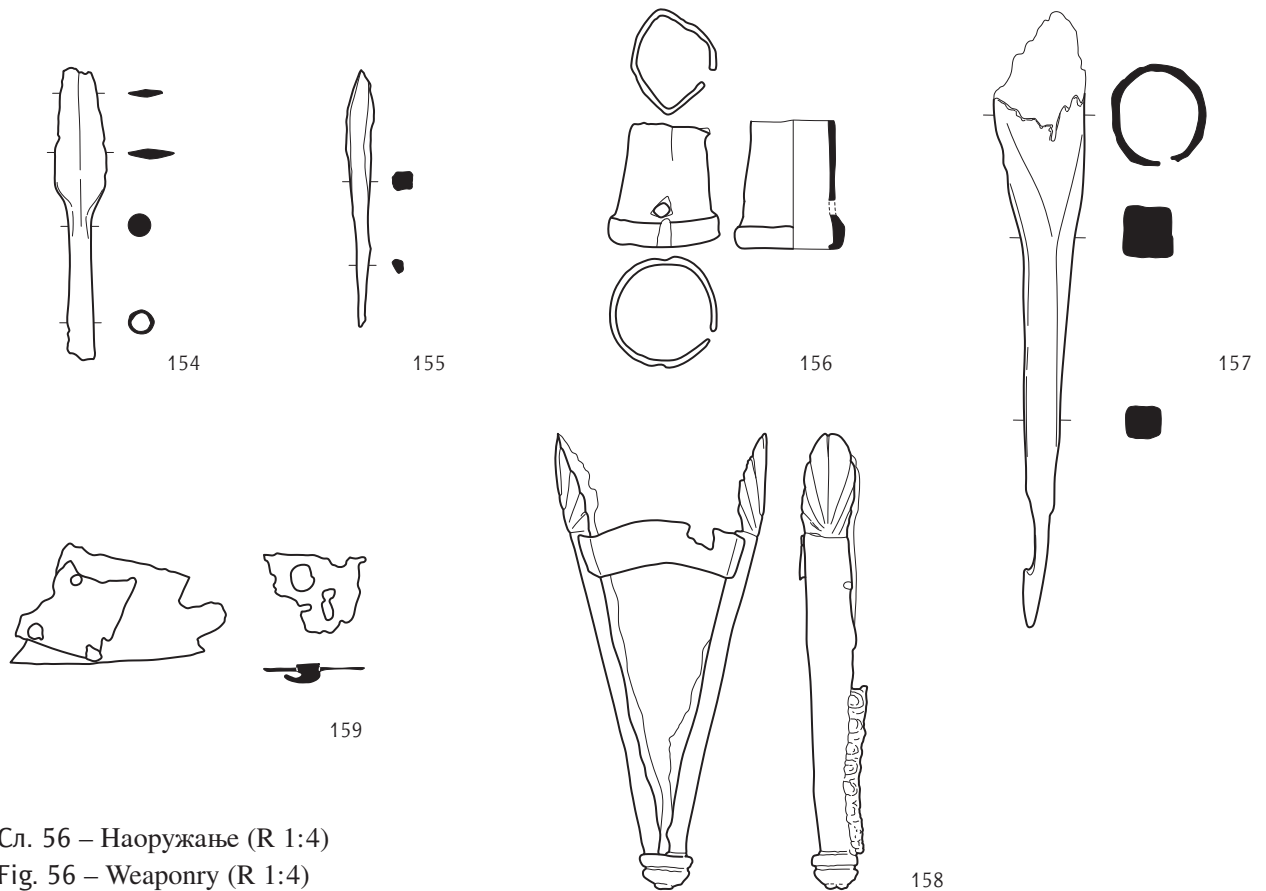
Cat. no. 157

Butt of a spear (*spiculum*), of conical shape, partially damaged.

Forged iron; length 16.2 cm, width 2.5 cm.

Ljubicevac, C-28/80.

Spear butts are relatively frequent finds among the preserved parts of offensive weapons of Roman soldiers in the region of Moesia Superior and in the southern part of the Pannonia province. They are mostly specimens 14-23 cm long and were recorded

Сл. 56 – Наоружање (R 1:4)
Fig. 56 – Weaponry (R 1:4)

(Schneider 1905, 166; Schneider, *RE* VII/1, 1910, 1297–1322).

ДАТОВАЊЕ: под II, деструкција II (средина IV века – крај IV / почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, T. XL, CXIII.

Кат. бр. 157

Петица копља (*spiculum*), облика конуса, делимично оштећена.

Гвожђе, ковање; дужина 16,2 цм, ширина 2,5 цм.

Љубичевац, С–28/80.

Петице копља представљају релативно чест налаз међу очуваним деловима офанзивног наоружања римских војника у областима Горње Мезије и јужног дела провинције Паноније. Углавном је реч о примерцима дужине 14–23 цм, а забележени су у Београду–*Singidunum*, Чезави–*Novae*, Салдumu, Бољетину–*Smorna*, Текији–*Transdierna*, Рткову–Гламји I (Vujović 1998, 94–96; Gabričević 1986, fig. 22, 1; Jeremić 2009, 159–161, cat. 477).

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века).

in Belgrade–*Singidunum*, Čezava–*Novae*, Saldum, Boljetin–*Smorna*, Tekija–*Transdierna* and Rtkovo–Glamija I (Vujović 1998, 94–96; Gabričević 1986, Fig. 22, 1; Jeremić 2009, 159–161, cat. 477).

DATE: Period A (end of the 3rd – middle of the 4th century).

LITERATURE: Korać 1989, T. XXXIII, XXVIII; Vujović 1998, 96, kat. 12, T. XXXI/12.

Cat. no. 158

Plating of Sword Scabbard. Bronze lower section of a sword scabbard, plating shaped as the letter “V”. There is a moulded button on the bottom, while the surface of the plating is decorated with egg-and-dart relief ornament. The plating expands at the top into a fan shape and ends in a stylised palmette. Between the plating segments there is arched reinforcement.

Cast bronze, embossed; length 12 cm, width 5.6 cm. Ljubičevac–Obala, chance find.

The bronze scabbard plating found in the area of Ljubičevac–Obala belongs to the scabbard of Pompeian-swords, which were widespread within the Roman army

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, T. XXXIII, XXVIII; Vujović 1998, 96, kat. 12, T. XXXI/12.

Кат. бр. 158

Оков каније мача. Бронзани доњи део окова каније мача, у облику слова „V”. На дну се налази профилисано дугме, док је површина окова украшена релефним орнаментом у облику јајасте киме. На врху се оков лезасто шири, завршен у облику стилизоване палмете. Између крака окова налази се лучно ојачање.

Бронза, ливење, искуцавање; дужина 12,0 цм, ширина 5,6 цм.

Љубичевац–Обала, случајан налаз.

Оков каније од бронзе, нађен на простору Љубичевца–Обале, припада корицама Помпеја–мачева, који су били широко распрострањени у римској војсци раноцарског доба. Са територије Бердапа, поред налаза из Љубичевца, потиче и примерак окова каније мача из Салдума, из најстаријег слоја живота на овом налазишту (слој Е, Флавијевци–Трајан) (Vujović 1998, 63; Jeremić 2009, 158–159, cat. 468). Паралеле из Помпеја, које је публикувао Günter Ulbert, такође се опредељују у флавијевску и епоху Антонина (Ulbert 1970, Taf. 19, 26, 27).

ДАТОВАЊЕ: друга половина I века.

ЛИТЕРАТУРА: Vujović 1998, 66, kat. 2, T. XVI/2.

Кат. бр. 159

Фрагменти лорике. Два фрагмента бронзаних плочица, код једне очуване три перфорације за провлачење жице, док је код мањег фрагмента очувана мања метална заковица.

Бронза. ливење, перфорирање, димензије: 5,5 x 2,2 x 0,1 цм и 2,7 x 2,0 x 0,1 цм.

Љубичевац.

У питању су плочице – вероватно делови љуспастог оклопа (*lorica squamata*) (RE XIII/2, 1953, 1444–1449), једног од најшире употребљаваних оклопа у римској војсци, који се одржао готово осам векова, нарочито међу пешадијом (Vujović 1998, 25). Димензије плочица варирају, од мањих 2,8 x 1,4 цм, до великих примерака дужине 8,0 цм, а нађени су у утврђењима Београд–*Singidunum* и Болјетин–*Smorna*, у слојевима краја I и почетка II века (Vujović 1998, 27–28, kat. 1, 5, T. IV, 13, 15)

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина IV – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, T. XL, CCXXXI.

in the Early Imperial period. Besides the specimen from Ljubičevac, another scabbard plating discovered in the Iron Gates region comes from Saldum and dates from the earliest horizon of life at that site (horizon E, Flavians – Trajan) (Vujović 1998, 63; Jeremić 2009, 158–159, cat. 468). Parallels from Pompeii published by Günter Ulbert are also dated to the period of Flavians and the epoch of the Antonines (Ulbert 1970, Taf. 19, 26, 27).

DATE: second half of the 1st century.

LITERATURE: Vujović 1998, 66, kat. 2, T. XVI/2.

Cat. no. 159

Fragments of armour. Two fragments of bronze plates, one has three preserved perforations for pulling through a wire, while the smaller fragment has a rather small preserved metal rivet.

Cast bronze, perforated, dimensions 5.5 x 2.2 x 0.1 cm and 2.7 x 2.0 x 0.1 cm.

Ljubičevac.

These are small plate-scales, probably segments of scale armour (*lorica squamata*) (RE XIII/2, 1953, 1444–1449). Scale armour was one of the most widely used types of armour in the Roman army, and remained in use for almost eight centuries, especially among infantry units (Vujović 1998, 25). The dimensions of the scales vary from rather small ones (2.8 x 1.4 cm) to larger specimens 8.0 centimeters long and have been found in fortifications in Belgrade–*Singidunum* and Boljetin–*Smorna* in the layers dating from the end of the 1st and the beginning of the 2nd century (Vujović 1998, 27–28, kat. 1, 5, T. IV, 13, 15).

DATE: Period B (middle of the 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, T. XL, CCXXXI.

VI 4.5. TOOLS AND EQUIPMENT

Cat. no. 160

Leaf-shaped iron tool with slightly bent tang for attaching the handle – trowel.

Forged iron, bent; length 11.0 cm, width 2.5 cm.

Ljubičevac, sq. K7 K8, pit, relative depth 1.25 m, C–131/81.

The iron tool from Ljubičevac is a type of leaf-shaped trowel (*trulla*) of smaller size that could have been used in masonry, probably for making joints (Поповић 1988, 124). A close analogy was encountered in the material from Ravna–*Camps*, with a

VI 4.5. АЛАТ И ПРИБОР

Кат. бр. 160

Листолика гвоздена алатка са благо повијеним трном за дршку – мистрија.

Гвожђе, ковање, савијање; дужина 11,0 цм, ширина 2,5 цм.

Љубичевац, кв. К7 К8, јама, рел. дубина 1,25 м, С–131/81.

Гвоздена алатка из Љубичевца представља тип листолике мистрије (*trulla*) мањих димензија, која је могла да се користи у зидарству, вероватно за прављење фуга (Поповић 1988, 124). Блиске паралеле налазимо у материјалу из Равне–*Campsa*, која је блиска према облику, али је знатно већих димензија (29 цм), а датује се слично као примерак из Љубичевца, у IV век (Поповић 1988, 126, XXXII С, Т. XLIX, 11).

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (средина IV века – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, Т. XXVII, CXXXI.

Кат. бр. 161

Гвоздени чекић издуженог трапезоидног облика, са елипсастом перфорацијом за уметање дршке.

Гвожђе, ковање; димензије 9,5 x 2,5 цм.

Љубичевац, кв. К 7, рел. дубина 1,10 м, С–81/81.

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина IV – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, Т. XXXV, LXXXI.

Кат. бр. 162

Гвоздена алатка, делимично оштећена, трапезастог облика, непознате намене.

Гвожђе, ковање; димензије 10,2 x 1,6 цм.

Љубичевац, кв. К 7, рел. дубина 1,10 м, С–133/81.

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина IV – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, Т. XXXIV, CXXXIII.

Кат. бр. 163

Гвоздени предмет у облику шипке, са крајевима благо повијеним и оштећеним, непознате намене.

Гвожђе, ковање; димензије 10,2 x 1,6 цм.

Љубичевац, сонда IV, рел. дубина 1,50 м, С–82/81.

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина IV – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, Т. XXXV, LXXXII.

specimen very similar in shape but of a considerably larger size (29 cm), and is dated to the 4th century, as is the specimen from Ljubičevac (Поповић 1988, 126, XXXII С, Т. XLIX, 11).

DATE: Period C (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, Т. XXVII, CXXXI.

Cat. no. 161

Iron hammer of elongated trapezoid shape with elliptical perforation for attaching the handle.

Forged iron; dimensions 9.5 x 2.5 cm.

Ljubičevac, sq. K7, relative depth 1.10 m, C–81/81.

DATE: Period B (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, Т. XXXV, LXXXI.

Cat. no. 162

Partially damaged iron implement of trapeze shape and of unknown purpose.

Forged iron; dimensions 10.2 x 1.6 cm.

Ljubičevac, sq. K7, relative depth 1.10 m, C–133/81.

DATE: Period B (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, Т. XXXIV, CXXXIII.

Cat. no. 163

Iron object shaped as a rod with ends slightly bent and damaged, of unknown purpose.

Forged iron; dimensions 10.2 x 1.6 cm.

Ljubičevac, trench IV, relative depth 1.50 m, C–82/81.

DATE: Period B (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, Т. XXXV, LXXXII.

Cat. no. 164

Iron punch with one end of circular and the other of square section.

Forged iron; length 21.0 cm.

Ljubičevac, trench VI, rel. depth 0.60 m, C–155/81.

DATE: Period B (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, Т. XXXV, CLV.

Cat. no. 165

Iron punch with long, strap-shaped body finishing at the end of the working surface in a long point and with a thin tang for hafting.

Кат. бр. 164

Гвоздени пробојац, са телом које је на једној страни кружног, а на другој квадратног пресека.

Гвожђе, ковање; дужина 21,0 цм.

Љубичевац, сонда VI, рел. дубина 0,60 м, С-155/81.

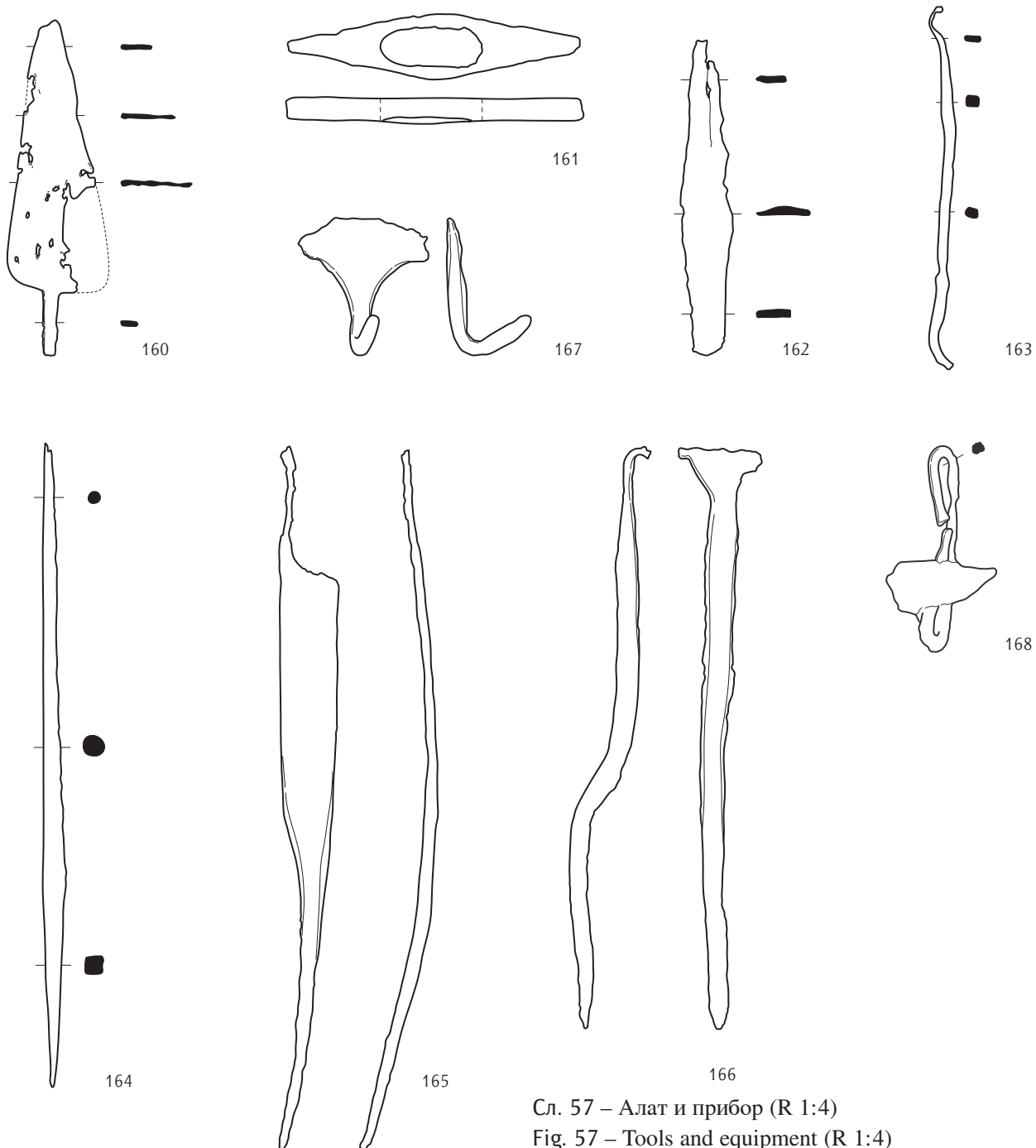
ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина IV – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, Т. XXXV, CLV.

Forged iron; length 22.5 cm.

Ljubicevac, trench III, relative depth 1.20 m, С-79/81.

An iron tool of this form, judging by the shape of the point, was probably used for working with light materials, possibly as an awl for making baskets or for lighter work in the garden. There are analogies for this tool in Saalburg and Feldberg (Pietsch 1983, 41, 104, Kat. 314–315, Т. 13/314–315).

Сл. 57 – Алат и прибор (R 1:4)
Fig. 57 – Tools and equipment (R 1:4)

Кат. бр. 165

Гвоздени пробојац дугачког тела, тракастог облика, које се при крају радне површине сужава у дуги шиљак и дугог и танког трна за усађивање.

Гвожђе, ковање; дужина 22,5 цм.

Љубичевац, сонда III, рел. дубина 1,20 м, С–79/81.

Гвоздена алатка овог облика, судећи према облику шиљка, вероватно је служила за рад са лакшим материјалима, могуће као шило при плетењу корпи или код лакших радова у вртларству, чије паралеле налазимо у Залбургу и Фелдбергу (Pietsch 1983, 41, 104, Кат. 314–315, Т. 13/314–315).

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (крај IV/почетак V века – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, Т. XXXVI, LXXIX.

Кат. бр. 166

Гвоздени нож за дубљење дрвета, састоји се од трапезоидног сечива, које је оштећено и повијено под правим углом, и трна завршеног у облику шпица, благо савијеног.

Гвожђе, ковање; димензије 19,0 x 1,2 цм.

Љубичевац, јужни профил, рел. дубина 0,00–1,50 м, С–105/81.

Ножеви (*cultelli*), направљени за послове дубљења дрвета, заступљени су у археолошком материјалу на касноантичким налазиштима IV и прве половине V века (Равна–*Camps*a, Салдум, Сремска Митровица–*Sirmium* – гроб занатлије, Гамзиград–*Romuliana*) и рановизантијског доба, на Царичином Граду (Поповић 1988, 90–91, тип XXXI Цб, Т. XV, 6).

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (крај IV/почетак V века – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, Т. XXXVI, CV.

Кат. бр. 167

Нож за обраду коже трапезоидног облика сечива, са полукружном сечицом и дршком у облику трна која је савијена под правим углом.

Гвожђе, ковање; димензије 4,5 x 4,5 цм.

Љубичевац, G 11, H 11, јужни профил, са унутрашње стране јужног бедема унутрашњег утврђења, рел. дубина 1,70 м, С–120/81.

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина IV – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, Т. XXXV, CXX.

DATE: Period C (end of the 4th/beginning of the 5th – middle of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, Т. XXXV, LXXIX.

Cat. no. 166

Iron knife for wood carving, consists of trapezoid blade, which is damaged and bent at a right angle, and a tang ending in a slightly bent point.

Forged iron; dimensions 19.0 x 1.2 cm.

Ljubičevac, south profile, relative depth 0.00–1.50 m, C–105/81.

Knives (*cultelli*) made for carving wood were recorded in the archaeological material at Late Roman sites dating from the 4th and first half of the 5th century (Ravna–*Camps*a, Saldum, Sremska Mitrovica–*Sirmium* – grave of a craftsman, Gamzigrad–*Romuliana*) and from the Early Byzantine period at Caričin Grad (Поповић 1988, 90–91, тип XXXI Cb, Т. XV, 6).

DATE: Period C (end of the 4th/beginning of the 5th – middle of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, Т. XXXVI, CV.

Cat. no. 167

Knife for leatherworking with trapezoid blade and semicircular cutting edge, has a tang shaped handle bent at a right angle.

Forged iron; dimensions 4.5 x 4.5 cm.

Ljubičevac, G11, H11, south profile, on the inside of the southern rampart of the inner fortification, relative depth 1.70 m, C–120/81.

DATE: Period B (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, Т. XXXV, CXX.

Cat. no. 168

Object consisting of an iron rod of square section, bent into a rectangular shape and with open ends and pulled through a conical lump of lead.

Forged iron, bent, cut, cast lead; length 6.5 cm.

Ljubičevac, sq. K8, relative depth 0.50 m, C–89/81.

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, Т. XXXIX, LXXXIX.

KNIVES

Cat. no. 169

Iron knife with slightly curved edge and straight blade with part of the tang for handle hafting.

Forged iron, length 6.0 cm.

Кат. бр. 168

Предмет који се састоји од гвоздене шипке квадратног пресека, савијене у облику правоугаоника, отворених крајева, провучене кроз комад купастог олова.

Гвожђе, ковање, савијање, сечење, олово, ливење; дужина 6,5 цм

Љубичевац, кв. К 8, рел. дубина 0,50 м, С–89/81.

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, Т. XXXIX, LXXXIX.

НОЖЕВИ

Кат. бр. 169

Гвоздени нож благо закривљене ивце и равног сечива, са делом трна за насађивање дршке.

Гвожђе, ковање; дужина 6,0 цм.

Љубичевац, кв. К 7, гроб 39, са леве стране главе, С–163/81.

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, Т. XXIX, CLXIII.

Кат. бр. 170

Гвоздени нож благо закривљене горње ивице и равног сечива, које је доста оштећено.

Гвожђе, ковање; димензије 7,5 x 1,5 цм.

Љубичевац, кв. К7, рел. дубина 0,70 м, С–99/81.

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, Т. XXIX, XCIX.

Кат. бр. 171

Гвоздени нож равне горње ивице и закривљеног сечива, недостаје трн за насађивање дршке.

Гвожђе, ковање; димензије 12,6 x 1,2 цм.

Љубичевац, кв. L 7, рел. дубина 0,40 м, С–98/81.

ДАТОВАЊЕ: Период А (крај III – средина IV века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, Т. XXIX, XCVIII.

Кат. бр. 172

Гвоздени нож благо закривљене горње ивице и равног сечива, са трном за насађивање у дршку.

Гвожђе, ковање; димензије 16,1 x 2,8 цм.

Љубичевац, кв. G 11, H 11, јужни профил, са унутрашње стране јужног бедема унутрашњег утврђења, рел. дубина 1,70 м, С–121/81.

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина IV – крај IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, Т. XXX, CXXI.

Ljubičevac, sq. K7, grave 39, next to the left side of the head, С–163/81.

DATE: Period A (end of the 3rd – middle of the 4th century).

LITERATURE: Korać 1989, Т. XXIX, CLXIII.

Cat. no. 170

Iron knife with slightly curved upper edge and straight blade, which is substantially damaged.

Forged iron; dimensions 7.5 x 1.5 cm.

Ljubičevac, sq. K7, relative depth 0.70 m, С–99/81.

DATE: Period A (end of the 3rd – middle of the 4th century).

LITERATURE: Korać 1989, Т. XXIX, XCIX.

Cat. no. 171

Iron knife with straight top edge and curved blade. Tang for hafting, the handle is missing.

Forged iron; dimensions 12.6 x 1.2 cm.

Ljubičevac, sq. L7, relative depth 0.40 m, С–98/81.

DATE: Period A (end of the 3rd – middle of the 4th century).

LITERATURE: Korać 1989, Т. XXIX, XCVIII.

Cat. no. 172

Iron knife with slightly curved top edge and straight blade and with tang for hafting the handle.

Forged iron; dimensions 16.1 x 2.8 cm.

Ljubičevac, sq. G11, H11, south profile, on the inside of the southern rampart of the inner fortification, relative depth 1.70 m, С–121/81.

DATE: Period B (mid 4th – end of the 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, Т. XXX, CXXI.

Cat. no. 173

Iron knife with straight top edge and slightly curved blade with twisted handle ending in a ring pommel.

Forged iron, bent; length 13.5 cm.

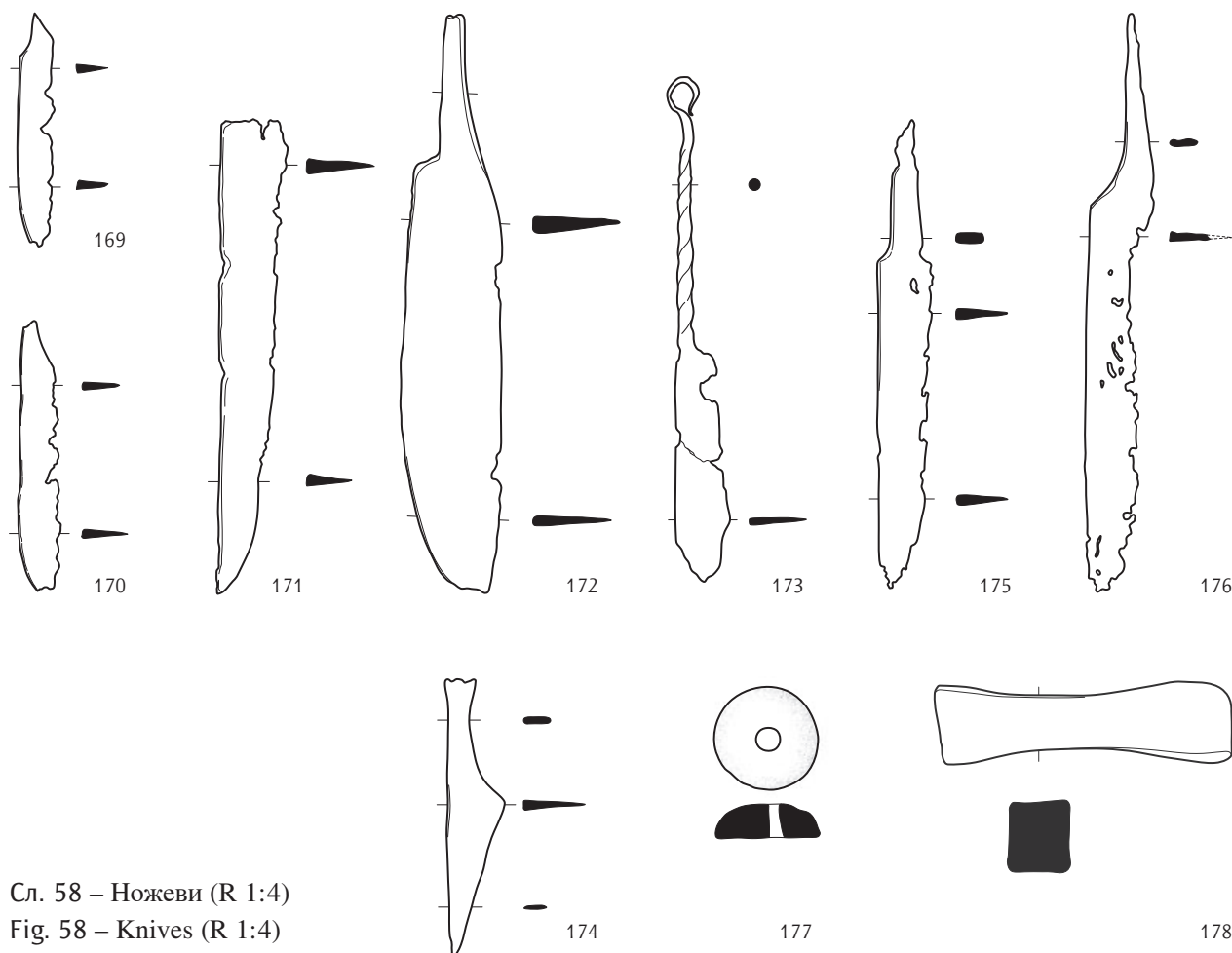
Ljubičevac, trench IV, relative depth 0.65 m, С–80/91.

DATE: Period C (end of the 4th/beginning of the 5th – mid 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, Т. XXXI, LXXX.

Cat. no. 174

Iron knife with short blade with a straight top edge extending into the tang for hafting. The cutting edge is of triangular section.

Сл. 58 – Ножеви (R 1:4)
Fig. 58 – Knives (R 1:4)

Кат. бр. 173

Гвоздени нож равне горње ивице и благо закривљеног сечива, са тордираном дршком која се завршава отвореним кружним прстеном.

Гвожђе, ковање, савијање; дужина 13,5 цм.

Љубичевац, сонда IV, рел. дубина 0,65 м, C–80/81.

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (крај IV/почетак V – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, T. XXXI, LXXX.

Кат. бр. 174

Гвоздени нож кратког сечива, равне горње ивице и која се продужава у трн за насађивање, и троугаоне сечице.

Гвожђе, ковање; дужина 7,7 цм.

Љубичевац, северни део унутрашњег утврђења, са спољне стране, рел. дубина 1,10 м, C–101/81.

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (крај IV/почетак V – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, T. XXXI, CI.

Forged iron; length 7.7 cm.

Ljubičevac, north section of inner fortification, on the outside, relative depth 1.10 m, C–101/81.

DATE: Period C (end of the 4th/beginning of the 5th – mid 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, T. XXXI, CI.

Cat. no. 175

Iron knife with straight top edge and slightly curved blade, which is damaged and with tang for hafting.

Forged iron; dimensions 13 x 1.5 cm.

Ljubičevac, sq. L6, relative depth 0.60 m, C–144/81.

DATE: Period C (end of the 4th/beginning of the 5th – mid 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, T. XXXII, CXLIV.

Cat. no. 176

Iron knife with straight top edge and slightly curved blade, which is damaged and with tang for hafting.

Кат. бр. 175

Гвоздени нож равне горње ивице и благо заобљеног сечива, које је оштећено, са трном за насађивање.

Гвожђе, ковање; димензије 13 x 1,5 цм.

Љубичевац, кв. L6, рел. дубина 0,60 м, С-144/81.

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (крај IV/почетак V – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, Т. XXXII, CXLIV.

Кат. бр. 176

Гвоздени нож равне горње ивице и благо заобљеног сечива, које је оштећено, са трном за насађивање.

Гвожђе, ковање; димензије 14,5 x 1,6 цм.

Љубичевац, сонда IV, рел. дубина 0,45 м, С-78/81.

ДАТОВАЊЕ: Период Ц (крај IV/почетак V – средина V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, Т. XXXII, LXXVIII.

Кат. бр. 177

Оловни пршљенак калотастог облика, перфориран по средини.

Олово, ливење, перфорирање; пречник 2,6 цм.

Љубичевац, јужни профил, са унутрашње стране јужног бедема, рел. дубина 1,70 м, С117/81.

ДАТОВАЊЕ: Период Б (средина IV – средина IV/почетак V века).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, Т. XLVI, CXVII.

Кат. бр. 178

Фрагмент каменог бруса, правоугаоног пресека.

Камен, глачање; 6,5 x 1,6 цм.

Љубичевац, јужни профил, рел. дубина 1,85 м, С-135/81.

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, Т. XXXIX, XL.

Кат. бр. 179

Јелењи рог засечен на једном крају, углачан при врху.

Рог, резање, глачање; дужина 19,4 цм.

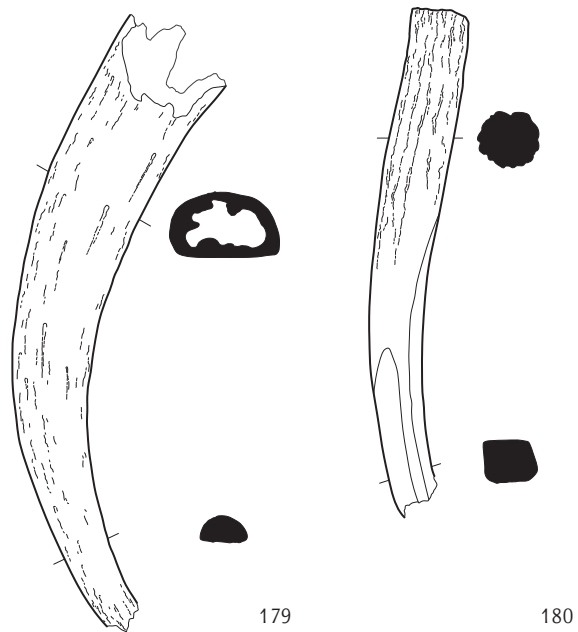
Љубичевац, јужни профил, рел. дубина 0,00–0,50 м, С-129/81.

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, Т. XLVIII, CXXIX.

Кат. бр. 180

Фрагмент рога засеченог на једном крају и углачаног при врху.

Сл. 59 – Ножеви (R 1:4)

Fig. 59 – Knives (R 1:4)

Forged iron; dimensions 14.5 x 1.6 cm.

Ljubičevac, trench IV, relative depth 0.45 m, С-78/81.

DATE: Period C (end of the 4th/beginning of the 5th – mid 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, Т. XXXII, LXXVIII.

Cat. no. 177

Lead calotte-shaped spindle whorl, centrally perforated.

Cast lead, perforated; diameter 2.6 cm.

Ljubičevac, south profile, on the inside of the southern rampart, relative depth 1.70 m, С-117/81.

DATE: Period B (middle of the 4th – mid 4th/beginning of the 5th century).

LITERATURE: Korać 1989, Т. XLVI, CXVII.

Cat. no. 178

Fragment of a whetstone of rectangular cross-section.

Stone, ground; 6.5 x 1.6 cm.

Ljubičevac, south profile, relative depth 1.85 m, С-135/81.

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, Т. XXXIX, XL.

Cat. no. 179

Antler notched at one end, polished near the tip.

Antler, cut, polished; length 19.4 cm.

Рог, резање, глачање; дужина 13,6 цм.
 Љубичевац, јужни профил, рел. дубина
 0,00–0,50 м, С–135/81.
 ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).
 ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, Т. XLVIII, CXXXVII.

Ljubičevac, south profile, relative depth
 0.00–0.50 m, C–129/81.

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, T. XLVIII, CXXIX.

Cat. no. 180

Antler fragment notched at one end and polished near the tip.

Antler, cut, polished, length 13.6 cm.

Ljubičevac, south profile, relative depth
 0.00–0.50 m, C–135/81.

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, T. XLVIII, CXXXVII.

VI 4.6. НАЛАЗИ НОВЦА

У утврђењу у Љубичевцу–Гламеји II нађено је 23 комада бронзаног новца у хронолошком распону од 279. до 576. године (Табела 1, сл. 60).

У западном бедуму куле стражаре старијег, односно унутрашњег утврђења и код Љубичевца на поду обележеном као под I нађена су два новца Диоклецијана, кована 289/290. године. Она представљају *terminus post quem* за подизање унутрашњег утврђења. Прва деструкција унутрашњег утврђења датована је новцем Констанција II, кованог између 341. и 346. године.

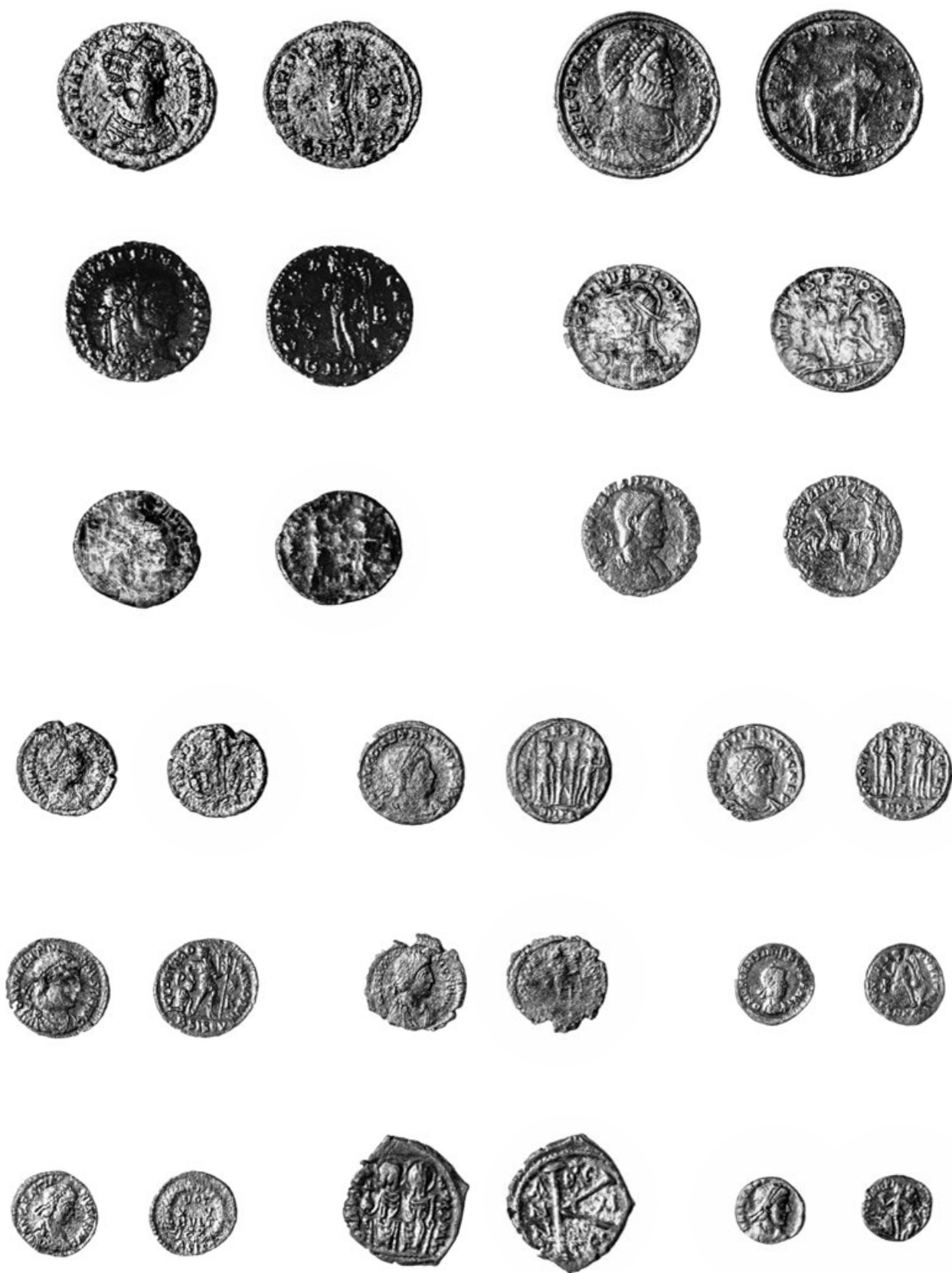
VI 4.6. COINS

Twenty-three bronze coins have been found in the fortification at Ljubičevac–Glameja II, spanning the period from AD 279 to AD 576 (Table 1, Fig. 60).

Владар/Emperor	Година ковања/Year of Issue	Референца/Reference
Проб <i>Probus</i>	279	RIC V, II 887
Диоклецијан <i>Diocletian</i>	289/290	RIC V, II 264
Галерије <i>Galerius</i>	302–303	RIC VI, 176
Галерија Валерија <i>Galeria Valeria</i>	308–309	RIC VI, 221
Константин <i>Constantine</i>	337–341	LRBC I, 1052
Констанс <i>Constans</i>	341–346	LRBC I, 801
Констанције II <i>Constantius II</i>	341–346	LRBC I, 792
Констанције II <i>Constantius II</i>	350	LRBC II, 1659
Констанције II <i>Constantius II</i>	355–361	LRBC II, 1610
Јулијан <i>Julian</i>	361	LRBC II, 268
Валентинијан I <i>Valentinian I</i>	364–367	LRBC II, 1271
Валентинијан I <i>Valentinian I</i>	367–375	LRBC II, 1430
Грацијан <i>Gratian</i>	378–383	LRBC II, 377
Валентинијан II <i>Valentinian II</i>	378–383	LRBC II, 1541
Теодосије I <i>Theodosius I</i>	394/395	LRBC II, 1109
Аркадије <i>Arcadius</i>	402–408	LRBC II, 1996–98
Теодосије II <i>Theodosius II</i>	408–423	LRBC II, 1876–77
Теодосије II <i>Theodosius II</i>	423–425	LRBC II, 2227–30
Јустинијан I <i>Justinian I</i>	527–537	MIB, 1, 105
Јустинијан I <i>Justinian I</i>	537/8–548	DOC I, 212
Јустинијан I <i>Justinian I</i>	559	DOC I, 147
Јустин II <i>Justin II</i>	576	DOC I, 83, 1

Табела 1 – Налази новца у старијем и млађем утврђењу у Љубичевцу

Table 1 – Coins found in the earlier and later fortification at Ljubičevac

Сл. 60 – Налази новца у Љубичевцу
Fig. 60 – Coins found at Ljubičevac

	A						B						C		D		E	
	ПРОБ Probus	ДИОКЛЕЦИЈАН Diocletian	ГАЈЕРИЈЕ Galerius	ГАЈЕРИЈА ВАЛЕРИЈА Galeria Valeria	КОНСТАНТИН Constantine	КОНСТАНС Constans	КОНСТАНЦИЈЕ II Constantius II	ЈУЛИЈАН Julian	ВАЛЕНТИНИЈАН I Valentinian I	ГРАЦИЈАН Gratian	ВАЛЕНТИНИЈАН II Valentinian II	ТЕОДОСИЈЕ I Theodosius I	АРКАДИЈЕ Arcadius	ТЕОДОСИЈЕ II Theodosius II	ЈУСТИНИЈАН Justinian	ЈУСТИН Justin		
279	●																	
295		■																
295		●																
302-303			●															
308-309				●														
337-341					●													
341-346						●												
341-346							▲											
350							■											
355-361						●												
355-361							●											
364-367								●										
367-375								▲										
378-383									●									
378-383										●								
394-395											●							
402-408												●						
408-423													●					
423-425														▲				
527-537															●			
548															●			
559															●			
576																■		

под I
floor I

деструкција 1
the first destruction

деструкција 3
the third destruction

под II
floor II

деструкција 2
the second destruction

деструкција 4
the fourth destruction

Табела 2 – Однос налаза новца и фаза оба утврђења у Љубичевцу

Table 2 – Relationships between the coins and phases of both Ljubičevac fortifications

Утврђење је међутим, убрзо обновљено, јер је на поду обележеном као под II, нађен новац истог владара (Табела 2). Новац је кован 350. године. Друга деструкција унутрашњег утврђења датована је новцем Валентинијана I, кованог између 367. и 375. године. Живот у утврђењу убрзо је обновљен, али се на жалост у архитектонском склопу не могу уочити интервенције на самом утврђењу. Највероватније је да се у овом период обнове утврђења користи нивелета пода из претходног периода.

Трећа деструкција је датована новцем Теодосија II кованог између 423. и 425. године. Највероватније је утврђење страдало у време провале Хуна 441. или 443. године. Четврта деструкција утврђења односи се и на спољашње и на унутрашње утврђење, односно кулу-стражару, и датована је новцем Јустина II, кованог 576. године. Такође напомињемо да су најмлађи налази новца из Ушћа Слатинске реке управо из овог периода, јер су на поду куће у слоју деструкције нађена 22 фолиса и полуфолиса, од којих је најмлађи полуфолис Јустина II, кован 575/576. године.

Two coins of Diocletian, minted in 289/290, were found on the floor marked as floor I in the western rampart of the watchtower of the earlier, i.e. the inner, fortification at Ljubičevac. They mark the *terminus post quem* for the building of the inner fortification. The first destruction of the inner fortification is dated by the coins of Constantius II, minted between the years 341 and 346.

The fortification was, however, soon restored, as on the floor marked as floor II a coin of the same ruler was found (Table 2). The coin was minted in the year 350. The second destruction of the inner fortification is dated by the coins of Valentinian I, minted between the years 367 and 375. Life in the fortification soon resumed but, unfortunately, interventions within the architectural structure of the fortification cannot be identified. It is most probable that the floor level from the preceding period was used in that period of the fortification's restoration.

The third destruction is dated by coins of Theodosius II, minted between the years 423 and 425. The fortification was most probably destroyed in the time of the Hunnic attack in 441 or 443. The fourth destruction of the fortification relates to the outer as well as the inner fortification, i.e. the watchtower, and is dated by coins of Justin II, minted in 576. We would also like to remark that the latest monetary finds from Ušće Slatinske Reke are just from that very period, as on the house floor in the horizon of destruction 22 folles and semifolles were found, of which the latest is a semi-follis of Justin II, minted in the years 575/576.

УШЋЕ СЛАТИНСКЕ РЕКЕ

UŠĆE SLATINSKE REKE

VII 1. ПОЛОЖАЈ ЛОКАЛИТЕТА, ИСТОРИЈАТ ИСТРАЖИВАЊА И ОСНОВНА ПЕРИОДИЗАЦИЈА НАЛАЗИШТА

Археолошка истраживања у селу Слатини, на потесу „Бетацеа” на левој обали Слатинске реке, код ушћа у Дунав, обављена су у периоду 1980–1982. године. Налазиште је смештено на уздигнутом заравњеном платоу (N 44° 25.765’ E 22° 28.315’)⁷ (Сл. 61) између Дунава и леве, северне, обале Слатинске реке, простирући се на површини приближној 1400 x 300 м.⁸ Након истраживања, део налазишта је потопљен. Извештаји са истраживања су објављени у *Бергајским свескама* II (Јовановић, Кораћ 1984, 191–196; Јанковић 1984, 197–203), *Бергајским свескама* III (Јовановић, Когаћ, Јанковић 1986, 378–400) и *Arheološkom pregledu* 22 (Кораћ 1981, 101–105).

Локалитет је први обишао Феликс Каниц (Kanitz 1892, 53–54), који је забележио постојање два утврђења, са приближно тачним подацима о облику и димензијама. Археолошким истраживањима током три кампање 1980–1982. године, добијени су основни подаци о налазишту.

⁷ Координате узете на обали Дунава и на северу на левој обали Слатинске реке код ушћа.

⁸ На основу рекогносцирања А. Булатовића, В. Филиповића, Г. Јањића и М. Димитријевића новембра 2016. године. Из Дневника рекогносцирања 2016, налазиште бр. 30 (село Слатина).

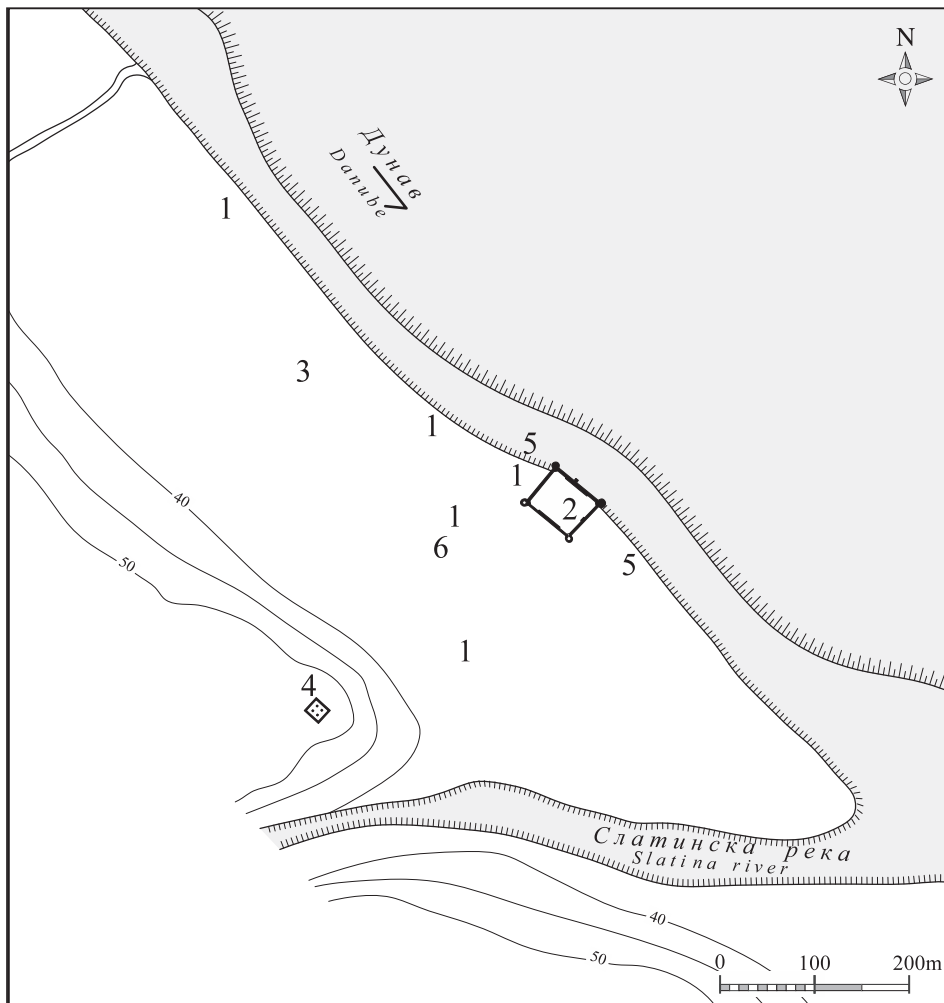
VII 1. SITE LOCATION, HISTORY OF INVESTIGATIONS AND BASIC PERIODISATION

Archaeological investigations in the Slatina village, in the area called ‘Cetacea’, on the left bank of the Slatinska Reka, near where it empties into the Danube, were conducted during the period 1980–1982. The site is situated on an elevated plateau (N 4425.765’ E 22° 28.315’)⁷ between the Danube and the left, north bank of the Slatinska Reka and covers an area of approximately 1,400 x 300 m (Fig. 61).⁸ After the investigations, a portion of the site was flooded. Reports on the investigations have been published in *Djerdapske sveske* II (Jovanović, Korać 1984, 191–196; Јанковић 1984, 197–203), *Djerdapske sveske* III (Jovanović, Korać, Janković 1986, 378–400) and in *Arheološki pregled* 22 (Korać 1981, 101–105).

First to visit the site was Felix Kanitz (Kanitz 1892, 53–54), who recorded the existence of two fortifications and provided relatively precise data about their shape and size. Archaeological investigations during three field campaigns (1980–1982) yielded basic data about the site.

⁷ Coordinates were taken on the Danube bank and to the north, on the left bank of Slatinska Reka near their confluence.

⁸ Based on site surveys conducted by A. Bulatović, V. Filipović, G. Janjić and M. Dimitrijević in November 2016. From the journal of site surveying in 2016, site no. 30 (Slatina village).

Сл. 61 – Ушће Слатинске реке, ситуациони план
Fig. 61 – Ušće Slatinske reke, site plan

Истраживањима на налазишту, систематског карактера, у оквиру пројекта истраживања *Ђердап II*, у периоду 1980–1982. године, добијена је основна хоризонтална и вертикална стратиграфија налазишта, која обухвата следеће епохе и налазе (Сл. 62, 63):

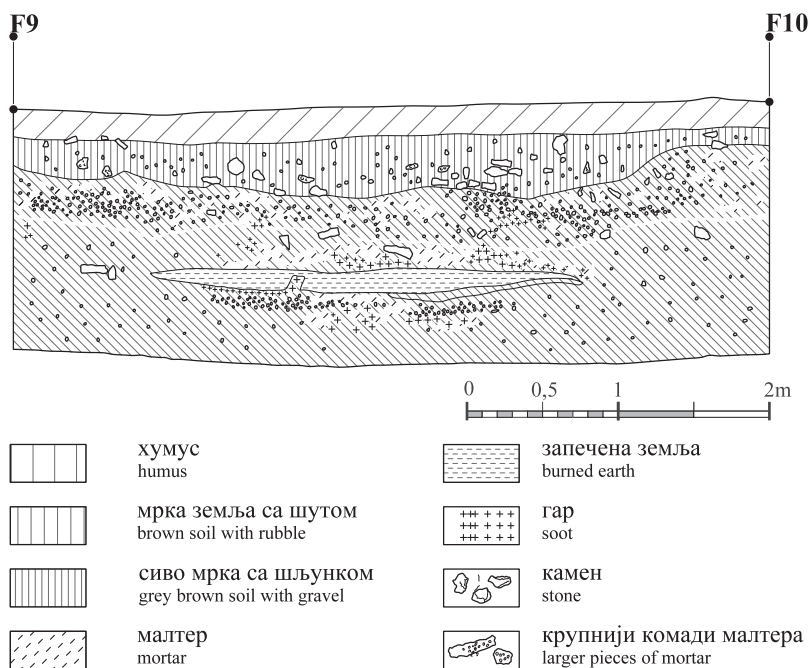
- насеље из периода енеолита (Коцофени),
- насеље из епохе старијег гвозденог доба (Басараби),
- насеље са некрополом из раноримског периода, I века с. е. – I века н. е.,
- насеље са фортификацијом из IV века,
- фортификација из VI века,
- насеље из периода раног средњег века, са два хоризонта (VII–VIII и IX–X век).

Остаци праисторијског насеља из енеолита и периода старијег гвозденог доба забележени су то-

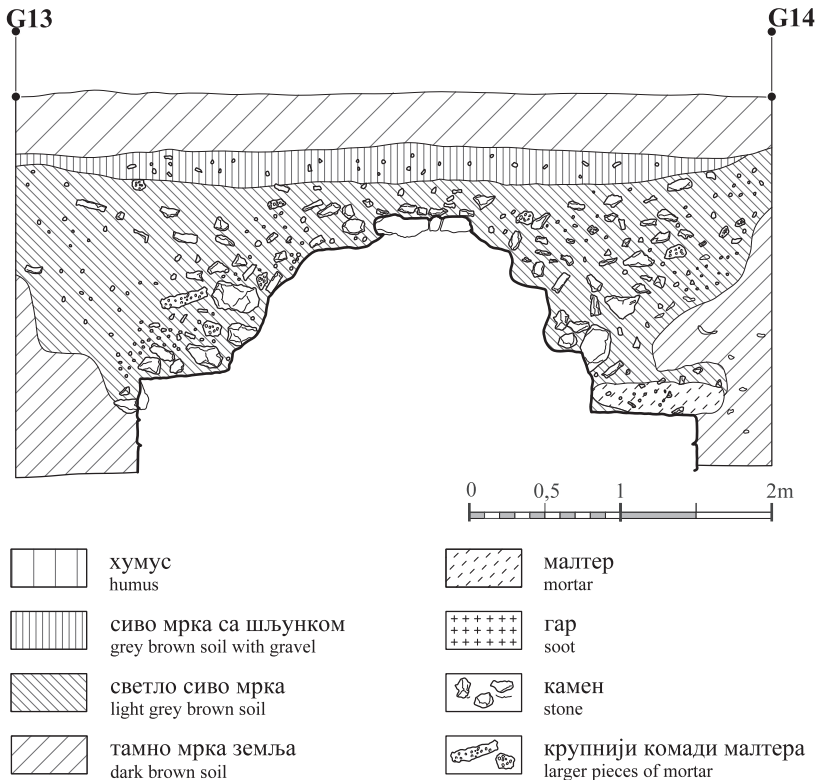
Systematic investigations of the site, as part of the *Djerdap II* project, during the period from 1980 to 1982, revealed the basic horizontal and vertical stratigraphy of the site, including the following epochs and finds (Figs. 62, 63):

- settlement from the Eneolithic period (Coțofeni)
- settlement from the Early Iron Age (Basarabi)
- settlement with necropolis from the Early Roman period, 1st century BC – 1st century AD
- settlement with fortification from the 4th century
- settlement from the Early Medieval period, consisting of two horizons (7th–8th and 9th–10th centuries).

Remains of prehistoric settlements dating from the Eneolithic and Early Iron Age were recorded in the course of surveying the Danube bank at the beginning of 1970s (Vasić, Janković 1971, 107–113). The settle-

Сл. 62 – Ушће Слатинске реке, профил, F9–F10 (Према: Јовановић, Кораћ, *Бергајске свеске* II, сл. 185)
Fig. 62 – Ušće Slatinske reke, profile F9–F10 (After: Jovanović, Korać, *Cahiers des Portes de Fer* II, Fig. 185)

Сл. 63 – Ушће Слатинске реке, профил, G13–G14 (Према: Јовановић, Кораћ, *Бергајске свеске* II, сл. 186)
Fig. 63 – Ušće Slatinske reke, profile G13–G14 (After: Jovanović, Korać, *Cahiers des Portes de Fer* II, Fig. 186)

ком рекогносцирања обале Дунава почетком 70-их година XX века (Vasić, Janković 1971, 107–113). Насеље се налази на десној обали Слатинске реке, на удаљености око 100 м узводно од ушћа у Дунав, постављено на уздигнутој речној тераси. Деловањем Дунава створени су наноси који су прекрили остатке насеља из развијеног енеолита (Коцофени група) и старијег гвозденог доба (Басараби културни комплекс) (Булатовић, Капуран, Јањић 2013, 174–175, са старијом литературом).

Истраживањима унутрашњости рановизантијског кастела, на дубинама 1,20–1,40 м забележени су фрагменти керамичких посуда, руком рађених, који припадају дачкој продукцији I века с. е. – I века н. е. (Јовановић, Кораћ, Јанковић 1986, 378). Раноримској продукцији припада и налаз фрагмента печене керамике, доброг квалитета, нађене у овом слоју (Брукнер 1981, 31, Т. 50, 10), као и новац цара Нерве и Трајана на обали Дунава наспрам рановизантијске фортификације (Јовановић, Кораћ, Јанковић 1986, 378).

Истом периоду припадају и налази дела некрополе спаљених покојника, са истражених шест гробова: два гроба су била са урнама (Јовановић, Кораћ, Јанковић 1986 389, 390, figs. 2, 3), један са плитком гробном јамом типа Мала Копашница – Сасе III (Јовановић, Кораћ, Јанковић 1986, 391, fig. 4) и три гроба са нагорелим странама типа Мала Копашница – Сасе I (Јовановић, Кораћ, Јанковић 1986, 391, fig. 5). На некрополи се уочава сажимање дачких, келтских, аутохтоних сепулкралних, али и римских форми и гробног инвентара. Као келтски елементи издвајају се налази оружја и пафти, дачки су начин сахрањивања, облик урни и поклопаца, док се гробови типа Мала Копашница – Сасе I могу довести у везу са аутохтоном популацијом, а од римске материјалне културе у једном од гробова (бр. 3) забележен је налаз дела добро печене и пречишћене лампе, вероватно типа са раменим волутама из I века н. е. (Јовановић, Кораћ, Јанковић 1986, 378–379, figs. 2–5). Ширење дачких елемената културе највероватније би могло да се веже за експанзију дачке државе под Боиребистом у другој половини I века н. е. Дачки *rex* је покорио Келте, који су живели измеђени са Трачанима и Илирима, а Страбон помиње да су делови Келта – Скордисци, често били у савезништву са Дачанима, што указује на један донекле равноправан однос два племена и њи-

ments were situated on an elevated river terrace on the right bank of the Slatinska Reka, around 100 meters upstream from the confluence with the Danube. Deposits accumulated due to the erosion of the Danube had covered the remains of the settlements from the developed Eneolithic (Coțofeni group) and Early Iron Age (Basarabi cultural complex) (Bulatović, Kapuran, Janjić 2013, 174–175, with earlier literature).

Investigations of the interior of the Early Byzantine castellum revealed fragments of handmade pottery vessels of Dacian production at a depth of between 1.20 to 1.40 m and dating from the 1st century BC – the 1st century AD (Јовановић, Кораћ, Јанковић 1986, 378). Fragments of high quality stamped pottery discovered in this layer are also of early Roman production (Брукнер 1981, 31, Pl. 50, 10). Coins of the emperors Nerva and Trajan were also found on the Danube bank, opposite the Early Byzantine fortification (Јовановић, Кораћ, Јанковић 1986, 378).

Finds from the section of the necropolis with cremation burials, where six graves have been investigated, also date from the same period. There were two graves with urns (Јовановић, Кораћ, Јанковић 1986 389, 390, figs. 2, 3), one in a shallow burial pit of the Mala Kopašnica–Sase III type (Јовановић, Кораћ, Јанковић 1986, 391, fig. 4) and three graves with singed sides of the Mala Kopašnica–Sase I type (Јовановић, Кораћ, Јанковић 1986, 391, fig. 5). A merging of Dacian, Celtic and autochthonous funerary rites and also Roman forms of sepulchral rituals and grave offerings were noted in the necropolis. The Celtic elements are the identified pieces of weaponry and shield bosses, the method of interment, and the shapes of the urns and lids are of the Dacian character, while the graves of the Mala Kopašnica–Sase I type could be associated with the autochthonous population. Roman material culture is represented by the fragment of a ceramic lamp made of well refined and well baked clay found in one of the graves (grave 3). It was probably the type of lamp with shoulder volutes from the 1st century (Јовановић, Кораћ, Јанковић 1986, 378–379, figs. 2–5). The spread of Dacian elements of material culture could most probably be associated with the expansion of the Dacian state under Burebista, in the second half of the 1st century. The Dacian king subjugated the Celts who lived together with Thracians and Illyrians, and Strabo mentions that some of the Celts, the Scordisci, were often in alliance with the Dacians, suggesting, to a certain

хову коегзистенцију на истом простору (*Strab.* VII, 3, 11; Papazoglu 1969, 255–256).

VII 2. УТВРЂЕЊА У УШЋУ СЛАТИНСКЕ РЕКЕ

VII 2.1. СТАРИЈЕ УТВРЂЕЊЕ СА НАСЕЉЕМ ИЗ IV ВЕКА У УШЋУ СЛАТИНСКЕ РЕКЕ

Утврђења код ушћа Слатинске реке регистровао је Феликс Каниц, који је приликом обиласка терена евидентирао два утврђења на овом простору, дајући веома прецизне податке о њиховим димензијама и локацијама. Приликом обиласка 1887. године (објављено 1892. године), записао је да се на 80 м западно од пута Брза Паланка – Неготин, на левој обали недалеко од моста, налази кастел са 30 м дугим зидовима, који се уздижу на благо истуреној узвишици на Дунаву (Kanitz 1892, 53; Kostić 2011, 243; Архив САНУ 7901, II, 2306, 1) (Сл. 64). Ова фортификација се налазила на веома повољном стратегијском положају, са којег је могао да се контролише део пута Брза Паланка–*Egeta*–Прахово–*Aquae*, као и долина у доњем току Слатинске реке, односно правац према рудоносном залеђу.

На удаљености око 50 м низводно уз Дунав и око 70 м од рановизантијског кастела, регистровани су остаци мањег насеља с краја III и почетка IV века. На обали Дунава истражени су остаци две полуукопане куће са полукружним пећима и подом од запечене земље. Димензије зграда су приближно 5 x 4 м. На нивоу подова нађен је новац Валеријана (253–260), Тацита (275–276), Флоријана (276) и Диоклецијана (284–305) (Jovanović, Korać, Janković 1986, 380, fig. 6).

У унутрашњости рановизантијског кастела нађен је део дрвеног зида, дужине 70 цм, који је припадао неком већем уништеном објекту. Уз њега су нађени новац Аурелијана (270–275) и наруквица затвореног типа, карактеристична за IV век (*Ibid.*, 380). Хоризонт III и почетка IV века веома је слабо заступљен, истраживањима кастела даље су забележени новац Константина I (306–337) и сиво печена керамика. Ови налази могли би да се, са извесним опрезом, вежу за становништво које је након напуштања Дакије под Аурелијаном населило ове области. Друга хипотеза би била да је овде реч о

degree, an equal relationship between the two tribes and their coexistence in the same area (*Strab.* VII, 3, 11; Papazoglu 1969, 255–256).

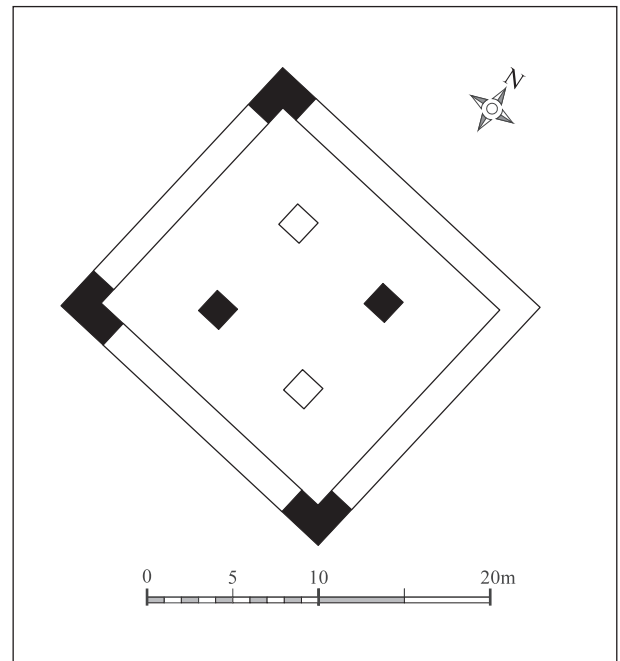
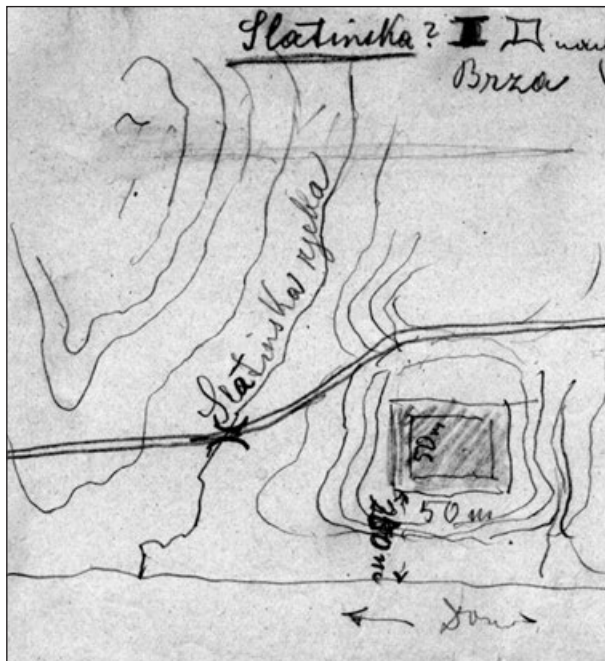
VII 2. FORTIFICATIONS AT UŠĆE SLATINSKE REKE

VII 2.1. EARLIER FORTIFICATION WITH 4th CENTURY SETTLEMENT AT UŠĆE SLATINSKE REKE

The fortifications at Ušće Slatinske Reke were recorded by Felix Kanitz who, in the course of visiting the site, recorded two fortifications in that area and provided very precise data on their dimensions and location. During his visit in 1887 (published in 1892), he recorded that 80 metres to the west of the Brza Palanka–Negotin road, on the left river bank and not far from the bridge, was a castellum with 30 m long walls, which rise from the slight promontory of the Danube bank (Kanitz 1892, 53; Kostić 2011, 243; Архив САНУ 7901, II, 2306, 1) (Fig. 64). This fortification was situated at a very favourable strategic position from which it was possible to control a section of the Brza Palanka–*Egeta*–Prahovo–*Aquae* road as well as the valley in the lower course of the Slatinska Reka, in fact in the direction of the ore bearing hinterland.

Remains of a rather small settlement dating from the end of the 3rd and the beginning of the 4th century were recorded around 50 m downstream along the Danube and 70 meters from the Early Byzantine castellum. Remains of two semi-dugouts with semicircular hearths and a floor of baked earth have been explored on the Danube bank. The dimensions of the houses are approximately 5 x 4 m. Coins of Valerian (253–260), Tacitus (275–276), Florian (276) and Diocletian (284–305) were found at the floor level (Jovanović, Korać, Janković 1986, 380, fig. 6).

In the interior of the Early Byzantine castellum, a 70 cm long section of the timber wall was found that was part of some rather large destroyed structure. A coin of Aurelian (270–275) and a closed type bracelet characteristic of the 4th century were found next to the wall (*Ibid.*, 380). The horizon of the 3rd and the beginning of the 4th century is poorly represented and a coin of Constantine I (306–337) and grey pottery were recorded during subsequent investigations of the castellum. These finds could be, with some caution, associated with

Сл. 64 – Ушће Слатинске реке, цртеж Ф. Каница (Према: Ђ. S. Kostić, 2011, 244)

Сл. 65 – Ушће Слатинске реке, основа куле из IV века

(Према: Jovanović, Korać, Janković, *Cahiers des Portes de Fer* III, 392, Fig. 7)

Fig. 64 – Ušće Slatinske reke, drawing by Felix Kanitz, (After: Ђ. S. Kostić, 2011, 244)

Fig. 65 – Ušće Slatinske reke, ground-plan of the 4th century tower

(After: Jovanović, Korać, Janković, *Cahiers des Portes de Fer* III, 392, Fig. 7)

аутохтоној популацији или придошлицама из области источног Балкана, која је на овом просторима током дужег периода. У прилог овој претпоставци говорио би налаз гроба на суседном Островул Маре, који припада типу бустума под тумулом и који је новцима Проба и Диоклецијана опредељен у крај III и почетак IV века, а који у дачким областима нестаје већ у II веку нове ере (*Ibid.*, 380).

Овом периоду вероватно припада и кула са четири пилона, забележена на оближњем брду Чолак. Фортификација се налази на путу Брза Паланка – Неготин, на око 200 м јужно од поменутог насеља из касне антике. Кула је квадратне основе, спољних димензија 19 x 18,40 м, са бедемима дебљине 1,60 м, грађених од ломљеног камена и малтера у техници *opus incertum* (Сл. 65). Код југоисточног угла утврђења забележено је зидање опеком, као и код пилона који су носили дрвену вишеспратну конструкцију (Jovanović, Korać, Janković 1986, 380; Jeremić 2007, 312, fig. 3/1). Пилони су били квадратне основе, 1,40 x 1,40 м, зидани од ломљеног камена са

the population which, after leaving Dacia under Aurelian, settled in these areas. An alternative hypothesis is that this was the autochthonous population or immigrants from the eastern Balkans that had been living in this area for a considerable length of time. In favour of this assumption is a grave discovered on the neighbouring island of Ostrovul Mare, which belongs to graves of the *bustum* type, under the tumulus and which is dated, by coins of Probus and Diocletian, to the end of the 3rd and the beginning of the 4th century. Such graves had already disappeared in the Dacian areas by the 2nd century (*Ibid.*, 380).

A tower with four pylons recorded on the nearby Čolak hill probably also dates from the same period. Fortification is situated on the Brza Palanka–Negotin road, at around 200 m to the south of the mentioned Late Roman settlement. The tower is of a square ground plan, with external dimensions of 19 x 18.40 m with 1.60 metre thick ramparts built of stone rubble and mortar in the *opus incertum* technique (Fig. 65). Building with brick is recorded at the southeastern corner of the

кречним малтером, са слојевима опеке, од које су остали очувани отисци у малтеру.

Стратиграфија у свим сондама је била уједначена: испод слоја хумуса налазио се танак слој шута са малобројним налазима керамике из VI века; следи слој са траговима паљевине, дебљине 40–60 цм, који садржи опеке, тегуле, угљенисане греде и релативно бројну керамику. На основу аналогија, керамика се датује у другу половину IV и прву половину V века (Јовановић, Кораћ, Јанковић 1986, 380, fig. 10, 11/1–6, 9, 11). Ову хронологију потврђују и нумизматички налази, са новцем од Констанција II до Валентинијана II, те би требало бити опрезан око хронологије настанка ове фортификације. О овом проблему, већ је расправљано у поглављу о старијој фортификацији у Љубичевцу. Оно што је извесно, кула је страдала у готским или хунским најездама крајем IV или у првој половини V века, а обновљена је у VI веку, о чему сведоче малобројни керамички налази и интервенције на самом објекту (*Ibid.*, 381, fig. 11, 7–8).

VII 2.2. МЛАЂЕ УТВРЂЕЊЕ VI ВЕКА У УШЋУ СЛАТИНСКЕ РЕКЕ

Друго утврђење које је Феликс Каниц забележио у селу Слатина, лоцирао је 28 метара узводно од ушћа Слатинске реке и навео његове димензије од приближно 55 x 55 м, које незнатно одступају од реалних димензија утврђења које су документоване археолошким ископавањима на овом локалитету (Kanitz 1892, 53–54).

Унутрашње димензије утврђења су 56,2 x 43,8, а спољашње 61 x 43,8 м, а са кулама 69,2 x 56,8 м (Јовановић, Кораћ 1984, 191–196) (Сл. 66). Утврђење је приближно правоугаоне основе са по једном кружном кулом на угловима и једном квадратном на северном бедуу (Сл. 67, 68). Северни бред утврђења који се налази на самој обали Дунава, очуван је самоу темељној зони, док је степен очуваности архитектонских остатака у осталом делу утврђења знатно виши и дозвољава реконструкцију елемената релевантних за облик, конструкцију, типологију и хронологију овог објекта.

Може се претпоставити да се улаз на етаж налазио на јужном бедуу. На ову могућност наводи веома рашчлањено платно јужног бедуа и остаци античког пута регистровани југозападно од утврђења (Јовановић, Кораћ, Јанковић 1986, 378–400). При-

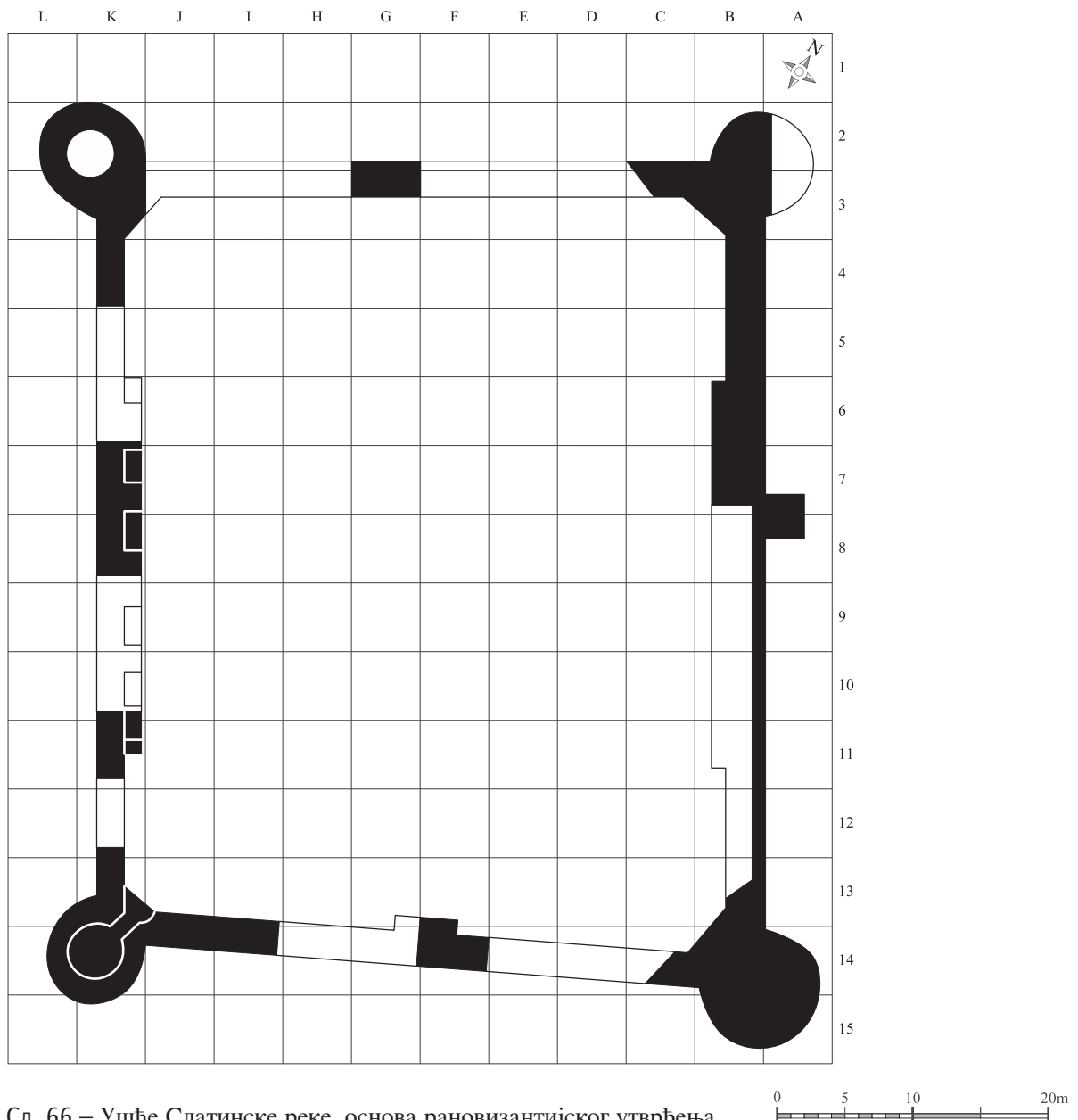
fortification and on pylons supporting a wooden multi-storied structure (Јовановић, Кораћ, Јанковић 1986, 380; Јерemiћ 2007, 312, fig. 3/1). The pylons were of a square ground plan, 1.40 x 1.40 m, built of stone rubble and lime mortar with courses of bricks, of which only the impressions in mortar could be seen.

The stratigraphy in all trenches was uniform: under the humus layer was a thin layer of debris with scarce 4th century pottery finds; then followed the layer with traces of fire, 40 to 60 cm thick, which contained bricks, tegulae, carbonised beams and relatively abundant pottery. The pottery is dated, according to analogies, to the second half of the 4th and the first half of the 5th century (Јовановић, Кораћ, Јанковић 1986, 380, fig. 10, 11/1–6, 9, 11). This chronology is corroborated by the numismatic finds, including coins from Constantius II to Valentinian II, so we should be cautious regarding the date of origin of this fortification. This problem has already been discussed in the chapter on the earlier fortification at Ljubičevac. Something that is certain is that the tower was destroyed during the Gothic or Hunnic raids at the end of the 4th or in the first half of the 5th century, and it was restored in the 6th century, as is confirmed by the few pottery finds and interventions on the structure itself (*Ibid.*, 381, fig. 11, 7–8).

VII 2. 2. LATER FORTIFICATION FROM THE 6th CENTURY AT UŠĆE SLATINSKE REKE

Felix Kanitz recorded the second fortification in the Slatina village he located 28 metres upstream of the mouth of the Slatinska Reka and quoted its dimensions to be approximately 55 x 55 m. Such dimensions differ insignificantly from the actual fortification dimensions recorded in the course of archaeological excavations at this site (Kanitz 1892, 53–54).

The internal dimensions of the fortifications are 56.2 x 43.8 m and external are 61 x 43.8 m and with towers, 69.2 x 56.8 m (Јовановић, Кораћ 1984, 191–196) (Fig. 66). The fortification is of approximately a rectangular plan with one circular tower on each corner and one square tower in the northern rampart (Fig. 67, 68). The northern fortification rampart, which is situated on the very bank of the Danube, is preserved just in the foundation zone, while the degree of preservation of architectural remains in the remaining section of the fortification is much greater and makes possible the reconstruction of elements relevant for

Сл. 66 – Ушће Слатинске реке, основа рановизантијског утврђења
(Према: Јовановић, Кораћ, *Бергајске свеске* II, сл. 183)

Fig. 66 – Ušće Slatinske reke, ground-plan of Early Byzantine fortification
(After: Jovanović, Korać, *Cahiers des Portes de Fer* II, Fig. 183)

ликом зидања појединих елемената утврђења примењивани су различити опуси градње. Бедеми, јужна, вероватно северна кула, зидани су у техници алтернације редова камена и пет редова опека, *opus mixtum* (Сл. 69).

Пиластри, који су носили конструкцију шетне стазе грађени су искључиво од опека у техници *opus latericium*, док су очувани део западне куле и можда источна кула грађени од тесаника (на неким

the shape, construction, typology and chronology of this structure. It could be assumed that the entrance to the upper floor was in the southern rampart. This possibility is suggested by the very elaborate southern curtain wall and the remains of the antique road recorded to the southwest of the fortification (Jovanović, Korać, Janković 1986, 378–400). Diverse building methods were applied in the course of building distinct fortification elements. The ramparts, the southern and, prob-

местима повезаних оловном арматуром), у техници *opus incertum*. Нема за сада задовољавајућег објашњења због чега је примењиван различит начин зидања бедема и кула. Можда се ради о могућности да су уништене куле президане у другој техници или, што се чини прихватљивијим, да су источна и западна кула због изузетног стратегијског

ably, the northern tower were built in the *opus mixtum* technique, using alternating courses of stone and five layers of brick (Fig. 69).

The pilasters supporting the structure of the walkway were made exclusively of bricks in the *opus latericium* technique, while the preserved section of the western tower and, possibly, the eastern tower were

Сл. 67 – Ушће Слатинске реке, јужна кула
Fig. 67 – Ušće Slatinske reke, southern tower

Сл. 68 – Ушће Слатинске реке, западна кула
Fig. 68 – Ušće Slatinske reke, western tower

положаја (на обали Дунава и у бизини пута) биле квалитетније грађене. Квадратна кула на средини северног бедема, са спољне стране, грађена је од камена повезаног малтером. Облик и димензије ове куле 3,00 x 3,50 м, као и слабији начин зидања указују на извесну хронолошку разлику у времену настанка ове куле у односу на остале. Без довољно аргумената, може се време њеног грађења ставити

built of ashlars (at some spots connected by a lead framework) in the *opus incertum* technique. There is, so far, no satisfactory explanation as to why different techniques were used in building the rampart and towers. There is a possibility that destroyed towers were re-built using another technique or, more plausibly, that the eastern and western towers were built using a higher quality technique because of their exceptional

у последњу четвртину VI века. Паралелу за ову врсту кула налазимо код утврђења у Милутиновцу, где се на страни окренутој Дунаву налазила квадратна кула наспрам шетне стазе, неизвесне хронологије, према истраживачима, могуће из старије фазе градње (Milošević, Jeremić 249, fig. 8). Међутим, сличну хронологију градње кула као у Ушћу Слатинске реке имају фортификације у Салдуму и Доњим Буторкама. У Салдуму је у другој половини VI века, вероватно због оштећења услед деловања Дунава или евентуално због неког од варварских упада, подигнута кула правоугаоне основе на старијим основама, 6,00 x 4,30 м, са апсидом на источном зиду дубине 2,20 м (Jeremić 2009, 40–42, fig. 28, 29). Због свог облика, претпоставља се да је служила као капела, што је забележено код више фортификација Јустинијановог времена, а о чему податке налазимо у 11. новели (Jeremić 2009, 47; Curta 2002, 51). Овим историјским подацима највероватније одговара археолошки налаз дозидане куле са апсидом на источној страни утврђења у Доњим Буторкама (Цермановић-Кузмановић 1979, 129–133).

Спољашњи пречници куле су око 7,00–8,00 м, а унутрашњи око 4,00 м. Источна кула на споју јужног и источног бедема има очуван карактеристичан „левкасти” улаз зидан од опека. Висина очуваног дела зидова кула је 1,00–1,50 м у односу на темељну стопу бедема. Овакав начин улаза у кулу карактеристичан је за већи број утврђења и у ђердапском делу, али и у доњем току Дунава. Примере налазимо у Чезави, Салдуму, Малом Голубињу, Хајдучкој Воденици, Доњим Буторкама и Рткову–Гламији I (Vasić, Kondić 1986, 555–558; Jeremić 2009, 45–47, fig. 34).

Дебљина бедема утврђења у Ушћу Слатинске реке је 2,20–2,30 м, а са соклум у темељној зони је 2,60–2,70 м. Наведена дебљина зидова одговара канону који препоручује анонимни византијски архитекта из Јустинијановог времена, односно ширини од 5 лаката (Овчаров 1971, 27; Велков 1959, 177). Супструкција шетне стазе може се реконструисати на јужном бедему: са неколико степеника начињених од већих камених блокова (очувана су три степеника) долази се до нивоа стилобата на коме се налази пет пиластра од опека, над којима су сводови и дрвена конструкција. На местима где је регистрован испуст за супструкцију шетне стазе дебљина бедема је 3,20–3,40 м. Карактеристично проширење

strategic position (on the Danube bank and near the road). The square tower in the centre of the northern rampart, on the outside, was built of stones joined with mortar. The shape and size of this tower, 3.00 x 3.50 m, as well as the lesser quality of building indicate a certain chronological difference in the time of building of this tower in comparison to the others. Without enough arguments to the contrary, the time of its construction could be dated to the final quarter of the 6th century. A parallel for this type of tower is encountered at the fortification at Milutinovac, where there was a square tower opposite the walkway on the side facing the Danube, but it is of uncertain chronology and, according to the investigators, possibly from an earlier building phase (Milošević, Jeremić 249, fig. 8) Nevertheless, a similar chronology of tower building as at Ušće Slatinske Reke has been recorded at fortifications at Saldum and Donje Butorke. A tower of a rectangular plan, 6.00 x 4.30 m, with a 2.20 m deep apse in the eastern wall was built on top of an earlier foundation at Saldum in the second half of the 6th century. This was probably as a result of damage resulting from the Danube erosion or possibly because of some barbarian attacks (Jeremić 2009, 40–42, fig. 28, 29). It is assumed, because of its shape, that it was used as a chapel, as was recorded in many fortifications from Justinian's time and about which we have information in the 11th novella (Jeremić 2009, 47; Curta 2002, 51). This historical data is most probably confirmed by an archaeological find of an added tower with an apse in the eastern side of the fortification at Donje Butorke (Цермановић-Кузмановић 1979, 129–133).

The external diameter of the tower is around 7.00–8.00 m and the internal around 4.00 m. The eastern tower, at the junction of the southern and eastern curtain wall, has a preserved characteristic ‘funnel-shaped’ entrance built of bricks. The height of the preserved section of the tower walls is 1.00–1.50 m in relation to the foundation zone of the rampart. Such a method of entering a tower is characteristic of a large number of fortifications in the Iron Gates area as well as in the Lower Danube Valley. There are such examples at Čezava, Saldum, Malo Golubinje, Hajdučka Vodnica, Donje Butorke and Rtkovo–Glamija I (Vasić, Kondić 1986, 555–558; Jeremić 2009, 45–47, fig. 34)

The thickness of the fortification rampart at Ušće Slatinske Reke is 2.20–2.30 m and with the socle in the foundation zone is 2.60–2.70 m. The mentioned wall

Сл. 69 – Ушће Слатинске реке, југозападни бедем и излазне степенице за шетну стазу
Fig. 69 – Ušće Slatinske reke, southwestern rampart and exit stairs for a walkway

бедема на страни која је супротна у односу на реку наилазимо код утврђења код Љубичевца, на Рткову–Гламији I и у Милутиновцу.

По облику и димензијама утврђења, ширини и структури бедема, положају и облику кула као и генералном архитектонском склопу, утврђење из Ушћа Слатинске реке је слично примерима из најмлађих грађевинских фаза фортификација у Салдumu, Хајдучкој Воденици (Јовановић 1984, 324–326), Доњим Буторкама (Цермановић–Кузмановић 1979, 127–133), Голубињу и Бољетину. Ове аналогије се могу сагледати у истој хронолошкој равни и њихова међусобна типолошка сличност је манифестација исте и консеквентно спроведене архитектонске концепције која је опет последица утврђене стратегије и тактике.

Хронологија утврђења на Ушћу Слатинске реке је јасна и потврђена је хронолошким поклапањем керамичког и нумизматичког материјала. У објекту

thickness complies with the canon recommended by an anonymous architect from Justinian's time, i.e. the thickness of 5 ells (Овчаров 1971, 27; Велков 1959, 177). The substructure of the walkway could be reconstructed on the southern rampart: a few steps made of large stone blocks (three steps are preserved) lead to the stylobate where five pilasters were built of bricks and above them are vaults and a wooden structure. At the points where the ledge for the walkway substructure were recorded, the thickness of the rampart is 3.20–3.40 m. A characteristic expansion of the rampart on the side opposite the river is recorded on fortifications at Ljubičevac, Rtkovo–Glamija I and Milutinovac.

The fortification at Ušće Slatinske Reke is, according to its shape and dimensions, the width and structure of the curtain wall, the position and shape of the towers and its general architectural design, similar to the examples from the latest building phases of fortifications at Saldum, Hajdučka Vodenica (Јовановић

уз јужни бедем у близини западне куле у слоју палевине нађена је остава од 22 фолиса и полуфолиса од којих је најмлађи полуфолис Јустина II кован у Солуну 575/6. године (Јовановић 1984а, 36–38). Утврђење у Ушћу Слатинске реке се може датовати у VI век и везати за Јустинијанову обнову лимеса. Ова фаза VI века у покретном археолошком материјалу се прати кроз налазе карактеристичних форми керамичких посуда. Заступљене су чешљасте и ребрасте амфоре великих димензија, такозваног понтског типа, сиво печени лонци косо разгрнутог и жлебљеног обода, керамичке лампе малоазијског типа и друго (Јовановић, Кораћ 1984, 192, 195).

Утврђење у Ушћу Слатинске реке се највероватније помиње код Прокопија у списку утврђења које је Јустинијан изградио између Понтеса и Аква (ВИИИЈ I, 1955, 70), али се његова топонимска идентификација са неким од утврђења из Прокопијевог текста не може са сигурношћу утврдити. Предложена могућност Ђ. Јанковића, који сматра да би то могао бити *Halikaniburgo*, чини се логичним (Јанковић 1981, 59). Утврђење је страдало највероватније онда када су страдала и друга утврђења на ђердапском и доњем току Дунава, у последњој четвртини VI века, односно 584/85. године (Поповић 1975, 476; *Idem.*, 1978, 620).

1984, 324–326), Donje Butorkе (Цермановић-Кузмановић 1979, 127–133), Golubinje and Boljetin. These analogies could be perceived within the same chronological horizon and their mutual typological resemblance is a manifestation of same consistently applied architectural concept, which is actually the consequence of established strategies and tactics.

The chronology of the fortification at Ušće Slatinske Reke is clear and is confirmed by the chronological coincidence of pottery and numismatic material. A hoard containing 22 folles and semi-folles was discovered in a layer of fire in the structure next to the southern rampart and in the vicinity of the western tower. The latest coin in the hoard is a semifollis of Justin II, minted in Thessalonica in 575/6 (Јовановић 1984а, 36–38). The fortification at Ušće Slatinske Reke could be dated to the 6th century and linked to Justinian's restoration of the limes. This phase of the 6th century can be observed in the portable archaeological material by way of characteristic pottery shapes. Amongst the material encountered there was large comb-ornamented and ribbed amphoras, of the so-called Pontic type, grey baked pots with slanting everted and grooved rims, pottery lamps of the Asia Minor type and others (Јовановић, Кораћ 1984, 192, 195).

The fortification at Ušće Slatinske Reke is most probably mentioned in Procopius' list of fortifications that Justinian built between Pontes and Aquae (ВИИИЈ I, 1955, 70), but it is not possible to identify it with any certainty as with any of the fortifications in the Procopius' text. The proposed option by Ђ. Janković, who thinks that it might be *Halikaniburgo*, seems logical (Јанковић 1981, 59). The fortification was destroyed, most probably at the time when other fortifications in the Iron Gates and in the Lower Danube valley were also destroyed, in the final quarter of the 6th century, i.e. in AD 584/85 (Popović 1975, 476; *Idem.*, 1978, 620).

ПОКРЕТНИ НАЛАЗИ ИЗ УШЋА СЛАТИНСКЕ РЕКЕ

FINDS FROM UŠĆE SLATINSKE REKE

VIII

VIII 1. КЕРАМИЧКЕ ПОСУДЕ

VIII 1.1. ЗДЕЛЕ

Кат. бр. 181 (тип I/1)

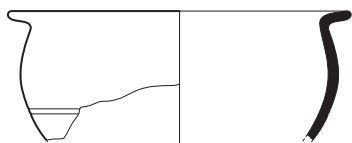
Здела лоптастог трбуха, косо разгрнутог обода, рађена од песковите глине, сиве боје печења.

Ушће Слатинске реке, 1980, F 9.

Реч је о типу здела коничне форме са две дршке, који је карактеристичан за VI век. Бројне паралеле налазимо у керамичком материјалу рановизантијског периода у Дијани, Понтесу, Љубичевцу (тип I/12, период Д), Мора Вагеи, Милутиновцу, Прахову, Мокрањским стенама (Korać 1989, 76, здела тип IV/4, Т. XI, 611; Milošević, Jeremić 1986, fig. 10i; Цвјетићанин 2016, 38). Аналогни примерци из Иатруса датовани су такође у VI век (Böttger 1982, Т. 40, 578).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 76, Т. X, 1562; Цвјетићанин 2016, 38, тип 3/66.

Сл. 70 – Зделе, тип I/1 (R 1:4)

Fig. 70 – Bowls, type I/1 (R 1:4)

VIII 1. POTTERY VESSELS

VIII 1.1. BOWLS

Cat. no. 181 (type I/1)

Bowl with a globular body, a slanting everted rim, made of sandy clay, of grey colour.

Ušće Slatinske Reke, 1980, F 9

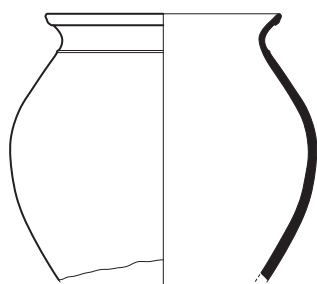
This is a bowl type of conical shape with two handles that is characteristic of the 6th century. We encountered numerous parallels in the pottery material from the Early Byzantine period discovered at Diana, Pontes, Ljubičevac (type I/12, period D), Mora Vagei, Milutinovac, Prahovo and Mokranjske Stene (Korać 1989, 76, bowl type IV/4, Т. XI, 611; Milošević, Jeremić 1986, fig. 10i; Цвјетићанин 2016, 38). Analogous specimens from Iatrus are also dated to the 6th century (Böttger 1982, Т. 40, 578).

DATE: Period D (6th century).

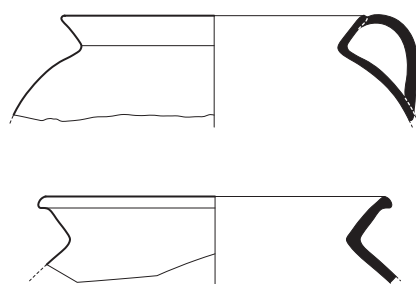
LITERATURE: Korać 1989, 76, Т. X, 1562; Цвјетићанин 2016, 38, тип 3/66.

VIII 1.2. POTS

Pots from the fortification at Ušće Slatinske Reke belong to period D and its closing phase – period E. The main characteristic of this period is typological deficiency. These are mostly pots with a carinated transition from the rim into a globular body and to a smaller extent there are also types originating from the previous periods like, for instance, type II/3, which represents a

182

183

184

VIII 1.2. ЛОНЦИ

Лонци из утврђења у Ушћу Слатинске реке припадају периоду Д и његовој завршној фази – периоду Е. Типолошко сиромаштво је главна одлика овог периода. Углавном су у питању лонци оштро профилисаног прелаза обода у лоптасти трбух, а мањим делом су типови који су настали у претходним периодима, као на пример тип III/3, који представља наставак традиције из прве половине (вероватно и друге половине) V века (период Ц). Дна лонаца су равна. Посуде су рађене углавном од средње пречишћене глине, црвено-мрке, мрке и сиве боје печења.

Кат. бр. 182–183 (тип II/1)

Лонац косо разгрнутог, задебљаног и са спољашње стране косо засеченог обода, лоптастог трбуха и равнoг дна. Рађен је од добро пречишћене глине, црвеномрке боје печења.

- а. Ушће Слатинске реке, G 8.
- б. Ушће Слатинске реке. 1980, C 14.

Овај тип лонаца у Љубичевцу (тип II/1) је најзаступљенији у керамичком материјалу свих касноантичких хоризоната (А–Д). Примерак из Ушћа Слатинске реке има своје паралеле у материјалу из Ушћа Поречке реке, Дијане, Доњих Буторки, Понтеса, Рткова–Гламије I, Михајловца–Блато и Мора Вагеи (Цвјетићанин 2016, 91, тип Л/59).

ДАТОВАЊЕ: период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 67, tip I/4a, T. I, 2162; 70, tip V/4c, T. VI, 260; Jovanović, Korać, Janković 1986, fig. 11, 5; Цвјетићанин 2016, 91, тип Л/59.

Кат. бр. 184 (тип II/2)

Лонац косо разгрнутог, задебљаног и косо засеченог обода, који је са унутрашње стране оштро профилисан на прелазу у лоптасти трбух. Рађен је од средње пречишћене глине, мрке боје печења.

Ушће Слатинске реке, 1981, L 3.

Сл. 71 – Лонци, тип II/1 и II/2 (R 1:4)

Fig. 71 – Pots, type II/1 and II/2 (R 1:4)

continuation of traditions from the first half (probably also the second half) of the 5th century (period C). The bases of the pots are flat. The vessels were mostly made of medium refined clay, baked to a red-brown, brown and grey colour.

Cat. nos. 182–183 (type II/1)

Pot with a slanting everted and thickened rim bevelled on the outside, a globular body and a flat base. It was made of well refined clay and baked red-brown.

- a. Ušće Slatinske Reke, G 8.
- b. Ušće Slatinske Reke 1980, C 14.

This pot type is the most frequent find in the pottery material from all Late Roman horizons (A–D) at Ljubičevac. Specimens from the Ušće Slatinske Reke have parallels in the material from Ušće Porečke Reke, Diana, Donje Butorke, Pontes, Rtkovo–Glamija I, Mihajlovac–Blato and Mora Vagei (Цвјетићанин 2016, 91, тип Л/59).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 67, tip I/4a, T. I, 2162; 70, tip V/4c, T. VI, 260; Jovanović, Korać, Janković 1986, fig. 11, 5; Цвјетићанин 2016, 91, тип Л/59.

Cat. no. 184 (type II/2)

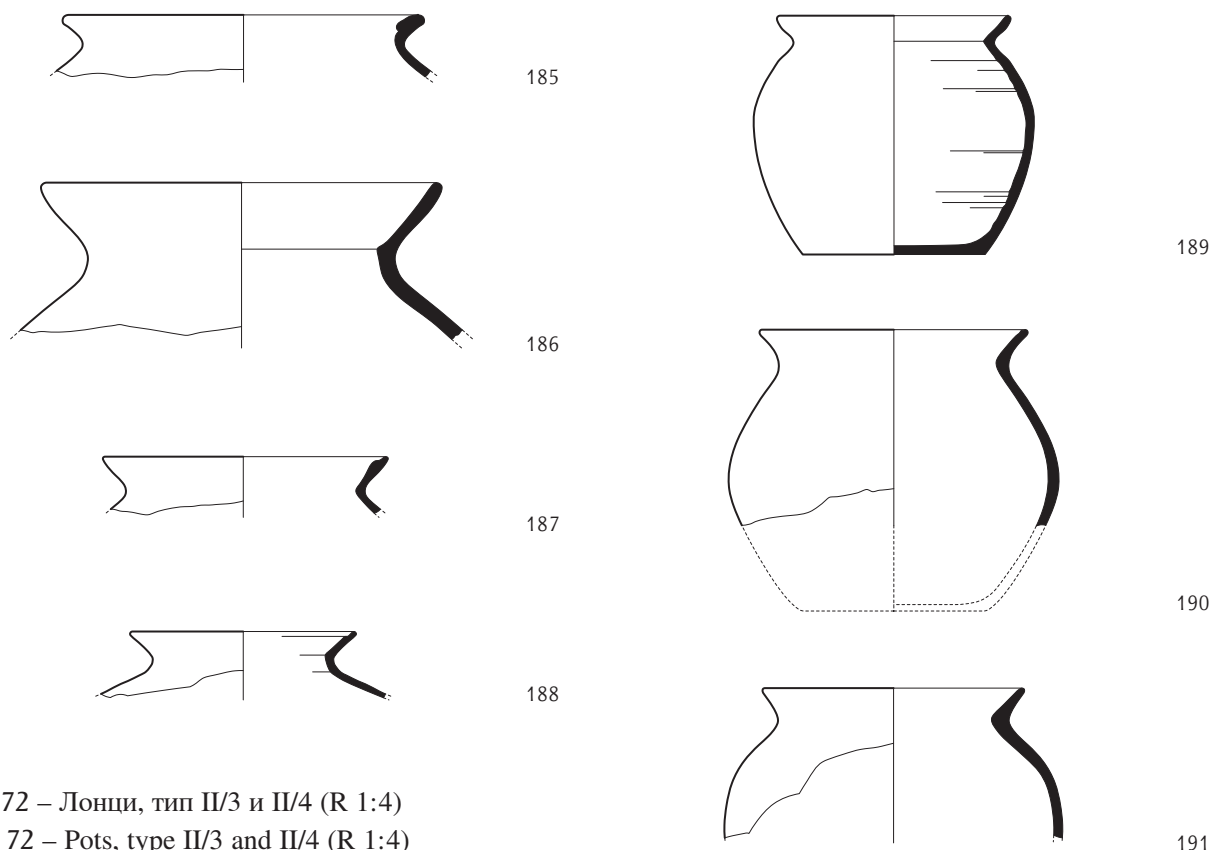
Pot with a slanting everted thickened and bevelled rim, which on the inside turns to the globular body at an acute angle. It was made of medium refined clay, of brown colour.

Ušće Slatinske Reke, 1981, L 3.

Pots of this type are characteristic of the 5th and 6th century layers and parallels have been recorded at Diana and Mora Vagei (Cvjetičanin 2016, 88).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, tip II 4 c, T. III, 1760; Цвјетићанин 2016, 88, тип Л/526.

Сл. 72 – Лонци, тип II/3 и II/4 (R 1:4)
Fig. 72 – Pots, type II/3 and II/4 (R 1:4)

Лонци овог типа карактеристични су за слојеве V и VI века, а паралеле су забележене у Дијани и Мора Вагеи (Цвјетићанин 2016, 88).

ДАТОВАЊЕ: период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Кораћ 1989, тип II 4 с, Т. III, 1760; Цвјетићанин 2016, 88, тип Л/526.

Кат. бр. 185 (тип II/3)

Лонац косо разгрнутог у облику стопе формираног обода, лоптастог трбуха, рађен од средње пречишћене глине, мрке боје печења.

Ушће Слатинске реке, 1981, F 14.

Представља наставак традиције из прве (и вероватно друге) половине V века. Малобројни примерци регистровани су, поред налаза из Ушћа Слатинске реке, у Понтесу (Цвјетићанин 2016, 86).

ДАТОВАЊЕ: период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Кораћ 1989, тип III/3, Т. IV, 2620; Цвјетићанин 2016, 88, тип Л/44.

Кат. бр. 186–191 (тип II/4)

Лонац косо разгрнутог обода који је са унутрашње стране, на прелазу у лоптасти трбух, задебљан.

Cat. no. 185 (type II/3)

Pot with a slanting everted rim, with a globular body, made of medium refined clay, brown in colour.

Ušće Slatinske Reke, 1981, F 14.

This represents a continuation of traditions from the first (and probably second) half of the 5th century. Quite a few specimens were recorded, not only at Ušće Slatinske Reke but also at Pontes (Цвјетићанин 2016, 86).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, tip III/3, T. IV, 2620; Цвјетићанин 2016, 88, тип Л/44.

Cat. nos. 186–191 (type II/4)

Pot with a slanting everted rim, which is thickened on the inside at the point where it turns into the globular body. It was made of medium refined to sandy clay, baked to a brown or red-brown colour.

a. Ušće Slatinske Reke 1980, L 13.

b. Ušće Slatinske Reke 1980, L 8.

c. Ušće Slatinske Reke 1981, L 9.

d. Ušće Slatinske Reke 1980. Inside the pot were found 22 coins dating from the second half of the 6th century.

Рађен је од средње пречишћене глине, до песковите, мрке или црвеномрке боје печења.

- а. Ушће Слатинске реке 1980, L 13.
- б. Ушће Слатинске реке, 1980, L 8.
- ц. Ушће Слатинске реке, 1981, F 9.
- д. Ушће Слатинске реке, 1980, L 4. У њему су нађена 22 новца из друге половине VI века.
- е. Ушће Слатинске реке, 1980, B 4.
- ф. Ушће Слатинске реке, 1980, G 3.

Најзаступљенији тип међу лонцима из Ушћа Слатинске реке је овај елипсоидне форме, који се јавља на низу локалитета: у Хајдучкој Воденици (Јовановић 1985, Т. III, 6, 8), Текији, Дијани, Понтесу, Милутиновцу (Милошевић, Јерemiћ 1986, fig. 10l), Љубичевцу (тип II/16) и Мора Вагеи (Цвјетићанин 2016, 95, тип Л/67).

ДАТОВАЊЕ: период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 69, tip IV/4b, IV/4h, T. V. 1523, 2232; tip V/4d, V/4e, T. VI, 418, 489; tip V/2b, VI/2f, T. T. VII, 763, 2541; Jovanović, Korać, Janković 1986, fig. 15.7, 15.9, 16.3; Цвјетићанин 2016, 95, тип Л/67.

Кат. бр. 192–193 (тип II/5)

Лонац косо разгрнутог, заравњеног обода, конкавног са унутрашње стране, лоптастог са спољашње стране, у доњем делу жлебљеног трбуха. Рађен је од добро пречишћене земље, црвеномрке боје печења.

- а. Ушће Слатинске реке, 1980, B 4.
- б. Ушће Слатинске реке 1980, C 14.

Паралеле налазимо у материјалу из Љубичевца (тип II/17), као и у Дијани, Понтесу, Мора Вагеи, Рткову–Гламији I (Gabričević 1986, fig. 11, 5) и Ми-

е. Ушће Слатинске Реке 1980, B 4.

ф. Ушће Слатинске Реке 1980, G 3.

The most frequent type of pots from Ušće Slatinske Reke is this one of ellipsoid shape, which was also encountered at many other sites: at Hajdučka Vodenica (Jovanović 1985, T. III, 6, 8), Tekiji, Diani, Pontes, Milutinovac (Milošević, Jeremić 1986, fig. 10l), Ljubičevac (тип II/16) and Mora Vagei (Цвјетићанин 2016, 95, тип Л/67).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 69, tip IV/4b, IV/4h, T. V. 1523, 2232; tip V/4d, V/4e, T. VI, 418, 489; tip V/2b, VI/2f, T. T. VII, 763, 2541; Jovanović, Korać, Janković 1986, fig. 15.7, 15.9, 16.3; Цвјетићанин 2016, 95, тип Л/67.

Cat. nos. 192–193 (type II/5)

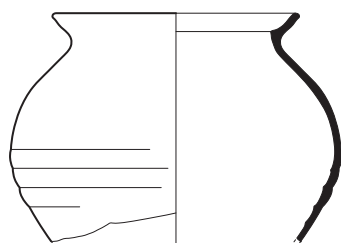
Pot with a slanting everted and flattened rim, the body is concave on the inside and globular on the outside and is grooved on the lower section. It was made of well refined clay, baked to a red-brown colour.

- a. Ušće Slatinske Reke, 1980, B 4.
- b. Ušće Slatinske Reke 1980, C 14.

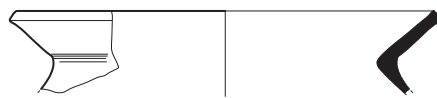
Parallels were encountered in the material from Ljubičevac (type II/17), as well as at Diana, Pontes, Mora Vagei, Rtkovo–Glamija I (Gabričević 1986, fig. 11, 5) and Milutinovac (Milošević, Jeremić 1986, fig. 10k, 10m) (Цвјетићанин 2016, 94–95, тип Л/66).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 67, tip IV/4f, tip IV/4c, T. V, 1813, 1550; Jovanović, Korać, Janković 1986, fig. 11.8, 15.3, 15.8, 16.2, 16.6; Цвјетићанин 2016, 94–95, тип Л/66.

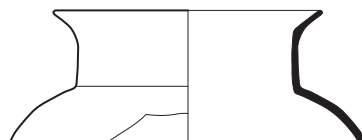
192

194

193

195

Сл. 73 – Лонци, тип II/5, II/6 и II/7 (R 1:4)

Fig. 73 – Pots, type II/5, II/6 and II/7 (R 1:4)

лутиновцу (Milošević, Jeremić 1986, fig. 10k, 10m) (Цвјетићанин 2016, 94–95, тип Л/66).

ДАТОВАЊЕ: период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 67, tip IV/4f, tip IV/4c, T. V, 1813, 1550; Jovanović, Korać, Janković 1986, fig. 11.8, 15.3, 15.8, 16.2, 16.6; Цвјетићанин 2016, 94–95, тип Л/66.

Кат. бр. 194 (тип II/6)

Лонац косо разгрнутог и при врху са спољашње стране косо засеченог обода. Са унутрашње стране обод је оштро одвојен од трбуха, док је са спољашње лучно обрађен. Рађен је од средње пречишћене глине, мрке боје печења.

Ушће Слатинске реке, 1980, G 8.

Овај тип лонаца, који представља примерке сличне питосима, масивних зидова, заступљен је у керамичком материјалу Љубичевца са једним примерком (тип II/24), као и у Дијани и Понтесу (Цвјетићанин 2016, 85, тип Л/40а).

ДАТОВАЊЕ: период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 70, tip V/4g, T. VI, 1333; Цвјетићанин 2016, 85, тип Л/40а.

Кат. бр. 195 (тип II/7)

Лонац косо разгрнутог обода, наглашеног цилиндричног врата који оштро прелази у лоптасти трбух. Рађен је од добро пречишћене глине, црвеномрке боје печења.

Ушће Слатинске реке, 1981, F 14.

Лонац–урна овог типа садржи две наспрамне дршке и израђује се у рановизантијско доба (VI век), како се закључује на основу услова налаза овог примерка из Ушћа Слатинске реке и Мора Вагеи (Цвјетићанин 2016, 76–77, тип Л/16). Аналогни примерци, са истом хронолошком детерминацијом, потичу из Хистрије (Suceveanu 1982, T. 18, 56) и Атине (Robinson 1959, N, 1–2).

ДАТОВАЊЕ: период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 72, tip VI/3, T. VIII, 1749; Цвјетићанин 2016, 85, тип Л/40а.

VIII 1.3. АМФОРЕ

Током истраживања простора рановизантијског кастела регистровани су релативно бројни фрагменти керамичких амфора, који припадају, у највећем броју случајева периоду Д, а у нешто мањем броју,

Cat. no. 194 (type II/6)

Pot with a slanting everted rim bevelled on the outside near the tip. The rim joins the body on the inside at an acute angle, while on the outside is arched. It was made of medium refined clay, baked to a brown colour.

Ušće Slatinske Reke, 1980, G 9, Pl. 1333.

This type of pot, which represents specimens resembling pithoi with massive walls, is represented in the material from Ljubičevac by just one specimen (type II/24), as well as at Diana and Pontes (Цвјетићанин 2016, 85, тип Л/40а).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 70, tip V/4g, T. VI, 1333; Цвјетићанин 2016, 85, тип Л/40а.

Cat. no. 195 (type II/7)

Pot with a slanting everted rim and a pronounced cylindrical neck, which turns into the globular body at an acute angle. It was made of well refined clay, baked red-brown.

Ušće Slatinske Reke, 1981, F 14.

Pot-urns of this type have two opposite handles and were produced in the Early Byzantine period (6th century), as is concluded according to the finding circumstances of this specimen at Ušće Slatinske Reke and Mora Vagei (Цвјетићанин 2016, 76–77, тип Л/16). Analogous specimens of the same date come from Histria (Suceveanu 1982, Baths II, phase IV A–B, T. 18, 56) and Athens (Robinson 1959, N, 1–2).

DATE: Period D (6th century).

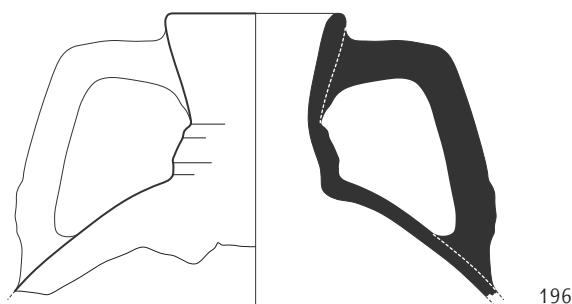
LITERATURE: Korać 1989, 72, tip VI/3, T. VIII, 1749; Цвјетићанин 2016, 85, тип Л/40а.

VIII 1.3. AMPHORAS

A relatively large quantity of fragments of ceramic amphoras has been recorded in the course of exploring the area of the Early Byzantine castellum. They mostly date from period D but, to a somewhat smaller extent, date from its phase E. Amphoras are the most numerous pottery vessels in period D. Something that is particularly conspicuous is that, in that period, amphoras reveal typological diversity, which is in contrast with other pottery material.

Cat. no. 196 (type V/1)

Amphora with a slanting everted unprofiled rim and a sharp transition from the conical neck to the body. It was made of sandy clay, baked light red.

Сл. 74 – Амфоре, тип V/1, V/2 и V/3 (R 1:4)
Fig. 74 – Amphoras, type V/1, V/2 and V/3 (R 1:4)

његовој фази E. У периоду Д амфоре су квантитативно најзаступљеније. Оно што се посебно примећује, а што је у супротности са осталим керамичким материјалом, јесте да у овом периоду амфоре показују и типолошку разноврсност.

Кат. бр. 196 (тип V/1)

Амфора косо разгранутог непрофилсаног обода, оштрог прелаза коничног врата у трбух, рађена од песковите глине, светлоцрвене боје печења.

Ушће Слатинске реке, 1980, L 3.

Елипсоидне амфоре овог типа заступљене су у Дијани, Понтесу, Љубичевцу (тип V/4) и Мора Вагеи, а типичне су за слојеве VI века (Цвјетићанин 2016, 122, тип A/19).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

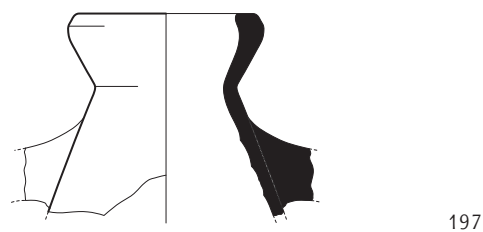
ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 90, tip I/4, T. XVIII, 1414; Цвјетићанин 2016, 122, тип A/19.

Кат. бр. 197 (тип V/2)

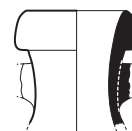
Амфора косо разгранутог и „капљичасто” задебљаног обода, коничног са унутрашње стране жлебљеног врата, рађена од песковите глине, црвене боје печења.

Ушће Слатинске реке, 1980, L 3.

Типолошки, ове амфоре воде порекло од амфора претходних периода (Љубичевац, тип V/6, период Б) и срећу се дуж целог доњег Подунавља, на пример у Сучидави (Scorpan 1977, fig. 36, 3), Капидави (Florescu 1965, 107), Алтиниуму, али и на црноморској обали у Херсонесу (Јакобсон, 1970, сл. 2, 7). У српском делу Подунавља, заступљене су у Хајдучкој Воденици, Текији, Сипу, Дијани, Понтесу, Вајуги, Милутиновцу (Milošević, Jeremić 1986,

197

198

Ušće Slatinske Reke, 1980, L 3.

Ellipsoid amphoras of this type were recorded at Diana, Pontes, Ljubičevac (type V/4) and Mora Vagei and are characteristic of the 6th century layers (Цвјетићанин 2016, 122, тип A/19).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 90, tip I/4, T. XVIII, 1414; Цвјетићанин 2016, 122, тип A/19.

Cat. no. 197 (type V/2)

Amphora with a slanting everted rim with ‘droplets’ along the edge, conical on the inside of the grooved neck. It was made of sandy clay, baked red.

Ušće Slatinske Reke, 1980, L 3.

Typologically, those amphoras originate from the amphoras of the preceding periods (Ljubičevac, type V/6, period B) and are encountered in the entire Lower Danube Valley, for example at Sucidava (Sopron 1977, fig. 36.3), Capidava (Florescu 1965, 107), Altinium, but also on the Black Sea coast in Chersonesus (Јакобсон, 1970, сл. 2, 7). In the Serbian section of the Danube Valley they were recorded at Хајдучка Воденица, Текија, Сип, Диана, Понтес, Вајуга, Милутиновца (Milošević, Jeremić 1986, fig. 9/b, c, d), Ртково–Гламја I (Gabričević 1986, fig. 12, 4), Милајловца–Блато, Мора Вагеи and Прахово (Цвјетићанин 2016, 120–122).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 90, tip II/3a, T. XIX, 1693; Цвјетићанин 2016, 120, тип A/18.

Cat. no. 198 (type V/3)

Amphora with a slanting everted and thickened rim of triangular shape on the outside, with a concave neck, made of sandy clay, baked buff.

fig. 9/b, c, d), Рткову–Гламији I (Gabričević 1986, fig. 12, 4), Михајловцу–Блато, Мора Вагеи и Прахову (Цвјетићанин 2016, 120–122).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 90, tip II/3a, T. XIX, 1693; Цвјетићанин 2016, 120, тип A/18.

Кат. бр. 198 (тип V/3)

Амфора косо разгрнутог, тракасто задебљаног са спољашње стране троугаоно формираног обода, конкавног врата, рађена од песковите глине, окер боје печења.

Ушће Слатинске реке, 1980, F 14.

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 91, tip I/5, T. XIX, 2219; Цвјетићанин 2016, 124–125, тип A/24.

VIII 1.4. ПИТОСИ – DOLIA

Питоси (*dolia*) из Ушћа Слатинске реке везују се за период живота у рановизантијско доба на овом месту и припадају типичној рановизантијској продукцији керамичких посуда. Издвојена су два основна типа елипсоидних посуда, различитих технолошких карактеристика.

Кат. бр. 199 (тип VI/1)

Питос хоризонтално заравњеног, троугаоно профилисаног обода са унутрашње стране, рађен од песковите глине, црвеномрке боје печења.

Ушће Слатинске реке, 1980, L 4.

Овај тип питоса заступљен је у области Ђердапа са укупно 27 примерака, из Дијане и Ушћа Слатинске реке, а производи се током читавог касноантичког и рановизантијског периода. Нарочито је у VI веку ова форма посуда популарна (Јевремовић 1987, T. XVI, тип VI/8; Цвјетићанин 2016, 112, тип Пи/8).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 84, T. XV 1147; Цвјетићанин 2016, 112, тип Пи/8.

Кат. бр. 200 (тип VI/2)

Питос хоризонтално заравњеног и жљебљеног обода, рађен од добро пречишћене глине, црвеномрке боје печења.

Ушће Слатинске реке, 1980, F 9.

Овај тип питоса представља једну од доминантних форми у рановизантијској, али и касноантичкој

Ушће Слатинске Реке, 1980, F 14.

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 91, tip I/5, T. XIX, 2219; Цвјетићанин 2016, 124–125, тип A/24.

VIII 1.4. PITHOI – DOLIA

Pithoi (*dolia*) from Ušće Slatinske Reke are related to the period of life in the Early Byzantine times at this location and they belong to typical Early Byzantine production of pottery vessels. Two basic types of the ellipsoid vessels of diverse technological characteristics have been distinguished.

Cat. no. 199 (type VI/1)

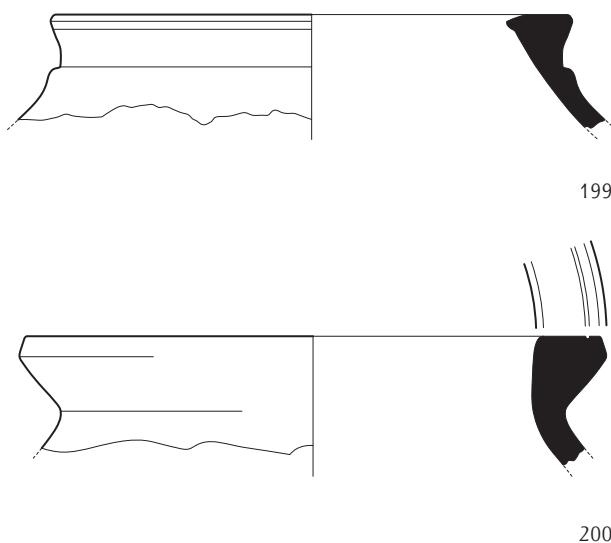
Pithos with a horizontally flattened rim of triangular shape on the inside. It was made of sandy clay, baked red-brown.

Ušće Slatinske Reke, 1980, L 4.

This pithos type is represented in the Iron Gates region by 7 specimens from Diana and Ušće Slatinske Reke and it was produced throughout the entire Late Roman and Early Byzantine period. This vessel was particularly popular in the 6th century (Јевремовић 1987, T. XVI, тип VI/8; Цвјетићанин 2016, 112, тип Пи/8).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 84, T. XV, 1147; Цвјетићанин 2016, 112, тип Пи/8.

Сл. 75 – Питоси, тип VI/1 и VI/2 (R 1:4)

Fig. 75 – Pithoi, type VI/1 and VI/2 (R 1:4)

керамичкој продукцији, посведоченој у Ушћу Поречке реке, Текији, Дијани, Понтесу, Вајуги, Мора Вагеи, Мокрањским стенама, Царичином граду (Цвјетићанин 2016, 111, тип Пи/6).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 84, Т. XV, 321; Цвјетићанин 2016, 111, тип Пи/6.

VIII 1.5. КРЧАЗИ

Кат. бр. 201 (тип VII/1)

Крчаг хоризонтално заравњеног обода, биконично наглашеног врата, рађен од добро пречишћене глине, црвеномрке боје печења.

Ушће Слатинске реке, 1980, L 7.

Ову посуду смо определили у Цвјетићанин тип К 11 (Цвјетићанин 2016, 55), карактеристичном за период IV – прве половине V века, који се среће на некрополи у Јагодин Мали–*Naissus* (Jeremić 2014, cat. 162), Јатрусу (Böttger 1982, Т. 31, 388) и Садовцу (Kuzmanov 1998, Abb. 14/63).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 86, Т. XVIII, 540.

Кат. бр. 202 (тип VII/2)

Крчаг тракасто задебљаног обода, конвексног врата, рађен од песковите глине окер боје печења.

Ушће Слатинске реке, 1980, B 3.

Ова врста крчага служила је као стона амфора, диота, и карактеристична је по тордираним дршкама. Заступљена је у материјалу из Сипа, Дијане, Љубичевца (тип VII/8), Мора Вагеи, Рткова–Гламје I (Цвјетићанин 2016, 59, тип К/24).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 91, тип III 2c, Т. XX, 1640; Цвјетићанин 2016, 59, тип К/24.

Кат. no. 200 (type VI/2)

Pithos with a horizontally flattened and grooved rim, made of well refined clay, baked red-brown

Ušće Slatinske Reke, 1980, F 9.

This pithos type is one of the prevailing forms in the Early Byzantine but also in the Late Roman pottery production, confirmed at Ušće Porečke Reke, Tekija, Diana, Pontes, Vajuga, Mora Vagei, Mokranjske Stene, and Caričin Grad (Цвјетићанин 2016, 111, тип Пи/6).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 84, Т. XV, 321; Цвјетићанин 2016, 111, тип Пи/6.

VIII 1.5. JUGS

Кат. no. 201 (type VII/1)

Jug with a horizontally flattened rim, biconical pronounced neck, made of well refined clay baked red-brown.

Ušće Slatinske Reke, 1980, L 7.

We ascribed this vessel to the Cvjetićanin type K 11 (Цвјетићанин 2016, 55), characteristic of the period of the 4th – first half of the 5th century that was also encountered at the necropolis at Jatagan Mala–*Naissus* (Jeremić 2014, cat. 162), and Iatrus (Böttger 1982, Т. 31, 388) and Sadovec (Kuzmanov 1998, Abb. 14/63).

DATE: Period D (6th century).

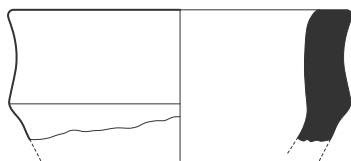
LITERATURE: Korać 1989, 86, Т. XVIII, 540.

Кат. no. 202 (type VII/2)

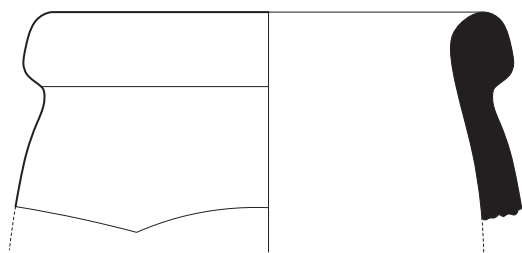
Jug with a thickened rim, convex neck, made of sandy clay, baked buff.

Ušće Slatinske reke, 1980, B 3.

This type of jug was used as a table amphora, diota, and is characterised by twisted handles. It was encountered in the material from Sip, Diana, and Ljubičevac (type VII/8), Mora Vagei, Rtkovo–Glamija I (Цвјетићанин 2016, 59, тип К/24).

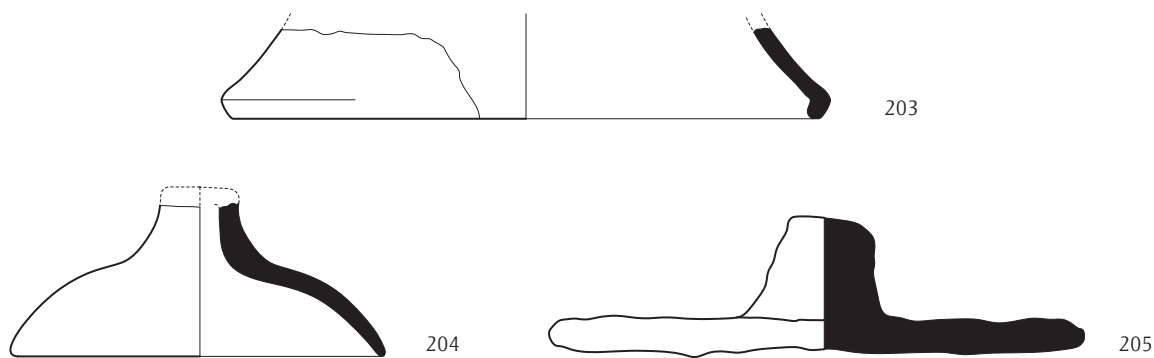
201

202

Сл. 76 – Крчази, тип VII/1 и VII/2 (R 1:2)

Fig. 76 – Jugs, type VII/1 and VII/2 (R 1:2)

Сл. 77 – Поклопци, тип VIII/1, VIII/2 и VIII/3 (R 1:2)
Fig. 77 – Lids, type VIII/1, VIII/2 and VIII/3 (R 1:2)

VIII 1.6. ПОКЛОПЦИ

Истраживањима кастела у Ушћу Слатинске реке регистровани су малобројни налази поклопаца из VI века.

Кат. бр. 203 (тип VIII/1)

Конични поклопац ка унутрашњости закошеног обода, рађен од песковите земље, сиве боје печења.

Ушће Слатинске реке, 1981, L 7.

Паралелу налазимо у Љубичевцу из слоја Д (тип VIII/5), а поклопци су карактеристични за IV и прву половину V века, али због практичне форме, трају и током VI века. Друге аналогije налазимо у Текији, Дијани, Доњим Буторкама, Понтесу и Вајуги (Цвјетићанин 2016, 105, тип По/23). Аналогни примерци нађени у Горнеји и датују се у прву половину IV века (Gudea 1977, fig. 36, 1).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 81, tip I/3, T. XIII, 211; Цвјетићанин 2016, 105, тип По/23.

Кат. бр. 204 (тип VIII/2)

Калотаста поклопац са пуном дршком. Рађен је од песковите глине, сивомрке боје печења.

Ушће Слатинске реке, 1981, F 14.

Ова врста поклопаца карактеристична је за слојеве од прве половине V до краја VI века и регистрована је у Понтесу, Љубичевцу (тип VIII/3) и Мора Вагеи (Цвјетићанин 2016, 108, тип По/34).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, T. XIV, 2911; Цвјетићанин 2016, 108, тип По/34.

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 91, tip III 2c (amphora), T. XX, 1640; Цвјетићанин 2016, 59, тип К/24.

VIII 1.6. LIDS

Few examples of the 6th century lids have been recorded in the course of investigation of the castellum at Ušće Slatinske Reke.

Cat. no. 203 (type VIII/1)

Conical lid with a rim slanting inwards that was made of sandy clay, baked grey.

Ušće Slatinske Reke/81, L 7.

We recorded a parallel in layer D at Ljubičevac (type VIII/5) and the lids are characteristic of the 4th and first half of the 5th century. However, because of their practical form they also continued in the 6th century. Other analogies were encountered at Tekija, Diana, Donje Butorke, Pontes and Vajuga (Цвјетићанин 2016, 105, тип По/23). Analogous specimens were found at Gornea and are dated to the first half of the 4th century (Gudea 1977, fig. 36, 1).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 81, tip I/3, T. XIII, 211; Цвјетићанин 2016, 105, тип По/23.

Cat. no. 204 (type VIII/2)

Calotte-shaped lid with a solid handle. It was made of sandy clay, bake grey-brown.

Ušće Slatinske Reke, 1981, F 14.

This lid type is characteristic of layers from the first half of the 5th to the end of the 6th century and it

Кат. бр. 205 (тип VIII/3)

Запушач за амфору, хоризонтално разгрнутог обо-
да, рађен од добро пречишћене глине, црвеноокер
боје печења.

Ушће Слатинске реке, 1980, F 14.

Паралеле за овај тип запушача налазимо у Син-
гидунуму (Nikolić-Đorđević 2000, тип VIII/5), Ви-
минацијуму (Raičković 2012, fig. 5, 28), Салдуму
(Jeremić 2009, type VIII/9), Текији, Дијани, Понте-
су, Вајуги, Милутиновцу, Љубичевцу (тип VIII/12),
Михајловцу–Блато, Мора Вагеи (Цвјетићанин 2016,
109, тип По/38). Аналогни примерци нађени су у
Хистрији и датују се у другу половину VI века (Su-
ceveanu 1982, 119, T. 18, 59). Исто датовање пред-
лаже и I. Barnea (Barnea 1968, 542, 53, 6).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 82–83, tip IV/3, T. XIV,
2651; Цвјетићанин 2016, 109, тип По/38.

has been recorded at Pontes, Ljubičevac (type VIII/3)
and Mora Vagei (Цвјетићанин 2016, 108, тип По/34).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, T. XIV, 2911; Цвјетића-
нин 2016, 108, тип По/34.

Cat. no. 205 (type VIII/3)

Amphora stopper with a horizontally everted rim, made
of well refined clay, baked red-buff.

Ušće Slatinske Reke, 1980, F 14.

Parallels for this type of stopper were encountered
at Singidunum (Nikolić-Đorđević 2000, tip VIII/5),
Viminacium (Raičković 2012, fig. 5, 28), Saldum (Je-
remić 2009, type VIII/9), Tekija, Diana, Pontes, Vajuga,
Milutinovac, Ljubičevac (type VIII/12), Mihajlovac–
Blato, and Mora Vagei (Цвјетићанин 2016, 109, тип
По/38). Analogous specimens have been found at
Histria and are dated to the second half of the 6th
century (Suceveanu 1982, 119, T. 18, 59, phase IV A–B).
The same dating is also suggested by I. Barnea (Barnea
1968, 542, 53, 6).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 82–83, tip IV/3, T. XIV,
2651; Цвјетићанин 2016, 109, тип По/38.

VIII 2. МЕТАЛНИ ПРЕДМЕТИ

VIII 2.1. КОПЧЕ

Кат. бр. 206

Копча која има полукружни и правоугаони део, из-
рађена техником проламања.

Бронза, ливење, проламање; димензије 3,9 x
2,8 x 0,3 cm.

Ушће Слатинске реке, 1981, L 11.

Паралеле за овај тип копче налазимо на Цари-
чином Граду (Кондић, Поповић 1977, 193, кат. 24),
као и на некрополи Братеи из VI века (Barzu 1973,
59, fig. 13, 8). Копче овог типа воде порекло од коп-
чи царског доба (II–III век), моделованих у облику
пелте (Остербуркен тип), који је нарочито био рас-

VIII 2. METAL OBJECTS

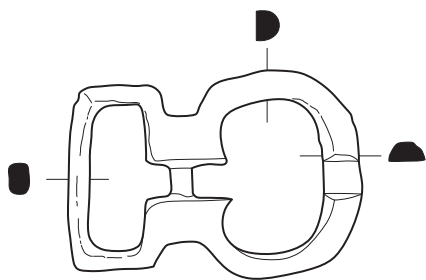
VIII 2.1. BUCKLES

Cat. no. 206

Buckle with a semicircular and rectangular segment
that was made using the openwork technique.

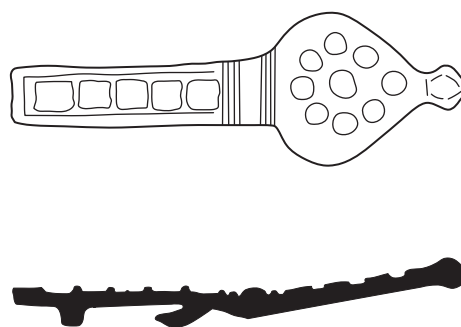
Cast bronze, openwork; dimensions 3.9 x 2.8 x
0.3 cm

Ušće Slatinske Reke, 1981, L 11.

206

Сл. 78 – Копче (R 1:2)
Fig. 78 – Buckles (R 1:2)

207

прострањен у области римског лимеса (Redžić 2013, 31–35, тип III, варијанта 1, са аналогјама).

ДАТОВАЊЕ: Период Д (VI век).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 98, Т. XXVI, XXXVI.

Кат. бр. 207

Појасни језичак правоугаоног облика са срцоликим завршетком, са којим је изведена декорација у виду осам ивичних и једним централно урезаним кружићем, испуњених разнобојним емајлом.

Бронза, ливење, урезивање, емајл; димензије 5,9 x 2,1 x 0,3 cm.

Ушће Слатинске реке, 1980, 30-так м од SI куле утврђења.

Ова врста појасних језичака (привесака) служила је за аплицирање на кожно подлогу, а налазила се на крајевима кожне траке прегаче. Форма потиче од језичака царског доба, али је примерак украшен на начин омиљен код популација у области Крима (Redžić 2013, 319–320, тип XXV, варијанта 4).

ДАТОВАЊЕ: Примерак је датован новцем Валеријана (253–260).

ЛИТЕРАТУРА: Korać 1989, 98, Т. XXVI, IV.

VIII 2.2. НАЛАЗИ НОВЦА

Године 1980. приликом истраживања рановизантијског кастела у Ушћу Слатинске реке, регистрована је остава од 22 фолиса и полуфолиса (Табела 3). Новац је био похрањен у керамички лонац (тип II/4, д), нађен у слоју нагореле земље, у квадрату L 4, уз унутрашње лице јужног бедема.

У остави је најмлађи полуфолис Јустина II, кован 575/576. године у Солуну. После првог рушења, обележеног овом оставом новца, кастел је био обновљен, што се потврђује и интервенцијама на беду, као и градњом четвороугаоне куле на средини северног бедема (Јовановић 1984а, 36). А. Јовановић претпоставља да су ови радови извршени у време Маврикија, када је утврђење кратко затим напуштено.

Новац је кован у Константинопољу, Солуну, Никомедији и Кизику, за време Јустинијана I (527–565) и Јустина II (565–578) (Јовановић 1984, 32–33). Географски, најближе остави из Ушћа Слатинске реке су оставе похрањене у Великом Градишту–*Pincum* (580/581), Текији–*Transdierna* (579), Бољетину–*Smorna* (577/578) (Јовановић

We encountered parallels for the buckles of this type at Caričin Grad (Kondić, Popović 1977, 193, kat. 24), as well as at the Brateiu necropolis from the 6th century (Barzu 1973, 59, fig. 13, 8). Buckles of this type originate from buckles of the imperial time (2nd–3rd centuries), shaped as peltae (Osterburken type), which were particularly widely spread in the area of the Roman limes (Redžić 2013, 31–35, type III, variant 1, with analogies).

DATE: Period D (6th century).

LITERATURE: Korać 1989, 98, Т. XXVI, XXXVI.

Cat. no. 207

Belt tongue of rectangular shape with a heart-like ending on which there is ornament consisting of eight small circles engraved along the edge and one centrally engraved small circle with variegated enamel inlays.

Cast bronze, engraved, enamel; dimensions 5.9 x 2.1 x 0.3 cm.

Ušće Slatinske Reke, 1980, about 30 metres from the NE fortification tower.

This type of belt tongue (pendant) was used as appliqué on a leather background and was on the ends of the leather strap. Such a shape originates from the imperial period tongues, but this specimen is decorated in a way favoured by the populations in the region of the Crimea (Redžić 2013, 319–320, tip XXV, variant 4).

DATE: Specimen is dated by a coin of Valerian (253–260).

LITERATURE: Korać 1989, 98, Т. XXVI, IV.

VIII 2.2. COINS

A hoard containing 22 folles and semifolles was discovered in the course of investigations of the Early Byzantine castellum at Ušće Slatinske Reke, in 1980 (Table 3). The coins were deposited in a ceramic pot (type II/4, d) which was discovered in the layer of scorched earth, in square L4 next to the internal face of the southern curtain wall.

The latest coin in the hoard is a semifollis of Justin II, minted in 575/576 in Thessalonica. After the first destruction indicated by this monetary hoard, the castellum was restored, as is confirmed by the interventions on the rampart and by the construction of a square tower in the middle of the northern rampart (Јовановић 1984а, 36). А. Јовановић assumes that these works were conducted in the time of Maurice and the fortification was abandoned soon after that.

Година/Year	Конст./Const.	Солун/Thess.	Ником./Nicom.	Кизик/Cyzicus	Укупно/Total
539/40				1	1
540/1					0
541/2	1				1
542/3					0
543/4	3				3
544/5	1				1
545–556					0
556/7			1		1
557–563					0
563/4		1			1
564–567					0
567/8	1	2			3
568/9		1			1
569/70			1		1
570/1	1	1	1		3
571/2				1	1
572/3					0
573/4					0
574/5		4			4
575/6		1			1
Укупно/Total	7	10	3	2	22

Табела 3 – Ушће Слатинске реке, остава новца, расподела према ковницама и годинама ковања
Table 3 – Ušće Slatinske Reke, monetary hoard, according to mints and years of issue

1984а, 31), као и Великог Орашја (578/9) (Гај-Поповић 1984, 25–26). Похрањивање остава је највероватније било изазвано упадима Словена, нарочито 578–579. године (Јовановић 1984, 31), или операцијама Авара 584–585. године (Поповић 1975, 471).

Coins from the hoard were minted in Constantinople, Thessalonica, Nicomedia and Cyzicus, in the time of Justinian I (527–565) and Justin II (565–578) (Јовановић 1984, 32–33). Geographically closest to the hoard from Ušće Slatinske Reke are hoards deposited at Veliko Gradište–Pincum (580/581), Tekija–Transdierna (AD 579), Boljetin–Smorna (577/578) (Јовановић 1984а, 31), as well as at Veliko Orašje (578/9) (Гај-Поповић 1984, 25–26). The deposition of the hoards was most probably prompted by attacks of the Slavs, in particular in the years 578–579 (Јовановић 1984, 31), or by the operations of the Avars in 584–585 (Popović 1975, 471).

ЗАКЉУЧАК

CONCLUSION

IX

КАСНОАНТИЧКИ МОДЕЛ провинције Приобалне Дакије (*Dacia Ripensis*), као макрорегије, и утврђења у Љубичевцу и Ушћу Слатинске реке, као њених микроелемената, уз студирање основних принципа стратегије и тактике примењених приликом изградње оваквих типова утврђења, као и анализа покретног археолошког материјала из ових фортификација, били су предмет разматрања у претходним поглављима. Резултати ових посматрања су помогли да се одговори на основна питања – када настају, живе и нестају утврђења одређене типолошке структуре, утврђења типа Љубичевац и Ушће Слатинске реке, односно учињен је покушај да се одговори шта се дешава на овим географским просторима током касноантичког и рановизантијског периода.

Индуктивни методолошки принципи примењени у овом раду, а чија је основа била археолошки слој, као крајњи резултат има обрађена поглавља која су постављена у дедуктивном односу. Постулати који су били основа овог метода стратиграфска слика утврђења, покретни археолошки материјал и типолошка својства утврђења или нека одступања, коришћени су у анализи као елементи чијом је корелативношћу учињен покушај дефинисања задатих проблема.

Стратиграфија успостављена у утврђењима главни је параметар при утврђивању хронологије утврђења. Због различите хронолошке старости, стратиграфска слика ова два утврђења је различита.

THE LATE ROMAN model of the Dacia Ripensis province as a macro region and the fortifications at Ljubičevac and Ušće Slatinske Reke as its micro elements, along with the study of the basic principles of strategy and tactics applied in the process of the construction of fortifications of this type, as well as the analysis of portable archaeological material from these fortifications were the objective of the study in the preceding chapters. The results of these studies helped to obtain answers to the basic questions – when the fortifications of a distinct typological structure, the forts of the Ljubičevac and Ušće Slatinske Reke type, appeared, thrived and disappeared, i.e. an attempt was made to answer what was happening in those geographic regions during the Late Roman and Early Byzantine period.

The inductive methodological principles applied in this work and whose basis was the archaeological layer has, as their final result, certain chapters arranged in a deductive correlation. Postulates, which were the basis of this method, including a stratigraphic picture of the fortification, portable archaeological material and typological characteristics of the fortifications or certain exceptions, have been used in the analysis as elements by whose correlativity an attempt was made to define the given problems.

The stratigraphy identified in the fortifications is the main parameter for establishing the chronology of fortifications. The stratigraphic picture of these two fortifications is different because of their different

Утврђење у Љубичевцу највероватније настаје непосредно после 295. године, у време Диоклецијана, испуњава одбрамбену функцију кроз цео IV и прву половину V века, да би после обнове почетком VI века и у последњим деценијама истог века дефинитивно изгубило функционална својства због којих је изграђено.

Друго утврђење код Ушћа Статинске реке стратегијски се условно може назвати једнослојним. „Једнослојност” у овом случају представља услован термин који се односи само на непромењена типолошка својства утврђења које је настало и уништено у VI веку. Ова типолошка затвореност последица је хронолошке ограничености од нешто преко 50-так година, што у односу на остала утврђења у овом делу лимеса и уопште на појам утврђења и тврђавског начина ратовања представља један скроман период. Ово утврђење, настало у првој деценији владавине Јустинијана, нестало је у складу историјских догађаја у последњим деценијама VI века.

Више пажње и простора посвећено је и анализи покретног археолошког материјала, а њиховним међусобним упоређивањем – онда када је то било могуће, учињен је покушај њихове синтезе. Како је већ речено, он је посматран двојачко, као материјал који има своју археолошку димензију, са потребним археолошко-историјским ординатама, уз примарни однос према слоју, и као материјал чија својства (квантитет, корелативност, просторни и временски параметри – место налаза, однос према слоју) могу да буду математички упоредива, сведена на одређене равни статистичког посматрања, да би подлежући законима таквих истраживања, добио и одговарајућу археолошку интерпретацију.

Треће полазиште у оваквом начину размишљања је архитектонски склоп ова два основна утврђења, условно названа утврђења типа Љубичевац и Ушће Слатинске реке. С једне стране, ова два утврђења су антиципирала препознатљиве архитектонске сегменте за њихово типолошко разврставање. Једнослојност рановизантијског утврђења код Ушћа Слатинске реке има за последицу типолошку одређеност коју не треба доводити у сумњу. Оно је помогло у извршењу типолошке идентификације спољашњег утврђења код Љубичевца. Унутрашње утврђење у Љубичевцу показује типолошку неосетљивост па се на основу ње не могу извучити ни-

chronological age. The fortification at Ljubičevac was most probably built immediately after AD 295, in the time of Diocletian, and it fulfilled its defensive role throughout the entire 4th and the first half of the 5th century. After its restoration at the beginning of the 6th century and in the final decades of the same century it definitely lost the functional characteristics for which it had been built.

The other fortification at Ušće Slatinske Reke could be conditionally identified as being single-layered. ‘Single-layered’ is, in this case, a conditional term, which relates only to the unchanged typological characteristics of the fortification, which was built and destroyed in the 6th century. This typological boundary is the consequence of the chronological limits of something over 50 years which, in relation to other fortifications in this section of the limes and generally bearing in mind the idea of the fortification and the fortification style of warfare, represents a somewhat modest period. This fortification, originating in the first decade of the reign of Justinian, disappeared during the course of historical events in the final decades of the 6th century.

Also, more attention was paid and space dedicated to the analysis of portable archaeological material and we made an attempt, by their mutual comparison when it has been possible, to achieve their synthesis. As mentioned above, the material was studied in two ways, as material that has its own archaeological dimension with necessary archaeological and historical ordinates and a primary relationship with the cultural layer, and as material whose traits (quantity, correlativity, spatial and chronological parameters – finding place, relationship to the layer) could be mathematically comparable, reduced to certain statistical data in order to achieve, by being subjected to the laws of such investigations, a distinct archaeological interpretation.

The third starting point in this method of assessment is the architectural outline of these two basic fortifications, conditionally called fortifications of the Ljubičevac and Ušće Slatinske Reke type. On the one hand, these two fortifications anticipated recognisable architectural segments for their typological distinguishing. The single-layered characteristic of the Early Byzantine fortification at Ušće Slatinske Reke has as a consequent typological distinction, which should not be brought into doubt. It helped in the typological identification of the outer fortification at Ljubičevac. The inner fortification at Ljubičevac reveals typological irrelevance,

какви позитивни закључци. Посматрано из другог угла утврђења су одређеним начином градње рефлектовала препознатљиву и читљиву стратегијску и тактичку концепцију на ширем простору. На тај начин утврђења као микроелементи послужила су за добијање свеукупне слике микрорегије каква је провинција Приобална Дакија.

so it is not possible to base on it any positive conclusions. Looking from the other angle, the fortifications reflected, by the distinct method of building, a recognizable and comprehensible strategic and tactical concept within the wider area. In such a way, the fortifications as micro elements were used to obtain a complete picture of the micro region that was the Dacia Ripensis province.

СКРАЋЕНИЦЕ

ABBREVIATIONS

- AA – *Archaeologia Aeliana*, London.
- AAASH – *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, Budapest.
- AA_n – *Archäologischer Anzeiger*, Berlin.
- AArASH – *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Budapest.
- AC – *Archaeologia Cambrensis*, Cardiff.
- ADA – *Annual of the Department of Antiquities*, Amman.
- AE – *Archaeologiai Értesítő*, Budapest.
- Africa – *Africa*, Tunis.
- AFT – *Archäologischen Forschungen in Tirol*, Graz.
- AHGA – *Archiv für Aessische Geschichte und Altertumkunde*, Berlin.
- AIIA – *Anuarul Institutului de istorie si arheologie*, Cluj–Napoca.
- AJ – *The Antiquaries Journal, being the Journal of the Society of Antiquaries of London*, London.
- AJA – *American Journal of Archaeology*, Massachusetts.
- AK – *Archäologisches Korrespondenzblatt*, Mainz.
- Altertum – *Das Altertum*, Berlin, DDR.
- AMN – *Acta Mvsei Napocensis*, Cluj–Napoca.
- AMP – *Acta Mvsei Porolisensis*, Porolisum.
- ANRW – *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt. Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung*, Berlin–New York.
- Antiquity – *Antiquity*, London.
- APA – *The American Philosophical Association*, Michigan.
- Archeologia – *Archeologia. Rocznik instytutu historii kultury materialnej Polskiej Akademii nauk*, Warszawa.
- ArchJ – *Archaeological Journal*, London.
- ARep – *Archaeological Reports*, The British School of Archaeology in Athens.
- AREg – *Alba Regia. Az István Király Múzeum Evkönyve*, Székesfehérvár.
- AS – *Anatolian Studies*, Ankara.
- AV – *Arheološki Vestnik*, Ljubljana.
- BAR – *British Archaeological Reports*, Oxford.
- BJ – *Bonner Jahrbücher des Rheinischen Landesmuseums in Bonn und des vereins von Altertumsfreunden im Rheinlande*, Bonn.

- BRGK* – *Bericht der römischgermanischen kommission des Deutschen Archäologischen Instituts*, Berlin.
Britannia – *Britannia*, London.
BRL – *Bulletin J, Rylands Library*, London.
BVbl – *Bayerische Vorgeschichtblätter*, München.
CAH – *The Cambridge Ancient History*, Cambridge.
Chiron – *Chiron*, Mitteilungen der Kommission für alte Geschichte des Deutschen Archäologischen Instituts, München.
CIL – *Corpus inscriptionum Latinarum*.
CMH – *The Cambridge Medieval History*, Cambridge.
CQ – *Classical Quarterly*, London.
Dacia – *Dacia, București*.
DOP – *Dumberton Oaks Papers*, Cambridge, Mass.
ES – *Epigraphische Studien*, Düsseldorf.
FA – *Folia Archaeologica. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata*, Budapest.
FBV – *Fundberichte aus Baden–Württemberg*, Stuttgart.
GAJ – *Glasgow Archaeological Journal*, Glasgow.
Germania – *Germania*. Anzeiger der römisch–germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Mainz am Rhein.
ГМП – *Годиштен на музеиот от Пловдив*, Пловдив.
ГСКВ – *Грађа за истражување сјоменика културе Војводине*, Нови Сад.
HA – *Helvetia arhaeologica*, Basel.
Hermes – *Hermes*, Berlin.
Hesperia – *Hesperia*, The American School of Classical Studies in Athens.
Historia – *Historia*, Berlin.
History – *History*, London.
Histria – *Histria*, București.
ИАИ – *Известија на Археолошкиот институт*, Софија.
ИНМВ – *Известија на народнија музеј Варна*, Варна.
IEJ – *Israel Exploration Journal*, Jerusalem.
Известија – *Известија на народнија музеј Хасково*, Софија.
JBB – *Jahresbericht des Bayerischen Bodendenkmalpflege*, München.
JRGZM – *Jahrbuch des Römisch–Germanischen Zentralmuseum*, Mainz.
JRS – *The Journal of Roman Studies*, London.
LCL – *The Loeb Classical Library*, London.
LRBC – *Late Roman Bronze Coinage*.
MAIR – *Mitteilungen des Archaeologisches Instituts zu Rom*, Berlin.
MBVF – *Münchner Beiträge zur Vor– und Frühgeschichte*, München.
MEFRA – *Melanges de l'Ecole française de Rome (antiquité)*, Rome.
MRGK – *Materialen zur Römisch–Germanischen Keramik*, Frankfurt.
MSPC – *Military Service Publishing Company*, London.
MZ – *Mainzer Zeitschrift*, Mainz.
NK – *Neuburger Kollektaneenblatt*, Neuburg.
Нумизматичар – *Нумизматичар*, Београд.
OG – *Ostbairische Grenzmarken*, München.
Oikumene – *Oikumene*, Budapest.
PBSR – *Papers of the British School in Rome*, Roma.
Pontica – *Pontica*, Constanța.
PSAS – *Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland*, Glasgow.

- RE – *A. Pauly–G. Wissowa, Real Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart.*
RFN – *Römische Forschungen in Niederösterreich, Wien.*
RIC – *Roman Imperial Coinage, London.*
RP – *Renania Romana, Atti deo Convegna Lincei, Roma.*
Ruggiero, di E. – *Dizionario epigrafico di antichità Romana, Rome.*
SA – *Saalburg Jahrbuch, Saalburg.*
SAF – *Scottish Archaeological Forum, Glasgow.*
Сарх – *Совјетска археологија, Москва.*
SCIVa – *Studii și Cercetări de istorie veche (și arheologie), București.*
SNM – *Sbornik narodního musea v Praze, Praha.*
Situla – *Situla, Ljubljana.*
Starinar – *Starinar, Beograd.*
TIR L 34 – *Tabula Imperii Romani. Aquincum–Sarmizegetusa–Sirmium, Budapest 1968.*
THSC – *Transactions of the Honourable Society of Cymmrodorion, Wales.*
TLMAS – *Transactions of the London Middlesex Archaeological Society, London.*
TPSNS – *Transactions of the Perthshire Society of Natural Science, Perth.*
TZ – *Trierer Zeitschrift, Trier.*
ВДИ – *Вестник древней истории, Москва.*
Vestigia – *Vestigia, München.*
VHAD – *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva, Zagreb.*
ВИИИЈ I – *Византијски извори за историју народа Југославије, Београд.*
WA – *World Archaeology, London.*
WZGK – *Westdeutschland Zeitschrift für Geschichte und Kunst, Berlin.*
ZA – *Zeitschrift für archäologie, Berlin.*
ZHVS – *Zeitschrift des Historische Ver. Schwaben.*
ЗНМ – *Зборник Народног музеја, Београд.*
ЗРВИ – *Зборник радова Византолошког института, Београд.*

БИБЛИОГРАФИЈА

BIBLIOGRAPHY

ИСТОРИЈСКИ ИЗВОРИ (PRIMARY SOURCES)

- Amm. Marc.* – Ammianus Marcellinus, *Roman History* (English trans. by John C. Rolfe), vol I–III, London – Cambridge Mass. 1964.
- Not. Dign.* – *Notitia Dignitatum et administrationum omnium tam civilium quam militarium in partibus Orientis et Occidentis*, Hrsg. O. Seeck, Berolini 1876.
- Magie, *SHA* – *The Scriptores historiae augustae*, vol. III, (English transl. by D. Magie), The Loeb Classical library, London – Cambridge Mass. 1932 (first published).
- Procop., *De aedif.* – Prokopius, *De aedificiis*, (English transl. by H. B. Dewing), The Loeb Classical library, London – Cambridge Mass. 1971.

БИБЛИОГРАФИЈА (BIBLIOGRAPHY)

Aberg 1943, 1945, 1947

N. Aberg, *The Occident and the Orient in the Art of the Seventh Century I–III*, Stockholm 1943, 1945, 1947.

Addyman 1974

P. V. Addyman, *Excavations in York 1972–1973*. First interim report, *AJ* LIV, 1974, 200–231.

Africa in Antiquity 1978

Africa in Antiquity. The arts of ancient Nubia and the Sudan. I. The essays. II The catalogue. The Brooklyn Museum, New York 1978.

Aharoni 1963

Y. Aharoni, Tamar and the Roads to Elath, *IEJ* 13, 1, 1963, 30–42.

Aign 1975

A. Aign, »Castra Batava« und die Cohors nona Batavorum, *OG* 17, 1975, 102–157.

Aitken 1956

R. Aitken, »Virgil's plough«, *JRS* XLVI, 1956, 97–106.

Алацов 1965а

Д. Алацов, Колективна находка на ксноримски селскостопански ордија в село Блгарин, Ласковски окрг, *Археологија* 1965/1, 43–45.

Алацов 1965б

Д. Алацов, Ксноантично строителство в нашите земи (IV–VIв.), *Известија* X, Софија 1965, 203–241.

Alcock 1964

L. Alcock, *The Defences and Gates of Castell Collen Auxiliary Fort*, *Archaeologia Cambrensis* t. CXIII, 1964, 64–84.

Alexander 1976

Alexander, The illustrated manuscripts of the Notitia Dignitatum, in: *Aspects of the Notitia Dignitatum*, eds. R. Goodbura, P. Bartholomew, Oxford 1976, 11–49.

Alexandrescu 1966

P. Alexandrescu, *Necropola tumulara*, Histria II, 1966, 247–257.

Alföldi 1939

A. Alföldi, The Crisis of the Empire, *CAH* XII, 1939.

Alföldi 1967

A. Alföldi, *Studien zur Geschichte der Weltkrise des 3. Jahrhunderts nach Christus*, Darmstadt 1967.

Alföldy 1963

G. Alföldy, Das römische Pannonien, *Altertum* 9, 3, 1963, 142–156.

Alföldy 1974

G. Alföldy, *Noricum. History of the Provinces of the Roman Empire*, London, 1974.

Alföldi 1955

M. R. Alföldi, *Providentia Augusti*, *FA* VII, 1955, 87–97.

Alföldi 1959

M. R. Alföldi, Zu den Militärreformen des Kaisers Gallienus, *Limes* 3, Basel 1959, 13–18.

Allen 1940

G. H. Allen, *Centurions as Substitute Commanders of Auxiliary Corps*, Roman History Sources and Institutions, University of Michigan Stud. Hum. Ser. 1, Michigan 1904, 332–394.

Alzinger 1961

W. Alzinger, Aguntum, *Altertum* 7, 2, 1961, 85–100.

Амброз 1966

A. К. Амброз, Фибули југа европејској части СССР, Археологија Д 1–30, 1966.

Anderson 1932

J. G. C. Anderson, The genesis of Diocletian's provincial reorganization, *JRS* 22, 1932, 24–32.

Ангелова 1980

С. Ангелова, По вопроса за ранославјанската култура на југ и на север от Дунав през VI–VII в., *Археологија* 1980/4, 1–12.

Anthes 1917

E. Anthes, Spätromische Kastelle und feste Städte im Rhein- und Donaugebiet, *BRGK* 10, 1917, 87–167.

Антонова 1978

В. Антонова, Шуменската крепост през римската епоха (II–IV в.), *Археологија* 1978/4, 13–24.

Archäologie und Geschichte der Region des Eisernen Tores zwischen 275–602 n. Chr., 2003

Archäologie und Geschichte der Region des Eisernen Tores zwischen 275–602 n. Chr. Kolloquium

in Drobeta–Turnu Severin (2–5. November 2001), București 2003.

Aricescu 1980

A. Aricescu, *The Army in Roman Dobrudja*, BAR Int. Ser. 86, Oxford 1980.

Ashby 1907

T. Ashby, The classical topography of the Roman Campagna III, *PBSR* 4, Rome 1907, 97–112.

Atkinson 1970

D. Atkinson, *Report on Excavations at Wroxeter (The Roman City of Viroconium)*, Oxford 1970.

ANRW

Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. Principat II, Bd. 1, Berlin 1974. Bd. 5, Berlin 1976. Bd. 16, 1, Berlin 1978.

Avi-Yonah 1976

M. Avi-Yonah, *Gazetteer of Roman Palestine (Gedem 5)*, Jerusalem 1976.

Baatz 1966

D. Baatz, Zur Geschützbewaffnung römischer Auxiliartruppen in der frühen und mittleren Kaiserzeit, *BJ* 166, 194–207.

Baatz 1975

D. Baatz, *Der römische Limes. Archäologische Ausflüge zwischen Rhein und Donau*, Berlin 1975.

Baatz 1975a

D. Baatz, *Forschungen des Saalburgmuseums am Obergermanisch–Raetischen Limes 1949–1975*, Ausgrabungen in Deutschland, Mainz 1975.

Baatz 1975b

D. Baatz, Teile spätromischer Geschütze aus Rumänien, *AAn* 1975, Hefte 1–3, 432.

Baatz 1976

D. Baatz, *Die Wachttürme am Limes*, Stuttgart 1976.

Baatz 1977

D. Baatz, Das Kastell Munningen im Landkreis Donau–Ries, *JBB* 15–16 (1974–1975), München 1977, 109–120.

Baatz 2000

D. Baatz, *Der römische Limes. Archäologische Ausflüge zwischen Rhein und Donau*, 4. Auflage, Berlin 2000.

Baatz 2004

D. Baatz, Die überwachte Grenzlinie. Quellen zur Funktion des obergermanisch-raetischen Limes, in: *Limes imperii Romani. Beiträge zum Fachkolloquium »Weltkulturerbe Limes« November 2001 in Lich-Arnsburg*, Hrsg. E. Schallmayer, Bad Homburg v. d. H. 2004, 55–66.

Babeş 1970

M. Babeş, Zu den Bestattungsarten im nördlichen Flachgräberfeld von Romula. Ein Beitrag zur Grabtypologie des römischen Dakiens, *Dacia* XIV, 1970, 180–270.

Baillie Reynolds 1923

P. K. Baillie Reynolds, The Troops Quartered in the castra peregrinorum, *JRS* 13, 1923, 168–189.

Bako 1975

G. Bako, Numerus Ilyricorum bei Hoghiz, *SCIva* 26/1–3, 1975, 141–146.

Бакотић 1905

Л. Бакотић, *Јустинијанове Институције*, Београд 1905.

Baldwin 1956

S. Baldwin, *Architectural Symbolism of Imperial Rome and the Middle Ages*, Princeton, New Jersey 1956.

Балканска 1974

А. Балканска, Строителен надпис от касноантичната крепост Тириса на нос Килиакра, *Археологија*, 1974/1, 66–72.

Bar–Kochva 1976

B. Bar–Kochva, *The Seleukid Army. Organisation and Tactics in the Great Campaigns*, Cambridge 1976.

Barkóczy 1968

L. Barkóczy, Die datierten Glasfunde aus dem 3–4. Jahrhundert von Brigetio, *FA* XIX, 1968, 59–87.

Barkóczy 1971

L. Barkóczy, Plastisch verzierte spätrömische Glasfunde aus Pannonien, *FA* XXII, 1971, 71–72.

Barkóczy 1988

L. Barkóczy, *Pannonische Glasfunde in Ungarn*, *Studia Archaeologica* IX, Akadémiai Kiadó, Budapest 1988.

Barkóczy, Salamon 1968

L. Barkóczy, A. Salomon, IV.Század vege V.S zázad eleji üvegleletek Magyarországról, *AE* 95/1 1968, 29–40.

Barnea 1966

I. Barnea, L'incendie de la cité de Dinogetia au VIe siècle, *Dacia* X, 1966.

Barnea 1968

I. Barnea, *Din istoria Dobrogei II*, Bucureşti, 1968.

Barzu 1973

L. Barzu, *Continuitatea populatiei autohtone in Transilvania' in secolele IV–V (cimitirul I de la Bratei)*, Bucureşti, 1973.

Barzu 1980

L. Barzu, *Continuity of the Romanian people's material and spiritual production in the territory of former Dacia*, Bucureşti, 1980.

Bass, Doornick 1971

G. F. Bass, F. H. van Doornick, jr., A Fourth Century Shipwreck at Yassi Ada, *AJA* 75–1, 1971, 27–37.

Baumann 1972

V. H. Bauman, Nouveaux témoignages chrétiens sur le limes nordscythique: la basilique à martyrium de basse époque romaine découverte à Niculiţel (dep. de Tulcea), *Dacia* 16, 1972, 189–202.

Beck, Planck 1980

W. Beck, D. Planck, *Der Limes in Südwestdeutschland*, Stuttgart 1980.

Bechert 1978

T. Bechert, Wachturm oder Kornspeicher? Zur Bauweise spätrömischer Burgi, *AK* 8, 1978, Hefte 1–2, 127–132.

Behrens 1919

G. Behrens, Germanische Kriegergräber des 4. bis 7. Jahrhunderts im Städtischen Altertumsmuseum zu Mainz, *MZ* XIV, 1919, 1–16.

Behrens 1954

G. Behrens, *Zur Typologie und Technik der provinzial römischen Fibeln*, *JRGZM* I, 1954, 220–236.

Бељаев 1968

А. Бељаев, *Краснолаковаја керамика IV–VI в.н.е. из Херсонеса*, Ленинград 1968.

Белов 1969

Г. Д. Белов, Стеклоделатељнаја мастерскаја в Херсонесе, *КСИА* 116, 1969, 69–89.

Bender 1975

H. Bender, *Römische Strassen und Strassenstationen*, Stuttgart 1975.

Bender 1983

H. Bender, Der spätrömische Wachturm von Passau–Haibach und seine Rekonstruktion, *Germania* 61–2, 1983, 597–602.

Benea 1978

D. Benea, Die 5. Makedonische Legion auf dem nördlichen Donaulimes im 3–4. Jahrhundert, *AMN* 15, 1978, 235–244.

Beneš 1978

J. Beneš, *Auxilia Romana in Moesia atque in Dacia. Zu den Fragen des römischen Verteidigungssystems im Unteren Donaauraum und in den angrenzenden Gebieten*, Praha 1978.

Benjamin 1909

Benjamin, Foederati, *RE* VI/2, 1909, 2817–2818.

Bennett 1969

C. E. Bennett, *FRONTINUS, Stratagems and Aqueducts*, LCL 174, London 1969.

Berchem 1952

D. van Berchem, *L'Armée de Dioclétien et la réforme Constantinienne*, Paris 1952.

Berger 1960

L. Berger, *Römische Gläser aus Vindonissa*, Veröffentlichungen der Gesellschaft Pro Vindonissa 4, Wien 1960.

Berger 1981

P. C. Berger, *The Insignia of the Notitia Dignitatum. A Contribution to the Study of Late Antique*, London 1981.

Bernhard 1981

H. V. Bernhard, Die spätrömischen Burgi von Bad Dürkheim–Ungstein und Eisenberg, *SA* XXXVII, 1981, 23–85.

Bersu 1964

G. Bersu, *Die spätrömische Befestigung »Burgle« bei Gundremmingen*, München 1964.

Beševliev 1970

V. Beševliev, *Zur deutung der Kastellnamen in Prokops werk »De Aedificiis«*, Amsterdam 1970.

Bichir 1976

G. Bichir, *The Archaeology and History of the 2nd to the 4th century A. D.*, BAR Suppl. Ser. 16i, 16ii, Oxford 1976.

Bichir 1984

G. Bichir, *Geto–Dacii din Muntenia in epoca romana*, București 1984.

Bidwell 1980

T. Bidwell, *Roman Exeter: Fortress and Town*, Exeter 1980.

Biernacka–Lubanska 1973

M. Biernacka–Lubanska, *Roman and Early Byzantine Waterworks in Lower Moesia and Northern Thrace*, Wrocław 1973.

Birley 1953

E. Birley, *Roman Britain and the Roman Army*, Collected Papers, Kendal 1953.

Birley 1973

R. Birley, *Civilians on the Roman Frontier*, Newcastle upon Tyne 1973.

Bishop, Coulston 1993

M. C. Bishop, J. C. N. Coulston, *Roman Military Equipment. From the Punic Wars to the Fall of Rome*, London 1993.

Bivar 1972

A. D. H. Bivar, Cavalry Equipment and Tactics on the Euphrates Frontier, *DOP* 26, 1972, 271–292.

Bjelajac 1994

Lj. Bjelajac, Mortaria in the Moesian Danube valley, *Starinar* n. s. XLIII–XLIV (1992–1993), 1994, 139–148.

Bjelajac 1996

Lj. Bjelajac, *Amfore gornjomezijskog Podunavlja*, Beograd 1996.

Blagg 1976

T. F. C. Blagg, Tools and techniques of the Roman stonemason in Britain, *Britannia* 7, 1976, 152–172.

Blagg 1980

T. F. C. Blagg, Roman civil and military architecture in the province of Britain: aspects of patronage, influence and craft organization, *WA* 12, 1980, 1, 27–42.

Bojović 1977

D. Bojović, *Rimska keramika Singidunuma*, Beograd 1977.

Bojović 1983

D. Bojović, *Rimske fibule Singidunma*, Katalog XII, Beograd 1983.

Bott 1950

H. Bott, Frühchristliche Denkmäler aus Schwaben, *ZHVS* 57, 1950, 1–25.

Bowman 1976

A. K. Bowman, Papyri and Roman imperial history 1960–1975, *JRS* 66, 1976, 153–173.

Böhme 1970

H. W. Böhme, Löffelbeigabe in spätrömischen Gräbern nordlich der Alpen, *JRGZM* 17, 1970, 172–200.

Böttger 1974

B. Böttger, Die importkeramik aus dem spätantiken Donaulimes kastell Iatrus in Nordbulgarien, *Limes* IX, Mamaia 1972, 1974, 131–136.

Böttger 1977

B. Böttger, Zur Hauskeramik des 3. bis 6. Jahrg. in Moesia inferior, *ZA* 11 1977, 1–2, 253–262.

Böttger 1982

B. Böttger, Die Gefäßkeramik aus dem Kastell Iatrus, in: *Iatrus–Krivina. Spätantike Befestigung und frühmittelalterliche Siedlung an der unteren Donau*.

Band II: Ergebnisse der Ausgrabungen 1966–1973,
Schriften zur Geschichte und Kultur der Antike 17,
Berlin 1982, 33–148.

Brandis 1901a

C. G. Brandis, *RE* IV/2, 1901: Dacia, 1948–1976;
Dacia Ripensis, 1975–1976; Dacia Mediteranea, 1976.

Brandis 1901b

C. G. Brandis, Danuvius, *RE* IV/2, 1901, 2103–2133.

Breeze 1975a

D. J. Breeze, The abandonment of the Antonine Wall;
its date and implications, *SAF* 7, 1975, 65–80.

Breeze 1975b

D. J. Breeze, Excavations at the Roman fortlet
on the Antonine Wall at Watling Lodge 1972–1974,
PSAS 105, 1975, 166–175.

Breeze, Dobson 1977

D. J. Breeze, B. Dobson, *Hadrian's Wall*, London 1977.

Breeze 1982

D. J. Breeze, *The Northern Frontiers of Roman Britain*,
London 1982.

Brennan 1980

P. Brennan, Combined legionary detachments
as artillery units in late Roman Danubian Bridgehead
dispositius, *Chiron* 10, 1980, 553–567.

Brown 1941

E. W. Brown, *Oriental Auxiliaries of the Imperial
Roman Army*, New Haven 1941.

Browning 1975

R. Browning, *Byzantium and Bulgaria*.
A Comparative Study Across the Early Medieval Frontier;
London 1975.

Брукнер 1976

О. Брукнер, *Vicus* и *villa rustica* у пограничној
зони лимеса између Cusum-а и Voponia-е,
Грађа за проучавање сјоменика културе Војводине
VI–VII, Нови Сад 1976, 19–43.

Brukner 1981

О. Brukner, *Rimska keramika u jugoslovenskom delu
provincije Donje Panonije*, (Dissertationes et
monographie), Beograd 1981.

Bucovală 1968

M. Bucovală, Noi morminte de epoca romana timpurie
la Tomis, *Pontica* 1, 1968, 279–295.

Bucovală 1969

M. Bucovală, L'évolution de l'époque hellénistique,
Pontica 2, 1969, 308–309.

Bujor, Simion 1960

E. Bujor, G. Simon, Săpăaturi de salvare la Noviodunum,
Materiale VII, 1960, 391–397.

Булатовић, Капуран, Јањић 2013

А. Булатовић, А. Капуран, Г. Јањић, *Нејоштин*.
Културна стипаијрафија праисторијских
локалиитета Нејоштинске Крајине,
Археолошка грађа Србије, Књига VIII, Београд,
Неготин 2013.

Burger 1966

A.S. Burger, The Late Roman Cemetery at Săgvár,
AAASH 18, 1966, 99–234.

Bury 1889

J. B. Bury, *A History of the Later Roman Empire
from Arcadius to Irene (395. A.D. to 800. A.D.)* I, II,
London 1889.

Cahn, Heinemann 1984

H. A. Cahn, A. Heinemann, *Der spätrömische
Silberschatz von Kaiseraugst*, Derendingen 1984.

Callender 1965

M. H. Callender, *Roman Amphorae*, London 1965.

The Cambridge Ancient History. Volume XII

The Cambridge Ancient History. Volume XII.
The Crisis of Empire, AD 193–337, 2nd edition,
A. Bowman, A. Cameron, P. Gamsey (eds.),
Cambridge 2005.

CAH, Volume XIV

*CAH, Volume XIV. Late Antiquity: Empire and
Successors, AD 425–600*, A. Cameron, B. Ward–Perkins,
M. Whitbey (eds.), Cambridge 2001.

Castitius 1979

H. Castitius, *Das »Ende« der Antike in den Grenzgebieten
an Oberrhein und an der oberen Donau*, *AHGA* 37,
1979, 9–32.

Cataniciu 1981

I. B. Cataniciu, *Evolution of the System of Defence
Works in Roman Dacia*, BAR Int. Ser. 116,
Oxford 1981.

Цермановић-Кузмановић 1979

А. Цермановић-Кузмановић, Римско утврђење
код Кладова, *Старинар* XXVIII–XXIX, 1979,
127–134.

Цермановић-Кузмановић 1991

А. Цермановић-Кузмановић, Античке светилке
из Текије (Transdierna), *Зборник ФФ* XVII–А,
1991, 171–178.

Цермановић-Кузмановић, Велимировић-Жижич, Срејовић 1975

A. Цермановић-Кузмановић, О. Велимировић-Жижич, Д. Срејовић, *Античка Дукља некрополе*, Цетиње 1975.

Цермановић-Кузмановић, Станковић 1984

A. Цермановић-Кузмановић, С. Станковић, Борђеј, касноантичко утврђење, *Бергајске свеске II*, Београд 1984, 217–220.

Cermanović- Kuzmanović, Stanković 1986

A. Cermanović-Kuzmanović, S. Stanković, La forteresse antique Mora Vagei près de Mihajlovac, *Cahiers des Portes de Fer III*, Beograd 1986, 453–466.

Cermanović-Kuzmanović, Jovanović 2004

A. Cermanović-Kuzmanović, A. Jovanović, *Tekija*, Archäologisches Institut, Nationalmuseum, Zentrum für archäologische Untersuchung, *Cahiers des Portes de Fer*, Monographies 4, Belgrade 2004.

Charanis 1975

P. Charanis, Observations on the Transformation of the Roman World in the Third Century, *ANRW II 2*, 1975, 551–559.

Cheesman 1914

G. L. Cheesman, *The Auxilia of the Roman Imperial Army*, 1914.

Chistlein 1976

R. Chistlein, Ausgrabungen im spätrömischen Kastell Boiotro zu Pasau-Innstadt, *OG 18*, 1976, 28–40.

Christol 1975

M. Christol, *Les règnes de Valérien et Gallien*, in: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II. 2*, ed. H. Temporini, Berlin, New York 1975, 803–827.

Цончев 1954

Д. Цончев, *Тракијски некропол при с. Поповица*, ГМП 1, 1954, 208–226.

Connoly 1982

P. Connoly, *The Roman Army*, London 1982.

Constantine the Great and the Edict of Milan 313, 2013

Constantine the Great and the Edict of Milan 313. The Birth of Christianity in the Roman Provinces on the Soil of Serbia, I. Popović, B. Borić-Brešković (eds.), Archaeological Monographs 22, National Museum in Belgrade, Belgrade 2013.

Corder 1955

P. Corder, The reorganization of the defences of Roman-British towns in the fourth century, *ArchJ CXII*, 1955, 20–42.

Crossley 1978

W. D. Crossley, Excavations at Pen y Gaer Roman Fort, Brecknock, *AC CXVII*, 1978, 92–102.

Cunliffe 1975

B. Cunliffe, *Excavations at Portchester Castle, Vol. I: Roman*, London 1975.

Curle 1911

J. Curle, *A Roman Frontier Post and its People*, Edinburgh 1911.

Curle 1923

A. O. Curle, *The Treasure of Traprain*, Glasgow 1923.

Curta 2002

F. Curta, Limes and cross: the religious dimension of the sixth-century Danube frontier of the early Byzantine Empire, *Starinar n. s. LI* (2001), 2002, 45–70.

Цвјетићанин 1988

Т. Цвјетићанин, Римска керамика из Чачка и околине, *Зборник радова Народној музеја Чачак XVIII*, 1988, 103–119.

Cvjetičanin 1996

T. Cvjetičanin, Some observations about pottery evidence from Diana, in: *Roman Limes on the Middle and Lower Danube*, P. Petrović (ed.), *Cahiers des Portes de Fer*, Monographies 2, Belgrade 1996, 93–99.

Cvjetičanin 2006

T. Cvjetičanin, *Late Roman Glazed Pottery. Glazed Pottery from Moesia Prima, Dacia Ripensis, Dacia Mediterranea and Dardania*, Archaeological Monographs 19, National Museum in Belgrade, Belgrade 2006.

Цвјетићанин 2016

Т. Цвјетићанин, *Касноримска керамика Бергаја*, Археолошке монографије 24, Београд 2016.

Dalton 1901

O. M. Dalton, *Catalogue of Early Christian Antiquities and Objects from the Christian East in the Department of British and Medieval Antiquities and Ethnography of the British Museum*, London 1901.

Dalheimer 1965

H. Dalheimer, Silberlöffel aus Reihengräbern, *BVbl 30*, 1965, 272.

Davies 1969

R. W. Davies, Joining the Roman Army, *BJ 169*, 1969, 208–233.

Davies 1974

R. W. Davies, The Daily Life of the Roman Soldier under the Principate, *ANRW II*, 1, 1974, 299–338.

De Blois 1976

L. De Blois, *The Policy of the Emperor Gallienus*, Brill, Leiden 1976.

Deininger 1965

J. Deininger, *Die Provinziallandtage der römischen Kaiserzeit*, München 1965.

Demandt 1980

A. Demandt, Der spätrömische Militäradel, *Chiron* 10, 1980, 609–636.

Demandt 2007

A. Demandt 2007, *Die Spätantike. Römische Geschichte von Diokletian bis Justinian 284–565 n. Chr.*, 3. Auflage, Verlag C. H. Beck, München 2007.

Devijver 1974

H. Devijver, The Roman Army in Egypt, *ANRW* II, 1, 1974, 452–492.

Diaconu 1965

Gh. Diaconu, *Tîrșor. Necropola din secolele III–IV e.n.*, București 1965.

Diaconu 1970

G. Diaconu, *Mogosani. Necropola din secolul IV e.n.*, Tîrgoviste 1970.

Димитров, Чичикова, Султов 1964

Д. П. Димитров, М. Чичикова, Б. Султов, *Археологические раскопки в Восточном секторе Нове в 1962 году*, ИАИ 27, 1964, 217–236.

Dobson, Breeze 1972

B. Dobson and D. Breeze, *The Building of Hadrian's Wall*, University of Durham 1972.

Dolinescu-Ferche 1974

S. Dolinescu-Ferche, *Asezari din secolele III si VI e.n. in sud-vestul Munteniei*, București 1974.

Domaszewski 1896

A. von Domaszewski, Auxilia, *RE* II, 1896, 2618–2622.

Doorselaer 1967

A. von Doorselaer, *Les necropoles d'epoque romaine en Gaule Septentrionale*, Brugge 1967.

Дремсизова-Нелчинова 1971

Ц. Дремсизова-Нелчинова, Сивочерна керамика от римската вила крај с Мадара, Шуменски окрг, *Археологија* 13, 1971, 21–30.

Duncan-Jones 1978

R. P. Duncan-Jones, Pay and Numbers in Diocletian's Army, *Chiron* 8, 1978, 541–560.

Dušanić 1976

M. Dušanić, *Praepositus ripae legionis na natpisima opeka Prve Mezije*, AV XXV, 1976, 275–283.

Dušanić 1978

M. Dušanić, Ripa legionis: pars superior, AV XXIX, 1978, 343–345.

Eckstein 1978

M. Eckstein, Neue Befunde zum Standort des spätrömischen Kastells Venaxamodurum in Neuburg, *NK* 131, 1978, 168–180.

Ensslin 1948

W. Ensslin, Valerius Diocletianus, *RE* VII A, 1948, 2438–2448.

Ensslin 1954

W. Ensslin, Praesidia, *RE* XXII, 2, 1954–1563.

Ettlinger 1971

E. Ettlinger, *Formen und Färben römischer Keramik*, Basel 1971.

Euzennat, Troussset 1978

M. Euzennat, P. Troussset, Le camp de Remada fouilles inedites du commandant Donau, *Africa* V–VI, 1978, 111–189.

Fabricius 1926

E. Fabricius, Limes, *RE* XIII, 1, 1926, 650–670.

Fabricius 1953

E. Fabricius, Mensor, *RE* XV, 1, 1953, 956–960.

Feachem 1974

R. Feachem, The Roman fort at New Kilpatrick, Dunbartonshire, *GAJ* 3, 1974, 74.

Fentress 1979

E. W. Fentress, *Numidia and the Roman Army. Social, Military and Economic Aspects of the Frontier Zone*, BAR Int. Ser. 53, Oxford 1979.

Fewkes 1939

V. J. Fewkes, *Bulletin of the American School of Prehistoric Research* 16, 1939, 11.

Fiebiger 1909

Fiebiger, *Exploratores*, *RE* VI, 2, 1909, 1690–1693.

Fitz 1976

J. Fitz, *Gorsium–Herculia*, Székesfehérvár 1976.

Fitz 1977

J. Fitz, Die Eroberung Pannoniens, *ANRW* II, 6, Berlin 1977, 543–556.

Fleer 2004

Ch. Fleer, Typisierung und Funktion der Kleinbauten am Limes, in: *Limes imperii Romani. Beiträge zum Fachkolloquium »Weltkulturerbe Limes« November 2001 in Lich-Arnsburg*, Hrsg. E. Schallmayer, Bad Homburg v. d. H. 2004, 75–92.

Florescu 1965

R. Florescu, *Capidava*, București 1965.

Foltiny 1974

S. Foltiny, Spätromische und völkerwanderungszeitliche Silberlöffel aus der alten Welt im Metropolitan Museum of Art NY, *Situla* 14–15 1974, 263–268.

Forni 1960

G. Forni, *Limes*, 1960, 1263–1267.

French 1974

D. H. French, A study of Roman roads in Anatolia: principles and methods, *AS* 24, 1974, 143–149.

French 1981

D. H. French, *Roman Roads and Milestones of Asia Minor. The Pilgrim's Road*, BAR Int. Ser. 105, Oxford 1981.

Gabričević 1986

M. Gabričević, Rtkovo–Glamija I–une forteresse de la basse époque. Fouilles de 1980–1982, *Đerdapske sveske* III (*Cahiers de Portes de Fer* III), 1986, 71–74.

Гаидукчевић 1952

В. Ф. Гаидукчевић, *Раскопки Туритаки в 1935–1940 гг.* МИА 25, 1952, 100.

Гај-Поповић 1984

Д. Гај-Поповић, Три оставе рановизантијског бронзаног новца из Народног музеја у Београду, *Нумизматичар* 7, 1984, 28–30.

Гарашанин, Васић, Марјановић-Вујовић 1984

М. Гарашанин, М. Р. Васић, Г. Марјановић-Вујовић, Трајанов мост Castrum Pontes, *Ђердајске свеске* II (*Cahiers de Portes de Fer* II), 1984, 25–84.

Garbsch 1966

J. Garbsch, Der Moosberg bei Murnau, *MBVF* 12, 1966.

Garbsch 1967

J. Garbsch, Die Burgi von Meckatz und Untersaal und die valentinianische Grenzbefestigung zwischen Basel und Pasau, *BVbl* 32, 1–2, 1967, 51–82.

Gerov 1979

B. Gerov, Die Grenzen der römischen Provinz Thracia bis zur Gründung des Aurelianischen Dakien, *ANRW* II, 7, 1979, 212–240.

Gichon 1976

M. Gichon, Excavations at Mezaḏ–Tamar 1973–1974, *IEJ* 26, 4, 1976, 188–194.

Gilliam 1975

J. P. Gilliam, Possible changes in plan in the course of the construction of the Antonine Wall, *SAF* 7, 1975, 51–56.

Gilliam 1958

J. F. Gilliam, The appointment of auxiliary centurions, *APA* 88, 1958, 155–168.

Gilles 1974

K. J. Gilles, Kleinfunde von zwei spätromischen Höhensiedlungen bei Hontheim und Pünderich, *TZ* 37, 1974, 99–122.

Giuffrè 1979

V. Giuffrè, *Jura e arma. Ricerche intorno al VII libro del Codice Teodosiano*, Jovene, Napoli 1979.

Coffart 1980

W. Coffart, *Barbarians and Romans A.D. 418–584. The Techniques of Accommodation*, Princeton 1980.

Goldman 1950

H. Goldman, *Excavation at Gozlu Kule Tarsus, Vol. I: The Hellenistic and Roman Periods*, Princeton, NY 1950.

Goodchild 1950

R. G. Goodchild, The limes tripolitanus II, *JRS* 40, 1950, 30–35.

Goodchild 1953

R. G. Goodchild, The Roman and Byzantine Limes in Cyrenaica, *JRS* 43, 1953, 65–76.

Gose 1950

E. Gose, *Gefäßstypen der römischen Keramik im Rheinland*, Bonn 1950.

Götze 1912

A. Götze, *Die altthüringische Funde von Weimar*, 1912.

Grace 1961

V. Grace, *Amphoras and the Ancient Wine-Trade*, Princeton 1961.

Grassl 1982

H. Grassl, Errian im Donauraum, *Chiron* 12, 1982, 245–252.

Gren 1941

E. Gren, *Kleinasien und der Ostbalkan in der wirtschaftlichen Entwicklung der römischen Kaiserzeit*, Uppsala 1941.

Groag 1940

E. Groag, *Die Reichbeamten von Achaia in spätrömischer Zeit*, 1940.

Grosse 1920

R. Grosse, *Römische Militärgeschichte von Gallienus bis zum Beginn der byzantinischen Themenverfassung*, Berlin 1920.

Grosse 1953

R. Grosse, Lorica, *RE* XIII, 2, 1953, 1444–1449.

Gudea, Pop 1971

N. Gudea, I. Pop, *Das Römerlager von Risnov (Rosenau), Cumidava*, Brasov 1971.

Gudea 1974

N. Gudea, Das Verteidigungssystem des römischen Dazien, *SA* XXXI, 1974, 41–49.

Gudea, Baatz 1974

N. Gudea, D. Baatz, Gornea und Orsova, *SA* XXXI, 1974, 50.

Gudea 1975

N. Gudea, Sistemul defensiv al Daciei romane. Citeva observatii in legatura cu faza de pamint a castrelor, *AIIA* XVIII, 1975, 71–87.

Gudea 1977

N. Gudea, Der Limes Dakiens und die Verteidigung der obermoesischen Donaulinie von Trajan bis Aurelian, *ANRW* 11, 6, 1977, 851–887.

Gudea 1977a

N. Gudea, *Gornea*, Resita 1977.

Gudea 1982

N. Gudea, Despre granita de nord a provinciei Moesia I si sectorul vestic al frontierei de nord a provinciei Dacia ripensis de la 275 la 378 e.n., *Drobeta* V, 1982, 93–112.

Haken 1958

R. Haken, Roman Lamps in the Prague National Museums and in other Czechoslovak Collections, *SNM* 1958, 35.

Harhoiu 1977

R. Harhoiu, *The 5th century A.D. Treasure from Pietroasa, Romania in the Light of Recent Research*, BAR Suppl. Ser. 24, Oxford 1977.

Haverfield 1910

F. Haverfield, Military Aspects of Roman Wales, *THSC*, 1910, 1–135.

Hayes 1972

J. W. Hayes, *Late Roman Pottery*, London 1972.

Herzig 1974

H. E. Herzig, Probleme des römischen Strassenwesens: Untersuchungen zu Geschichte und Recht, *ANRW* II, 1, 1974, 593–648.

Heukemes 1981

B. Heukemes, Das spätrömische Burgus von Lopodunum–Ladenburg am Nekar, *FBW* 6, 1981, 438–447.

Hitzig 1901

Hitzig, Crematio, *RE* IV, 2, 1901, 1699–1702.

Hoddinott 1975

R. F. Hoddinott, *Bulgaria in Antiquity. An Archeological Introduction*, London 1975.

Hoffmann 1969

D. Hoffmann, *Das Spätrömische Bewegungsheer und die Notitia Dignitatum*, Düsseldorf 1969.

Hoffmann 1972

D. Hoffmann, Der Oberbefehl des Spätrömischen Heeres im 4. Jahrhundert n. Chr., *Limes* IX, Mamaia 1972, 381–394.

Hogg 1975

I. V. Hogg, *Fortress, a History of Military Defence*, London 1975.

Холмогоров 1939

В. И. Холмогоров, Римскаја стратегија в IV в. н.е. у Ammiana Marcellina, *ВДИ* 3, 1939, 87–97.

Honigmann 1932

E. Honigmann, Syria, *RE* IV, 2 A, 1932, 1549–1727.

Horedt 1982

K. Horedt, *Siebenbürgen in spätrömischer Zeit*, Bucharest 1982.

Iatrus-Krivina 1982

Iatrus-Krivina. Spätantike Befestigung und frühmittelalterliche Siedlung an der unteren Donau, Bd. II, Berlin 1982.

Invasions and Response 1979

Invasions and Response. The Case of Roman Britain, BAR 73, Oxford 1979.

Isings 1957

C. Isings, *Roman Glass from Dated Finds*, Groningen and Jakarta 1957.

Ivanov 1969

T. Ivanov, Archäologische Forschungen des römische und frühbyzantinische Donaulimes in Bulgarien, *Limes* VIII, London 1969.

Иванов 1973

Т. Иванов, За њакој преустројства на укрепителната система през рановизантијска епоха (V–VI в.), *Археологија* 1973, 4, 24–34.

Iványi 1935

D. Iványi, Die Pannonischen Lampen : eine typologisch-chronologische Übersicht, Budapest 1935.

Извори за бугарската историја II 1958

Извори за бугарската историја II. Fontes Latini historiae Bulgaricae II, Софија 1958.

Jacobi 1974

G. Jacobi, *Werkzeug und Gerät aus dem Oppidum von Manching*, Die Ausgrabungen in Manching Bd. 5, Wiesbaden 1974.

Јакобсон 1970

А. Л. Јакобсон, *Раннесредновековие селјскија населенија југо-западној Таврики*, МИА 168, 1970.

Јанковић 1975

Ђ. Јанковић, Покретни налази са некрополе и утврђења код Кладова, *Старинар* н. с. XXIV–XXV (1973–1974), 1975, 201–225.

Јанковић 1981

Ђ. Јанковић, *Подунавски гео области Аквиса у VI и почетком VII века*, *Археолошки институт*, Грађа, Књига 5, Београд 1981.

Jarrett 1969

M. G. Jarrett, Thracian Units in the Roman Army, *IEJ* 19, 4, 1969, 215–224.

Jeremić 2007

G. Jeremić, Wachtowers and signal towers on the Middle Danube, in: *Lower Danube in Antiquity (VI C BC–VI C AD). International Archaeological Conference, Bulgaria, Tutrakan, 6–7.10.2005.*, Ly. F. Vagalinski (ed.), Sofia 2007, 305–314.

Jeremić 2009

G. Jeremić, *Saldum. Roman and Early Byzantine Fortification*, S. Perić (ed.), Belgrade 2009.

Jeremić 2012

G. Jeremić, Glass artefacts from Roman and Late Roman fortification at Saldum on the Middle Danube. Social and economic background, *Annales du 18e congrès de l'Association internationale pour l'histoire du verre*, ed. D. Ignatiadou, A. Antonaras, Thessaloniki 2012, 284–291.

Johns, Bland 1994

C. Johns, R. Bland, The Hoxne Late Roman treasure, *Britannia* 25, 1994, 165–173.

Johnson 1975

T. Johnson, A Roman signal tower at Shadwell, *TLMAS* 26, 1975, 278.

Jones 1937

A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford 1937.

Jones 1964

A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire 284–602, I–III*, Oxford 1964.

Jones 1978

G. D. B. Jones, Concept and Development in Roman Frontiers, *BRL* 61, 1978, 115–144.

Jorns 1973

W. V. Jorns, Der spätrömische Burgus mit Schiffslände und die karolingische Villa Zullestein, *AK* 3, 1975, 75–80.

Јовановић 1978

А. Јовановић, *Накити у римској Дарданији*, Београд 1978.

Јовановић 1984

А. Јовановић, Хајдучка Воденица, касноантичко и рановизантијско утврђење, *Старинар* н. с. XXXIII–XXXIV, 1984, 319–331.

Јовановић 1984а

А. Јовановић, Мала остава бронзаног новца из рановизантијског утврђења поред Слатинске реке, *Нумизматичар* 7, 1984, 36–38.

Јовановић 1984б

А. Јовановић, *Римске некрополе на територији Југославије*, Београд 1984.

Јовановић, Кораћ

А. Јовановић, М. Кораћ, Ушће слатинске реке рановизантијски кастел, *Бергајске свеске II*, (*Cahiers de Portes de Fer II*), Београд 1984, 191–196.

Jovanović, Korać, Janković

A. Jovanović, M. Korać, Đ. Janković, L'embouchure de l'arivière Slatinska reka, *Бергајске свеске III* (*Cahiers de Portes de Fer III*), Beograd 1986, 378–400.

Kalmar 1957–J. Kalmar, Ermbrüst–Pfeilspitzen als Rangabzeichen, *FA IX*, 1957, 153–167.

Kanitz 1892

F. Kanitz, *Römische Studien in Serbien. Der Donau–Grenzwall, das Strassennetz, die Städte, Castelle, Denkmale, Thermen und Bergwerke zur Römerzeit im Königreiche Serbien*, Wien 1892.

Капуран 2014

А. Капуран, *Праисторијски локалитети у североисточној Србији. Од раној неолита до доласка Римљана*, Грађа бр. 10, Београд 2014.

Keller 1971

E. Keller, *Die spätrömischen Grabfunde in Südbayern*, München 1971.

Kellner 1978

H. J. Kellner, *Das Kastell Schaan und die Spätzeit der römischen Herrschaft*, *HA* 9, Hefte 34/36, 1978, 187–201.

Kennedy 1982

D. L. Kennedy, *Archaeological Explorations on the Roman Frontier in North–East Jordan. The Roman and Byzantine Military Installations and Road Network on the Ground and from the Air*, *BAR Int. Ser.* 134, Oxford 1982.

Kent, Painter 1977

J. P. C. Kent, K. S. Painter, *The Wealth of the Roman World A.D. 300–700*, *BMP*, London 1977.

Keppie 1975

L. J. F. Keppie, *The distance slabs from the Antonine wall: some problems*, *SAF* 7, 1975, 57–65.

Kertesz 1976

I. Kertesz, *The Roman cohort tactics—problems of development*, *Oikumene* 1, 1976, 89–97.

Kiechle 1964

F. Kiechle, *Die »Taktik« des Flavius Arrianus*, *BRGK* 45, 1964, 87–129.

Kleiss 1982

W. Kleiss, *Bemerkungen zum sogenannten Heidendor in Carnuntum*, *Germania* 60, 1, 1982, 222–228.

Kloiber 1957

Ä. Kloiber, *Die Gräberfelder von Lauriacum. Das Ziegelfeld*, *Forschungen in Lauriacum* 4/5, Linz 1957.

Книпович 1952

Т. Н. Книпович, *Краснолаковаја керамика првих веков н.е. из ископак Боспорској експедицији 1935–1940 гг.*, *МИА* 25, 1952, 289–326.

Kondić 1965

V. Kondić, *Antički i srednjovekovni lokaliteti na Dunavu od Dubravice do Radujevca*, *Arheološki pregled* 7, 1965, 70–91.

Kondić 1984a

V. Kondić, *Les formes des fortifications protobyzantines dans la région des Portes de Fer*, in: *Villes et peuplement*

dans l'Illyricum protobyzantin, *Actes du colloque organisé par l'École française de Rome*, Rome, 12–14 mai 1982, *Collection de l'École Française de Rome*, 77, Rome 1984, 131–161.

Кондић 19846

В. Кондић, Равна (Camps), римско и рановизантијско утврђење, *Старинар* н. с. XXXIII–XXXIV (1982–1983), 1984, 233–251.

Кондић, Поповић 1977

В. Кондић, В. Поповић, *Царичин Град. Утврђено насеље у византијском Илирику*, Галерија САНУ, Књига 33, Београд 1977.

Korać 1989

М. Korać, *Kasnoantičke i ranovizantijske fortifikacije kod Ljubičevca i Ušća Slatinske reke*, Beograd 1989, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, magistarski rad, rukopis.

Кораћ 1995

М. Кораћ, Сребрна кашика из касноантичког утврђења код Љубичевца, у: *Радионице и ковнице сребра. Акција научној скупи одржаној од 15. до 18. новембра 1994. године у Народној музеју у Београду*, И. Поповић, Т. Цвјетићанин, Б. Борић-Брешковић (прир.), Београд 1995, 189–196.

Korać 1996

М. Korać, *Late Roman and Early Byzantine Fort of Ljubičevac*, in: *Roman Limes on the Middle and Lower Danube*, P. Petrović (ed.), Archaeological Institute, Cahiers des Portes de Fer, Monographies 2, Belgrade 1996, 105–109.

Korneman 1907

E. Korneman, *Die neuste Limesforschungen (1900–1906)*, *Klio* 7, 73–121.

Korneman 1948

E. Korneman, *Weltgeschichte des Mittelmeerraumes von Philipp II von Makedonien bis Muhammed*, Bd. II, München 1948.

Korneman 1978

E. Korneman, *Geschichte der Spätantike*, München 1978.

Kostić 2011

Đ. S. Kostić, *Dunavski limes Feliksa Kanica*, Beograd 2011.

Krueger 1954

P. Krueger, *Codex Theodosianus, Theodosiani libri sedecim 1, 2, Leges*, Berlin 1954.

Кругликова 1955

И. Т. Кругликова, *Дакија в епоху римској окупацији*, Москва 1955.

Кругликова 1966

И. Т. Кругликова, *Боспор в позднеантично време*, Москва 1966.

Кузманов 1981

Кузманов, За производството на глинени лампи в Долна Мизија и Тракија (I–IV в.), *Археологија* 1981, 1–2, 10–20.

Кузманов 1985

Г. Кузманов, Рановизантијска керамика от Тракија и Дакија, Разкопки и проучвања, *БАН XIII*, Археологически институт с музеи, Софија 1985.

Kuzmanov 1998

G. Kuzmanov, Spätantike glasierte Keramik aus Bulgarien, *Archaeologia Bulgarica* II/1998–1, 81–95.

Lammert 1924

F. Lammert, *Kriegskunst*, *RE Suppl.* IV, 1924, 1060–1101.

Lammert 1921

F. Lammert, *Schlachtordnung*, *RE II A 1*, 1921, 481–494.

Landels 1978

J. G. Landels, *Engineering in the Ancient World*, London 1978.

Lander 1979

J. Lander, Typology and Late Roman Fortification. The Case of »Diocletianic Type«, *Limes XII*, *BAR* 71, 111, 1979, 1051–1060.

Landes 1979

A. Landes, Attempts to graphic reconstitution the Roman fort at Buciumi, *AMP* 3, 1979, 411–425.

Lang 1967

C. Lang, *Flavius Vegetius Renatus, Epitomae militaris*, Stuttgart 1967.

Lányi 1972

V. Lányi, Die spätantiken Gräberfelder von Pannonien, *AArch* XXIV, 1–3, 1972, 53–213.

Levine 1975

L. I. Levine, *Roman Caesarea. An archeological Topographical Study*, Jerusalem 1975.

Lewis, Reinhold 1955

M. Lewis, M. Reinhold, *Roman Civilization. Empire*, Vol. II, New York 1955.

Liebenam 1905

W. Liebenam, *Dilectus*, *RE V*, 1905, 615–629.

Liebenam 1909

W. Liebenam, *Execitus*, *RE VI*, 2, 1909, 1589–679.

Liebenam 1909a

W. Liebenam, *Extraordinarii*, *RE VI*, 2, 1909, 1696–1698.

Liebenam 1909

W. Liebenam, *Festungskrieg*, *RE VI*, 2, 1909, 2224–2255.

Lloyd 1942

W. D. Lloyd, Echinus and Justinian's Fortifications in Greece, *AJA* 46, 1942, 500–508.

LRBC

Late Roman Bronze Coinage, 324–498, Part I by P.V. Hill, J.P.C. Kent; Part II by R.A.G. Karson, J.P.C. Kent, London 1965.

Luttwak 1976

E. N. Luttwak, *The Grand Strategy of the Roman Empire from the First Century A.D. to the Third*, Baltimore and London 1976.

Mac-Mullen 1963

R. Mac-Mullen, *Soldier and Civilian in the Later Roman Empire*, Cambridge 1963.

Мацаров 1967

К. Мацаров, Нови разкопки и проучаванија на Хисарската крепост, *ИАИ* 30, 1967.

Мацаров 1974

К. Мацаров, Северната порта на Хисарската крепост, *Археологија* 16, 1, 1974, 63.

Максимовић 1964

Љ. Максимовић, О хронологији словенских упада на византијску територију, *ЗРВИ VII-2*, 1964, 263–272.

Mann 1974a

J. C. Mann, A northern frontier after A.D. 369, *GAJ* 3, 1974, 34–42.

Mann 1974b

J. C. Mann, The Frontiers of the Principate, *ANRW II*, 1, 1974, 508–533.

Мано-Зиси 1957

Ђ. Мано-Зиси, *Налаз из Текује*, Београд 1957.

Mardsen 1969/1971

E. W. Mardsen, *Greek and Roman Artillery*, Vol. I; Historical Development, 1969, Vol. II: Technical Treatises, Oxford 1971.

Maxfield 1981

V. A. Maxfield, *The Military Decorations of the Roman Army*, London 1981.

Mcnicoll, Winikoff, 1983

A. Mcnicoll, T. Winikoff, A Hellenistic Fortress in Lycia The Isian Tower?, *AJA* 87, 3, 1983, 311–323.

Megaw 1968

A. H. S. Megaw, Excavations at Paphos in Cyprus 1967, *ARep* 1967–1968, 1968, 27–30.

Menzel 1954

H. Menzel, *Antike Lampen in Römisch-germanischen Zentral-Museum zu Mainz*, Mainz 1954.

Miller 1964

K. Miller, *Itineraria Romana. Römische Reiseweg an der Hand der Tabula Peutingeriana*, Roma 1964.

Milojčić 1968

V. Milojčić, Zu den spätkaiserzeitlichen und merowingischen Silberloffeln, *BRGK* 49, 1968, 111–125.

Milošević, Jeremić 1986

P. Milošević, M. Jeremić, Le castellum à Milutinovac, *Đerdapske sveske* III, 1986, 245–251.

Минчев 1972

A. Минчев, Амфори от IV–VI в. вв Варненскија музеј, *ИИМВ* 8, 1972, 51–96.

Минић 1984а

Д. Минић, Остава бронзаног рановизантијског новца из Добре, *Нумизматичар* 7, 1984, 16–17.

Минић 1984б

Д. Минић, Остава бронзаног новца из рановизантијског утврђења у Великом Градцу, *Нумизматичар* 7, 1984, 48–50.

Mirković 1968

M. Mirković, *Rimski gradovi na Dunavu u Gornjoj Meziji*, Dissertationes 6, Arheološko društvo Jugoslavije, Beograd 1968.

Mirković 2007

M. Mirković, *Moesia Superior. Eine Provinz an der mittleren Donau*, Orbis provinciarum, Philipp vo Zabern, Mainz 2007.

Mitrea, Preda 1966

B. Mitrea, C. Preda, *Necropole din secolul al IV e. n. din Muntenia*, București 1966.

Mitschell 1940

W. A. Mitschell, *Outlines of the World's Military History*, MSPC, London 1940.

Младенова 1971

J. Младенова, Надгробна могила при Ивајлов град, *Археологија* 1971, 38–51.

Mócsy 1958

A. Mócsy, Die spätromische Schiffslände in Contra Florentiam, *FA X*, 1958, 89–105.

Mócsy 1974

A. Mócsy, *Pannonia and Upper Moesia. A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire*, London 1974.

Mommsen 1894

T. Mommsen, Der Begriff des Limes, *WZGK* 13, 1894, 143.

Mommsen 1896

T. Mommsen, Der Begriff des Pomeriums, *Hermes* XXXI, 1896, 40–50.

Moosbrugger-Leu 1974

R. Moosbrugger-Leu, Munimentum prope basiliam, *AK* 4, 1974, 161–164.

Nash-Williams 1954

V. E. Nash-Williams, *The Roman Frontier in Wales*, Cardiff 1954.

Nesser 1969

I. Nesser, Die Mathematik in der Antike, *Altertum* 15, Heft 3, 1969, 131–142.

Neumann 1909

K. Neumann, Foederati, *RE* VI, 2, 1909, 2817.

Neumann 1958

A. Neumann, Vexillatio, *RE* XVI, 2, 1958, 2442–2446.

Neumann 1965

A. R. Neumann, Vegetius, *RE Suppl.* X, 1965, 992–1019.

Neumann 1968

A. R. Neumann, Limitanei, *RE Suppl.* XI, 1968, 876–838.

The New Cambridge Medieval History. Volume I
The New Cambridge Medieval History. Volume I. c.500–c.700, P. Fouracre (ed.), Cambridge 1999.

Nikolić-Đorđević 2000

S. Nikolić-Đorđević, Antička keramika Singidunuma, *Singidunum* 2, 2000, 11–244.

Noll 1963

R. Noll, Das römerzeitliche Gräberfeld von Salurn, *AFT* 2, 1963, 55–78.

Oren 1982

E. D. Oren, Excavations at Qasrawet in North-western Sinai, *IEJ* 32, 4 1982, 203–211.

Овчаров 1973

Д. Овчаров, Протеихизмата в система на рановизантијските укрепленија по нашите земи, *Археологија* 1973, 4, 11–23.

Overbeck 1973

V. Overbeck, *Argentum Romanum: ein Schatzfunde von spätrömischen Prunggeschirr*, München 1973.

Panaitescu 1977

A. Panaitescu, Marmint din epoca romana la Tomis, *Pontica* X, 1977, 339–344.

Papazoglu 1969

F. Papazoglu, *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba. Tribali, Autarijati, Dardanci, Skordisci i Mezi*, ANUBiH, Djela knjiga XXX, Centar za balkanološka ispitivanja knjiga I, A. Benac (ur.), Sarajevo 1969.

Papuc 1973

G. Papuc, Ceramica romana tirzie cu decor stampilat descoperita la edificiul cu mosaic din Tomis, *Pontica* VI, 1973, 153–190.

Parducz, Korek 1948

M. Parducz, J. Korek, *German befolias Maros–Tisza–Körös–Szag emlekanyaben*, AHI 1946–1948.

Parducz, Korek 1959

M. Parducz, J. Korek, Eine Siedlung aus Kaiserzeit in Ozd, *AArASH* X, 3–4, 1959.

Parducz 1963

M. Parducz, *Die ethnischen Probleme der Hunnenzeit in Ungarn*, Budapest 1963.

Parker 1932

H. M. D. Parker, The Antiqua Legio of Vegetius, *CO* 26, 1932, 137–149.

Parker 1958

H. D. M. Parker, *The Roman Legions*, Cambridge 1958.

Parker 1976

S. T. Parker, Archaeological survey of the Limes Arabicus, *ADA* 21, 1976, 19–31.

Parker 1984

S. T. Parker, Exploring the Roman Frontier in Jordan, *Archaeology* 1984, 33–39.

Parović-Pešikan 1980

M. Parović-Pešikan, *Ljubičevac–Glamija (Izveštaj 1980. g.)*, Dokumentacija Arheološkog instituta.

Parović-Pešikan 1982a

M. Parović-Pešikan, *Ljubičevac–Glamija (Izveštaj 1982. g.)*, Dokumentacija Arheološkog instituta.

Parović-Pešikan 1982b

M. Parović-Pešikan, *Ljubičevac–Glamija, kasnoantički i ranovizantijski kastel (Izveštaj 1982. g.)*, Dokumentacija Arheološkog instituta.

Paul 2011

M. Paul, *Fibeln und Gürtelzubehör der späten römischen Kaiserzeit aus Augusta Vindelicum/Augsburg*, Münchner Beiträge zur Provinzialrömischen Archäologie, Band 3, Hrsg. M. Mackensen, Reichert Verlag, Wiesbaden 2011.

Patek 1942

E. von Patek, *Verbreitung und Herkunft der römischen Fibeltypen in Pannonien*, Budapest 1942.

Perlzweig 1961

G. Perlzweig, *The Athenian Agora, Vol. VII: Lamps of the Roman Period*, Princeton 1961.

Peškar 1972

I. Peškar, *Fibeln aus der römischen Kaiserzeit in Mähren*, Praha 1972.

Petković 1995

S. Petković, *Rimski predmeti od kosti i roga sa teritorije Gornje Mezije*, Knjiga 28, Beograd 1995.

Petković 2010

S. Petković, *Rimske fibule u Srbiji od I do V veka n. e.*, Knjiga 50, Beograd 2010.

Petrikovits 1966

H. von Petrikovits, Frühchristliche Silberlöffel, *RFN* 5, Wien 1966, 175–182.

Petrova 1980

M. Petrova, Der römische Donaulimes und seine Spuren im Hinterland von Moesia inferior, Zur Befestigungsanlage von Cerven, *Alttertum* 26, Heft 1, 1980, H, 1, 13–17.

Petrović, Vasić 1996

P. Petrović, M. Vasić, The Roman frontier in Upper Moesia: archaeological investigations in the Iron Gate area—main results, in: *Roman Limes on the Middle and Lower Danube*, Belgrade 1996, 15–26.

Pflaum 1976

H. G. Pflaum, Zur Reform des Kaisers Gallienus, *Historia* 25, Hefte 1–3, 1976, 109–117.

Pietsch 1983

M. Pietsch, Die römischen Eisenwerkzeuge von Saalburg, Ferdberg und Zugmantel, *Saalburg Jahrbuch* 39, 1983, 5–132.

Póczy, Szegledy 1962

K. Póczy, I. Szegledy, Későromai őrtorony Neszmély határában (A Late Roman Watch-tower in the vicinity of Neszmely), *AE* 89, 2, 1962, 192–201.

Póczy 1956

K. Póczy, *Die Töpferwerkstätten von Aquincum*, Budapest 1956.

Póczy 1957

K. Póczy, Keramik, in: *Intercisa II*, Budapest 1957.

Polverini 1975

L. Polverini, Da Aureliano a Diocleziano, *ANRW* II, 2, 1975, 1013–1035.

Popescu 1945

D. Popescu, Fibeln aus dem Nationalmuseum für Altertümer in București, *Dacia* IX–X, 1945, 455–505.

Popescu 1965

E. Popescu, Ceramica romană târzie cu decor șampilat descoperită la Histria, *SCIVA* 16, 4, 1965, 695–724.

Поповић 1988

И. Поповић, *Античко оруђе од твозђа у Србији*, Београд 1988.

Поповић 1984

П. Поповић, Љубичевац–Горње острво. Извештај о сондажним ископавањима у 1980. години, *Бергајске свеске* II, (*Cahiers de Portes de Fer* II), Београд 1984, 133–136.

Popović, Mrkobrad 1986

P. Popović, D. Mrkobrad, Prospection par sondage de la localité Ljubičevac–Obala, *Đerdapske sveske* III, (*Cahiers de Portes de Fer* III), Београд 1986, 308–328.

Popović 1975

V. Popović, Les temoins archeologiques des invasions avaro–slaves dans l'Illyricum byzantine, *MEFRA* 87, 1975, 445–504.

Поповић 1984

В. Поповић, Мале и растурене оставе рановизантијског бронзаног новца у Србији, *Нумизмаџичар* 7, 1984, 83–90.

Pringle 1981

D. Pringle, *The Defence of Byzantine Africa from Justinian to the Arab Conquest. An Account of the Military History and Archaeology of the African Provinces in the 6th and 7th Centuries*, BAR Int. Ser. 99, Oxford 1981.

Pröttel 1991

Ph. M. Pröttel, Zur Chronologie der Zwiebelknopffibeln, *JRGZM* 35 (1988), 1991, 347–372.

Радичевић 2009

Д. Радичевић, Периодизација некропола IX–XI века у доњем српском Подунављу, *Сџаринар* н. с. LVII (2007), 2009, 349–362.

Radičević 2013

Necropole medievale din secolele al IX–lea–al XI–lea în bazinul inferior al Dunării (porțiunea sârbească, *Istros* XIX, In honorem professoris Victor Spinei septuagenarii, Brăila 2013, 469–514.

Radosavljević-Krunić 1986

S. Radosavljević-Krunić, Une nécropole médiévale à Ljubičevac, *Đerdapske sveske* III (*Cahiers de Portes de Fer* III), Beograd 1986, 329–336.

Radulescu 1976

A. Radulescu, Amfore romane și romanobizantine din Scitia Minor, *Pontica* 9, 1976, 99–114.

Raičković 2012

A. Raičković, Late Roman pottery from *Viminacium* thermae. The excavation of 2004, *Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta* 42, Bonn 2012, 147–154.

Redžić 2013

S. T. Redžić, *Rimske pojasne garniture na tlu Srbije od I do IV veka*, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, doktorska disertacija, rukopis, Beograd 2013.

Richmond 1959

I. A. Richmond, The Roman Frontier Land, *History* 44, 1959, 1–15.

Robertson 1973a

A. S. Robertson, *Roman »signal stations« on the Gask Ridge*, *TPSNS* 1973.

Robertson 1973b

A. S. Robertson, *The Antonine Wall. A Handbook to the Roman Wall between Forth and Clyde and a Guide to Its Surviving Remains*, Glasgow 1973.

Robinson 1959

H. Robinson, *The Athenian Agora Vol. V, Pottery of the Roman Period*, Princeton, New Jersey 1959.

Rolfe 1964

J. C. Rolfe, *Ammianus Marcellianus*, 3 vols. *LCL*, London 1964.

Röder 1952

J. Röder, Burgus Engers, K. Neuwied, *Germania* 50, 1, 1952, 115–116.

Ružić 1994

M. A. Ružić, *Rimsko staklo u Srbiji*, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Centar za arheološka istraživanja, Knjiga 13, Beograd 1994.

Sagadin 1979

M. Sagadin, Antične pasne spone in garniture v Sloveniji, *Arheološki vestnik* XXX, 1979, 294–327.

Sági 1960

K. Sági, Die spätromische Bevölkerung der Umgebung von Keszthely, *AArASH* 12, 1960, 187–256.

Salamon, Barkóczi 1971

A. Salamon, L. Barkóczi, Bestattungen von Csákvár aus dem Ende des 4. und dem Anfang des 5. Jahrhunderts, *AReg* XI, 1971, 35–76.

Salamon, Erdelyi 1971

A. Salamon, I. Erdelyi, *Das völkerwanderungszeitliche Gräberfeld von Környe*, Budapest 1971.

Saria 1928

B. Saria, Fibeln mit Sperrvorrichtungen, *VHAD* n.s. XV, 1928, 73–80.

Schleiermacher 1950

W. von Schleiermacher, Der obergermanische Limes und spätromische Wehranlagen am Rhein, *BRGK* 33, 1950, 133–183.

Schmidt 1961

B. Schmidt, *Die späte Völkerwanderungszeit im Mitteleuropa*, Halle 1961.

Schneider 1929

A. M. Schneider, Samos in frühchristlicher Zeit, *AM* 54, 1929, 126.

Schneider 1905

R. Schneider, Herons Cheirobalista, *MAIR* XX, 1905, 166.

Schneider 1910

R. Schneider, Geschütze, *RE* VII, 1, 1910, 1297–1322.

Schönberger 1969

H. Schönberger, The Roman Frontier in Germany: an Archaeological Survey, *JRS* LIX, 1969, 144–197.

Schönberger 1976a

H. Schönberger, Die Organisation des römischen Limes im Rheinland, *RR* 23, 1976, 111–115.

Schönberger 1976b

H. Schönberger, Die Wasserversorgung des Kastells Oberstimm, *Germania* 54, Heft 2, 1976, 403–408.

Schramm 1980²

E. Schramm, *Die Antiken Geschütze der Saalburg*, Saalburg 1980².

Schulze-Dörrlamm 2002

M. Schulze-Dörrlamm, *Byzantinische Gürtelschnallen und Gürtelbeschläge im Römisch-Germanischen Zentralmuseum. Teil 1, Die Schnallen ohne Beschläge mit Laschenbeschläge und festem Beschläge des 5. bis 7. Jahrhunderts*, Verlag R. Habelt, Bonn 2002.

Scorpan 1973

C. Scorpan, Sapaturile arheologice de la Sacidava, *Pontica* 6, 1973.

Scorpan 1976

C. Scorpan, Origini si linii evolutive in ceramica romano-bizantina (sec. IV–VII) din spatiul mediteranean si pontic, *Pontica* 9, 1976, 155–188.

Scorpan 1977

C. Scorpan, Contribution à la connaissance de certains types ceramiques romano-byzantins (IVe–VIIe s.) dans l'espace istro-pontique, *Dacia* XXI, 1977, 269–298.

Scorpan 1978

C. Scorpan, Descoperiti arheologice diverse de la Sacidava, *Pontica* XI, 1978, 155–181.

Scorpan 1980

C. Scorpan, *Limes Scythiae. Topographical and Stratigraphical Research on the Late Roman Fortifications on the Lower Danube*, BAR Int. Ser. 88, Oxford 1980.

Seeck 1897

O. Seeck, Bucellarii, *RE* III 1, 1897, 934–939.

Seeck 1900

O. Seeck, Comitatus, *RE* IV 1, 1900, 619–621.

Seeck 1921

O. Seeck, Riparienses milites, *RE* I A 1, 1921, 916–918.

Seeck 1966

O. Seeck, *Geschichte des Untergangs der Antiken Welt*, I–III, Stuttgart 1966.

Sherk 1974

R. K. Sherk, Roman Geographical Exploration and Military Maps, *ANRW* II. 1, 1974, 534–562.

Sherlock 1973

D. Sherlock, Zu einer Fundliste antiker Silberlöffel, *BRGK* 54, 1973, 201–211.

Simpson 1975

G. Simpson, The moving milecastle; or how Turret Ob came to be called milecastle I, *AE* 6, Ser. 3, 1975, 105–115.

Soproni 1954

S. Soproni, A visegrádi Római tábor es középkori vár (A Roman camp and Medieval Castle in Visegrad), *AE* 81, 1, 1954, 49–54.

Soproni 1969

S. Soproni, Limes Sarmatiae, *AE* 96, 1, 1969, 43–54.

Soproni 1978

S. Soproni, *Der spätrömische Limes zwischen Esztergom und Szentendre. Das Verteidigungssystem der Provinz Valeria im 4. Jahrhundert*, Budapest 1978.

Southern, Dixon 1996

P. Southern, K. R. Dixon, *The Late Roman Army*, Yale, New Haven 1996.

Stefan 1953

G. Stefan, Santierul Garván–Dinogetia, *SCIV* 4, 1953, 1–2.

Stein 1919

E. Stein, *Studien zur Geschichte des Byzantinischen Reiches*, Stuttgart 1919.

Stein 1928

E. Stein, *Geschichte des spätrömischen Reiches I. Vom römischen zum Byzantinischen Staate (284–476)*, Wien 1928.

Stein 1968

G. Stein, Die Untersuchungen im spätrömischen Kastell Kr. Ludwigshafen im Jahre 1961, *BRGK* 49, 1968, 85–110.

Strong 1966

D. E. Strong, *Greek and Roman Gold and Silver Plate*, London 1966.

Studia Danubiana 1998

Studia Danubiana. Pars Romaniae, Series Symposia I, The Roman Frontier at the Lower Danube 4th–6th centuries. The second International Symposium at Murighiol/Halmyris 18–24 August 1996, M. Zahariade (ed.), Bucharest 1998.

Suceveanu 1982

A. Suceveanu, *Histria VI. Les Thermes romains*, București 1982.

Султов 1969

Б. Султов, Новооткрит керамичен центар при с. Хотница од римската и староблгарската епоха, *Археологија* 1969, 4, 12–24.

Szidat 1981

J. Szidat, *Historischer Kommentar zu Ammianus Marcellinus*, Wiesbaden 1981.

Szönyi 1981

E. T. Szönyi, Forschungen im Auxiliarkastell von Arabona, *AR* XIX 1981, 135–143.

Шкропил 1930

К. Шкропил, Стратегически построики в Черноморската област на Балкансија полуострвов 1, *Byzantinoslavica* II, 1930, 197–230.

Шкропил 1931

К. Шкропил, Стратегически построики в Черноморската област на Балкансија полуострвов 1, *Byzantinoslavica* III, 1931, 11–32.

Špehar 2010

Perica Špehar, *Materijalna kultura iz ranovizantijskih utvrđenja u Đerdapu*, Beograd 2010.

Шукин 1968

М. Б. Шукин, Вопросы хронологии черняховской культуры и находки амфор, *SArh* 1968, 2, 41–52.

Табакова-Цанова 1964

Г. Табакова-Цанова, Нови находки в Плевенскија Музеј, *Археологија* 6, 1964, 46–52.

Татић-Ђурић 1967

М. Татић-Ђурић, Сребрно посуђе из Костолца, *ЗНМ* V, 1967, 237–246.

Thomas 1955

E. Thomas, Die römerzeitliche Villa von Tác–Fövenypusztá, *AArASH* VI, 1955.

Timothy 1979

E. G. Timothy, The Late Roman Wall at Corinth, *Hesperia* 48, 3, 1979, 264–280.

Tomović 1986

M. Tomović, Mihajlovac–Blato, Une forteresse de la basse antiquité, *Бердајске свеске* III (*Cahiers de Portes de Fer III*), Beograd 1986, 401–431.

Toy 1955

S. Toy, *A History of Fortification from 3000 B.C. to A.D. 1700*, London 1955.

Tudor 1958

D. Tudor, Garnizoane romane pe malul Banatean al Dunarii in secolul IV e.en., *SCIV* IX, 2, 1958, 373–379.

Tudor 1974

D. Tudor, *Sucidava*, Craiova 1974.

Ulbert 1970

G. Ulbert, Gladii aus Pompei. Verarbeiten zu einem Corpus römischer Gladii, *Germania* 47/1–2 (1969), 1970, 97–128.

Unverzagt 1916

W. Unverzagt, *Die Keramik des Kastells Alzei*, *MRGK II*, Frankfurt 1916.

Vagalinski 2002

L. F. Vagalinski, *Burnished Pottery from the First Century to the Beginning of the Seventh Century AD from the Region South of the Lower Danube (Bulgaria)*, NOUS Publishers, Sofia 2002.

Vágó, Bóna 1976

E. B. Vágó, I. Bóna, *Die Gräberfelder von Intercisa. Die spätrömische Südfriedhof*, Die Gräberfelder von Intercisa I, Budapest 1976.

Vasić 1978

M. Vasić, Le trésor de Boljetin (IVe siècle), in: *Sirmium VIII*, Đ. Bošković, N. Duval, V. Popović, G. Vallet, Rome, Belgrade 1978, 133–177.

Васић 1984

М. Васић, Чезава—Castrum Novae, *Сѳаринар* н. с. XXXIII–XXXIV (1982–1983), 1984, 91–122.

Vasić, Kondić 1986

M. Vasić, V. Kondić, Le limes romain et paléobyzantin des Portes de Fer, in: *Studien zu den Militärgrenzen Roms, 13. Internationaler Limeskongress, Aalen 1983*, Stuttgart 1986, 542–560.

Vasić, Janković 1971

R. Vasić, Đ. Janković, Desna obala Dunava od Kladova do Prahova, *Arheološki pregled* 13, 1971, 107–116.

Vegetius Flavius Rhenanus

K. Lang, *Vegetius Flavius Rhenanus, Epitoma rei militaris*, Stuttgart 1967².

Velkov 1958

V. Velkov, La construction en Thrace a l'époque du Bas-Empire (d'après les écrits), *Archeologia* X 1958, 124–138.

Vetters 1950

H. Vetters, *Dacia Ripensis*, Viena 1950.

Vetters 1968

H. Vetters, Drei Silberlöffel aus Camuntum, *BRGK* 49, 1968, 149–160.

Visy 1980

Z. Visy, RÓMA I jelzötornyok és a limes út Intercisa, térsegében (Römische Wachtürme und die Limes-Strasse im Raum von Intercisa) *AE* 107, 2, 1980, 166–175.

Vujović 1998

M. B. Vujović, *Naoružanje i oprema rimskog vojnika u Gornjoj Meziji i jugoistočnom delu Panonije*, Beograd 1998, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, magistarski rad, rukopis.

Vulpe, Barnea 1968

R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei II*, București 1968.

Waage 1933

F. O. Waage, The Roman and Byzantine Pottery: The American Excavations in the Athenian Agora, *Hesperia* II, 1933, 298–304.

Wagner 1951

F. Wagner, Das Ende der römischen Heerschaft in Rätien, *BVbl* 18/19, 1, 1951, 26–45.

Webster 1969

G. Webster, *The Roman Imperial Army*, London 1969.

Wells 1960

C. Wells, A Study of Cremation, *Antiquity* XXXIV/133, London 1960, 29–37.

White 1967

K. D. White, *Agricultural Implements of the Roman World*, Cambridge 1967.

Wilson 1980

R. Wilson, *Roman Forts*, London 1980.

Yadin 1967

Y. Yadin, Masada and the Limes, *IEJ* 17, 1, 1967, 43–45.

Zotović, Kondić 1971

Lj. Zotović, V. Kondić, Rimske i ranovizantijske tvrđave u Đerdapu, *Materijali* VI, 1971, 37–47.

CIP – Каталогизација у публикацији –
Народна библиотека Србије, Београд

904"652/653"(497.11 Љубичевац)

904"652/653"(497.11 Ушће Слатинске реке)

КОРАЋ, Миомир, 1952–

Касноантичка и рановизантијска утврђења Љубичевац и
Ушће Слатинске реке / Миомир Кораћ ; [цртежи Александра
Суботић ; фотографије Миомир Кораћ ; превод Мирјана
Вукмановић]. – Београд : Археолошки институт = Belgrade :
Institute of Archaeology, 2018 (Београд : Digital Art Company).
– 198 стр. : илустр. ; 30 cm. – (Đerdapske sveske. Posebna
izdanja = Cahiers des Portes de fer. Monographies ; 8)

Na spor. nasl. str.: Late Roman and Early Byzantine
Fortifications Ljubičevac and Ušće Slatinske reke. – Упоредо
срп. текст и енгл. превод. – Текст штампан двостубачно. –
Тираж 500. – Библиографија: стр. 181–198.

ISBN 978-86-6439-031-6

а) Археолошки налази, римски – Љубичевац б) Археолошки
налази, римски – Ушће Слатинске реке с) Археолошка
налазишта – Љубичевац д) Археолошка налазишта – Ушће
Слатинске реке

COBISS.SR-ID 259833612

9 788664 390316

